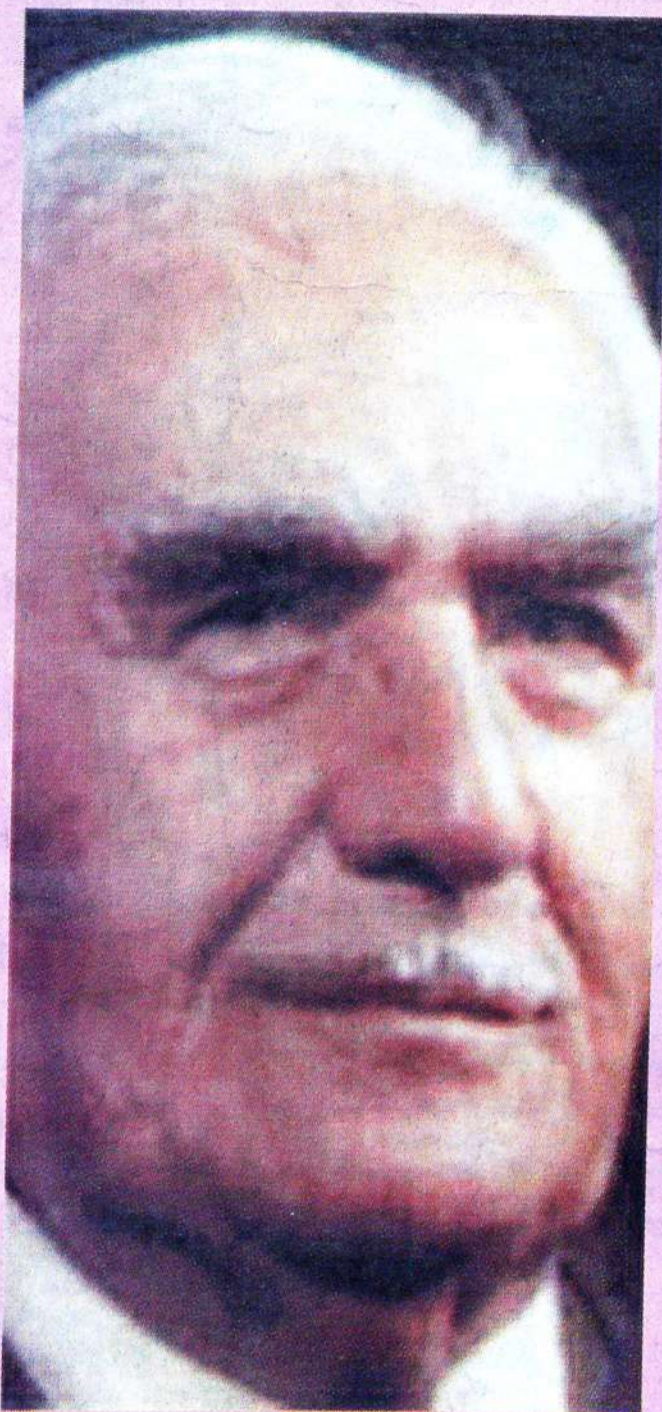


جگہ خوین

مہ شخہ لئی له تاریکیدا



روزگار

37

روزگار
روزنامہ - کراچی

پلاؤ کر او پیہ کن روشنی پری پہ و ہمار گماروں تکیہ تہ بہ ہامینہ ریک
دن گئی چاہو پہ خوشی سہ روزہم توو مانگ جاریک موریدہ مکات





هیلکاری ئەم ژمارهیه

بۆ هیلکارییهکانی ئەم ژمارهیه سوود له بهرهمه بلاوکراوهکانی ههردوو هونهرمهندی کورد (رهفۆ سنجاری و بهشار نهلعیسا) وهگرگراوه

ژمارهکانی رابردوو

ئیهراهم ئەحمەد، محەمەد مەولود (مەم)، کەمال مەزھەر، لەتیف حامید، سوارە ییلخانی زاده، محیدین زەنگەنە، ئەحمەد هەردی، یەلمان گۆنای، ئیسماعیل بێشکچی، موخەرەم محەمەد ئەمین، دێدار، مەستورە ئەرەلانی، مەرلانا خالیدی نەقشەبەندی، جەمال عێزەن، مەلا عەبدولکەریمی مودەرێس، جەلالی میرزا کەریم، عەبدولخالق مەعروف، هێمن، حسین حوزنی موکریانی، ئەمین فەیزی، کامەرەن موکری، جەلال تەقی، حەمەد سەلح دیلان، هەژار، شاکیر فەتاح، کاکەیی فەلاح، عەلانەدین سەجادی، شیخ محەمەدی خال، حسین عارف، عەلی نەشرەفی دەرویشیان، سەلیم بەرەکات، بێشەوا قازی محەمەد، مەحمود مەلا عێزەت، فایەق بیکەس، عەبدوللا پەشیو.

سەرپەرشتیاری گشتی
شیرکو بیکەس

راویژکار
ئەکرەم قەرەداخی

سکرێتیری پۆفار
یاسین عومەر

سەرپەرشتیاری هونەری
قادر میرخان

مۆنتاژی کۆمپیوتەر
یادگار ئەورەحمان

سەرپەرشتیاری چاپ
فەرهاد رەفیع

(پۆفار) بلاوکراوهیهکی پۆشنبیرییه هەر
ژمارە ی تاییهته به دامینهریک،
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
دوو مانگ جارێک دەریدهکات

ناونیشان
سلیمانی - فۆلکە یەکگرتن
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
ت: ۳۱۲۹۶۰۹

ئە دەرهوی ولات
Tel: 00441628477660
Fax: 00441628486008

Web Site
www.sardam.info
Email
Sardam@sardam.info

چاپخانهی (پرنج)

سەردە نامەي جگەر خوین

شكۆ توفیق



جگەر خوین ناوی شیخموس ھەسەن عەلییە و سالی 1903 لە گوندی ھەسری ھاتۆتە دنیاوہ. باوکی جگەر خوین لە ھەسارییەوہ کۆچی کردوہ بۆ عامودا و لەوێ نیشتەجێ بووہ. دوای ماوہیەک لە عامودا (باوکی دەمری) و پاشانیس (دایکیان) کە ناوی عیشانە بوو دەمری. بۆیە ژیانی مندالی جگەر خوین دەکەویتە ئەستۆی براکەي (خەلیل) و خوشکەکەي (ناسیا).

لە تەمەنی ھەرزەکاریدا جگەر خوین گوندە کوردنشینەکانی خۆرئاوای کوردستان گەراوہ و دوای پوودەکاتە کوردستانی باشوور و ماوہیەک دەمینیتەوہ و ئینجا دەپەریتەوہ بۆ کوردستانی خۆرھەلات و لە گوندی (گەردەشیر) دەمینیتەوہ ھەر لەویش درێژە دەداتە خویندنی توێژینەوہ ئاینییەکان لەلای شیخ عوبەیدوللا و دوای ئەویش لەسەر دەستی ئیمام فەتھوللا و ھەر بە گەنجیتی شەھادەي (ئیحازەي زانستە ئاینییەکان) ی پیدەبەخشی.

بە ماوہیەکی کەم لە ناو کوردستاندا دەنگی شیعی جگەر خوین بلأ دەبیتەوہ، دیوانەکانی پەخش دەبن، لەپال شاعیرە بەناوبانگەکانی کوردی باکورد ناوی دەھیئرا.

لەسالی 1950 وە کەوتۆتە چالاکي سیاسی و بوەتە لایەنگریکی حیزبی شیوعی سوری. پاشان بەشداری کردوہ لە دامەزراندنی حیزبی (نازادی) دا. بەلام کاتی (حیزبی دیموکراتی کورد) لە سوریا دروستبوو چووہ پایان و ئەندامیتی کردوہ تا لە سالی 1958 دا بووہتە ئەندامیکی لیژنەي مەرکەزی ئەو حیزبە.

جگەر خوین لە زۆر بوارد نووسینی ھەیوہ زیاتر لە 37 کتیبی نامادەکردوہ

گرنگترینیان (میژووی کوردستان) ە کە بە دوو بەش بلأوکراوہتەوہ. ھەشت دیوانی شیعی ھەيە (ئاگرو کلپە 1945، شوڤشی سەربەخوئی 1954، کینەم 1973، پووناک 1981، زەندا قیستا 1981، کازیوہ (شفق) 1983، ھیقی 1983، ناشتی 1983). پۆمانیکیشی نووسیوہ بەناوی (پەشوداری) یەوہ لە بواری زمانەوانیشەوہ (فەرھەنگ) یکی کۆکردۆتەوہ. ھەرۆھا لە بواری فۆلکلۆرو کەلپوریشدا نووسینی ھەيە.

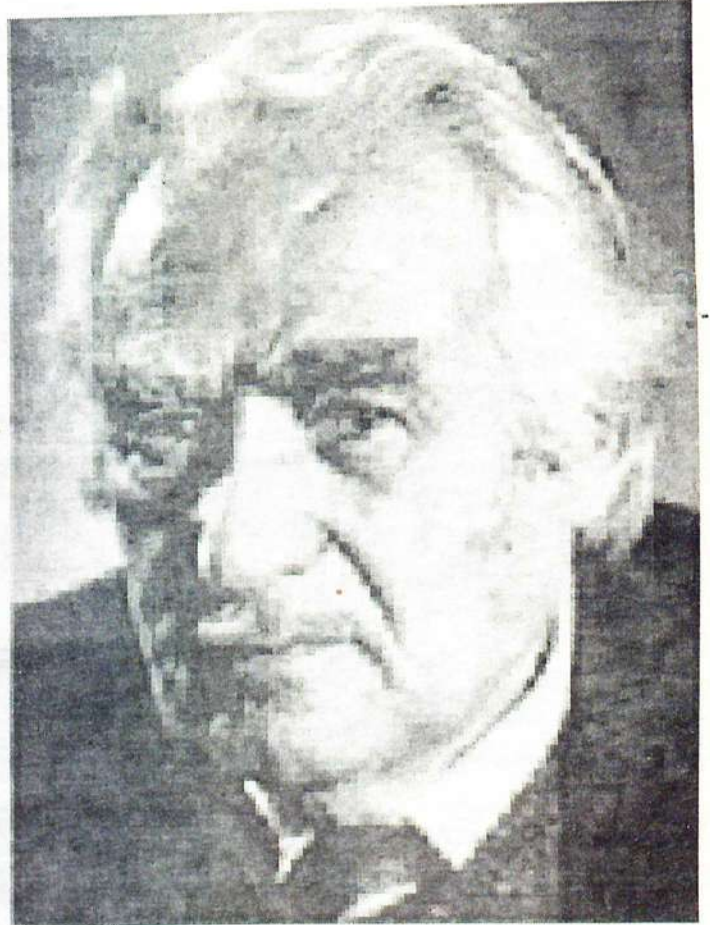
پاش مردنی جگەر خوین منالەکانی کۆمەلێک بەرھەمیان بلأوکردۆتەوہ لەوانە (یاداشتەکانی) یەتی.

پۆژی 22 / ئۆکتۆبەری 1984 لەولاتی سویدەوہ تەرمەکەي بە کەژاوہیەکی شکۆدارو پرمەزنییەوہ گواسترایەوہ بۆ گۆرستانێ لە قامیشلی و لەبۆنەيەکی

جەنگى جىھانى يەكەم) كۆتايىھات

ئىمپىراتورىيە مەزىنەكانى شەپ پوخىنران لە ناوياندا ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى يا باشتروايە بلىين (دوا خەلافەتى ئىسلامى).

ئەو مىللەت و نەتەوانەى ژيىر دەستەى ئەم ئىمپىراتورىيەتەش بوون ھەلىكى باشيان بۇ پەخسا ھەولى جىابوونەو ھەو سەربەخوئىيى دەن و لەژيىر پكىقى خەلىفەى عوسمانىدا نەمىنن.



و سەرەك خىلانى كورد لەدەرەو ھەو ناو ھەوى ولات كەوتنە خو و ھەولياندا ئەو ھەلە بقۆزىنەو تا سەربەخوئىيى گەلى كورد و كوردبوون رابگەيەنن. (شۆرشى) ناويىنرى يا (راپەپىن) گرىنگ ئەو ھەى بۇ يەكەمجار بزوتنەو ھەى پزگارىخوزانەى چەكدارانە لەناوچەى باكووى كوردستاندا ھەلگىرسا و لە ھەموولايەكانى ترى كوردستانەو بە ھاناينەو ھەو چوون و بوونە پتەوتىن پەناو پالپشتى شۆرشگىزان. سەرەتا سەركەوتن خۇراكى رۆژانەى شۆرشەكە بوو، ئەو بزوتنەو ھەىش بوو مایەى خۇشحالى ھەموو بەشەكانى دىكەى كوردستان، بە دريژايى ميژووى ئەم گەلە بوى سەلمىنراو كىشەى سەربەخۇبوون و ئازادى خاكى كوردستان لە ئەستوى كورد خۇيدايەو نابى چاوپروانى پلان و پەيماننامەى دەولتە زلھىزو سەرمایەدارەكانى جىھان و ھوكمروايانى ناوچەكە بىت. چونكە ئەو ھەى لەم خاكە پرويدا و بىنرا بە بەرچاوى نوینەرى كۆمەلەى گەلان، ولاتە دىموكراتىخوزانەكانى ئەوروپا، دەولتەى سۇقىتى (قەلای سۇشالىزم)، ھەموو مرقۇدۆستان و مافپەرەرانى جىھانەو نەبوونە ريگريك، تەنانت بى گويدانە شەرعیەتى نىو دەولتەيانەو مرقۇقانەى گەلان ھەرچى شۆرش و راپەپىنك ھەلگىرسابى بەزەبرى چەك و سوپای بى بەزەبى دادەمركىنرانەو ھەو گوندو شار دەپوخىنران و خەلكەكەشى ئاوارەى دەشت و شاخ دەكران.

(سەرمایەدارانى جىھان) بۇ گەيشتن بە مەراميان و بەپىي پەيماننامە شوومەكانيان ناوچە خۇرھەلاتى ناوەرەستيان پارچەپارچە كرد. دەرئەنجام خاكى كوردستانىش دابەشكرا، باكووى كوردستان كەوتە ژيىر دەسەلاتى ھوكمپرانىي (كەمال ئەتاتورك) ھەو خۇرھەلاتى كوردستان بەپىي پەيماننامەيەك لەژيىر سايەى شامى ئيراندا مایەو ھەو باشورىش خرايە سەر وىلايەتى مەلىكى عىراق و خۇرئاواش بەولتەى سورپای ژيىر ئىنتىدایى دەستورىيانەى فەرەنسىيەو لکىنراو ھەتا ئىستاش بەو شىوئە مائونەتەو.

گەلى ھاندەر و ھاوکار ھاتنەكايەو ھەو كە گەلى كورد لە بزوتنەو ھەى پزگارىخوزانەى خوئى نەو ھەستىت و بەردەوام بىت لە دژايەتىكردن و بەگژاچوونەو ھەى ھەموو داگىركارىيەك لەوانە - كۆتايىھاتنى جەنگ و دەرئەنجامەكانى، پىشكەوتنى تەكنەلۇژيا لە ھەموو بوارەكاندا، سەرھەلدان و سەركەوتنى شۆرشى سۇشالىزم لە پروسىا و لاتانى دەوروبەرى، بلاو بوونەو ھەى فەلسەفەى نوئىخوزانەو ئايدىولۇژياو داھىنانى نوئى، بلاو بوونەو ھەى بىرى سۇشالىستى و بىبەھاكردى بىرى ئايدىالىستىيانە، بى بەھاكردى بىروكارى ناغا و شىخ و بەگ و مەلاو گشت چەمكە خىلەكىيە دواكەوتووەكان، گەشە پىدانى بىرو توانای لاوانى پىشكەوتوخوز، بلاو بوونەو ھەى بىرى شۇقىنىيانەو فاشىستىيانە لە ھەندىك ولاتى پىشەسازىدا، دابەشبوونى جىھان بەسەر دوو سەربازگەى زلھىزو بەتوانادا، ھەلگىرساندى بزوتنەو ھەو شۆرشى گەلانى ژيىر دەستە بۇ ئازادى و

دامەزراندنى (كۆمەلەى گەلان) و ئىعلانكردى بىرو مرقۇدۆستانەكەى (ويلسن) یش كە دەلى "گشت نەتەو ھەكانى جىھان مافى چارەى خۇنوسىنيان ھەى" بەھىزترىن كارىگەربوون بۇ پزگارى ئازادى گەلانى ژيىر دەستە لە جىھاندا و گەلانى ناوچە بەرفراوانەكەى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى بەتايىبەتى لە لايەك و لەلايەكى دىكەو نىوان (سەركەوتوان و دۇراوان) ى جەنگەكە كۆمەلىك پلان و پەيماننامە مۇركران. بەو پىيە خاك و نەتەو ھەكانى خۇرھەلاتى ناوەرەستىش بەر شالوى ئەو پلان و پەيماننامانە كەوتن و بەپىي بەرژەو ھەندى ولاتە سەرمایەدارەكانىش نەخشەى ناوچەكە گۆرپا بى ئەو ھەى ھىچ حسابى بۇ گەلانى ناوچەكە بكرىت. نەتەو ھەى كوردىش يەككە بوو لەو نەتەوانەى لەژيىر دەسەلاتى عوسمانىدا دوچارى چەوساندنەو ھەو ئەشكەنجەو ئاوارەى بىبو. ھەر بۇيە بەرووخاندنى ئەو دەسەلاتە پروناكىبران و سىياسەتمەداران

سەربەخۆیی، ... چەندەھا ھۆكاری تریش.

پیش ھەلگىرسانى جەنگى جىھانى دووم بە ماوھىەك مەملانىی نیوان دەولەتە سەرمایەدارەکان دەستییەکرد، جىھانىش بە ھەموو کیشەکانیەو ھە گشت بوارەکاندا دەبەسترانەو ھە مەملانىیەو، ھەو کیشانەش کیشەى خاکی کوردستان بوو کە ھەر لایەنەو ھەولیدەدا گەل کورد و بزاقە شۆرشگىرەنەکەى بکاتە سەرنەزەى مەرام و بەرژەو ھەندىیە تاییەتییەکانى خۆی. ئىمپىراتۆریەتى بەرىتانيا و فەرەنسا (ئەمەرىکاش) ناپارستەوخۆ بوونە پالپشت و ھاندەرى بزاقە پرگارىخووانەکەى گەل کورد. بەپىی سىياسەتى ئەو پرۆژە باشترین پىخۆشکەر بوون بۆ دروستکردن و دامەزراندنى بزاق و پارتى سەربەخۆیانەو بلابوونەو ھەى بىرى ئازاد و دىموکراتیانە ھە کوردستاندا.

ھە کوردستانى باشوردا بەتاییەتى ھە شارى (سلىمانى) دا پارتى ھىوا دامەزرینراو بەدەعمى

ناپارستەوخۆیانەى (بەرىتانيا) و بەماوھىەكى كەم بىرورا و ئامانجى ئەم پارتە پىخۆراوھىیە بەگشت ناوچەکانى کوردستاندا بلابوونە بەپى ئەو ھىچ سانسۆرىک ھەلایەن ھىچ دەسەلاتىکەو پىگىرى بکات.. زۆرەى

جوتياران و قوتابيان و تەنانەت ئەفسەران و سەربازانى سوپای دەسەلاتىش بىوونە ئەندام ھەو پارتەدا.. ھەر ئەم پارتەش بوو پىخۆشکەر و بناغە بۆ سەرھەلدانى ئەو شۆرشەى دەمى سال بوو کوردان ھەولیان بۆ دەدا، ھەم کاتەدا مەلا مستەفای بارزان (کە ھە سەرکردەى بزووتنەو ھە ناسىنرا) بەيارمەتى کۆمەلکە کادىرانى پارتى ھىواو ھەندىک ھە پىوانى ھۆرەکەى توانى (ھەئىرانەو) بگاتە شارى سلىمانى و ھەو ھە پىرەتەرە بۆ ناوچەى بارزان بە مەبەستى ھەلگىر ساندنەو ھەى شۆرشى گەل کورد. دەسەلاتى سوریا و لوپنانىش کە ھەلایەن فەرەنساو ھاندەران پىگىرىيان نەدەکرد ھەو بزاق و پاپەرىنانەى گەل کورد ھە کوردستانى خۆرئاوادا و سانسۆریان نەھىشتبو ئەو ھەش بۆ ئەو بوو وىژدان و ھۆشى کوردان بەلای خۆياندا رابکىشن و نەھىلن بەھىچ جۆرىک ئەو ھىز و توانایەى ئەوان ھەلایەن نەيارەکانیانەو بەکاربەئىرنىن، بۆیە ھەمىشە پىشوازی ھە ھەموو ھەولکى ھۆشيارانەو پروناکىرانەى گەل کورد



دەکرا. بۆ ئەم مەبەستەش ھانى دامەزراندنى بىکەو دەزگای پروناکىرانەو بزاقى پىخۆراوھىی و فىستىقانى جەماوھىریانەو کۆرپو پىشانگەى فۆلکلۆرانەى نەتەوھىیانە دەدا.

چاپکردن و بلابوونەو ھەى گۆقارى (ھاوار) ھە دىمەشق و گۆقارى (ستىر) و (پوناھى) ھە بىروت ھەروھە دامەزراندنى بەشىک بەزمانى کوردى ھە ئىستگەى رادىو بىروت بە دەنگى (مىر کامەران بەدرخان) دەرنەنجامى ئەو گۆرانکارىیانە بوون ھە ناوچەکەدا کە ھەپى ئەو ئىستگەى ھەو توانرا بەناشکرا (گۆرانى و سرود و مۆسىقاي کوردیانە) ھەروھە و تارو شىعەرى نەتەوھىی و شۆرشگىرەنە راپستەوخۆ پەخش بکرىن. ئەمانە ھەموو بەلگە نەو ىست بوون بۆ ئەو ھەى بەجىھان بەسەلمىنرىت نەتەوھىەک ھەى ھىشتا ژىر دەستەى و ئەگەر بۆى بپەخشى ھەمىشە ھە ھەولدانایە بۆ سەربەخۆى و ئازادى.

کوردانى ناوچەکە بەو ھە نەو ھەستان کۆمەلکە پىخۆراوى ھە (کۆمەلەى خۆبىبون) (لاوانى کورد) (دەدەوانى کورد) يان دامەزراندو ھە پى ئەو پىخۆراوانەشەو نووسەران و زمانناسان خەلکى ناوچە کوردنىشىنەکانيان فىرى کوردى دەکردەو و پۆخى کوردایەتییان تىدا زىندوو دەکردنەو. ھەروھەو نووسەرىکى کوردى سوریا (نورەدىن زازا) ھە یادەو ھەرىبەکانىدا دەگىریتەو ھە کتیبکەدا بەناوى (ژيانى کوردەوارىم) دەلئ: (گەرەکى کوردان ھە دىمەشق.. گونجاوترىن گۆرەپان بوو بۆ دامەزراندن و پەرەسەندنى بزاقە پروناکىبرى و ھەرزىشىەکان) ھەروھە دەلئ: (لەبوارى ھەرزىشىەو یارىکەران کوردایەتى خۆيان دەسەلماند.. بۆ نمونە ھە سالى 1939 دا تىپىکى توپى پى خۆيان ناونا "تىپى کوردستان" ھە کاتى یارىکردنىشا تەماشاکەران بەھتافى "دەى کوردستان.. ھىرش بەرە کوردستان.. بژى کوردستان" یارىگایان دەھەژاند. تا ھە سالى 1940 بە بەشدارى کردنیان ھە خولى سالانەى توپى پى دىمەشق بەیەکەمى پالەوانىتیی ھەمو تىپەکان بەردیانەو، ھە پىکلەمىش بۆ ئەو بەردنەو ھە ھە مانشىت و سەردىرى پۆژنامەو گۆقارە ھەرزىشىەکاندا بە ھەر زمانىک بوایە دەنووسرا (کوردستانى سەرکەوتوو)، بەلام بەداخو ھە ئەم چالاکییانەى کوردستانى خۆرئاوا دەسەلاتى تورکىای بى تاقت کردو ناچار ھەپى حکومەتى فەرەنسى و سورى ئەو کاتەو ھە گشت چالاکی و بزاقە کوردیەکان راکىران و قەدەغەکران.

كەسپىي جگەر خويىن لەنيوان راستى و داهيان دا

ن: جوانى عەبدال

و: سەلاھەدىن عوسمان

پاش كيشمەكىش و مەملەتتىكى توندو بەشايستەي سەربەخۇببون و رزگارپوون بەشيوەيەك دابەشكرا كەتەواوى ھىواكانى تىكشكىنەر، جەنگى جىھانىي يەكەم لەسالى لەدەست خەلافەتى عوسمانى دەزانى، دواپۇژى سەبارەت بەرزگارى و سەربەخۇيى (1918-1914) بەكۇتاييەكانى گەيشت، لەوانەش گەلى عەرەب و ئەوانى تر، ھەرەھا لەگۇرئرا، ئەوەش پاش چەند سەركەوتنىكى بەكۇتاييەتنيشى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى گەلى كوردىش لەپىي نوينەرانييەوہ كەمالىيەكان بەسەر يۇنانىيەكاندا كە يان خەلافەتى ئىسلامى و داواكارىيەكانيان لەبارەي خودمۇختارىيەوہ لەئەزمىر بەتەواوى رەنگىدايەوہ.

ئىمپراتۇرىيەتەكانى نەمساو مەجەرو راگەياندبوو كە لەبەندەكانى پەيماننامەي بەم شيوەيە بەھوى خراپەكارى و بولگارىيا بەدەستەوہدانى خويان راگەياندو (سىقەر) لە (10/ئاب/1920-بەشى سىيەم- پشنگويخستەنەوہ بەشيك لەكوردستان خرايە ھەلۆەشان، پاش ئىمزاكردى ئاگرەبەستيش ماددەكانى (62 و 63 و 64)) دا ئەو مافەيان سەر كۇمارى توركيى كەمالى، كە لەسەر لەپۇژى (1918/11/11) لەكۇمىن، ھەرەھا زامنكرابوو.. ھەر بۇيە بۇ يەكەم جار كورد پاشماوہى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى لەئەنجامى مۇكردى پەيماننامەكانى ھەستى بەوہ كرد خاوەن داواكارى و بىياتنراو، ھەرەھا بەشيكيشى خرايە سەر قىرساى و سانت جرمىن وتريانوو نيولى و دانپىدانان و ھاسۇزىن و ئەوەش سوريوا بەشيكيش بۇ سەر عىراق، كەئەو پاش ئەوانيش پەيماننامەي سىقەر، بەكردارەكى لەسەر ئاستى نيودەولەتى دوو دەولەتەي دوايان بەپىي سنورەكانى ولاتانى ئەورپواو ئاسيا بەدەيدەكرا.. بەلام بەداخوہ ئەو بەندانەو رىككەوتنەكانى نيوان فەرەنسوا بەرىتانىا گۇرئانكارىي زۇريان بەخووە بىنى، كەيەكك پەيماننامەي سىقەريش سەبارەت بەكورد (لەسايكس-بيكو) دا دروستكران، لەو دەرئەنجامانە دروستبوونى كۆمەلەي تەنھا وەك مەرەكەبى سەرکاغەز مايەوہو بەشيكيشى خرايە سەر ئىزان و بەپىي گەلان (عصبە الامم) بوو لەپىناو خرايە پىناو بەرژەوہەندىيە سترايىيەكانى رىككەوتنەنامەكەش رى بەو دەولەتانە دراو قەدەغەكردى جەنگ و چارەسەركردى دەولەتە زەھىزەكانەوہ. وەك ھەميشەش دەستيان ئاوەلاكردىن تا پارىزگارىي لەو كىشەكان.

لەسەر ئاستى رۇژھەلاتى ناوينيش ناوچەكەو چەواشەكردى گەل و نەتەوہكانى بىمىنەوہ، لەگەل گۇرئانكارىيەكى كەمى شكستەينانى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى ئەك ھەر رووداويكى گەرە بوو، بەلكو ھەر رووداويكى گەرە بوو، بەلكو كارەساتباريش بوو، راگەياندى سەرکەوتنيش لەلايەن ھاپوہيمانانەوہ لەباربران و نەھىلان، بەلام ھىندەي نەبرد ئىنگلتەراو فەرەنسا) رووداويكى كەم ويئە ھىواو ئاواتەكان سەر لەنوي لەدىلى گەل و دانا.

بوو، سەبارەت بەناوچەكەو دابەشبوونەوہى، دەستەبۇزىرەكانىدا بۇ ماوہيەك ژيايەوہ، ھەر پاش ھاتنەكايەي پەيماننامەي لۇزان، بەپىي مەبەدەئەكانى ويسلۇن، خشتەي دووبارە داواكارىيەكان سەريانھەلدايەوہ، كاتىك كورد ھەستى بەو پىلانە وردو چنراوہ دابەشكارىيەكانى (سايكس-بيكو) و دووبارە ئەوەش لەئەنجامى گۇپىنى پەيماننامەي كرد كەدژ بەھىواو ئاواتەكانى دواپۇژ بوو، داپشتنەوہى نەخشەي ناوچەكە نامادەبوو، سىقەر و پشنگوي خستنى بەندەكانى بوو يەكيان گرت و خويان بۇ شۇرپش نامادەكرد، كەتيايدا رايگەياندبوو: پىويستە گەلان بەپەيماننامەيەكى تر، كەتيايدا ويست و رۇشنىبران و سەرەك عەشیرەتەكان و ھۇزە لەبارەي مافى چارەي خۇنوسىنيانەوہ بەو ئارەزووہ شەرعىيەكانى كوردى تىدا چالاكەكان، بەخىرايى خويان نامادەو شيوەيە ھەلسوكەوت بكن كەئەوكات پىشلىكرا، كەئەويش پەيماننامەي لۇزانى پىچەككرد.. يەكك لەو بەرخۇدان و بانگەشەيان بۇدەكرد...!

ھەربۇيە سەرجم گەلانى ناوچەكە، خويان نيودەولەتتییە شوومەش ولاتى كوردان كوردستان بوو لە (15ى نازارى 1925)،



۱۹۰۰ ۱۹۱۰ ۱۹۲۰ ۱۹۳۰ ۱۹۴۰ ۱۹۵۰ ۱۹۶۰ ۱۹۷۰ ۱۹۸۰ ۱۹۹۰ ۲۰۰۰ ۲۰۱۰ ۲۰۲۰

كەيەكەم بروسكەى ئەو شۆرشە لە (8)ى شوباتدا چەخماخەى داو پاش چەند مانگىك و چەند سەرکەوتنىكى خىرا، لەبەردەم درندەبى لەشكرى نيزامىي كەمالىيەكان و بەوى رق وكىنەى شاراويان بەسەريدا باراندو سەرچەم چەكە كوشندەكانيان لەدژ بەكارهينان، بۆ ئەو مەبەستەش هيرشيان كرده سەر هەموو شتىك لەكوردستان و تەپرو وشكيان پىكەو سوتاند و خانوو و مالى هاوولاتىيانان رووخاندو گونەكانيان گشت راگويزاو كشتوكال و دەغلودانەكانيان و ئەو خىزانانەش كەچەند سەد كەسيك دەبوون لەژن و مندال و پير گرتيپەرداو سووتانديانن، هەر وەها ئەوانەشى پەنايان بردبوو بەر چياو ئەشكەوتەكان، پاش ئەوى دەروازەى ئەشكەوتەكانيان لەسەر هەلچنن، گريان تىبەردان و سووتانديانن.. سەوزايان سووتاند، ورگى ژنانى دووگيان و كچان و مندالانى بەريشكەشيان هەلدەرى. ناكاميش لەئەنجامى بىدەنگىکردن و رىيىدانيان لەلايەن كۆمەلگاي نيودەولەتى و ولاتانى ئەوروى و سوڤىتى زەبەللاخيشەو كوردستانيان بەدرىژى و پانىي بۆ خويان حەلالكردو كەسبىش مەقى نەكرد، بەلكو بەپىچەوانەو پشديوانىيان لەكەمالىيەكان كردو رىيان دان تا لەشكرەكانيان بەرپى هيلى ناسنىي (محر) دا بگويزنەو، كەئەو ناوچەيە لەرىكەوتننامەكانى نيوان هيزە هاوپەيمانەكانى وەك فەرەنسائو بەرىتانىا لەلايەك و هيزەكانى ميوەر كەئەلمانىاو توركىا و ئەوانەشى لەگەلىاندابوون بەبىلايەن دانرابوو، تا بەو ناوچەيەدا رەتبىن و بەرپى هيلى حەلەب- ماردىن بەرەو دياربەكرسوورپخۆنەو پشست لەكوردە بى چەك و بيوەى و سىقلەكان بگرن و ئابلوقەيان بەن، لەلايەكى تريشەو لەگەل شاي ئىرانىشدا رىكەوتبوون، ئەو كاتيش كۆمەلەى گەلان كەتازە دروستبوو و بنەما نوپەكانى (ويلسوڤنىش بۆ پاراستنى ناشتىي نيودەولەتى و چارەسەرى كيشەكان بەناشتى و ئەو سازشەنەش كەدەكران دەبوو لەرپى رازىبوونى دوولايەنەى نيوان لاينەكانەو سەبارەت بەكىشەكان بكرايە، لەگەل ئەوەشدا كورد يەكپىزى و بوژانەو.. هتد و ئەمانە هەموويان دەبىنى و دەيان بىست كەچى بەرامبەريان دەكرىت، لەولاشەو بەرىتانىا خەرىكى ئىنتىدابكردى ئەو هەرىمانەبوو كە لەتوركىاو ئىمپراتورىيەتە روخواو كەى داىرپىبوون و داگرىكردبوون.

بەم شيوەيە لەئەنجامى هەستكردن بەرپىسوايى و كەوتنە ژىر چەقوى بەرژەوئەندخووانەو بەهىلاك چوو بوون، هەر بۆيە رووداوو رەوش و شۆرش و راپەرىنەكانى هاوشانىان و ئەو بەرخۆدانانەى ئەوسەردەمە كوردى گەيانە ئەوى بىرىك لەسارپىزكردنى برىنەكانيان بەنەو و يەكگرتوويەك لەنيوانياندا بىتەكايەو و هەرىك لەوان هەستيان بەگوناهە گەرەو بچوو كەكانيان كرد-ئەگەر كەمىك رووتتە بدويين-لەيەك كاتدا تارانبارو لۆمەكراو هەر خوى بوو، هەر بۆيە ئەو بەرپرسىاريەى خستە ئەستوى و بەتەواوى خەباتى لەپىناو قوناغىكى هەستىارو چارەنووسسازدا كرد، جا

هەر لەدەرئەنجامى ئەو رووداوو سىياسەتەدا بوو كە بەناچارى نەك خۆويستانە، كورد بەگشتى و كەسانى مەوەرە دەستەبەزىر و سەرەك هۆزەكانىش بەتايبەتى بەئاگا هاتنەو و لەو چەنگەلە تازە دروستبوویدا لەدەرئەنجامى گۆرانكارىيە نوپىكاندا كەوتنە بەردەم تاقىكردنەو رەيەكى راستەقىنە، تا بتوانن بەرگرى بەكەن لەشتىك كەدەتوانىت بەرگرى لىيكرىت و بپارىزىت. لەدەرئەنجام رووداوەكانى پاشترىشدا، ئەوانەى مروڤيان تەنگەتاوكرىدو هىچ بواريكى بۆ نەهيشتنەو تا لەخەبات و تىكۆشان بوەستن، چونكە دەيانزانى وەستان و نووچدان ماناي لەدەستدانى ئەو هەلەى لەپيشيان بوو، ئەويش بەهوى بەرپابوونى جەنگى جىهانىي يەكەم و هەر وەها شۆرشى ئۆكتۆبەرەو دابەشبوونى جىهان بەسەر دوو سەربازگەدا، پاشان شۆرشە ناوخويە لەدواى يەكەكانىش كەرىي هەناسەدانى بۆ كردهو، سەربارى ئەوانەش هاتنەكايەى بىرو بۆچوون و ئايدىلۆژيا نوپە ئالوگۆركارو سەرچاوگرتووەكانى دەرەو بوون، كەخەون و ويست و ئارەزووەكانى دەهينايە دى و نەخشەيەكى نوپيان بۆ جىهانىش دادەپشست و لەلايەن پيشەواو سەرۆكە نوپىكان و لاو خوينگەرەكانىشەو پىادەدەكران، هەر وەها سەرەلدانى چەند ناويكى نوپىش كە بەنىگەتىف يان پۆزەتىف لەلايەن خەلكىيەو بەسەدەكران، لەنموونەى لىنين و ماركس و ستالين-غليوم و هيتلەرەو مۆسولنىي، كەمال ئەتاتورك و عىسمەت و شەرىفى مەكە-حسەن فەيسەل، روسىاي سوڤىتى، ئىنگلەتەرەو فەرەنسائو ئەلمانىا، سوڤىيالىستى و شىووعىبوون-ئىمپىريالى و برۆلىتارى و دىكتاتورىيەتى پرۆلىتارى، هەلوىست و واتەواتە نوپىكان و گۆرانكارىيەكان، هەر لەگۆرپاىەلى و ئىنتىمابوونەكان و تىروانىنەكان بۆ فەكرە بنەما سىياسى و كۆمەلەيەتەيە باوەكان، هەر وەها بانگەشە توندەكان بۆ چاكسازى و رىفۆرم و پيشكەوتن و سوڤىيالىستى و وەلانى كۆنخووزى كە بەدەب و نەرىت و عورفە هۆزگەرايە دواكەوتووەكان بارگاو بىبوون، ئەوانەش بانگەشە بوون

بۆيە دەپىرسى كەنايا ئەو يەكىك نىيە لەم گەلە پالەوان و شەهيدە..؟ پاشان وردە وردە نەهامەتى و بىزارىيەكانى گەلىش روو لەزىادبوون بوون، ئەمە لەكاتىدا دەبىينى چى بەسەر خوى و دەوربەرەكەيدا دىت و چارەنووسى گەل و نىشتمانەكەى و هيواكانى مەترسىيان لەسەرەو بەرەو لەناوچوون دەچن. ئەگەرچى وادەهاتە پيش چاو كەكەمىك رەوشەكەيان خستووتە پشستگوى، بەلام لەپراستىدا ئەو تىكشكان و نسكوپانە، لەبەرامبەر مەسەلە چارەنووسسازەكاندا گەلى بەئاگا هينايەو و نەوەكانى لەدەورى كيشەيەكى چارەنووسساز كۆكردهو، بۆشيان دەرکەوت كەپىويستە تەنها هەر خويان خەبات و تىكۆشان بەكەن و مافى چارەنووسيان بەدەستبەينن، ئەگىنا نە كۆمەلەى گەلان و نە هيزە هاوپەيمانەكان يان هەستە مروڤايەتەيە نوستووەكان و ..هتدىش داديان نادات و هىچيان لى سەوزناكرىت.

هەر لەدەرئەنجامى ئەو رووداوو سىياسەتەدا بوو كە بەناچارى نەك خۆويستانە، كورد بەگشتى و كەسانى مەوەرە دەستەبەزىر و سەرەك هۆزەكانىش بەتايبەتى بەئاگا هاتنەو و لەو چەنگەلە تازە دروستبوویدا لەدەرئەنجامى گۆرانكارىيە نوپىكاندا كەوتنە بەردەم تاقىكردنەو رەيەكى راستەقىنە، تا بتوانن بەرگرى بەكەن لەشتىك كەدەتوانىت بەرگرى لىيكرىت و بپارىزىت. لەدەرئەنجام رووداوەكانى پاشترىشدا، ئەوانەى مروڤيان تەنگەتاوكرىدو هىچ بواريكى بۆ نەهيشتنەو تا لەخەبات و تىكۆشان بوەستن، چونكە دەيانزانى وەستان و نووچدان ماناي لەدەستدانى ئەو هەلەى لەپيشيان بوو، ئەويش بەهوى بەرپابوونى جەنگى جىهانىي يەكەم و هەر وەها شۆرشى ئۆكتۆبەرەو دابەشبوونى جىهان بەسەر دوو سەربازگەدا، پاشان شۆرشە ناوخويە لەدواى يەكەكانىش كەرىي هەناسەدانى بۆ كردهو، سەربارى ئەوانەش هاتنەكايەى بىرو بۆچوون و ئايدىلۆژيا نوپە ئالوگۆركارو سەرچاوگرتووەكانى دەرەو بوون، كەخەون و ويست و ئارەزووەكانى دەهينايە دى و نەخشەيەكى نوپيان بۆ جىهانىش دادەپشست و لەلايەن پيشەواو سەرۆكە نوپىكان و لاو خوينگەرەكانىشەو پىادەدەكران، هەر وەها سەرەلدانى چەند ناويكى نوپىش كە بەنىگەتىف يان پۆزەتىف لەلايەن خەلكىيەو بەسەدەكران، لەنموونەى لىنين و ماركس و ستالين-غليوم و هيتلەرەو مۆسولنىي، كەمال ئەتاتورك و عىسمەت و شەرىفى مەكە-حسەن فەيسەل، روسىاي سوڤىتى، ئىنگلەتەرەو فەرەنسائو ئەلمانىا، سوڤىيالىستى و شىووعىبوون-ئىمپىريالى و برۆلىتارى و دىكتاتورىيەتى پرۆلىتارى، هەلوىست و واتەواتە نوپىكان و گۆرانكارىيەكان، هەر لەگۆرپاىەلى و ئىنتىمابوونەكان و تىروانىنەكان بۆ فەكرە بنەما سىياسى و كۆمەلەيەتەيە باوەكان، هەر وەها بانگەشە توندەكان بۆ چاكسازى و رىفۆرم و پيشكەوتن و سوڤىيالىستى و وەلانى كۆنخووزى كە بەدەب و نەرىت و عورفە هۆزگەرايە دواكەوتووەكان بارگاو بىبوون، ئەوانەش بانگەشە بوون

كەلەكەبوو وگەراندەنەوہی متمانە بۇ شۆرپشەكانى پيشوو و سەرجهم راپەپىن و نسكۆ يەك لەدوای يەكە رابردووہەكان بەدريژاىي سالانيان و تۆلەبۇ كىردنەوہشيان، كەھەر لەرۆژگارە دورەكانەوہ لای كورد ئەو تۆوہ چەكەرەى كردبوو و پيش گۆرانكارىيە بەدوايەكەكانى سەردەمەكە كەوتبوو. پيوانەو بارۆمەترەكانيش ئەو كيشمەكيش و ململانى نيۆدەولەتپيانەى ناوچەكە بوون، بەتايبەت لەنيوان ولاتە داگيركارەكاندا، كەئەوہش لەسەرەتاي ئەم سەدەيەدا بوو، پاش ئەوہى ولاتە داگيركارەكان خواستى دەستبەسەرداگرتنى سەرجهم ولاتە كۆلونيالكارەكانيان لەرۆژھەلات و رۆژئاوا دا كەوتە سەر، تا بيكەنە بازارپك بۆخويان و زيادەى بەرھەمەكانيانى تيايدا ساغبەنەوہو بەدوای كەرەستە خاوەكانى پيشەسازييشدا بگەرپن و وەك سەرچاوەيەك بۇ بەردەوامىي پيشەسازيەكانيان و ..ھتد بەكاربەھيئن.

پاش ئەوہى داگيركاران ويستەكانيان بۇ چووہسەر، سەرجهم كۆلونيالەكانيان بەمەبەستى سەرپەرشتى و ئاوەدانكردنەوہوہ خستە ژير ئينتيدابى خويانەوہ، دوای ئەوہى لەولاتە ئينتيدابكارەكانيشدا سەرکردەو كەسانىكى متمانەپيكرارى و ايان نەدييەرە كەجىي باوہريان بيت، هاتن كوراني (شەرىفى مەككە)يان هيئاو كردياننە ئەمير پاشا بەسەريانەوہ، تا دانيشتووانى ئەو ناوچانە لەدەورى سەرکردە يان مەليكىكى متمانەپيكرارى خويان كۆبگەنەوہ، ھەرەك لەعيراق و سورياو ئوردون و رۆژھەلاتى فەلەستين پيى ھەستان، تيايدا مانەوہو ناوچەكەشيان كىردە بازارپك بۇ بەرھەمەكانيان و زەوييەكى بەياريش بۇ كەرەستە خاوەكان، بۇ ماوہيەكى دوريش وەك سەرپەرشتياري ناوچەكە مانەوہ، تا تورك و ئيمپراتوريەتە لەناوچووہەكانيان نەگەرپتەوہ، كە تا ئەو كاتيش پياوہكانيان و كلكەكانى كەسەر بەعوسمانىيەكان بوون لەناوچەكەدا مابوون، ئەوانەى تا ئەو سەردەمەش بانگەشەيان دەكرد تا ئەو ناوچانەش بخنە سەر توركياو كەمال و مولكى عوسمانىيەكانەو بەخويى باووپيرانيان و دەستيان هيئاوہو ..ھتد.

لەلایەكى تريحەوہ ريان بەدانيشتووانى ناوچەكە دا تا پياوہى جۆرە ژيانىكى سياسىي كراوہ كارى دەستورى و چاكسازى و پەرلەمانى بكن، بەھەندىك هيواو ئاواتى بووژاوەوہ، تا خويان حوكمى خويان بكن و لەماوہيەكى ديارىكراوواو بەپيى ريككەتنامەو پەيماننامەكان ولاتەكەيان پى بدەنەوہ، ھەرەھا ماوہ يان ختووكەى ھەستى سەربەخۆبوون و خودموختاريان لای كەمينەو تايەفەكان دەورووژاند. ئەوہى زانراويشە فەرەنسا بەپيى پەيماننامەى (ساكس بيكۆ) لەگەل ئينگليز ناوچەكانى شام و سورياى گەورەى ئينتيدابكردبوو، دەيانويست بەدەستى خويان خوربيەكە برپسن، بەلام پاش ئەوہى ريسەكەيان لايووہوہ بەخورى، پەنايان بردە بەر دروستكردنى ھەستى تايەفەگەرى و ايان پى خوشبوو ناوچەكە بەشەش بكن و چەند دەولەتتىكى بى كيشەو

بۇ ژيان و گەشپيىنى و فيرخوازى و رزگاربوونى ژنان و بانگەشەش بوون بۇ كارو نيكۆشان و وەبەرھيئانى زەوى و مولكەكان و گۆرپيى ھەموو شتىكى كۆنى وەك چەمكە ھۆزگەرايى و نايينيەكان.. لەپراستيشدا، تويژيك لەسەرکردەو پيشەوای نوى دروستبوون و ھاتنەكايەوہ كەجىگرەوہى بەگ و ئاغاو شيخ و مەلاكان بوون و رەگەزىكى نوى و پيرۆز بوون..

* * *

سەبارەت بەژيانى "جگەرخويىن"يش ئەوہى لای ھەمووان ئاشكرايە، لەسەرەتاي سەدەى پيشوو، بەتايبەت لەسالى (1903ز) دا لەبەشى باكوورى كوردستان لەدايكبوو، ئەو كاتەى گەنجىكى تازە پيگەيشتوو بوو، سەرجهم ئەو گەشەو پيشكەوتنەنەى كە لەگەل جەنگى جياھانى و گشت ئەو كارەساتانەش لەئەنجامى جەنگى جياھانى دا سەريھەلداو ھاتەكايەوہو سەرجهمى پاشماوہو نەھامەتپيەكانيش كە لەدەرئەنجاميدا كەوتنەوہو ئەوانەشى كەپاش جەنگى جياھانىي دورەم و گۆرانكارىيەكانى پاش جەنگيش ھاتنە كايەوہ، بەچاوى خۆى ديوہ، پاش ئەوہ ئەم ناوچەيە چەند گەشەكردنىكى بەردەوامى بەخۆوہ دى كەبارگارى بوو بەروداوو بىرو بۆچوونى نوى و بەرخۆدان.. ھەرەھا ئەو كاريگەرييە زۆرو گەورانەو ئەو لايەنە جۆراوچۆرە تازە گەشەكردووانەو ئەو سەرئەجە رەسەن و ناپەسانەو سەرجهمى ئەو شتانەى كەھاوكات و پى بەپيى ژيانە سياسى-جوغرافيا-جيويسياسىيەكان ھاتنەكايەوہ تيايدا ژياوہو كاريگەرى لەسەرى ھەبوو.. ھەر بەو پيى ھەستىكرد كە لەنيوہندى گيژاوەكانى ئەو سەردەمەدايە، كەئەو سات و سەردەمەش بانگەشەى دەستەبژيرە ھۆزگەراكان لەپشكۆ گەرمتربوون و لەو سەردەمەدا لەباربوون، لەپاشكۆياندا شۆرپى چياكان و بىروبوچوونە سياسىيە باوہكانى سەرەتاي سەدەى بىستى كۆمەلگاي ئيسلامىي سەردەمى ئيمپراتوريەتى عوسمانى، ھەر لەدروستبوونى دەستوروو رپيدانى پارت و حزبەكان بۇ كاركردن، لەئەنجامى شۆرپى ئەفسەرە لاوہكانى سەر بە حزبى توركە لاوہكان ھاتنەبوون، بەسەر ژيانى سياسى و چەقبەستن و پاشكەوتويى و ..ھتد كاريگەرييان ھەبوو و رق و كينەشيان لەسوئتان دەبووہوہ، بەرامبەر بەو دەستوروہى لەسالى (1908)دا بۇ ولاتى دانا..

بەو شيوہيەش ئەو چاكسازييانە سەرجهم ناوچەو كۆمەلگاكاني ناو ئيمپراتوريەتەكەى گرتەوہ، لەوانەش كۆمەلگاي كوردى، بەتايبەتيش لەنمۆنەى (كۆمەلەى تەرەقى و تەعالى)، پاشان رووداوەكان بەخيراىي و بەدوا يەكدا گەشەيان كىرد، تا ئەو كاتەى (كۆمەلەى خويبوون) لەسالى (1927-1930) لەبەيروت دامەزرا، ئەو كۆمەلەيەى رەگورپيشەى سەرجهم ناوچەكانى كوردستانى گرتەوہ، بەتايبەت كوردستانى كرمانج، كەمەبەست لەكوردستانى باكوورو باشوورى رۆژئاوايە، بۇ رزگاربوونى ھەزاران خەون و ئاواتانەى

شۆرشگېرىيەكان و بانگەشكردن بوو بۇ كورد تا لەخەو بېداربېنەو و لەپېناو مافەكانياندا تېيكۆشن).. ھەرودھا دەلئيت: (ئەوھش تا پۆژيک لەپۆژەكانى سالى (1946) ى خاياند كاتيک دەسەلاتدارانى لوبنانى دەستيان بەسەردا گرت و دايانخست).

ھەرودھا د.نورەدين زازا لەكتىبى ناوبراودا دەلئيت: (فەرەنسىيەكان دەستيان والادەكردىن تا بەچالاكىيە سىياسى و ھونەرىيەكان ھەستىن، ھەرودك ريشيان دەداين تا لەنيوان گوندە كوردىيەكاندا بگەريين و چالاكىيە نەتەوايەتییەكانمان بەناو جووتيارەكاندا پلازبەكەينەو).. ھەرودھا دەلئيت: (ھەرودماندەدا وشياريان بگەينەو ھەرود سەرنجيان بۇ ئەو چەوساندەنەو نەتەوايەتییە لەسەريان بوو رابگيشين، كە لەزەوى و پيت و بەرەكەت و بەروبوومەكانيان بېبەرى دەكردن، ھەرودھا بۇ شۆرشكردنیش دژ بەكۆيلەكردن ھانمان دەدان).

ھەرودك كەمىك زياتر بەچالاكىي زياتر دراوھ.. ھەك پيگھينانى كۆمەلەى (خويبوون)، ھەك لەسەرەو ھەسەمان كەرد، ديدەوانانى كوردو لاوانى كورد-ئەو ديدەوانانەى لەشارى عامودا بەسەركردايەتیی جگەر خويين دامەزراو دروستبوو، كە لەوبارەيەو ھەرودەين زازا دەلئيت: (لەدیمەشقادا گەرەكە كوردیيەكان شوينیكي شياووو بۇ ئەو چالاكیيانە، كەتيايدا پەيوەندیيە روشنیری و ھەرنشیيەكان ھاتەكایەو، بەشيوەيەك كەئەديبان و زمانەوانە كوردەكان بەسەربەستى خەلكيان فيرى زمانى كوردی دەكرد).. ھەرودھا د.زازا دەلئيت: (ھەرودھا لەسالى (1939) دا دروستبوونی تيمیكى تۆپى پیمان بینی كەناوى (تیمی كوردستان) بوو، كە بەشيوەيەكى ريكوپيک بەشداریی لەو یارییانەدا دەكرد كەيانە ھەرنشیيەكانى دیمەشق ريكی دەخستن، كە تیمی ناوبراو لەسالى (1940) دا پالەوانیتییەكەى بەدەستھینا، كەتییك بوو زۆر بەتوندی ھەماسەتى دەوروژاند، بەشيوەيەك جەماوەر لەقامیشلیيەو ھەرود پشنگیری و پشٹیوانیکردنی یاریزانان دەھاتن، ئەوھش رووداویکی سەيرو سەمەرە بوو، كاتيک دەنگى ھەزاران تەماشاکار لەناوجەرگەى دیمەشقادا دەبیستراو بەھەموو توانایانەو ھاواریان دەكرد: (دەى كوردستان.. ھیرش بەرە كوردستان.. بژى كوردستان) لەو بارەيەشەو ھەرود رۆژنامانەى یاریيەكانى بەلاو ھەرود بوو بەناونیشانیکی گەرە دەیاننووسی: (كوردستانی سەرکەوتوو) و ئەوھش دپندایەتیی سەفارتی توركیای لەدیمەشقادا رووژاندو گشت تواناو قورسایى خوی سەبارەت بەدانانى سنووریک بۇ خوپیشاندانەكانى دژ بەتوركیا خستەگەر، لەلایەنى دەسەلاتدارانى فەرەنساو سوریاو..!!)، زازا دەلئيت: (سوریاو فەرەنساو بەخیرایی و بۇ رازیکردنی دەسەلاتدارانى ئەنقەرە، سەرجم كۆمەلەو دامەزراو روشنیریيەكانیان ناچارکردین تا لەچالاکی بوەستن..). 68.

بەپیداكردنی كەمیک لەژیانی دەستووری و ھەلبژاردن لەگەل

قالەیان لى دروستبەكەن كە لەگەل ویستەكانیاندا بگونجیت.. پاش ئەوھى رییان بەمەسیحییەكانى لوبنان و جوولەكەكانى فەلەستین و سەرجم ناوچە موسولمان نشینەكانى تریش دا، بەلام ریگرییەكى تر ھاتە كایەو، ھەر بۆیە ھەزیانكرد سوریا بۇ چەند دەولەتۆچكەيەكى ھەك (جەبەل ھەلەوى) و (جەبەل ھەلەل ھەلەل) بەشیعەكان بەدەن و ئەوھشى ماہیو ھەر بۇ سوننەكان و دەنووكى مەراویيەكەش یان ناوچەى جەزیرە بۇ كورد، بەلام ناچاربوون سەرجم موسلمانەكان پیکەو لەدەولەتیکدا كۆبەنەو، ھەر واشیان كەرد، سوریاو لوبنان و فەلەستینیش یان دابەشكرد، چونكە لەكیشەو مەملانى و بانگەشە ئایینیيەكانى داھاتووی ناوچەكە دەترسان، یاخود ترساندبوویان، كەزەقترینیان گێرانەو ھەر شانازیكردن بوو بەمیزووی كۆنیانەو بەپەلەى یەكەم و زیاتر لەكیشەو مەملانى نەتەوہییەكانى تر..

لەبەرئەو لەبەرامبەر نەتەوہو تايەفەكانى تردا جوړيک لەھەست و سۆزیان دەنواند و ھەندیک ھیواو ناوات و بەخششیان پیدەدان بەھەندیک سەربەستییەو-بەپیی پیویست، ھەرودك ئەوھى بەرامبەر بەكورد، یان بەرامبەر سەرجم ناوچەكە نواندیان كەئەویش لەژێر فشارى جەنگى جیھانىی دووھم و ئەو تالوودا بوو كەبەدەست ئەلمانیاو چەشتیان.. ئەوى راستى بیت ئەم باسەمان درێژە زۆر دەكیشیت، لیژەشدا ئیمە نامانەوئیت درێژە بەباسى سىياسەتەكانى ئەوروپا و كیشمەكیشە تیکشكینەرەكانیان بەدەین، بەقەد ئەوھى دەمانەوئیت بیرو بۆچوونیک لەسەر رەوشى ناوچەكەو ئەوھى بەسەر كوردا ھاتوو لەناوچەكەدا بیخەینەروو، كاتيک داگیركاران سۆزیکیان بەكورد دا، یاخود تیگەیشتنى كەمیان سەبارەت بەداھاتوویان و نیگەرانییان لەبەرامبەر تیکەلاو بوونی تايبەتمەندى و رەگەزایەتییان بەبیتەو بەرەى رووداوەكان، بەتایبەت لەسالى (1943) دا كاتيک فەرەنسىيەكان و ئینگلیزەكان لەچەند ناوچەيەكدا لەبەرامبەر كورددا نەرمییەكان نوواند، بېگومان ئەوھش لەبەر خاترى چاوى رەشى كورد نەبوو، بەلكو بۇ فشار خستە سەر ولاتانى ناوچەكە بوو، لەنموونەى توركیای كەمالى و عیراقى پادشایى و سوریاى دەستوورى..

بۇ نموونە لەسوریا پشٹیوانی كوردیان كەرد بۇ دامەزراندنى كۆمەلەى روشنیری و دەرکردنى گوڤار، ھەك گوڤارى (ھەوار) لەدیمەشق و (ستیر) و (روناھى)یش لەبەیروت، ھەرودھا رییان بەبلاوکردنەوھى كتیب و سازدانى ئاھەنگى موزیکى و فیستیڤالدا ھەرودھا بەپەخشى رادیویى لەبەیروت-بەدەنگى میر كامەران بەدرخان و پاشان نورەدين زازا ئەوانى تر-كەئەو باسە لیژەدا لەلایەن مەو ھەرود خستنیانە ھەك دوو نیشانەى دەرکەوتوو-، (د.نورەدين زازا لەكتیبەكەیدا (ژیانى كوردەواریم)، دەلئيت: (بەشيوەيەكى گشتی پەخشەكە بەناشكرا باسكردنى كیشەى كورد بوو، ھەرودھا خویندەوھى چامەو ھونراو نەتەوايەتى و

نەخشەى بۇ داپىژرا، كەزۆر راشكاوانە رايدەگەيەنيت كە لەو بارەيەو پيويستە سوود لەئەزمونى كيبوتساتى ئيسرائىلى وەرگيريت..!!

روانگەيەكى رەخنەگرانە لەدياردەى پاشكەوتنى سياسى لەسوريا-مشعل تەمو..

لەو كاتەشدا/لەكاتى جەنگى جيهانىى دووهدا/ لەكوردستانى باشووردا بەرەنگاريەك هەبوو، كەبوو هۆى دروستبوون و چالاكبوونى حزبى هيووا لەسولەيمانى، بەوہى لەنيو هۆزەكانى ئەو ناوچەيدا بەخيراىى بلابووو، كەكادىرو ئەندامەكانى برىتیبوون لەجووتياران و خویندكاران و سەركرده دەرەبەگەكان و ئەفسەران و سەربازان، كە لەلەشكرى عىراقيدا خزمەتى سەربازيان بەجیدەهيئا.. كەئەوہش رىى بۇ شۆرشى بارزانىيەكان خۆشكرد بەسەركردايەتیی مەلا مستەفاى بارزان، كە لەگەل هەندىك لەپيارەكانيدا بەيارمەتیی دەستەى دامەزرىنەرانى حزبى هيووا، توانیى بەرەو سولەيمانى هەلبىت و بگاتەو بارزان و لەماوہيەكى كەميشدا چەند سەد كەسيكى لەدەور كۆبووہو شۆرشى راگەياند..

بەو شيوہيە، لەكاتى جەنگى جيهانىى دووهدا رى بەكورد درا تا هەندىك چالاكى ئەنجامدات، ئەويش لەپاشكۆى داواكارىيەكانى توركيادابوو بەخستنى ولايەتى موسل بۇ سەر توركييا، هەروہا يارمەتیی توركييا بۇ ئەلمانيا، بەپيدانى هەندىك كەرەستەى پيشەسازىى سەربازىى.. هەروہا خستەوہگەپرى هيلى ناسنىى لەليوای ئەسكەندەررونە، كەليرەدا نۆرەدين زازا لەكتيبەكەيدا بەناوى (ژيانى كوردەواريم) باسى كردووە كەدەلئيت: (كاتىك ئىنگليز دالنيابوو لەوہى توركييا ناگادارىيەكانى پشتگوى دەخت و هيچ بوونىكى بۇ دانائيت، يەكسەر پيشوازيى لەشۆرشى چەكدارىى كوردەكان كردو بۇ دامركاندەوہشى، هيژە تاييەتەكانى خۆى بەكارنەهيئا..) و.. و.. هتد.

هەر لەو بارەيەو نۆرەدين زازا لەو كتيبەيدا باس لەئاگرەستى فەرەنسىيەكان دەكات سەبارەت بەكورد لەولاتى شام و دەلئيت: (لەو كاتەدا فەرەنسىيەكان كە بەدەست كيشە گەرەكانەوہ لەئەوروپادا هيلاك بووبوون، هيچ چاوديرىەكى جددى نەسەپانده سەر دامەزراوہى رادىوۆ بەيروت، هەر بۆيە ريان پيدايىن بەسەرەستىيەكى تەواوہو راکانمان دەرپرين)..

ليرەدا ديينهوہ سەر باسەكەمان، ئەو قوتابخانەيەى جگەر خوینی لى دەرچوو، كەئەويش گەشت وگەرانى بوو بەدريژى و پانىى كوردستاندا بەشاخ و دۆل و دەشتەكانيدا، هەروەك زانراويشە كەئەو دەرچوووى حوجرەو تەكيەكان و دەستنيژى مەلاكان بوو، كە لەو كاتەداو لەسەردەستى پياوہ ئايىنيەكان و زاناو مەلاو شيخەكاندا، تەنها زانستە ئايىنيەكان و شەريەو (سەرف و نەحوای قورئانى دەوترايەوہ، كەهەر ئەوانيش بەتويژى روشنيرى

كەمىك سەرەستى و ديموكراسى بەمەبەستى پيكيهينانى پارت و كۆمەلەو مونتەداكان، رى بەپيادەكردنى ژيانى سياسى درا، لەو بارەيەشەوہ مشعل تەموى نووسەر بەزمانى زازاوہ ئەم وتارە لەشيوہى بروسكەيەكدا ناراستەى سەرۆك جەمال عەبدولناسرەدەكات، پوختەى وتەكانيش سەبارەت بەرەوشى كوردە بەگشتى و هۆى دامەزراندنى حزبىكى تايبەت بەكورديش بەتاييەتى باس دەكات، كەئەو كات (زازا) لەبەنديخانەى مزە دا بەندى بوو:

(بۆيە لەسوريا پارتى ديموكراتىيى كورديمان دامەزراند، بۇ ئەوہبوو كە هەر لەسالى (1949) وە دەسەلاتە عەسكەرتارىيە يەك لەدوا يەكەكان هيچ شتيكيان نەكرد، جگە لەپيشيلىكردنى رەوشى ديموكراسى لەسوريا، هەروہا ئەو مافانەشى كەكورد پلە بەپلە وەدەستى هينابوون لىى سەندنەوہ، لەسالى (1955) يشەوہ حكومەتى سوريا كەبەعسييە شوقينييەكان دەستيان بەسەردا گرتوہ، لەسەرچەمى چيشخانەو چايخانەكانى ناوچە كوردىيەكاندا پەنايان برده بەر لەناوبردن و شكاندنى سەرچەم ئەو ئەوارانەى كەگۆرانى و موزىكى كوردىيان لەسەر تۆماركرايوون، ئەوانەشيان بەندكردن كەكتيبى كوردىيان پيگرا، ئيستاش يەكگرتنى سورياو ميسر چاوپروانى ئەوہى ناكريت تەگەرە بخاتە بەردەم ئەم سياسەتەى هۆكارى پاشكەوتنى روشنيرىيە، بەپيچەوانەشەوہ ئەو سياسەتە زياتر بەرەو رەگەزپەرستى و فاشيەت چووو و ستەمكار تر بوو، ئەمروش لەسوپاى سوريادا ئەفسەرى كورد ئايىنريت و بوونى نييە، هەروہا فەرمانبەريكى پايەبەرزىش لەئيدارەى دەولەتدا نييە، جگە لەوہش نەمامۆستايەك، ئە پولىسيك لەناوچە كوردىيەكاندا وەدى ناكريت، تەنانەت ناشتوانين بەزمانەكەمان سەرەستانە بدوين، پيشدەچيت داهاتوومان تاريك بيت، ئەوہش بەيەكگرتن ناچارمان دەكات، هەر ئەوہش بوو پالپيوہناين پارتى ديموكراتى كوردى سوريا دابمەزرىنين، لەبەرئەوہ داوا دەكەين لەكۆمارى عەرەبى يەكگرتوودا ريژمان بگيريت، لەبەرئەوہى ئيمە كوردين..! هەر وەك داوادەكەين ريژمان بەن پەرە بەناستى كولتورى و روشنيريمان بەدين و وەك هاوولاتيانى ترى ئەم كۆمارە مافەكانمان پيادە بكەين).

بەراستى.. واقع ئەو وتانەى دكتور نۆرەدين-ى سەلماندا، ئەويش لەپرووى بيەشبوونى رۆلەكانى گەلى كوردى سوريا لەماق هاوولاتيبوون بەگشتى و بەتاييەتيش مافە روشنيرى و مروفايەتییەكان لەلايەك، هەروہا توندبوون و دپندانەتربوونى هيرشە شوقينييەكان لەهەولى توانەوہو لەناوبردنى بوونى ئەو ميللەتەى كە بەدريژايى ميژوو لەگەل عەرەبدا ژياوہ، ئەويش لەپيى بەكارهينانى گشت هۆكارەكان و خستەگەپرى گشت هەولە رەگەزپەرستىيەكان لەلايەكى ترەوہ، كەليرەدا نامازە بەو پيلانى لەناوبردە دەدەم كە لەلايەن ئەفسەرى ناسايشى سياسىيەوہ لەپاريژگاي جيزە (كەئىستا حەسەكەيە) لەسالى (1962) دا

ھۆشيار دادەنران لەو كاتەدا، واتا ناوبراو دەرچووی زانكۆيان پەيمانگانى ئەوروپا-فەرەنسا نەبوو، بەوینەى رفاعە تەھتائى، يان دەرچووی ھىچ كام لەو خويندنگاينەش نەبوو كە لەلایەن مژدەدەرە مەسیحیەكەنەو لەولاتی شام و جەبەل لوبنان كرابوونەو، لەنموونەى ئەوانەش (بیت البستانی-مالى بوستانی) و یازجى و..ھتد.

كەئەوھش رۇشنیریەك بوو كەھاوتای ھۆشيارى بەكۆمەلى گشت ناوچەكە بوو، ھەر لەبانگەشەكانى زیندووكردەو نوێكردەو و بلاوكردەو ییری نەتەوايەتى و زمانەوانى و یەكیتی چارەنووس و میژوو.. كەئەوھش وەلامىكى سروشتى بوو بۆ ئالوگۆركردن و بلاو بوونەو و ییروبووچوونانە، بەشیوہەك ئەگەر بیٹ و كەسیك بەناوى ئیسلامەو بانگەشەى بكردایە، سەبارەت بەپەيوەندییە كۆمەلایەتى و سیاسییە پتەو و بەھیزە نوێكان رەوشەكە چۆن دەكەوتەو، ئایا پێشتر لەیەكەم جاردا بانگەشەكان ئیسلامى نەبوون..؟، كەدەبووایە روپۆشكردى شتەكان بەشیوہەك بوونایە تا بەردەوامى بۆ دەستەبەركرایە، ئەوھش ئەوروپا بوو، كەئینگلیزەكان و فەرەنسییەكان نوینەرایەتییان دەكردن و كاریان لێك ھەلۆەشاندى ئیمپراتورییەتى عوسمانى و یەكگرتوییە بەھیزەكەى بوو كەئیسلام بوو، كە یەكێك بوون لەوانەى بانگەشەى ییری نەتەوايەتى و یەكە جوگرافیەكانیان دەكرد، بەم شیوہەش بینرا كەدەتوانن رۆلێكى سەرەكى لەناوچەكەدا بگێرن و ناوازیكى نوێ تازە دابھێنن، كەئەوھش ناوازیكى نوێ بوو كە بۆ ئیسك و پروسكى جەستە نوێكاندا دەژەنراو كەسانى نوێیان پى مەستدەبوون، ئەویش ئارامى و ناسایش و حەوانەوھى گەل بوو..

ھەر بۆیە وای لێھات "جگەر خوین" یش بانگەشەى بۆ ئەو دەكرد كەكارى تێكردبوو.. بەشیعرو ئەدەبەكەى ھانى خەلكى دەدا بۆ شۆرش و رزگار بوون، ھەرەوھا بانگەشەى بۆ یەكبوون و یەكەندگی و تەبایى دەكرد تا ھیز وەدەستبھێنن، ھەرەوھا بانگەشەى بۆ دابەشبووانى كوردستان دەكرد بۆ برايەتى و یەكسانى و ژيانى ھاوبەش.. ھەرەوھا بۆ رزگار بوونى ژنان و یەكسانى لەنیوان ھەموواندا.. بۆ ئەوھى كەتووى خۆشەویستی و تەبایى و یەكیتی و برايەتى لەزەویی كوردستاندا دەچینیت، تا گول و لق و پۆپ بكات و بیتهبەر ئەویش پاش سەوزبوونى ناشتى و پیکەوہ ژيان لەرۆژانى داھاتوودا..

لەو كاتەدا، كەسەردەمى ھۆشياربوونەو ھەستانەوھى سەرچەم گەل و گەشەى ھۆشيارى نەتەوايەتى بوو، لەجیاتى گۆپرايەلیكردن و ملكەچبوون بۆ عەشیرەت و ھۆز، لەبەر ئەو كەسانى منەوہر وایان دەبینى خستە سەرپى نەتەوہەكەیان ئەركى سەرشانیانە، تا لەدەست ھەردووك داگیركەرى ئینگلیزى و فەرەنسى رزگارین و پاش سەربەخۆبوونیان لەدەست حوكمى عوسمانى كەلەسەر دەستى

ئەواندا ھاتبووہ دی، ھەرەوھا ئەو خەون و خولیا جوان و بەتاموچیزەى وەك پەتایەك بۆ بەدەستبھێنانەوھى سەربەستى و سەربەخۆبوونى تەواوھتى لەناوچەكەدا بلاو بوو بووہوہ، ئەوہوہو مژدەدەرە كەسەرەتا بەدژایەتیکردنى نەزانى و نەخویندەوارى و زیندووكردەوھى زمان دەستییکرد، ھەرەوھا بەرگریكردن بوو لەدژ سیاسەتى توندنەوہو نەمان و نقوم نەبوون لەئایین و ھەنەخەلەتاندن بوو بەو ناوہوہ.. ئەوھش چەند ولاتیكە كە لەژێر ناوى ئیسلام و بانگەشەى ئیسلامدا، ھەرچییەكى لەتوانادایە دەيكات تا بەتەواوى كورد لەناو بیات و لێكى دابریت و..ھتد، دەبا رووداو جیھانییەكان و ئەوھشى روودەتات بخزیتە بەردەم كوردى ئوقمبوو لەنەزانیدا ھەر لەگەمە نۆدەوولەتى و ئیستعماری و دابەشكردەكانى میراتییەكان ئیمپراتورییەتى عوسمانى لەنیوان ھیزە دوورو نزیكەكانى ناوچەكەدا و بەناكابن لێ..

بەلى.. ئەوى لێردا بریاربوو-كەشووہوای گشتى ناوچەكە و جیھان لەباربوو بۆ تاوتووكردى ئەم ییروبووچوونانە، ئەویش بەكارىگەرى ئەو گۆرانكارىیە ریشەییە نوێیانەى لە ناوچەكەدا ھاتنەكایەو، بەتایبەت جەنگى جیھانى یەكەم و شۆرشى ئۆكتۆبەرى سالى (1917ز)ى سۆڤیەتى بەسەركردایەتى لێن، ھەرەوھا رەزامەندی ناوچەكە بەوہرگرتنى فەكرو ئایدیۆلۆژیای نوێ و ئەو گۆرانكارىیە ریشەییانەى كەگشت چەمك و روانگەكانى گۆپى، بەوھى دەشت گۆرانكارىیە بكریت ئەگەر سەرچەم گەل بكەونە خۆیان و داواى مافەكانیان بكەن، ئەوھش روونە كەسەردەمى زولم و زۆرو داگیركارى و بەكارھینانى ھیزو توندوتیژی بەسەرچوو.. ئەم سەردەمە سەردەمى مافى چارەى خۆنووسین و مافەكانى مرقیش لەیەكسانییاندا، كەپێخراوہ سۆسیالیستیەكانى ھاوژەمانى پرنسیپ و بنەما رۆژئاواییەكان بانگەشەیان بۆ دەكردو شانازیان پێوہەكردو تەواوكارى بوون، ئەوھش لەدەرئەنجامى ئەو جەنگە سەختانەو كەوتنى ئیمپراتورییەتەكاندا بوو، بەتایبەت عوسمانییەكان، كە بەدریژیى چوار سەدە دەستیان بەسەر كوردستاندا گرتبوو، سەردەمەكانى ناپاكى و دواكەوتن و رق و كینە، ئەوانەش دەرکەوتەكانى سەدەى زېرىنى تەكنۆلۆژیاو بیرە پێشكەوتنخاوە سەربەست و درەوشاوەكان بوون.

لەدەرئەنجامى ئەو جەنگى جیھانى یەكەمداو ئەو شۆرشەدا- شۆرشى ئۆكتۆبەر- و پرنسیپەكانى ولسون-كاتیک ئیمپراتورییەتى عوسمانى كەوت، ئەو ئیمپراتوریەتى مۆتەكەى سەر سنگى كوردستان بوو داگیركردبوو، دەولەتەكانى توركیا و ئیران و بەم تازەكییەش ولاتانى دەستكردى وەك عیراق و سوریا و سەرچەم ولاتە عەرەبییەكان دروستبوون، داگیركارە بیانییەكانیش كەخۆیان لەبەرىتانیو فەرەنسادا دەنواند، یارمەتیان پێشكەشكردو پشەنگیری رزگاریمان دەكردو باوهریشیان بەدیموکراتییەت بوو

دانشیان بە مافی چارەى خۇنوسىنىشىدا دەناو پەيمانى سەرەستى گەلانى).

رازگارىشيان بەگەلان دەدا، بەلام كاتىك مەسەلەكە ھاتە سەر كورد. لەلايەن ولاتانى تازە دروستىبوو و دەستىنئىژى داگىركارانى بيانىيەو، رووبەرووى بەرپەرچدانەو ھەيەكى سەخت بوون، تەنانەت لەبەرامبەر ئاسايىترىن مافىندا جەنگيان لەدژ بەرپاكارا مەترسىيە نەمان و نەھىشتەن و تواننەو ھەيان خرايە سەررۇ رىگىرىيان لىكرا، تا ئەو كاتەى سەردەمى داگىركار بەسەرچوو و دابەشكارو كورد مانەو. كە تا ئىستاش كورد بەدەست نەھامەتى و لەناوبردن و نازارو ئەشكەنجەو دەنالىنىت و سىياسەتى رەگەزپەرسىيە لەدژ پىادە دەكرىت، ئەوھش شتىكى ئاشكرايەو تا ئىستاش بەو شىوھەيە كارى لەدژ دەكرىت.

راگەياندىنى ئەو بەندانە كارىگەرىيەكى قورسى كوردە سەر سەرچەم گەلان، لەبەرئەوھى لەھەموو شوين ھىواو ئاواتى لەدلىاندا چەكەرە پىدەكرد و دەيوروزاندىن. ھەر كەسەش رەوايەتى ئەو بەندانەى بەپىي بەرژەوھەندىيەكانى لىكەدەدايەو، بەم شىوھەيش كورد ھەستى بەچۆنىتىي گەمەكە كوردو شىوازەكەشيان بۇ ئاشكرابوو، بەتايبەت كەسانى پىشپەو دەستەبژىرو رۆشنىرە- ھۆزگەراكان تا بەرپۇلىكى گەورە ھەستەن و ھەنگا و بەرەو بزوئەوھى رزگارخىوزى بنىن و بانگەشەى سەرقرانى و شوپشيان بەسەر كۆنخوزى بەسەرچوودا دەكرد، بەوھش رابردو و دواكەوتووكانىان وەلا دەناو، بەوھى كوردىش خاوەن شارستانىيەتەو كەسايەتى و رەگەزىكى تايبەت و جىيان ھەيە، ھەرەھا خاوەن پەيامىكى موقايەتى رۆشنىشە، ھەرەھا مافىكى رەواشى ھەيەو مافى خۇشەيتى خۇبەخۇ مافى چارەنوسى خۇى بنوسىتەو.

لەكۆتايى جەنگ و راگەياندىنى مافەكانى مروۋ لەلايەن سەرۆكى ولاتە يەكگرتووكانى ئەمريكارە. تۆماس وودرۇ وىلسون لەبەردەم كۆنگرىسى ئەمريكارا لە (8ى تشرىنى يەكەمى سالى 1918ز) دا بوو، كە تانىستاش بەراگەياندىنى چوارە (بەماكانى وىلسون) بەناوبانگە بۇ ناوبژىوانى نىودەولتەى، بانگەشەى دانانى بناغەى كۆمەلگاي جىھانى نوى، كە پابەندە بەپرەنسىيە چارەى خۇنوسىن، كە لەپىشتراو لەدروستىبوونى (كۆمەلەى گەلان) دا سەرەوتنى وەدەستەننا. كە شوھەوايەكى پر لەنومىدو ھىواى لەنىو گەلاندا دروستكرد، لەھەمان كاتىشدا دلەپراوكىيەكىشى لەسەرلەنوى داپشتەنەوھى نەخشەى جىھاندا ھىنايە كايەو، كە ھەرواش دەرچوو ئەوھبوو لەكۆتايىدا، لەناسيا و ئەورپا و ئەفرىقا و سەرچەم ناوچەكانى جىھاندا چەندىن كۆمەلگاي ولات سەرەخۇييان بەدەستەننا، كە بەتايبەتى ئەوھش لەسايەى ئەو پرەنسىپ و بنەمايانەدابوو كەبەئاشكرا كىيان بوىستايە كەئەو پرەنسىپ و بنەمايانە شمولى بكردنايەو. ھتد.

بەلى. پاش ئەوھى مىراتىي عوسمانىيەكان، ئەوھى پىاوە نەخۇشەكە جىي ھىشتىبوو لەنىوان ولاتە داگىركارەكاندا دابەشكرا، مىراتىي پىاوە نەخۇشەكەش برىتىبوو لە توركيى لاو-كەمالىيەكان و. ھتد، كە جىيان لەتوانادابوو كىشمەكىشيان لەسەر كورد تا گەورەترىن رووبەرى ئەو مىراتىيە بۇخۇيان بىچرەن، ھەرەھا ئىران و ئەوھى كەبۇخۇى پىچرپويەتى، ھەرەھا پەيماننامەكانى ساكىس بىكۆ، كە لەدەرئەنجامدا دەولتەكانى عىراق و سورىا و ئەوانى ترى لى كەوتەوھو دروستبوون. بەلى مىراتىي باوكە مردووكە دابەشكرا، ئەوھى بەشىشى دەكرد نىنگىلەزەكان و فەرەنسىيەكان و ئەوانە بوون كەلەدەورىان كۆبوو بوونەوھ. كى داواكارى ھەبوو داواكارىيەكانى خۇى پارىزگارىي كرا، كىيش بەزۇر ھەر چىيەكى پىچرپوو بۇى مايەوھ. ھتد، ئەوانى ترىش بەلىنىيانى سەرەخۇييان بۇ دوايى پىدرا.

ئەمەش باسىكى ئاسانى ناوھرۇكى چوارە بنەماكەى وىلسون-5: كەئەويش بەرنامەو بنەماى ھاتنەكايەى ئاشتىي نىودەولتەيىيە: -دەكرىت پوختەى پىنج بنەماى يەكەمى ئەو بەندانەى وىلسون بەم شىوھەيە بخىنەروو: چارەسەر كوردنى مەملانى داگىركارىيەكان، بەھاوسۆزى و لەبەرچاوكرتنى وىستى دانشتووان و بەرژەوھەندىيەكانىان، لەناوچە داگىركراوھكاندا. -ھەرەھا ئەو ھەشت بنەمايەشى كەدەمىنىتەوھ، كەسەبارەت بەجەنگى جىھانى و دەرئەنجامەكانى و سنورى ولاتانە، كەگرنگرتىيان ئەوھيانە كەدەلىت: لەقالبدانى حوكمى توركەكان بەسەر ھاوپرەگەزەكانىاندا..

بەگشتى كەشوھەواى ئەو كاتى جىھان بۇ قبولكردنى سەرچەم ئەو بىرانەو تواناي پىادەكردنىان بەسەر خودى كورددا لەباربوو، كەئەگەر نىيەتىكى پاك و سووربوونىكى پىويست بۇ رزگارى و سەرەخۇيى وەك سەرچەم گەلانى ناوچەكە ھەبووايە، تا راپەرن و شوپش بكن و. ھتد، ھەر بۇيە پاش زۇرترىن شوپش و راپەرىن و ئەزمونى تراژىدىي پىشوو، كە تا ئىستاش كورد لەھەول و تىكۆشەنەكانىان ئەوھستان و بەردەوام داواى مافەكانىان كرددوھ..

* * *

پاش لكاندىنى كوردو كوردستان بەو دەولتە تازە دروستكراوانە، بەپىي پەيماننامەى ساكىس بىكۆ، گەلى كوردىش وەك گەلانى ترى ناوچەكە لەپىناو داواكردنى مافەكانىدا وەبەرخۇى ھاتەو، ئەويش لەدەرئەنجامى ھەستكردنىدا بوو بەگىلكردنى و خۇگىلكردنىش لەمافەكانى و رەوايەتىي مافەكانى، لووتكەى ئەو شوپش و

بەندى چوارەدەھەم و كۆتايىش بانگەشەى دروستىبوونى كۆمەلەى گەلانى كورد، لەپىناو جىبەجىكردن و بەدواداچوون و پىادەكردنى يەك بەيەكى سەرچەم ئەو بنەمايانە، كە جگەر لەچامەيەكدا بەناوى (ھەى فەلەك) لەگەل وىلسون دەدوئىت و دەلىت: (گشت بەندەكانى بنەماكانت دراند، پەيمانەكانت وەك كۆمەلەى

بزوئەوانەش، شۆرشى شېخ سەئىدو دەرتەنجامەكانى بوو، تائەمىش بېچىتە پال ئەو شۆرشانەى پېش خۇى، بەلام بەداخەو ئەو شۆرشەو شۆرشى بەدرخانېيەكان، (شۆرشى يەكەم و دوومى 6/1843ز)، راپەرىنەكانى يەزدان شىرى سالى (1853ز) و راپەرىنەكانى دەرسىمى سالىكانى (1877 و 1878ز)، راپەرىنى عوبەيدوللاى نەهرىي سالى (1880ز)، لەكوردستانى باكور..

هەرەها ئەو شۆرشانەش كە لەكوردستانى باشور هەنگىرسا و لوتكەى ئەو شۆرشانەش لەو چەرخەى لەبارەيەو دەويىن، شۆرشى شېخ مەحمودى حەفیدە لەلىوای سلیمانى، كەوك مەلىكىكى كوردستان لەسالى (1919ز) دا خۇى راگەياند، پاش ئەو شۆرشى دووم سالى (1923ز) و شۆرشى سېيەم سالى (1930ز)، هەرەها ئەو شۆرشە گرنگەى تر كەئەویش شۆرشى بارزانېيەكانە كە بەدرىژايى سەدەى بېست و تا ئىستانش بەردەوامە.. پېش ئەوانىش راپەرىنى عەبدولرەحمان پاشاى بابان لەناوچەى سلیمانى لەسالى (1788ز) و شۆرشى محەمەد پاشاى رەواندوزى كەسەربەخۇيى مېرنشېنەكەى تىدا راگەياند لەسالىكانى 1826-1830ز دا.. سەرجمەى ئەو شۆرشانەش كە لەكوردستانى رۆژەلات-ئىران هەنگىرسان، لەوانەش شۆرشى سەمكۆ ئاغای شوكان سالى (1920-1925ز)، هەرەها گرنگىر شۆرش، كە لەچارچىوەى كۆمارى مەهاباددا دەرکەوت و سەرۆكەكەى قازى محەمەد بوو لەسالى (1946-1947ز).. كەواتە بەرخۆدانەكان بوونيان هەبوو و دلەكانىش پەر لەهيوابوون.. كاتىكىش زۆربەى دەولەتان پىكەينران و كيانىكانى بۆ دروستبوو و سەربەخۇيىيان درايە بەبى ئەو بەهېچ شىوئەيەك وەك كورد نە لەنزىك و نە لەدور بەنگن و شۆرش بكن، كوردىش كەگەلىكى دىرىنە لەرپەرىن و شۆرشكردنداو خاوەن نەفەسىكى درىژخايەن و دان بەخۆداگرەو خاوەنى سەرجمە بەماو سېفەتە نەتەوايەتېيەكانىەتى و بەدرىژايى هەزاران سالىش لەسەر زەوييەكەى خۇى دەژى، لەگەل ئەوئەشدا سەرجمە ئەو ولاتە نوپىيانەى تازە دروستكران و پىكەاتن ئەوانىش لەهەمان ئاوازی نەتەوايەتېيان دەخويندو هېمەتېيان دەكردو بانگەشەى يەكگرتن و پىشكەوتنىشيان دەكرد، كە لەراستىشدا سەرجمە ئەو دەولەتانه/ ئەو گەلانە تازە بەو ناوچانە ناشابووبوون و خەلكى ناوچەكە نەبوون.

بەلام عەقلىيەتى دواكەوتوويى دوزمان، داگىركاران و كۆلۇنيالىستەكان كەتا دويىنى رزگاركەرو ئەمپروش داگىركارانو كۆلۇنيال بوون، ئاى چەند جىاوازييان هەيە-زىاتر لەحالەتى يەكەمجارىيان يارىي بەگەردن دەكەن.. هەرەك پەندە كوردىيەكە دەلئت: (وەك مرىشك بۇيان هاتنە هىلكە)، كەبىيانىيە رۆژئاوايىەكان لەدەست عوسمانىيەكان رزگارى كردن تا بەناشېرىنترىن شىوئە لەگەل كورددا مومارەسەى سادىيەت و هۆزگەرايى خۇيان بكن، تا واى لىهات مروؤ خۆزگە بەرەبردوو بخوازئت، ئەگەرچى

عوسمانىيەكان بەناوى ئىسلامەوە حوكمى ناوچەكەيان دەكرد، بەلام داگىركارانى بىيانى كەخۇى لەئىنگىلەزەكان و فەرەنسىيەكاندا بىنيەوە بەناوى رىفۆرمخوازی و دىموكراسىيەتەوە حوكمى ناوچەكەيان گرتەدەست و حوكمىيان دەكردو رىيان بەكەمىك سەربەستى دەداو دانىيان بەمافەكاندا دەنا، بەلام ئىستا هەلمەتى دېندانە دژ بەكورد لەسەرجمە پارچەكانى كوردستاندا دەستىيەكرد، كەسېرىنەوە رەفەزكردنى ئەوئەترو توادنەوەو گۆرانكارىي كولتورى و مېژويىيان دەستىيەكرد، تا واى لىهات كورد بەنىشتامەكەى خۇيان بىگانەو نامۆ بوون و سەرجمە هيوو ئاواتەكانىشيان پووچەلكرايەوە و دژايەتېيى رۆشنىرى و كولتورىەكەيان كراو زمانەكەيان قەدەغە كراو ناسنامەشيان لى سەندرايەوەو رق و كىنەو زولم و زۆردارى و پىشتگويىخستن، سەندەنەوەو داننەنان بەسەرەتايىترىن مافىشياندا دەستىيەكرد..

لەپاش چارەكى يەكەمى سەدەى پېشوو كورد دەردىسەرىيى زۆرى چەشت، ئەو رق و كىنەيەى كەدوژمان بەرامبەر رابردوو هەيانبوو بەكوردىيان دەرشت و قەرەبووى سەرشۆرى و ملكەچكردنەكانىيان بەسەرکەوتن بەسەر كورددا دەدايەوە، واىيان رادەگەياند كەكورد هۆكارى ئەو نەهامەتېيانە بوو كەبەسەرىياندا هاتوو، لەگەل ئەوئەى كورد دانىشتووى رەسەنى ناوچەكە بوون، بەلكو يەكەم كەسىش بوون كەدژ بەدەسەلاتدارىتېيى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى و توركە عوسمانىيەكانىش جەنگان، لەناوچەى (كلس) و لەسەدەى حەقدەدا بوو بەسەرکردايەتېيى بىت جانولات، كەئەوئەش پېش يۇنانى و بولگارى و ئەرمەنىيەكان بوو كە لەلايەن رۆژئاواى مەسىحىيەوە پىشتىوانى دەكران، كەنازانرئت چەندىن ئەتەوئەى تر كە لەژىر دەسەلاتى عوسمانىيەكان و سولتانهكانىدا بوون، كە لەنازارو ئەشكەنجەو بەكارهينانى هیز زىاتريان لەگەل ئەو گەلە داگىركراوانەدا بەكارنەدەهيننا..

لەچارەكى يەكەم تانىوئەى سەدەى رابردوو، كورد بەدەست هاوپىيانى دويىنيەوە تا ئەمپروش زۆرى چەشت، بەدەست داگىركەرە نوپىيەكانىشى و دابەشكارانى زەوى و كولتور و ويست و ئىرادەشەوە زۆرى چەشت، ئەوانەى كەتا دويىنى كورد بەخۆنەويستانە بەشدارىي شۆرشەكەى كردن، دەبا هەرچى رىوشوئىيىكى زۆردارى و رەگەزپەرسىتى و شوقىنىيى هەيە هەر لەتواننەوەو پىشتگويىخستنى هەيە بەرامبەرى بكرئت، خۆزگە لەپاى ئەو پىاوەتېيانەيدا هەرچى ناووناتۆرەو خراپەكارى هەيە دەياندايە پالى، تا پېش ئەوئەى كار لەكار بترانئت كورد بىدار بىوايەتەوە تا خۇى لەدەستيان بپارىزئت و پاش ئەوئەدەبىيىنى، خۇى دەبىيىيەوە كەچۆن لەبەرامبەر مروؤفايەتى و چاكەو پىاوەتېيەكانىدا دابەشكارانى چەندە دېندەو نادادپەرەوئەن و لەنىوان چوار دىوار- پىنج تىكشكىنەردا بەتەنهاو بى پىشت و پەناو بى كەسەو هېچ كەسىكىش نىيە پىشتى بكرئت.

ئەوئەسەر نەخشەى سىياسىي ناوچەكەدا روويدا، لەوانە توركيای تازه دروستبوو، ھەروەھا شوپشى كورديش بەسەركردايەتیی شىخ سەعیدی پىران و ئەو نىسكۆيەى بەدوايدا ھات، ھەروەھا پاش ئەو ھىرشە درندانەيەى لەشكرى كەمالىستەكان و بەيەكەو سوتاندنى تەرپو و شك و كوشتنى بىتاوانان لەپيش تاوانباراندا، تا ترس و تۆقاندن بەناوو واتەوات و دوولئى و راپايى و ناارامى لەناوچەكەو دلى كورددا بچينن، لەپینا و خاڵىكردنى كوردستان لەدانىشتووانەكەى وەك زەويیەكى سوتاو، ھەروەك چۆن قەتلوعامى ئەرمەنىەكانىش لەدوینیى نزیكدا ھەرگیز لەبىرناكرين، لەدەرئەنجامى ئەوانەشدا دانىشتوورە كوردەكانى ناوچەكە لەزیدی بابووپىرانىان و مال و مومتەلەكاتیان بەجىھىشت و رەويان كردو بەھەزارانىان لى دەربەدەربوون. جا ئىتر كەسانى سىقل بووبن ياخود شوپشىگىر وچەكدار، يان دەستەبژىر يان سەرك ھۆز، ئەويش پاش ئەوئەى ئەو دادگا ناداپەرورە زۆردارانەى كە بە (دادگای سەربەخۆيى) ناودەبرا، لەبەرامبەر كەمترین گوماندا زۆر بەناوایى حوكمىدەداو سىدارەى ھەلخست و دادگایىەكى ناوھەو ناوھەو قانەى سەبارەت بەكورد پىادەكرد.

ئەوئەسەر نەخشەى سىياسىي ناوچەكەدا روويدا، لەوانە توركيای تازه دروستبوو، ھەروەھا شوپشى كورديش بەسەركردايەتیی شىخ سەعیدی پىران و ئەو نىسكۆيەى بەدوايدا ھات، ھەروەھا پاش ئەو ھىرشە درندانەيەى لەشكرى كەمالىستەكان و بەيەكەو سوتاندنى تەرپو و شك و كوشتنى بىتاوانان لەپيش تاوانباراندا، تا ترس و تۆقاندن بەناوو واتەوات و دوولئى و راپايى و ناارامى لەناوچەكەو دلى كورددا بچينن، لەپینا و خاڵىكردنى كوردستان لەدانىشتووانەكەى وەك زەويیەكى سوتاو، ھەروەك چۆن قەتلوعامى ئەرمەنىەكانىش لەدوینیى نزیكدا ھەرگیز لەبىرناكرين، لەدەرئەنجامى ئەوانەشدا دانىشتوورە كوردەكانى ناوچەكە لەزیدی بابووپىرانىان و مال و مومتەلەكاتیان بەجىھىشت و رەويان كردو بەھەزارانىان لى دەربەدەربوون. جا ئىتر كەسانى سىقل بووبن ياخود شوپشىگىر وچەكدار، يان دەستەبژىر يان سەرك ھۆز، ئەويش پاش ئەوئەى ئەو دادگا ناداپەرورە زۆردارانەى كە بە (دادگای سەربەخۆيى) ناودەبرا، لەبەرامبەر كەمترین گوماندا زۆر بەناوایى حوكمىدەداو سىدارەى ھەلخست و دادگایىەكى ناوھەو ناوھەو قانەى سەبارەت بەكورد پىادەكرد.

بۆ باسكردنى جگەر خوین، پىويستە سەرچەم لایەنەكانى ژيانى باسبەكەين، جا ئىتر رۆشنىرى بىت يان ئەدەبى، رىفۆرمخوایى كۆمەلایەتى يان سىياسى و نەتەوايەتى و جىھانى و سۆسالىستى بووبىت، بەو شىوئەيەش جگەر خوین بەو ناسرابوو كەكەسىكى خاوەن سىفەتێكى شوپشىگىر رۆشنگەر بوو، لەبەرئەوئەى خاوەن پرۆژەيەكى رزگارخوواز بوو و ھەلگىر پەيامىكى مرقاىەتیش بوو، ھەروەھا لەبەرئەوئەى بپروای بەبراىەتیی مرقا و سەركەوتنى خىر بەسەر شەردا ھەبوو. ھەروەھا باوەرەى بەناشتى و يەكسانى بوو لەپینا و خووشەويستى و يەكىتى و زانست و بەھاكان و رزگارى و سەرفرازیى ژنان لەكۆت و بەندو كۆيلەكردنىاندا بانگەشەى دەكرد.

جگەر خوین لەماوئەكەدا ژيا كەگەشتەين و رۆشنتەين ماوئەكانى شوپشى كورد بوو كە پىيدا تىپەرى، بەشىوئەيەك بەچاوى خۇى ھەلگىرساندنى شوپشە گەرەكانى بىنى، ھەروەھا گەرەترين ئەو خەونەى بىنى كەئەويش دروستبوونى كۆمارى كوردى بوو لەمەھاباد، ھەروەھا بەھىوايەكى گەرەى ئەو بەرخۆدانانەى سەرەتاو سەرچەمى راپەرين و بزوتنەو رزگارخووازەكانى تىرشەو ژيا، بەلام بەداخەو سەربارى ئەوئەش ململانى سىياسىيە نۆدەولەتییەكان و پىلانەكانىان و پەكخستن و خنكاندن و تىكشكاندنەكانى ئەو راپەرين و شوپشە ھەلگىرسانانەشى بىنى، كەچۆن دەستى درىژى دوژمنان گەمەى پى دەكردن، ھەروەھا ئەو بەرژەوئەندىيە ھەنووكەيانەى ولاتە زلھىزەكانىشى بىنى كەلاف و گەزاقیان بەماق چارەى خۆنووسىنەو لىدەداو وبانگەشەى داننان بەمافەكانى مرقاىان دەكرد، ھەروەھا درۆگەرەكانىان و رەنگكردنى راستىيەكانىشان، كەچۆن گشتى ھەلەخەلەتاند بى ھىچ بەرو بوومىك.

بانگەشەكانى جگەر خوین تايبەت نەبوو بەچين و تويزژىكى تايبەتى كۆمەل، بەلكو سەرچەم كۆمەلگای ھاندەداو پشنگىرى دەكردن، ھەر لەبزوتنەو سىياسىيەكان و بەگ و ناغاو شىخانى تەرىقەت و مەلاكانەو تا بەجوتياران و كرىكارانى و ھەژارانى دەگەشت، كە پىدەچىت ئەو بىروبوچوون و نايدىولۆژىيەى ھەيىووە گشت كۆمەلگای لەچىوئە نايىت، لەبەرئەوئەى ئەو بانگەشەى بۆ رزگاربوون لەرابردو و وەدەستەينانى سەربەخۆيى دەكرد، راي ئەويش وابوو كە رزگاربوونى يەكجارەكى بەتەنھا لەبلاو بوونەوئەى زانست و سەربەخۆيى ژاندايە، لەدەست گىچەلەكانى دابەشكارانى كوردستان، پاش خەملاندن ياخود زانىنى ناستى ئەو غوبنەى

بەو شىوئەيەش.. دەستەبژىرو سەرك ھۆزە كوردە شوپشىگىرەكان ئەوانەى كە لەلایەن حوكمى عوسمانى و داگىركارانەو داواكراو بوون و لىيان بەگومان بوون، سەرچەمى چالاكى و خەباتیان بەرەو ئەو سنوورە تازه داھىنراوانە گواستەو كە لەژىر ئىنتىدبابى فەرەنسىدا بوون-كە لەدەرئەنجامى ساىكس بىكۆو دروستبوو بوون-روويان كردە سنوورە نارامەكان و لەنىو كوردەكانى دانىشتووى جەزىرەو ماردىن، درىژى جەزىرەى (بن عومەر-بۆتان)ى ھاوسىيى سنوورەكەيان بلاو بوونەو نىشتەجىبوون، بەو شىوئەيەش چالاكىيەكانىان لەمەنفاى نوپيان و بەشى ئەولای نىشتمانى داىكاندا ئەوئەش پاش كۆچكردن دەربەدەربوونيان..

ئەوئەسەر نەخشەى سىياسىي ناوچەكەدا روويدا، لەوانە توركيای تازه دروستبوو، ھەروەھا شوپشى كورديش بەسەركردايەتیی شىخ سەعیدی پىران و ئەو نىسكۆيەى بەدوايدا ھات، ھەروەھا پاش ئەو ھىرشە درندانەيەى لەشكرى كەمالىستەكان و بەيەكەو سوتاندنى تەرپو و شك و كوشتنى بىتاوانان لەپيش تاوانباراندا، تا ترس و تۆقاندن بەناوو واتەوات و دوولئى و راپايى و ناارامى لەناوچەكەو دلى كورددا بچينن، لەپینا و خاڵىكردنى كوردستان لەدانىشتووانەكەى وەك زەويیەكى سوتاو، ھەروەك چۆن قەتلوعامى ئەرمەنىەكانىش لەدوینیى نزیكدا ھەرگیز لەبىرناكرين، لەدەرئەنجامى ئەوانەشدا دانىشتوورە كوردەكانى ناوچەكە لەزیدی بابووپىرانىان و مال و مومتەلەكاتیان بەجىھىشت و رەويان كردو بەھەزارانىان لى دەربەدەربوون. جا ئىتر كەسانى سىقل بووبن ياخود شوپشىگىر وچەكدار، يان دەستەبژىر يان سەرك ھۆز، ئەويش پاش ئەوئەى ئەو دادگا ناداپەرورە زۆردارانەى كە بە (دادگای سەربەخۆيى) ناودەبرا، لەبەرامبەر كەمترین گوماندا زۆر بەناوایى حوكمىدەداو سىدارەى ھەلخست و دادگایىەكى ناوھەو ناوھەو قانەى سەبارەت بەكورد پىادەكرد.

شاعیری ھېناوۋتە دىيارە، لەنموونەى: كوردى و ھەمدى، كەشىعرەكانى بەنىشتمانپەرورەرى و باسكردنى جەنگەكانى ئىمارەتى بابان لەگەل لەشكرى توركدە بەناوپانگە.

ھەر بۆيە ئەو رووداوو چوونەپېشەوانەى رەوشى رووداوەكان ئەو سەردەمە گشت كەسى گرتبووھەو ھەرھەق قۇناغەكەش بەبەرخۇدان و ئالۆزىيەكى دريژخايەن و ناخۇشدا تىدەپەرى كەئەوش لەسەر خاكى لەو ناوچەيە بوو كەوا رېككەوتوون بەھەمووى بلىن (مىزۆپۇتاميا).. بەشىوھەك كەناكرىت رۆل و كاريگەرىي سەرجمەى ئەو كەسە مەنەورانە پىشتگوئىبخرىت و نەزانىت، ئەوانەى كەبانگەشەى خۇشەويستىي نىشتمانى و ھاوبەشىكردن لەنازارو ئەندىشەكانيان دەكرد-بەلايەنى كەمەوھ لەرووى كوردستانىيەو-كەلئەدا پىويستە بى پسانەوھە پىشتەستەن بەوھى لەسەرەوھە باسكراو بى ھەستكردنىكى سۆزدارى بۇيان گەواھىيان بۇ بەدەين، كەئەوانە كەسانىك بوون لەنازارو ئەندىشەكانى بەسەر ئەم نەتەوھە خاكەدا ھات ئەوانىش نازارىان چەشت-لەسەدەى بووژانەوھە ھەستانەوھەشدا لىھاتووانە بەناشكراو نەئىيى لەبانگەشە نەوھەستان، لەنموونەى ئەوانىش ئەھمەد موختار بەگ (1896-1935)ى سەرەك ھۆزى جاف كە لەشارى ھەلەبجە لەدايكبووھە، ھەرەوھە ھەمدى (1876-1936) و زىوھر (1875-1948) و فايەق بىكەس (1905-1949) و پىرەمىرد (1868-1950) و چەندنى تىرىش كە لەبواری شىعەرى نىشتمانپەرورەرى و نەتەوھەبىيدا چالاک و لىھاتوو بوون.

ھەرەك چۆن بەھىچ جۆرىك ناكرىت بەسەر ئەوھەدا رابوورين و باسى ھەژارى شاعىر (1902)-لەبەشى رۆژھەلاتى كوردستان نەكەين و بىرى بکەين، ئەو شاعىرەى ئەشكەنجەو نازارو ناخۇشەيەكى زۆرى لەپىناو بىروبوچوون و خۇشەويستىي بۇ نىشتمانەكەى و نەتەوھەكى چەشت، ئەم خۇشەويستىيەشى بە (چاوى كال و گەردنى سىپى مەرمەرى) بەستەوھە و ئەوھى گەلىش ھەستى پىدەكات و دەيەويت لىي ھەلھىنجا.

* * *

قەسەكردن لەسەر ئەو كەسە مەنەوھەرو نوئوخوازە كۆتايى نايەت.. كەئەوش ئەو كەسە بوو بەكەسىتتىي چەرخى كوردىي نەخشانە و بووھە رەمزىك بۇ نوئوخوازى و رزگارخوازى و بانگەشەكارىكى پتەويش بوو كەھەرگىز ناكەويت و ھىوريش نايىتەوھە، خۇراگرەو گالئەشى بەجەنگەكانى دۆژمنەكانى دىت، بەوھى چەند خالىكى لاوازيان كوردوھەتە بىانوو بۇ زەفەرپىردنى كورد، لەبەر ئەوھى باوهرى وابوو-بەردەوام باوهرى وابوو-كەسەرەكەوتنى كۆتايى ويەكلاكرەوھە بۇ كورد لەپېشەوھەو بى گومانە.

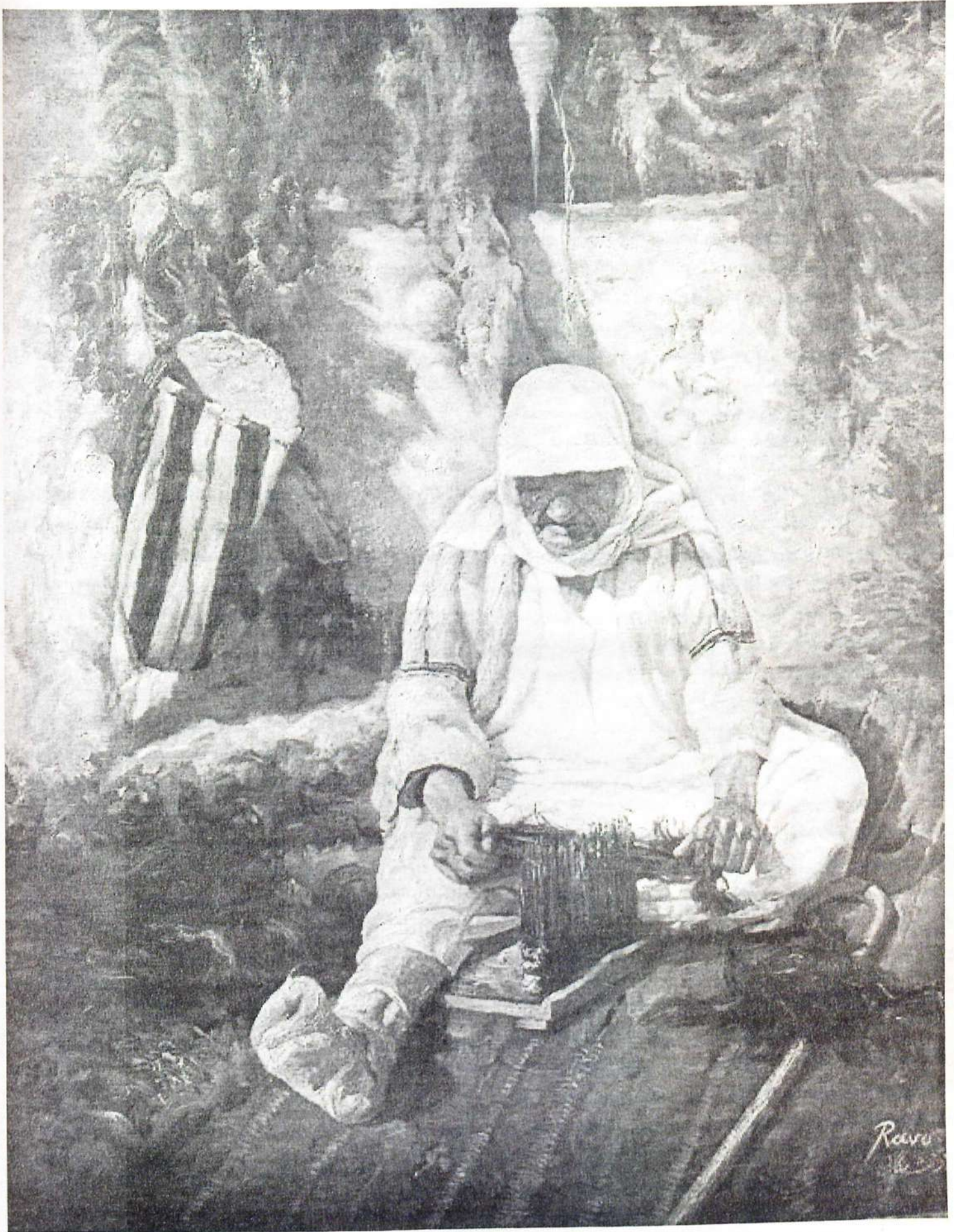
بەوھەش كوردايەتتىي كرده شىعەرىكى زىندوو و ھەلوئىستىكى جوان و رۆشن و شىوازىكى رووناكەرەوھە و پىشەنگ لەناوچەكەدا، كە لەزۇر رووھە ھىواو ئاوات و نازارەكانى گەلى بەروونى و گەورەبى تىادا رەنگدەداتەوھە لەو بارەيەشەوھە بىنايىكى نەتەوھەى جوانى بۇ داھىنا، بەو شىوھەش جگەرخوئىن لەپىناو گەل و ويست و ئارەزووھەكانىدا دەژىاو بۇ پەيامىكى زىندووش دەينووسى.. وەك ئەوھى جگەرخوئىن، لەتەوژمى خوئىن و ھەناسەدانىدا چەرخى كوردىي چەركەبىتەوھە.

شىعەرىي دانپىدانراوھە لەلايەن سەرجمە ئەوانەى گرنگىي پى دەدەن.. ھەر بەو شىوازەو بەو زمانەش ھەستىكرەكەزۇر كاريگەرەو رەوانەو كاريگەرەكى قوولى ھەيە و نزيكە لەفىترەتتىكى راستەوھە كەپىويست بەئالۆزكارىي زمانەوانى ناكات و زمانىكى فەرھەنگىيەو نامۇ و لەنەزانىيەوھە دا نەتاشراوھە، ھەر بۆيە ئەو زمانە بووھە زمانىكى مىللى و لەلايەن گشتەوھە قبوولكرا.. لاى ئەويش ئەو زمانە بووھە ئەو نامرازەى كەگشت ھەست و بىرو خەونەكانى پى دركاند.

* * *

بەلى، دەكرىت جگەرخوئىن تەنھا بەپىي قۇناغىكى پەر رووداوو گەشەكردىكى گەرەوى رۆژھەلاتى كوردستانى باشوورى رۆژئاوا ھەلبەسەنگىندرىت، كەپىويست ناكات بابەتەكە بەپىي قۇناغىكى دىيارىكراوى تايبەت بەكەسىكى تايبەت يان كات و شوپىنىكى تايبەت وەرېگرين و ھەلبەسەنگىنن و لەچوارچىوھە گشتىيەكەى داپىرپىن ياخود لەو گەشەو پىشكەوتن و رووداوو بەسەرھاتانەى لەچوارچىوھەى مىزووھە ھاوچەرخ و ھاوزەمەن و لىكدانەبەرەوھەكانى سەرجمە ناوچەكانى كوردستان و مىزووھە پەر تراژىدىيەكانىش لىكيان بکەين، كەبووھە ھۆى ئەوھى بوو و روویدا، ھەر بۆيە ئەگەر بەرووتر بدوئىن تا مافى كەس لەنەوھە بەشەرەفەكانى كورد لەپۆژھەلات و رۆژئاوادا نەخوئىن و غەدرىان لى نەكەين-كەنايا زياتر لەوانەى پىش خۆى كى كارى تىكرەو كاريشى لەكى كرووھە، ھەرەوھە لەوانەش كە لەو سەردەمەداو لەو بىروبوچوونانەى ئەو سەردەمەشدا ھاوچەرخى بوون و سەرجمە ئەو گەشەو پىشكەوتن و رووداوو كاريگەرەوانەش كەپىكەوھە جىھان وناوچەكە بەخۇيانەوھە بىنيان.

ھەرەك چۆن ناكرىت گشت ئەو ئەدىب و كەسە مەنەورانەش پىشتگوئى بخرىن كە لەبەشى باشوورى خۆرھەلاتى كوردستاندا بوون، بەتايبەت لەكوردستانى عراق-كەھەندىك كەس بەم زارەوھە ناويان ناوھ-ئەوانەى ئەو روانگەو ھىواو ئاواتانەيان لا سەرھەلداو ھەندىكيان پىش خودى جگەرخوئىش كەوتن، ھەرەوھە ناستى گىراني رۆلى پىشەنگ لەو بواردەدا بۇ بانگەشەو ھەستانەوھە بووژانەوھە ھەستى نەتەوايەتى و نىشتمانىيان چەند بووھە، ھەرەوھە كاريگەرىشيان تا چ ناستىك بووھە-بەھەمان شىوھى كەلە پىاوو مەنەوھەرو بانگەشەكارى دووھە پاش ئەھمەدى خانى، حاجى قادرى كۆيى كە لە(1815)دا لەكۆيە لەدايكبووھە لە(1892)يشدا لەئاستانە كۆچى دوایی كرووھە-كە لەئاستانە بۇ نەوھى بەدرخانەيەكان مامۇستاو پەرورەدەكار بوو و بەراستى بەگەورەترين شاعىرە كوردە نىشتمانپەرورەكانى سەدەى نۆزدە دادەنرىت، كەشىعەرەكانى تايبەتمەندىيەكى پەرورەدەنامىزۇ رەخنەى دروستكەرى كۆمەلايەتتىيان ھەيە، ھەرەوھە شىعەرە ھەماسىيەكانىشى لەووروژاندىنى گىيانى بەرھەلستكارى و نەتەوايەتى و ھەستى نىشتمانى و بانگەشە بۇ شوپشكردن بەسەر دواكەوتوويى و نەزانىدا، ئەو كەسە مەنەوھەرى كەئەو كاتەى ئەوھى تىدا ژىاوھە دواى ئەو سات و سەردەمە بووھە كەپىشەنگى يەكەم ئەھمەدى خانى (1707-1650)ى تىدا ژىاوھە، كەخاوەن داستانىكى بابەتتى وەك (مەموزىن)ە، ھەرەوھە (سالام)ى شاعىر (1800-1866) كەشاعىر ساحبىقراڭ بووھە و لەخىزانىك بووھە كەبەناوبانگەترين



هه ندى له شيعره كاني جگهر خوین

دژمن نه خور-
 ته هه رنه وا
 ئيريش بكن
 سينجا نه وا
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 دژمن بزور
 و سهر بلند
 ژ بهر مه گرتن
 شارو گوند
 نه نان هه يه
 نه وار، نه جى
 ناموس نه ما
 ئاپى چه جى!
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 نه م ته قده رابن
 مل بمل
 ئيريش بكن
 دژمن ژ دل
 دهستان بياكى
 بدنه هه ق
 وهلات بهيلن
 بو خوه ته ق
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 نه م ته ق برا
 ئول يا خوه دى
 جوتى خوه
 بگهئى سهر سه دى
 نه م بدنه پهي
 گهرناس و مير
 ته ق هه رنه دژمن
 دهنگى شير
 هاوار هاوار

ده خلى مه خوار
 سهد جامى و
 ديرو كه نشت
 ناقوس و بانگ
 وتيرو خشت
 سهد له ك ژ
 تپيپن له م تهره و
 بكيړمه نايين
 ته ق دهره و
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 بدهست تفنگ
 نه م هه رنه شه
 بشكى نه يار
 نه م بدنه سهر
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان قومبلان
 گهنمى مه خوار
 شهرمه كورى
 ميتان و لور
 قادا مه بگرن
 نه و بزور
 ناقداره كو
 گهرناسه كورد
 ئيرو چمان
 ...ايين زگورد؟
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار!
 هاوار دكم
 گوندو عه شير
 باژارى و
 ميرو گزير

هاوار

هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 هاوار دكم
 گهرناس و مير
 كوردن دشهر
 ده رهنكى شير
 ئيريش بكن
 ته ق وهك پلنگ
 ژناق خوه دهرخن
 وان بجهنگ
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان چووچكان
 گهنمى مه خوار
 تالان برن
 وان دهخل و پهن
 چه پهر چراندن
 كه تنه رهن
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان دژمنان
 قادا مه خوار
 هاوار دكم
 رانابى كبنهس
 شيخ و مه لا
 وپيرو قهس
 بچاخ و خشت
 ومزگهفت و دير
 نه م خستنه
 تورا نه يير
 هاوار هاوار
 هاوار هاوار
 قان چووچكان

هاوار هوار
قان دژمنان
قادا مه خوار
نهم پينگه وهك
شيرو پلنگ
لسهر چيان
نهم بدنه دهنگ
خوهش بدنه سهر
پشتا نهيار
بشكي و بمرئ
كوله دار
هاوار هوار
هاوار هوار
قان چووچكان
گهنمئ مه خوار
سهيدا جگر
تهه بوويه خوين
ديسان لمن
دهربون برين
بشكي تمي
سهر مایه دار
دلخوهش بژين
نهم پايه دار
هاوار هوار
هاوار هوار
قان دژمنان
قادا مه خوار

بدهست نهيار توپ و تفنگ
بدار دخوازم ههرمه جهنگ
هاوار دكم قيرين و دهنگ
شكهستيبه نهه دارئ من
گازي دكم كوردين خهوار
رابن ژ خه و جار هك شيار
هاوار ل دژمن بدنه دار
تهه گوندي و باژاري من
دژمن كو نهه دهرخن بزور
ثاقين چه مان نهه ببنه ژور
زازو ههكارو بهخت و لور
پر خوهش بكن في واري من
ثاقا بكن خان و سهر
نهم تيده رونن وهك برا
دا خورت بكن زيرو پهر
في بنگههي ديوارئ من
شاهي بكن نهه روژو شهه
ما چان ژ ليقان بدنه ههه
نوو خوهش دبي رهوشا مه تهه
جوان دبن داماري من
دا بهل ببن بهيبون و گول
جارهك نه مينن كول ددل
گول بدمه ياري مل بمل
دل خوهش ببئ ياري من
داخواز چيه ژ سهرخوه بوون...؟!
په ترول و هاتن و هه بوون
بدهست مهن هاتن و چوون
پر خوهش دبن بازاري من
نوو خوهش دبن داخ و برين
سهر بهست و سهر بلند دژين
نيدي جگر نابي بخوين
تا كو دژيم يهكجاري من

يارا

يارا ته بياري تژي كول كريبه دهروون!
شهه تا بسه حهر نال و گري، خوارو نخوونم
حاشا كو هه بن وهك ته بديداري و رندي
ناگه هي، دزاني، دنه قينا ته چ توونم؟
به يهوودمه دان بي پهره نهه ژين و جواني
زهر بوومه سهراسهر، په لي پايژي خه زاني
دهر پيلي خه م و گرتيبي زينداني نه زاني

گويا، لجهان نهه نهه ميزادي هه بوونم
زنجيري سته مكارى لم ل هاتنه پيچان
چهند ساله لسهر شهه گرتيبي زيندان و پهريشان
بن دهستئ نه ياران، كول و خه م، قامجي و ليدان
چل ساله لسهر شهه كو بدل خه رقه يي خوونم

پهنگه روو

به ژن و بالا پر شرين و
شوخ و شهنگه، پهنگه روو
ته مبهري وهك شهه ره شه
نه بروو ژ هه يث و مانگه روو
ئي ژ چاقان تير دبارن
رهنگي مارن رهش گولي
سهر بسهر سينگي ده تين
ئي لژوري شهنگه روو
بسك و جينيك تانگ و توپن
شهر دگهل خالان دكهن
ههر دوو نه بروو رهشكه قانن
ئي دگهل وان جهنگه روو
گهردهن و سينگا سپي
رهنگي به رفا سهر چيا
ئي دمه يدانا نه قيني
پر بناقو دهنگه روو
نهه كه زي و بسك و نه بروو
چاقو ليث و به ژن و بال
تيپ و تانگ و لهشكه رن
ئي ته ني سهرهنگه روو
من درووده رو نيهك
دي، كو مه سهر داني لهر
قهنجي و دانا هه بوونه
كي ديبه نهه رهنگه روو؟
خوشي و شيراني و پندي،
جواني تيده پر
پايه داري، سهر بلندي
نهه ديبنم ههنگه روو

توزاني كاچ دهرمانه

ژ ديدارا پهری رهنگي
بروو هه يثي گولي شهنگي
نهه گه وري وهكي پهنگي
دنام نهه وهكي چهنگي

كي هلكرا في باري من...؟

قوت نهرم دكي دلي نهيار
نهه گازي و هاواري من؟
پشتخوزه باري من گران
كي هلكري في باري من...؟
ههر روژو ههر ئيقارو شهه
هاوارو نالين تين ژ دهه
گوه نا دنه دهنگي مه تهه
هه قال و هه م جيناري من
كوردين نه زان و ري نه ناس
ژارو ره بن برچي و خواس
په ترول دبنده بي كراس
نابيني خوهش في كاري من

يار هات جقينا من

يار هات جقينا من بشه
 شه بنه م ل نه سرينان رژی
 چيچهك وه شاندن وي بده
 سونبول ژ شهرمان راهه ژي
 نيرگز بيه بيونان كه نين
 سورگول ژ ليقان پشكفي
 چول تهق لبر پي بوو بههار
 هه ر دهر ژ بيني ماته ژي
 مري ل بيژني رادين
 چقلي و كاتك تين سه ما
 بايي نه سيم قي ره دچي
 ژاله ب رهوش و پاقری
 دوزا جواني جانه، لي
 جاما له باله ب دايه من
 ماكي ژ ليقي نه رخه وان
 جاما شه رايي نامرژي؟
 جاما شه رابا لال و در
 من ليك بسه ر ليقان دهر
 سي سه د قه دوح من ژي قه خوار
 تينا دي من ناکورژي
 دلخوهش دبوون، روو گهش دبوون
 بي هس دبوون، سه رخوهش دبوون
 بي ژين و قين و لهش دبوون
 ئي يار بدهست كهت كا مه ژي؟
 پشتي گهام ناقا حهيات
 بهش خوه هاتن تهق له بات
 ميئن ژ دهق قهندو نه بات
 بهشته نهق شهق هه ر بژي
 پشكوزي قی ژيني نه من
 به بيووني چيبيووني نه من
 دلسوزي قی چووني نه من
 لي هيژي جاندار نا پژي
 بوچي دبن په ردا شه قی
 بگهيمة قی شيرين ده قی
 ويژي وهكي من نهق دقی
 دا كو بشادو خوهش بژي

ب توره بخوينه قی نامی

وه ره بايي سپيدی خوهش
 ژ دهستی من بگره قی نامی

سه د داغ ژ نه بووني مه كشاندى لدهرووني
 سو تيمه سه راسه ر دئه قينا ته ده دلبر
 وه ر گو ه بده دل قچ-قچه وهك ئاري قه لووني
 ماچهك بده سه يداو بجارهك تو مه غه يده
 سه د حه يفه كو دل كول هه ري بن ئاخ و
 نه بووني

هنكي وهكو ساخه به ره دلخوش و جواني بي
 لي كه نكي سه ري داني بجارهك مه چه شووني
 سه يدا كو جگر خوينه تيري بروين رهش
 دلزاره لسه ر سورگولي ديمين ته دخووني

ئوجاغه يار

سه ربه ست كو كه تم ئوده يي وي هوره-
 سوشتي
 بيجامي شه قی لي بوو، سفق كه تمه ته نشتي
 ماچهك مه ژ ليقان برو ده ست چوونه دو
 سيقان
 گازن ژ متيلى دكرن: كي لهك و پشتي
 ئوجاغه، مه سه ر دانييه به ر نه بروين تووز-
 رهش

پاراستي ژ چاقان بتلهم، بنقشتي
 نارنج و گول و چيچهك و به بيوون و بنه فشن
 من ده ست بره ناغ سينگو و به ران، كه تمه
 بهشتي
 سووند خوار ژ ته پيغه كه سي نهق دهر نه
 په لاندی
 من گو: ژ خوه نه ز دچمه جهين كه س
 نه گه هشتي

نيچير مه لديم و له ب و چاقو بروان كر
 گو: ما نه به سه، كا ژ چيي دهر كه قه دهشتي
 من گو: سه رو پا تهق پت ولات و سه نه مي
 توو

وهك ئاگرئ زه رده شتي د پووتخان و كه نشتي
 باوه ر مه بته ئانييه، سه ر دانييه به ر پي
 كي سه ر نه دي به ر پي، كو ژ نه يواني به مش تي؟
 نهق بوون و نه بوون، تهق ژ ته را ژيده رو ديدار
 نهق خوشي و نه خوشي، ژوان چاقی كه لهش تي
 ژينا ته يه، قينا ته يه، دينا ته يه جانا!
 ژ دل و جاني جگر خوين ره گه لهك خوشي و
 وهش تي

بقيرو نال و گريانم
 تو زاني كا چ ده رمانم؟
 لسه ر چاقين مه بي خانم!
 ببوسم نه ز له بين لالا
 وان ليقان دنوشم نه ز
 مه كه باوه ر لهوشم نه ز
 بريندارو نه خووشم نه ز
 سه راسه ر دل بجوشم نه ز
 خه رابانم په ريشانم
 تو زاني ماچه ده رمانم
 لسه ر چاقی مه بي خانم!
 ببوسم نه ز له بين لالا
 په ريشانم دقې به ندی
 ژ دهر دي قی شه كر خه ندی
 به لهك چاقی سپي زه ندی
 ده سوژم نه ز وهكي فندي
 لديدارا ته په روانم
 تو زاني ماچه ده رمانم
 لسه ر چاقين مه بي خانم!
 ببوسم نه ز له بين لالا
 بديدارا خوه نه ز كوشتم
 شكاندى تهق مل و پشتم
 ژوان تيران كو دل مشتم
 سه ره پا نه ز نه خوهش هشتم
 دقه يديو به ندو زيندانم
 تو زاني كا چ ده رمانم!
 لسه ر چاقی مه بي خانم
 ببوسم نه ز له بين لالا

دهردا دهروونم

مالا مه خه رابكه ر ته بقی هاتن و چووني
 وه ر روونه لنك من به ري بمرم وه ره رووني
 سپيدی وه ره داته ببوسم لخوريني
 ماچهك ژ دوو ليقين ته، لشوونا قه ره تووني
 نه م هاتنه ژيني ژ بو هه قدي بمرزين
 دلخوشيه سه رمايي قی ژين و هه بووني
 وهك سورگولي رووگهش، كو دژينيده جواني
 ليقين ژ عه قيق كو ته سور كرنه ژ خويني
 بوچي تو له مبه ر قه دوه ستی وهكي روژي
 گوليي زه ره زه يتووني لپيشبه رمه دهووني
 گه ر نه ز ته دخوازم، ژ هه بووني نهق داخواز

بده دەستى سىي زەندى
 شەكەر خەندى، بلندقامى
 ب زانين و ب تۆرە خوەش
 بخويىنە نامەيى ژىرە
 دىيى ناقى مە بىتە سەر
 زمانى شاهە بەھرامى
 بىيژە: گرتيى بسكى
 تە تم ژارو بريندارە
 پھاو بەندەوارە ئەو
 قەلابەندە دنيق شامى
 دخوازي پرسەكى ليكى
 ژويرە بەرسقى ريكى
 ژوان ليق و دەقى شيرين
 بشينە ژىرە پەيخامى
 ل ژين و رەوش و پەرگالى
 پىرسە جارەكى سالى
 بىيژە كو شەقو رۇژان
 ژ تە دەستينى ئىلھامى
 دزيندانيدە روونشتى
 دكى گازو گلى ھەردەم
 كو دنقىسى ب خويىنا دل
 ل ھەر ديوارو ھندامى
 ئەگەر بىژى چيە داخواز
 كەسى ژارو بريندارە
 بىيژە كو دقى جارەك
 ژقان دەستان قەخوى جامى
 ل سەر ناقان، ل ناۋ باغان
 قەخون مەي، گوھ بدن زاخان
 درستە چەنگەك ژ ناخا بەر
 دەرى دلەبەر ب بۆسم ئەز
 ژ دەرى نرە دى خوەش بى
 گەلەك يىتەر ژ پەرشامى
 ئەگەر دلەبەر دخودا بى
 ب نەرمى بگرە سەردىمان
 خوە بەردەسەر دەقو ليقان
 ئو وان دىمىن وەكى سىقان
 تو راموسە، سەلاقىن مەن
 بده وى شوخ و دۇمانى
 ژوان ليقيىن شيرين جارەك
 ژ بۇ مەن پرسەكى بىنە
 دنيق ليزا ئەقيني دە

دو بەركىن مەن ھەرن نامى
 دىي ئەو شاھو كەيخەسرى
 بچارەك مەن بكى نازاد
 كو سەر دەينم ل بەر لالەش
 بكم ھەي، ھەي دەنگامى
 دەرى مەيخانەيى روونم
 مەيى فرکم ب سەرىستى
 ل سازى گوھ بدىرن ئەم
 بكن نالين دگەل خامى
 جگەرخويىن شاھو خونكارە
 كو جارەك دەست بدى يارى
 ب ھەقرە ھەرنە سەيرانى
 ب قى تەكتيكو بەرنامى

مە دل دا يە بەر تاقى

بەسەرىستى وەرە پەردا خوە پاقى
 ئەزى وەك تە مروقم پور بەلاقى!
 وەرە پىنكفە بچن نيق باغ و داران
 بدىرن گوھ لدەنگى باو ناقى
 ژ ھەقدى رە كو چىپوونە ژن و مىر
 ھەبوونەك دوورى ھەق بن، قەت مە نا قى
 ژ بەر خويىنا مە ليقيىن تە سۇرن
 ژ خوەدانا تە يە شووشا گولاقى
 ژ تاقا ھەردو دىمان دل بىيىتە
 ژ بەر سىكى ئەقىم كو ھەرمە تاقى
 دىدارا تەدە ھاتم پشافتن
 لوئى ناقى وەكى مرغى دداقى
 كەتم گولا ئەقيني كورو بىقام
 ژ تە پىقە كىە بىنى پەراقى؟
 ئەخوش و باوى و تاوى، مەپرسى
 دىيژين: كو دقيتن گەرمە ناقى
 تەنى زانم كو دەرمان گەورە شەنگە
 بوئ شىن تى بەھارا دل، دگاقى
 وەكى بازى بەلەك وەرە سەر پەرى مەن
 تە باقىژم جزيرا ناۋ گرافى
 بەرە كەس مە نەبىنى، دوورى دەست بن
 بەرە دىمەن ژ دەخسان بەرخوۋ باقى
 تە دىم دانەو بسكىن رەش ژ داقان
 مە دل چوو دانكى ئى كەقتى داقى
 لېەر مالا مەو وە بوويە گوۋەند
 دىين رى بدنە بووكى، بدنە زاقى

خوەزى رۇژا كو بىنە بووك و زاقا
 لەسەر چاقى مە بى تەقلى پىلاقى
 ژوان ليقيىن شيرين جامەك بئوشم
 وەكى تېھنى خوۋ باقىژم دناقى
 ژ بوستانى تە بگرم ئەز دوو سىقان
 كو دەستى مەن ھەرن وى پەھنەناقى
 بىم تالانى زالى زەنگو زىرين
 بەشتا پىشتى ژىنى قەت مە ناقى
 پەرى ناقىم، كو ليق سورەك لبا مەن
 تەنى تىشتەك بەدەست نايى بلاقى
 وەرە ھەمبىز بكن ئەم ھەق بشادى
 بەرى دىمەن مە تىخى بەندو داقى
 تو رۇژى دل دسۇژى، ئى مەترسە
 جگەرخويىن ھشك و خۇرتە وەك بەناقى

ھو ھو شقانۇ

ھو ھو شقانۇ، ھو ھو شقانۇ
 دل بکولو، بکوفانو!
 تو پەز بەردە پىشتا سوورى
 دەست باقىژە سەر بلوورى
 بەلكى مللەت ژ خەو رابى
 دكم ناکم شيار نابى
 لپاش ما يە ھارو گەرمە
 نە وەك پەزى تە روو نەرمە
 برۇژ پىدە دقى رازى
 قەت گوھ نادى بەر قى سازى
 مروۋ گھانە سەر ھەيىقى
 باوەر ناكن ژمەن پەيىقى
 وەكى لۆكە دچى درى
 ھەقسار بکورتانى كەرى
 كۆرە لپەي كۆزان دچى
 رىبەر مەلا شىخ و حەجى
 ھو ھو شقانۇ، ھو ھو شقانۇ
 دل بکولو، بکوفانو
 پەزى خوۋ زوو بەردە چۆلى
 كاشو بگرە وەرە ھۆلى
 گوکى بدن ئەم بەر شەگا
 دەرخن ژ ناۋ خوقان بەگا
 ئەو رىبەر و دوستىن نەيار
 چەند سالە فان مالى مەخوار
 بوون رىبەرى مللەت ھەمى

نايىن دەلاڧى، وان گەمى
 زمان و قاد هشتن بهيار
 پيشكىش كرن دەستى نهيار
 بئۇل و عىل خستىن دخو
 هەتا كو ئەم بوون چىلەكەو
 هەتا كو رېبەر بى عەلۇ
 وى خوارنا كورد بى چلۇ
 ھۆ ھۆ شقان، ھۆ ھۆ شقان
 ئەم بەندەيى دەنگى تەمان
 دەنگى بلوورى پر خوەشه
 پى خوەش دىن جان و لەشه
 گكگف بكة هەردەم لگوند
 بىنە سەما تەڧ گەورو رند
 لىڧ سۇرو دىم گول بىن سەما
 دەرخن ژ دل دەردو خەما
 پەردا رەش و خەمرى و فۇت
 راكن ژ سەرخوۋە بىن بلۇت
 لىخە تو سازا جەنگ و شەر
 دا خۇرت بەھویر بىنە دەر
 بگرن بەھورافىژو تۇپ
 ئىرىش بكن ئەو قۇپە- قۇپ
 بشكى ژ بەر وان تەم نهيار
 مللەت ژ خەو رابت شىيار
 ھۆ ھۆ شقان، ھۆ ھۆ شقان
 ئەى دل بئىش و دەردو ژان
 وەك تە شقانم ئەى ھەقال
 بلوور شكەستى، نىنە مال
 ئىرۇ قەلەم ناوازو ساز
 ئەز بوومە وەك نىڧ بورجەواز
 تىم دچم ئەز رۇژو شەڧ
 قاتان دەرئىم بەدەڧ
 نە پەز ھەيە، نە ژى بلوور
 بەدەڧ دكم ئەز ئەز لوورە- لوور
 لى كەس دقان رۇژو شەقان
 گوھ نادى بەر دەنگى شقان
 زانم سىياسەت تەڧ دەرەو
 دقئى كو كورد رابن ژ خەو
 دەستان بدن تۇپ و تىڧنگ
 لسەر چىيان قىرىن و دەنگ
 ژ ناڧو لىت دەرخن نهيار
 قادا مە نامىنت بهيار

ھۆ ھۆ شقان، ھۆ ھۆ شقان
 كورد بەندەيى دەنگى تەمان
 لىخە لېبەر لاتى بلوور
 ھشىيار بكة ھۆڧو تلوور
 تو بوەرىن تلىين قەلەو
 دا كورد شىيار بن تەڧ ژ خەو
 گوھ بدنە قى سازى ژ دل
 خوەش ناس بكن رازى ژ دل
 كا چ دىيژن ئەڧ بلوور؟
 داخواز چ قاسى كوورو دوور؟
 دلسۇژە ساز تەڧ دەردو خەم
 شانى ددى زۇرو ستەم
 تەڧ كوشتن و تالان و شىن
 چەندان دناڧدە تى ئەقبن
 سازا تەبە جەرگى مە سۇت
 خۇرتان د چەلقىنى بلۇت
 خومخوم دكى رەنگى چەما
 بسك و كەزى پى تىن سەما
 دەنگى بلوورى پر بتىن
 جەرگ و ھناڧ من كرنە خوین
 ھۆ ھۆ شقان، ھۆ ھۆ شقان
 كورد بەندەيى سازا تەمان.

دخەونىن شەقانە

دنىڧ خەونىن شەقان دلېبەر دىيىم
 لدىمان ئايەتا رندى دخوینم
 ژ تۇقئى مسكى بسكى، دانە دا من
 ژ بو كو ئەز دنىڧ دلدا بشىيىم
 كو شىن بى لى بنىرم، بىن بكم ئەز
 كو تەم بسكان دىبرا خۇ وەرىيىم
 دەما رابم ژ خەو سەرمەست و گىژم
 پەرىشان و نەخوەش، بى وەش دىيىم
 دخوازم كو بدىيارى بدمە يارى
 نزانم، بكىرە ئەز بشىيىم
 چ بىژم پىرو كال و شەرمەزارم
 دقئى رىدە دقئى پەردى ھلىيىم
 بەرە ھەركەس بىن قەرڧا بكى بەس
 لجم دلېبەر تەنى شىرىن بىيىم
 خوەدىكى قەت مەبىژە كالە سەيدا
 جوانم دل شىيارم تەن ب تىيىم
 سەرى چەندان سىپى بوويە، بەلى ئەز

وەكى گوندەك مەزن ناڧا و شىيىم
 جىھان پىكڧە كول و خەم بن دلدە
 بىەك ماچى ئەزى وان ژى دەرئىم
 ئەگەر دلېبەر ژ دل دەستان بدى من
 ئەزى ئەيوانى ژىرە نوو قەژىيىم
 ئەگەر شىرىن، لەبى شىرىن بدى من
 وەكى خەسرو جىھانى راھەژىيىم
 وەرە مەيگەر، بدە جاما لەبالەب
 كو تۇزا بەندەوارى دوە شىيىم
 دەلالا من دناڧ دەستىن نهيارا
 دخوازم وى بزورى راکشىيىم
 مەيىن سەيدا جگەر خوین پىرو كالە
 دقئى نەمرم ھەتا دلېبەر بىيىم

كوردستان

بلندە بەژن و بالا تە
 ل سەر تاجا تە ئەسمانە
 كتانەك رەنگ سىپى دايە
 سەرى زۇزان و سىپانە
 ل ژورى كانى و جۇبار
 وەكو ھىستەر دبارن خوەش
 ل ژىرى تە دىيىم ئەز
 بەهشت و باغ و بستانە
 كراسەك ئەتلەسىن كەسكە
 ب رەنگى رۇژى نەخشىنە
 ل بەژناتە دىيىم خوەش
 ب سورمە شال و مېتانە
 چ رەنگ شىرىنە يارا من
 شەپال و نازك و شوخە
 فەرات و دىجلەو خابوور
 ب سەر بەژنى دە بەردانە
 ژ خوينا من تو لىڧ سۇرى
 ژ بىنا من گولا جۇرى
 تەنى من بازنى زەندىن
 تە زنجىرىن دلنگانە
 ئەقىنا تەكرم شەيدا
 برىندارو پەرىشانم
 ژوان لىڧىن شىرىن ماچەك
 ژ دەردى دل رە دەرمانە
 برىندارم ب تۇپىن
 ناورىن چاقىن بەلەك ئىرۇ

وهره دلبره كو دهستين ته
 ژ نيشا منره لوقمانه
 ب پيرى نهز دخوازم كو
 بيم زاقا توچ دبيژى
 نه خونه كو دبيژم نهز
 نه ساويرو نه گومانه
 تو نابيني ب گوقه ندا
 مهدا ههركهس دچى و تى
 ل هاوير شاهى و جهژنه
 سه ماو گهرو ديلا نه
 قهلهن خويىنا منه چيكم
 دقئ كو نهز بدم جارهك
 مهگه جان و جگه دهينم
 دقئ ريده چ نهرزانه
 چ زان رومه تا قئ شهنگ
 و شوخى بهگلره و پاشا؟
 ب قوربانا ته بن جانا،
 هزار ميرو بهگو و خان
 نهزم گو ته ژ دهستى
 دژمنان دهرخم ب ميرانى
 ل سهر سينگا ته سه بهست بيم
 بپاريزم ته مهردانه
 مهگه دوورو ره شه ريچك
 ل هاوير دوزمنين خوين ريژ
 مهكه باوهر پترسم نهز
 ژ سههپا و ژ زيندانه
 سهرى من دانى يه قئ رى
 دقيم بگهيتمه نارمانجى
 مهبيژه كو: گهلهك فه رسه ند
 ژ دهستين خو وه بهردانه
 دخوازم ترسو ساويرو
 فهن و خاپان ژ خوه دوورخم
 بزانه نه قه ريژا كورد
 نهيا چهند ماهو سالانه
 ههچى چوويى مهده پهى وى
 ژ من گازن مهكه نازك
 مه ترسه هئ ژ بوئا مه
 ده مين خورت و مه زن مانه
 هزار سالن مهژى بوويه
 قه ريژ هئ نوو ژ خه و رابوون
 دخوازم وى بشوون جارهك

مه ريبر پيره- ريژانه
 چهكا من زورو زانينه
 ب بيرو باوهرو داخواز
 ب تووژ ناوور دنيرم نهز
 ل كهقنه شارو نهيوانه
 سويسرا روژهلآتى خوهش
 ب شيرانى و نازدارى
 ژ جوباريين ته نه قه هندام
 بجارهك تينه ئاقدانه
 مهبيژه: پاشده ماين كورد
 كورين كهسرا سهرى هلدان
 ل سهر شاخ و چيان لاوان
 دهرفشا كاوه هلدانه

ژ ترسا،

زانا خوهدى برنه نهسمانا

دهمهك نهز دهركهتى بووم
 بهلكى ژ دهرب كهتى بووم
 دره قيام گوند بگوند
 خوه قه دشارت وهكه كوند
 مهلاك هه بوو له باژير
 بقه ريژو خوهدى خير
 بخانى و خوهدى مال
 بدكان و بپهرتال
 يانى برچى، نه تير
 مالا وى بوو شه قه بوير
 گهلهك جارن دچوم جهم
 دره قانندن كول و خهم
 دپه يقين ژ كهقنار
 ههم ژ ناش و ژ باژار
 دوستى منى نميژكه ر
 تسبى، سيواك تم لبر
 نميژكه رو روژيگر
 دوژا كوردىتى دكر
 نهگه دهرو نهگه راست
 خوه ژ چاقان د پاراست
 باوهر دكر مال بدين
 تى كومكرن، تى جقين
 من ژ ويبره تم دگوت
 بهسه ته مالا خوه سووت
 چ نميژو روژينه

چ سيواك و تسبينه
 ههمى چيروك و دهرو
 مه ژ دژمنه دخن خه و
 لى نه و بمن دكه نى
 ته نئى دگوت نهز به نى
 تو پر قه نجى جگه رخوين
 ته نئى ئيريش مهكه دين
 روژى نميژ پر باشن
 بئى زيانن به لاشن
 راسته، دهرو، نه م دكن
 دلى خوه پئى خوهش دكن
 چهند سال دوى نا قئى چوون
 زوو ووندا كر نه و هه بوون
 وهكه من ما بئى قه ريژ
 بهردا وى روژى و نميژ
 د سه رمه ره بو رين سال
 ژ زيندانئى هاتم مال
 رو كئى هاته مالا من
 پالا خوهدا پالا من
 دهم روژى بوو ره مه زان
 بروژى بوون ته قه نه زان
 دناق و انده نه م گاور
 وهكه دپرو جهواهر
 ده ما خوارن هات به رمن
 گو: كا كه قچى بدن من
 وهكه گورئى برچى، هار
 مه ههردوان خوارن خوار
 من گو: سهيدا، گو: ده بيژ
 كا نه و روژى و نميژ؟
 لمن نه رى و كه نى
 گو: نه زان بووم نه زيه نى!
 پيكتهت فهلسه فا خوه گووت
 دل و هناق لمن سووت
 مه ئازو ته سهر سهدى
 ههتا كهان بال خوهدى
 گو: مرو قين پر زانا
 خوهدى برنه نهسمانا
 لى ته نگ نه كرنه قه فهس
 دا نه گهين دهستين كهس
 نهگه لقر بهشتا
 مه يئى نه و زوو بكوشتا

سەرچاوه

جگهرخوین، پۆناک، دیوانا چاری، هه قال زاخویی، چاپی یه کهم، سلیمانی
2005، له بلاوکراوهکانی به پێوه به ریتی گشتییی چاپ و بلاوکردنه وه.

به ری، خوه دی خۆرم و دار
مه دشکاندو مه دخوار
لی ژیره کان نهو بر ژور
دهست ویده مایه زور
قی گوتنا پر مه زن
ئاگر بهردا دی من



18.10.2004

بۇ يولدا تۇرۇپ بولۇپ

جەبار سابىر

يەككە لەگىرگە سەرەككىيەكانى ئىمەي كورد ھەر لەدىرەۋە تانھۇ نەبوونى قەۋارەيەكى سەرەخۇ بوۋە جانە قەۋارەيە ئىمپىراتۇر بوۋىت ياخود دەۋلەت، تالەو رىگەيەۋە كلتورۇ فەرھەنگى خۇمان بپارىزىن، لەلايەكىتريشەۋە ئەۋەي ھەشمانبوۋە بەھۇي لەشكركىشى ئىمپىراتۇرۇ زلھىزەكانى ناۋچەكەو جىھانەۋە لەناۋچوۋەو ھىچ بۇ ئىمە نەماۋەتەۋەو سەربارى ئەۋەش خۇشمان تانەمروشى لەگەل بىت ئەۋەندە دەربەستى فەرھەنگو كلتورى خۇمان نىن و تائىستاۋ دۋاي نرىكەي پازدە سال ئازادى كوردستان نەمانتوانىۋە دەزگايەكى گەۋرەي نەرشىفسازى دامەزىنن بۇ كۆكردنەۋەو سەرلەنۇي چاپكردنەۋەي مىراتى ئەدەبىيمان كەتاكە شتىكە ئىمە بەرپاردوۋە دەبەستىتەۋەو دەتوانىن لاي بىگانە باسيان بگەين.

سامانى ئەدەبىي ئىمە نەھامەتتىيەكى تىرىشى ھەيە ئەۋەش ئەۋەيە كەبەيەك دىيالىكت(زاراۋە) نەنوسراۋەتەۋەو بەلكو بەزۇر زاراۋەي كوردى نوسراۋەتەۋە ئەمەش زۇر كىشەي بۇ دروستكردوين چونكە ئەدەبىياتى كلاسكى كوردى لە(بابە تاھىرى ھەمەدانىيەۋە)(غورىيان)(935 - 1010ن)، دەست پىدەكەت، كەچى تائىستاش فارسەكان خۇيان بەخاۋەنى (بابە تاھىر) دەزانن و ئەۋەندەي ئەۋان خزمەتى دەكەن و بەتەنگ شىعەرەكانىيەۋەن ئىمە بەتەنگىيەۋە نىن و ھەرئەۋەش داشى فارسەكانى سواركردوۋە، ئەمەش تەنيا لەبەر ئەۋەيە كە(بابە تاھىر) بەزاراۋەي لوپى نوسىۋىتى و فارسەكانىش ئەۋە بەزارىكى زمانى فارسى دەزانن، (خاناي قوبادىش) بەزارى ھەورامى نوسىۋىتى و (ئەحمەدى خانى و مەلاى جزىرى و فەقى تەيران و پرتەۋى ھەكارى) و زۇر شاعىرى تىرىش بەدىيالىكتى كرمانجى ژوروو چەند دىيالىكتى تر شىعەريان نوسىۋە.

لەدۋاي (ئەحمەدى خانى)يەۋە (جگەر خۇيىن) يەك لەۋشاعىرانەيە كەبەزارى كرمانجى ژوروو شىعەرى ھەماسەت و بەرگرى نوسىيىت و شىعەرى ۋەك گوتارى مانەۋەو دروستكردنى ھەستى نەتەۋەيى بەكارھىتايىت، بەلام جىاۋازى (خانى و جگەر خۇيىن) تەنيا ھەرلەۋەدا نىيە ئەۋيان كلاسكى و ئەمىشيان ھاۋچەرخ و رۇمانتىك، بەلكو كۆمەلىك جىاۋازى ھەيە لەنىۋان (جگەر خۇيىن و خانى)دا كەلەھەموۋيان گرنگتر زەمىنەو زەمانى ھاتنە دنيايانە. (خانى) لەسەردەمى پاشاۋ ئىمپىراتۇرەكاندا ژياۋەو (جگەر خۇيىن)ىش

لەسەردەمى پىر ھەراۋ ھورىاي دروستبوونى دەۋلەتى نەتەۋەيىدا، بەلام خالىكىش كەئەم دوو شاعىرە مەزەنە پىكەۋە دەبەستىت و ھەردوۋىكان كۆكن لەسەرى دروستكردنى گوتارىكى نەتەۋەيىە. (خانى) لەخەمى ئەۋەدايە كەكوردان ھەستى نەتەۋەيىان نىيەو كەسكى نىيە ئەۋ ھەستەيان تىدا دروستكات و سنورەكانى جوگرافىاي كوردستان بكاتەۋە بەيەك. بەلام (جگەر خۇيىن) سەربارى ئەۋخەمانەي (خانى) مەزن ھەيەتى لەخەمى ئەۋەشدايە چۇن شىعەرى كوردى ھاۋشانى ئەۋ پىشكەۋتتە تازانەي دنيا بختەرى ۋەك شىعەرى نەتەۋەكانى دەۋرۋوبەر بەرەو پىشەۋەي بەرىت، بۇيە دەبىيىن ھەرلەسەرەتاۋە جگەر خۇيىن بەرەو تازەگەرى دەۋرات و لەسەر ھەردوۋ ئاستى فۇپم و ناۋەرۇك ئەۋ كارەدەكات.

لەسەردەمى (جگەر خۇيىن)دا خاكى كوردستان بەۋاقەي نەبەشەبىتە سەر چوار پارچەو ھەر پارچەو بەر دەۋلەتلىك دەكەۋىت، ۋەك لايەنى كلتورىش كورد دەبىتە پاشكۇى سى كلتورى لىك جوۋدا كەدوۋانيان (تورك و عەرەب) زياتر گرئىدراۋى نايىنى ئىسلامن و ئاپادەيەكى زۇرىش بىابان نشىنى و كىۋنشىنى بەۋانەۋە ديارەو لەۋ ناۋەدا تەنيا (فارس) شارستانىيەتىكى دىرىنى ھەيە لەلايەنى داگرىكارىيەۋە ھەندىك شتى بەئىمە بەخشىۋە لەناۋياندا ھونەرى گۇرانى و مۇسقىايە كەلەئىستادا پالى بەسەر مۇزىكى ئىرانىدا كىشاۋە. شاعىر ھەموو زولم زۇرەكانى ئەۋ چوار ۋلاتە دەرھەق بەكورد لەسەردەمى تازەي دنيادا دەبىيىت و ئەۋەش دەبىيىت كەتازە زلھىزەكانى دنيا بەرژەۋەندى چاۋى كۆيىركدوون و گوى بەۋە نادەن كورد چىيىدەكرى و چىيىدەكرىت لەلايەن ئەۋ دەۋلەتە تازە دروستبوۋانەۋە.

سەدەي بىست ۋەك چۇن سەرھەتاي پىئانە قۇناغىكى نوپى شىعەرى كوردىيە، ئاۋاش گىرۋدەبوونى شىعەرى كوردىيە بەزۇر ئەرك و مەسەلەيتر كەۋەك بىگارنىك وايەو شىعەرى كوردى رايدەپەرىنى. ئەركى شىعەرنىيە مېژوو بنوسىتەۋە، ئەركى شىعەرنىيە ئامۇزگارى خەلك بكات و شاعىر ھەلئىدات ۋەك رىفۇزمىستىكى كۆمەلايەتى خەلك بۇ كارى باشە ھانئىدات، ئەركى شىعەرنىيە لاۋان بەرەو كۆپى خەبات و تىكۇشان بەرىت، ئەركى شىعەرنىيە ژنان پەلكىش كات بەرەو ئازادى و بەرابەرى لەگەل پىاۋاندا، بەلكو ئەركى شىعەر تەنيا شىعەرە ھىچىت. كەچى لەبەدەختى كورد

دووكيان پىكەو دەتوانن ئەوھى لەئەندىشەى شاعىردايە بىخەينە سەر پەپەرى كاغەز. ئەم لەشيعرى خۇيدا ھاوشىوھى (بىكەس)ى نەمر لە سى دەرگى داوھ (سىياسەت و كۆمەلگەو عشق) لەشيعرە سىياسىيەكانىدا جگەلەوھى مېژوو دەگېرېتەوھ، سىياسەتى ناگرو ئاسنى دوژماننى كوردىش لەبەرامبەر كورددا باسدەكات و ئەوئەندەى بۇى كرابىت رووى دزىوو دوژمنكارانەى دەولەتە سەردەستەكانى كوردى خستۆتە روو بەتايىبەت رژیىمى كەمالىستى (ئەتاتورك) لەتوركىا، لەھەندىك شىعەرىشدا گەراوھتەوھ بۇئاو نەتەوھو كۆمەلگەكەى خۇىى بەر نەشتەرى رەخنەى داوون و سەرۆك ھۆزو ناغاكان و بىرى فىودالیزمى كوردى بەھۆى دواكەوتوویى كوردو داگىركردنى زانىوھ.

لەشيعرە جفاكى(كۆمەلەتەبىيە)كانىدا ھەمان شىوھى بىكەس بەشىوازىكى ساتىرو ئايرۇنىيانە قسەلەسەر رووھ ناشىرنەكانى كۆمەلگەكەى دەكات و دەپەوئى لەو رىگەپەوھو بەو زمانە گالئەجاربىيە زۆر سادەو ساكارە لەخەوى غەفلەت رايانپەرىنى، بەزمانىكى كۆمىدى پېر لە (ئۇستالىژىيا) لەوھ دەدوئى كەكورد ھەمىشە نۆكەرو ئەلقلەگوئى داگىركەرانى بووھو ئەنجامىش ھىچى پىننەپراوھو ماپە پووچپووھ. (تە ئەز كرم كولى ئەيار) تە ئەز ژ بانى بومە خوار/ بن دەستى دژمن مەست و ژار/ دەرمان چپە كار وەر بىژ؟ كورتان ل مل ئەز بوومە كەر/ بارى ئەياران تە لسەر/ پشئا منە ئاھ و كەسەر/ بىرومژى تەھ بوون قرىژ) (بىكەس) دەلى (شەرتە كەرىم بارە گويزم لىبنىن خىرپەى نەپەت) لای جگەرخوئىن حالەتەكە تەواو رىالىستىيەو شاعىرىش رىالىستىيانە شتەكان دەبىنىو لەوئىشەوھو حوكمى خۇيدەدات، بەلام بىكەس پىئوایە مىللەت

يان كۆمەلگە وشىاربۇتەوھو ھەست بەژان و ئازارەكانى خۇيدەكات بۇپە دواچار بىرپارەدات ئەمىش وەك عەوامى خەلك كەرىت و ئەوئەندە بەدلسۆزى بىت و بچىت گويزەكان خىرپەيان نەپەت واتا ئىتر ئەمىش لەئاست خەمى خۇى كەخەمى تەواوى كۆمەلگەپە خۇى لەگىلى بدات. لىرەشدا جگەرخوئىن وەك بىكەس دەبىتە رىقۇرمىستىكى كۆمەلەتەى و پىئوایە دەتوانى شەرى جەھالەتى كۆمەلگەكەى بكات و بىانباتە سەر رىگەى راست و رووناكىيان پىشانبدات، بەلام ئەمىش و بىكەسىش درەنگ زانىتتىان شەرى دۇنكىشۇتەنەيان كردووهو كۆمەلگە لەوھش چەقوتەرە لەپتەى نەزانىدا كەئەمان ھەستى پىدەكەن و دەپانەوئى دەرىبىننەوھ.

ئەقبن يان لایەنى سۆزدارىش لای شاعىر گرنكى خۇى ھەپەو، شىعەرە ئەوئىندارىپەكانىشى دواچار ھەر گەرانەوھپە بۇ مەسەلەى نىشتمانى و نەتەوھپى، ئەم رەوتەش لەشيعرى كوردىدا لەسەرەتای سەدەى بىستدا لەلای (فاپەق بىكەس و ئەحمەد موختار جاف) دەردەكەوئىت و دواتر لای (ھىمن) تەواو چىر دەبىتەوھ بەجۆرىك كەزۇرجار نازانى ئەوھى شاعىر ئەيدوئىنى رەگەزى مپىيە يان نىشتمان. لەگەل ئەوھشدا كەجگەر خوئىن كارى لەفۇرمى شىعەرىدا كردووه، ھاوكات گەراوھتەوھ بۇ كلاسكى كوردى و دواتر بۇ كىشى پەنجەو كىشە خۇمالىيەكانىتر كەلە(توحفەى موزەفەرىيە)دا (ئوسكارمان) باسىدەكات و نمونەى ئەو جۆرە كىشانەى لەفۇلكۇرى كوردىدا دۇزىوھتەوھ.

ئىشەۇ ژفانى مەپە بىژن كەچى بلا بى لئاؤ بەخچە رى ھەپە كو ئەم فەخون شەرابى

ئەمى روونن لىانى
ماسە لرۆژ مەدانى
دا كو نەبت خوئانى
شرىن و ماھىتابى

يان:

كو دەف بگەن تى بال مەدا، سۆزكول لھاویر شىن دىن لى ئەز دزانم وئى چكى،كو ئەبروان وەك شوور دكى وى خوئىخوارى تالان كرم، كو دانە بەر پى جان و دل لى ئەف ستم ماكى دكى، وەك گوھرەش و تەپموور دكى ديارە ئەمەش، ئەم يارىكردنە بەوشەو ھونەرى شىعەر بۇ شارەزایى جگەر خوئىن دەگەرېتەوھو ئەوھش دەردەخات كە ناوېراو زياتر ھەولېداوھ شىعەر لەگەل سەردەمەكەدا بەرىتە پىشەوھو لەتازەكردنەوھ جىنەمىنى، شتىكىت كەدەكرى لەكۆتایى ئەم نوسىنەدا باسى لىوھبكرىت تىكەلاو بوون و فىرېوونى (جگەر خوئىن)ە بەدىالىكتى سۆرانى و نوسىنى شىعەرە بەو دىالىكتە. گەر بگەرېنەوھ بۇ سەرەتای چلەكان و لاپەرەكانى (كۇقارى گەلاوئىژو ھاوار) ھەلدەپنەوھ چەند شىعەرىكى ئەو دەبىنن كەبەزارى سۆرانى نوسراوھو لەو شىعەرئەشدا كە بۇ (ئەسىرى) شاعىرى شۆرشگىرې ناردووه شارەزایى ئەو زياتر لەزارى سۆرانىدا دەردەكەوئىت و پالئەرى ئەمەش ھەستى نىشتمان پەرورەرى و گىانى بەرگرى بووھ كەئەم دوو شاعىرە شۆرشگىرې بەپەك ئاشنا كردووهو ھەر لەخۇشەوئىستى (ئەسىرى)شدا بووھ كەشاعىر فىرى سۆرانى بووھو شىعەرى پىئوسىوھ.

ئەم شاعىرەمان وەك زۆر شاعىرى ترمان زۆردارى كرىپپە شاعىرو لەپىناوى نازادى و ھەر بەنازادىش لەئاوارەپى و دەربەدەرى لەنىوھى دووھمى ھەشتاكانى سەدەى رابردوودا لە(ستوكۇلم)ى پايتەختى دىموكراتىترىن ولاتى دنيا (سوئد) گىانى سپاردووه.



بەنئۆيە كدا چوونى ئەدەب و ئايدىيۆلۆژيا و جوگرافيا لە شيعرەكانى جگەرخوئىنى شاعىردا

عەبدولمەنان خلباش

و: شېمەن جەمىد

دەزگا و ناوئەندە رۆشنىبىرى و
كۆمەلەيەتتە كوردىيەكان لە چەندىن
شويىنى جياجىادا، بەبۇنەى يادى سەد
سالەى لە داىكبوونى شاعىرى كورد
جگەرخوئىن (شېخموس حسو)، ناھەنگيان
سازدا.

ئەم شاعىرە ديارترىن و ناودارترىن
شاعىرە لە سەدەى بىستەمدا كە
پەيوەستىكى گەرەى بەشويىن و كولتور و
زمانەوە ھەيە، بەئەندازەيەك ھەندى كەس بۇ
(زەردەشتى سەدەى بىستەم) ناويان
بردووە، چونكە توانايەكى زۆرى لە خستە
رووى چەندىن پرسىيار و بىرى تازەدا
ھەبووە، بەتايبەتى لە نووسىن و
شيعرەكانىدا كە لەو بارودۆخە سەخت و
دژوارەى ئەو سەردەمدا بە ھەموولايەكدا
بلاو بوو ھە.

سەربارى ئالۆژىي بارودۆخى سەردەمى
ژيانى جگەرخوئىن، بەلام ئەو بوو بەھىما و
رەگەزىكى گرنگ لە رۆشنىبىرى كوردىدا.
دواى تىپەربوونى دوو دەيە بەسەر كۆچى
دوايىدا، تائەمپۆش كارىگەرىيەكى بەرچاوى
ھەيە و ھەلۆيستەكانى لە دنياى رۆشنىبىرى
و ئەدەبدا بەرز دەنرخىنرەن، مۆركى ئەدەبى
جگەرخوئىن بەدرىژاى سەدەى بىستەم
بەسەر ئەدەبى كوردىدا زالبوو.

جگەرخوئىن لە سالى 1903دا لە ھسارى
سەربەويلايەتى ماردىن لەداىكبوو، مندالىي
لەنيۆ كەشو ھەواى دوكلە و باروت
بەسەرىدو و بەتايبەتى لە پاش
دامركاندنى ئاگرى شوپش و راپەرىنەكانى
كورد، لەو سەروپەندەدا گەل و نەتەوەكانى
ژىر دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى
ھەولئى بەدەستەينانى رزگاربيان دەدا، بەلام

سەلتەنەتى عوسمانى دەستى كەردبە
ھەلمەتتىكى فراوانى گرتن و كوشتن و
لەنيۆبردن و دوورخستەو ھەو سىياسەتى
بەتوركەردنى گەلانى تر، ئەمە سىماى ھەرە
ديارى ئەو قوناغەبوو.

جگەرخوئىن ھىشتا تەمەنى ئەگەيشتبوو
پانزە سالى كە باوكى كۆچى دوايى كرد،
پاش سالىك داىكىشى كۆچى دوايى كرد،
ناچاربوو لەلای خوشكە گەرەكەيدا بژىت.
لەوكاتەدا جگەلە شوانكارى ھىچ
كاروپىشەيەكى ترى لە بەردەمدا نەبوو،
بەلام بە ھوى ئەو كارو ھەو چاوى بەشويىن و
ناوچە ھەرە دوورەكان كرايەو، بۇ نمونە
دەشتايىيەكانى موش و سرھەد و ناوچەى
سوران و رەواندز و گەلئ شويىنى تر، بەلام
ھەر زوو وازى لە شوانكارى ھىنا و پرويكرە
يەككە لەو قوتابخانە ئاينىيانەى لەو
سەردەمدا باوبوون دواى ئەو ھوى بۇ ماو ھى
دەسال سەرقالى خوئىندنى ئاين و ئەدەب و
زمان و ميژووبوو، تواناى ئەو ھەبوو
و ھەك پىشەى پياوى ئاين لە ناوچەو گوندە
دوورەكان و لە سينتەرى شارەگەرەكاندا
خەلكى فير بكات. جگەرخوئىن بايەخى
بەئەدەبى كلاسكى كوردى دەدا و بەرھەمى
شاعىرانى و ھەكو بابا تاهىرى ھەمەدانى و
مەلای جزىرى و ئەحمەدى خانى و پرتو
ھەكارى و نالى و زۆر ناوى دىكەى
دەخوئىندەو، خوئىندەو ھى شيعرى ئەو
شاعىرە نەمرانە بوو مایەى بارگای بونى
ھەست و خەيالى جگەرخوئىن بە ھەست و
خەيالىكى شيعىريانە، بەتايبەتى پاش
ئەو ھوى بىرو يادەو ھى ترى بوو لە وئىنەو
بىرەو ھى و تواناى ئەدەبى كە خەمى
نووسىن و گوزارشتكردى كىشەكانى لەلادا

گەلەبوو.
روداو و مەملانى فيكرى و
ئايدىيۆلۆژيەكانى ئەو سەردەمە
جگەرخوئىيان بەرەو خوئىندەو ھى ئەوژم و
ئايدىيۆلۆژيا بارەكانى ئەو كاتە برد، لەوانە
ئايدىيۆلۆژياى ماركسىزم، بەتايبەتى لە دواى
تىكەلبونى ھىما و رەگەزە فيودالى و
ئاينەكان لەگەل كەمالىزمدا- واتە كەمال
ئەتاتورك- كەبوو ھوى لاوازكردى
بونىدى كۆمەلەيەتى و كولتورى و سىياسى
لەسەر ھىسابى خواست و ھىواكانى گەل
كوردو گەلانى ترى ناوچەكە. ئەمە دواى
ئەو ھى پەيمانى (سيفەر) كە لە سالى 1920دا
مۆركرا ھەلۆە شىنرايەو ھەو لەبرى ئەو ھە
پەيمانى (لوزان) لە سالى 1923دا مۆركرا و
لەويىدا خواست و ھىواى ھەموو گەلانى
غەيرە توركى فەراموشكرد.

دواى ئەو ھى شوپش و راپەرىنەكانى
گەلانىان بە ئاگر و ناسن خاموش كرد،
جگەرخوئىن لەگەل ژمارەيەكى زۆرى كوردى
تردا و لاينان جىھىشت و پرويانكرە
دوورگەى سوريا و لە (عامودا) گىرسانەو ھە.
ئەگەرچى جگەرخوئىن لە شوپشى شىخ
سەعیدى پىراندا بەشدارىيى كردو ھە، بەلام
دواتر بەلای شيعرو رۆشنىبىرىدا رويشتو ھە
تا لە رىگەى ئەدەبەو ھە گوزارشت لە دوخەكە
بكات و رەخنەيەكى توند ئاراستەى ھىما
ئاينىنى و فيوداليتىيەكان بكات و ھەك
تولەسەندەو ھەيەك لەكارە دزىو ھەكانيان.

لە پىشەكىيەكەم ديوانى جگەرخوئىندا
كە لەسەرەتاي سىيەكاندا بەناونيشانى
(بشكو و پىت) لەدیمەشق چاپكرا،
پۆژنامەنوس و زمانزانى پىشكەوتنخواز
جەلادەت بەدرخان ھەندى لەو شتەنە

عەلى خواجه كە ئەمەى دواییان چاپخانهكەى بەرپۆە دەبردو پاشان لە ژیر ئەشكەنچەدا گىانی سپارد.

سەربارى لاوازیى جولانەوەى سیاسى و پۆشنبیری، بەلام جگەر خوین درێژەى بە نووسین و تیکۆشان داو، گوڤاریكى بەناونیشانی (گولستان) دەرکرد كە بەچەندین ناوی جیاجیا بابەتى لەبوارى ئەدەب و شیعرو وەرگێران و فولکلور و كە لەپوری میللیدا بلاوكردهو. لە سەرەتای حەفتاكانیشدا چوو بەیرو و لەوی گرنگترین دیوانە شیعرییەكانى خوێ بە چاپ گەیان بەناونیشانی (من كیم؟)، پاشان داستانى (سالار و میدیا) ی چاپكرد. لەكاتى شەرى لوبنانیشدا جگەر خوین بەرەو سوید رویشت تالەویدا ژیان بەسەر بەریت، بیگومان لەولاتى سویدیشدا چالاكى بەرفراوانى ئەنجامداو ئیستگەىەكى رادیویى بە زمانى كوردی دامەزاند، هەرەها دەستیکرد بە دەرکردنى پۆژنامەى (پۆژا نوێ) كە لەكوئایى سییەكانەو تاناوهراستى چلەكان جەلادەت بەدرخان لە بەیرو دەریکرد.

جگەر خوین، لە سوید هەشت كۆمەلە شیعری خوێ بە چاپ گەیان، لەوانە (هێڤى) و (رۆناك) و (زندا ئاقیستا) جگە لە چواربەرگی كتیبىكى میژویى و بیوگرافیای خوێ لە سێ بەرگدا و هەرەها كتیبىكى قەبە و گەرە كە بابەتى فولكلورى تیادا كۆكردهبوو.

لەپاریس لەگەل پروفیسور كەندال نزان بەشداریى لە دامەزراندنى (ئەنستیتوتى كورد لە پاریس) كردهو كە جگە لەمان هەریەك لە یلمان گۆنای و همرش رەشو و مەحمود باكسى و هی تر بەشداربوون لە دامەزراندنى ئەو ئەنستیتوتیەدا. لەپۆژى 22 ی تشرینی یەكەمى سالى 1984 دا كوچى داویكرد، بەرلە مردنى، كە سوکاری ناگادار كردهو كە لە باخچەى مالهەكى خویدا لە شارى (قامیشلى) بنیژریت. بەفەرمانى سەرۆكى كوچكردوى سوریه حافز ئەسەد، لاشەى جگەر خوین بە فروكەىەكى تاییبەتى گواسترایەو بو قامیشلى، نزیكەى نیوملیون كەس بەدوای تەرمەكەىەو بوون.

چەندین گۆرانى بیژى ناودارى كورد هەندى لە شیعەرەكانى جگەر خوینیان كردهو بە سروودو گۆرانى، لەوانە شقان پەرور و جوان حاجو، شیعەرەكانیشى بو چەندین زمانى جیهانى وەرگێردراون بو نمونە پۆجى لیسكووى فەرە نسى هەندى لە شیعەرەكانى كردهو بە فەرەنسى و قلاذیمیر رودرنیکو كردهوونى بە پروسى. دواچار بەم وتەىەى پروفیسور قەناتى كوردو كوئایى بە نوسینەكەمان ئەهینین كە دەلێت: "مافى ئەو مان هەیه بەختەو هەربین چونكە شاعریكى مەزن و پیشكەوتنخوازو دیموكراسى لە كوردستان هاتوئە دەرى".

دەگێریتەو كە لەوكاتەدا لەنیوان جگەر خوین و هەندى لە پیاوانى فیودالى و ئاینیدا هەبوو بەتاییبەتى (حاجو ئاغا) ی دەرەبەگ، جگەر خوین پێیوتوو: "تۆ ئەتوانیت بەشمشیرە تیزكەت لەناومانبەریت، بەلام تەنھا دین و دیانەت دووربخەرەو".

ئەو هەلوئەست و پەرخنە توندانەى جگەر خوین لە پەگە زو هیماكانى كۆنەپەرستى و فیودالى، بنكەىەكى جەماوەرى فرأوانى بو دروستكرد، ئەو بارودوخە جگەر خوینى بەرەو پەيوەندیکردن بە حیزبى (خوێبون) برد كە لە سالى 1927 لە لوبنان دامەزرا، حیزبى خوێبون لەلایەن ئەم كەسایەتییە كوردییانەو دامەزراو: (جەنەرال ئیحسان نوری وبلەچ شیركو و جەلادەت بەدرخان و كامەران بەدرخان و قەدرى جان و نوردین زازا و حەسەن هوشیار و گریگور مادویان و زۆرى تریش) ئەم رێكخراوە چەندین چالاكىی پۆشنبیری ئەنجام داو و بزوتنەو هەیهكى فیکرى و پۆشنبیری بەرفراوانى فەرەم كرد، چەندین گوڤار و پۆژنامەیان دەرکرد، لەوانە: گوڤارى (هاوار) لە دیمەشق، پۆژنامەى (رۆژا نوێ) لە بەیرو، بە هەردوو زمانى كوردی و فەرەنسى بابەتەكانیان بلاوكردهو، ئەمە رێگەى بو جگەر خوین كردهو دەست بە نووسین و بلاوكرندنەو بكات، لە سالى 1931 دا (یانەى پۆشنبیری لە عامودا) ی كردهو و ژمارەىەك لەناو دیارەكانى ئەدەبى و پۆشنبیری كوردی لە دەورى خوێ كۆكردهو وەكو نايف حەسو و مەلا بالو و پەشید كورد و هى تر.

جگەر خوین توانایەكى وەهاى پەیداكرد كە بتوانى هەنگاوێكى ناوازە لە پیشخستنى ئەدەبى كوردیدا بخولقینى بەو هى كە ئەدەب و شیعرو هونەرى هیناىە ناو ژیانى كۆمەلایەتى و سیاسى و فیکرییەو، واتە ئەدەب و پۆشنبیری لەچینەكانى خوارەو هى كۆمەلگا نزیك خستەو و پەهەندیكى مرۆقانهى پێبەخشى. شیعری ئەك تەنھا بو خواستەكانى گەلى كوردنووسى، بەلكو بو گەلانى تری نازادىخوایش نووسى بو نمونە فەلەستین و قیتنام و جەزائیر و كویا ئەنگولا و پەش پێستە ئەمريكیەكان، لەكوئایى سالانى چلەكانى سەدەى بیستەمدا جگەر خوین یەكێك بوو لە دامەزرینەرانى بزوتنەو هەیهكى سیاسى کاریگەر لە سوریا، لە كوئایى پەنجاكانیشدا دەچیتە بەغدا و لەوى لە كۆلیژى ئادابى زانكووى بەغدا-بەشى كوردی- وەكو ماموستایەك دەرس دەلێتەو، بەلام زۆرى لێنامینتەو و لە سەرەتای شەستەكاندا دەگەریتەو بو دیمەشق و لەوى پووبەپرووى بپاریك دەبیتەو كە بەپێى ئەو بپیارە هەموو حزب و كۆمەلەكان دادەخرین، كاتیكیش جگەر خوین ئەو بپیارە پەت دەكاتەو، دەسەلاتدارانى سوریا دەیگرن و دەیخەنە زیندانەو لەتەك عوسمان سەبرى و پەشید حەمو و نوردین زازا و



جگەر خوین: له ئە دەهه بیاتی نوێی کوردیدا

کەریم چولی

میژوی ئە دەهه بیاتی کوردی میژووییهکی پرشنگذاره، ئەگەرچی دهتوانین شانازی به گشت لایه نهکانی میژوومانهوه بکهین، بهلام بیگومان ئە دهه بیاتی کورد له جۆشدا نی ههستی نهته وایهتی و دیاریکردنی ههله و جوانیهکانی سهردهمانی رابردوو، پیشاندانی ریگی راست و دروست بو داهاتوو، به سهه لاپه رهکانی میژوی ئە دهه بی کوردیهوه دیاره.

یهکی له کهله پیاوانی میژوی ئە دهه بیاتی کورد که خزمهتیکی زۆری به ههستی نهته وایهتی و زمان و کلتوری گهلهکهی کردوه، هۆزناقن و زمانزانی کورد، ماموستا "جگەر خوین" ی نه مره.

جگەر خوین.. له سهردهمی کهدا له دایک ده بیته و چاو به خاک و نیشتمان کهیدا هه لده هی نهیته که ده میک بوو ولاته که ی له نیوان ههردوو ئیمپراتۆریهتی سهفهوی و ئوسمانیدا کرابوو به دوو پارچه وه، له و کاته داو له سالی "1903" له گوندی "حه ساری" که نیستا سهه به رۆژئاوای کوردستانه، له نیو بنه ماله یهکی هه ژارو نه داری گوندنشین دا له دایک ده بیته و ناوی لیده نری "شیخ موس".

سههه تای مندالی و دهستی کردنی ژیا نی "جگەر خوین" وهکو زۆریه ی مندالی نه و سهرده مه ی کوردستان به کویره وه ری و ناخوشی دهستی ده کات، هیشتا له ته مه نی مندالی ده بیته که جهنگی جیهانی دهستی پیکردو ئیمپراتۆریه تی ئوسمانی که داگیرکری به شی هه ره گه وه ی کوردستان بوو، بووه به شیک له جهنگه که و نیتر باری ژیا ن و گوزه رانی خه لکی کوردستانیش روو به رووی سهختیه کی گران بووه وه، له هه مان کاتدا شوێرش و راپه رینهکانی کوردیش بو سه ره خوی و پیکه یانی ده ولته ی کوردی کاریگه رییه کی زۆریان له "جگەر خوین" کردو هه ر له سه ره تای مندالییه وه ههستی به چه وساندنه وه ی گه له که ی کرد.

(جگه ر خوین) سه به رته به ژیا نی خۆی ده لیته: "سی جار مالمان وێران و تالان کراوه له سالی "1918" دا باوکم کوچی دوایی کردو پاش ماوه یه کی که م دایکی شم کوچی دوایی کرد". له دوای مردنی دایک و باوکی ماوه یه ک له مالی "مه لا خه لیل" ی برای ده می نهی وه و پاشان ده چیته مالی خوشکه گه وه ره که ی له شارو چکه ی "نامودی" به بی که سی و به نا چاری له ته مه نی "15" سالی دا "جگەر خوین" روو له مرگه وتهکانی ناوچه که ده کات و ده بیته فهقی و ده ست

به خویندنی قورئان و کتیبه ناینبیهکانی تر ده کات. جگه ر خوین، خۆی له و باره یه وه ده لی: "هه ندیک براده ری فهقی" م هه بوون ژیا نیان زۆر به باشی ده چوو ه سه ر و خه لکی ری زیان لیده گرتن و خوار دنی چاکیان ده ست ده کات، دا وایان له منیش کرد ده ست به فهقیه تی و خویندن بکه م، بۆیه له سه ر داوای ئەوان رووم له مرگه وتهکان و فهقیه تی کردو توانیم سه ره که وتوو بم".

به م شیوه یه (جگه ر خوین) ده ست ده داته خویندن و هه ر له ناو حو جره ی مرگه وتهکاندا جگه له کتیبه ناینبیهکان ناشنا ی هۆزانهکانی (ئهحمه دی خانی) و (مه لای جزیری) و (فهقی تهیران) و (حه ریری) و (په رتوی هه کاری) و چه ندین هۆزناقانی تر ده بیته و ده ست به خویندنه وه یان ده کات، به تایبه تی مه م و زین-ی ئهحمه دی خانی و شیعه رکانی (مه لای جزیری) کاریگه ری زۆری له سه ر داده نیین، بۆیه له بری به رده و امبوونی له سه ر خویندنه وه ی کتیبی ناینبی و کاری مه لایه تی و تار بیژی مرگه وتهکان، ده ست ده داته خویندنه وه ی ئە ده بیات و زمانی کوردی و به سه لیه و لیها تووی خۆی ده بیته بلیمه تیکی ئەم بواره و ده ست به نووسی نی هۆزان و چیروک و میژوو ده کات، ئەگه رچی سه ره تا بو گوزه رانی ژیا نی پۆزانه ی "جگەر خوین" ماوه ی (8) سال له گوندهکانی ناوچه ی جزیره و مار دین ده بیته مه لا و له دوای دابه شکردنی دووه می کوردستان گونده که ی "جگەر خوین" بهر کوردستانی سو ریا ده که ویته، که سه ر به شارو چکه ی "نامودی" بوو هه ر له وی له سالی 1927 جگەر خوین ژیا نی هاو سه ری پیکه ده یته.

(جگه ر خوین) له هۆنی نه وه ی هۆزاندای ری چکه ی پیچه وانه ی په سندی به ژن و بالو ئه گریجه ی خاو، ده گری ته به رو و به وه پری ههستی نهته وایه تی و نیشتی مان په ره رییه وه ئه سپی خۆی تا و ده دات، بۆیه دیته و به (کیمه نه ز) ده ست پی ده کات و پر به دل ها وار ده کات ره چه له کی کورد نارییه. ئه و په رسیاره له خۆی ده کات ئیمه ی کورد بوچی ولاتیکی سه ره به خۆ مان نه بیته؟ چونکه (جگه ر خوین) له هیچ روویه که وه گه له که ی خۆی له گشت روویه که وه له گه لانی تر به که متر نه زانیوه. روو له رۆ لهکانی گه له که ی ده کات و ده لی: (هه ر نه پی ش ده ور ده وریا مه یه) واته بو راپه رین و به ر خۆدان بانگ دی ری یان ده کات و ده لی: به فیدا کاری و قوربا نی ئیمه نه بیته هه ر گیز نه م ولاته زرگاری نایته.

جگهرخوین (10) دیوانی شیعرى نووسیوه و بهشی ههره زۆرى شیعرهکانى نیشتمان پهروه ریین و بهشکهى تریشى باسى سروشت و جوانى کوردستان دهکن.

جگهرخوین.. توانیویهتى به هردوو دیالیکتى کرمانجى (سهروو) و (خواروو) شیعر بنوسیئت، نهگهرچى بهداخوه تا نیستا لیكۆلینهوهى پیویست لهم بوارهدا نهکراوه، که دهکریت بلین به راستى جگهرخوین شارهزای زمانى کوردى بووه، نهک شارهزای دیالیکتى ناوچهیهکی دیاریکراو، بویه توانیویهتى به هردوو شیوهزای کرمانجى شیعر بنوسیئت، جگه

له شیعر (جگهرخوین) چیرۆک و بهرهمیکی بهپیزی به ناوی (میژووی کورد) له سهه میژووی کوردستان و شۆرشهکانى کورد نووسیوه، ههروهها دهستوری زمانى کوردى نووسیوه که پیته لاتینییهکانى بهکارهیناوه و ئهم بهرهمهش یهکیکه له بهرهمه نایابهکانى جگهرخوین.

سهههتای دهستیپکردنى شۆرشى نهیلول، جگهر خوین بهشداری له شۆرش دا کردوه، نهندامیکی کاراو لیها تووی (کۆری زانیاری کورد) بووه و ماوهیهک له زانکۆی بهغدا دهبیته مامۆستای زمانى کوردی و چهندن مامۆستا له سهه دهستی ئهو فیرى زمانى کوردی بوون.

له دواى شکستی سالی 1975 "جگهر خوین" دهگهرپیتهوه سهه زیدی بابو باپیرانى له "ئامودی" بهلام دهسهلاتدارانى سوریا فشارى زۆر دهخهنه سههرى و ناچار دهبی سالی 1977 بچیته لوپنان و پاشان له سالی 1979 دهچیته ولاتى "سوید" و له شارى "ستوکهولم" نیشتهجى دهبیته تاوهکو له رۆژى 1984/10/22 ههه له پایتهختى ولاتى "سوید" کۆچى دواى دهکات و له سهه وهسیهتى خۆی تهرمه پیروزهکهى دهگهرپینهوه کوردستانی سوریا و له ناو ههوشهى مالهکهى خۆیدا به خاک دهسپێدریت.



روناكبيري كوردپه روهر جگه ر خوين

ژين و ژيار

شه و كهت تاهر سندی

نقیسین و لیكولین ل سهر روناكبیرهك مینا سهدا جگه ر خوين بابتهك مهزنه و بهرفرههه، ریکهك سهخت و دریزه، کاروانیهك خودان سهبر و نارام و بیهن قرهه بو دقیت، بارهك ئیکجار گرانه دوو ملین پیلا ی بو دقین، خودندنهگههکه شاگردک ژیر و هشیار ژیرا دقیت، چیاپهک بلنده ئلهویهک نیچیرقان بو دقیت بگههت کومتا وی، دهریایهک مهزنه، مهلهفانین دهریا دقیت ههبن تاکو بشین بگههن دور و ئەلما سین وئ، شوره شهکه نایدیؤلوجیا وئ ژ هرزا نهتهویا خانی یه، پهیشین وئ سه رکیشی رهوشه نیبریا نیقا دووئ ژ چه رخی بیستی بوون.

سوختهک مینا من ل دهستیپکا ئەلف و بی یا کوردی، زهحهته بشیت ل بهرامبهری فی شاسواری راههستت و ل دیوانا وی بپه یقیت.

ژین و ژيار:

ناقت سهدایی جگه ر خوين شیخ موسه، کورئ حهسه ن کورئ محمه د کورئ عمل. ناقت دهیکا وی فاتما یه، ل سال 1903 ز ل گوندئ حهساری ژ دایک بوویه و چاف گهشکره ل فی جیهانی مینا سهدا دبیزت:

سالا هزار و نههسه د و سئ ئەز هاتم دونیایی بناقی سلطان شیخ موس ئەز چیبووومه ژ دایی

هیشتا شیخ موس زاروک بوو، ل پيشی بی بابی وی ژفی جیهانا خاپینوک بهر ب بههشتا پان و دریز رهبندی خوده ئازوتی یه. پاشی سالهکی دهیکا وی یاخودئ ناس میهقان داری ل بابی وی کریه و گههشتی یه رهبندی وی.

شیخ موس ل فی جیهانی سیوی و بهلنگاز و بی خوهی و خودان مایه مینا دبیزت:

دیا من نا بهلنگاز پینجی سالی دلوفان سالهک پشتی باقی من ئەو زی ل وی بوو میهقان

شیخ موس ژ دهیک و بابین خوده خوههک بناقی ناسیا و بریاپهک بناقی خلیل هه بوون.

بشتی شیخ موس مایه سیوی ژ نهچاری دچیت جهم برایی خوده مهلا خلیل، ل ژ بهر دهست نهخوشی و زورداریا ژن برا خوده نهشیایه ل جهم برایی خوده دوم بکه. مینا دبیزت:

برایی من ئی نیف مهلا ژ عالهما رۆحانی راست و درست چ بیژم ئەو تشتهکی نزانى

وی پیرهکا خوده ئانی بی وژدان و بی مهژی ب گوتنین خوده ئین چورس، ئەو من بی دهرد دکوژی

لهوا شیخ موس نهچار دبه دچیت جهم خوفا خوده ناسیا خوفا وی ئەو شانیدیه جهم پهز، بوویه شقان مینا سهدا دبیزت:

خوهشکا من نا خوهندهوار بی نینساف و بی وژدان

ئەز رهقیام هاتم جهم، وئ زی ئەز کرمه شقان چ ل جهم برایی خوده یان ل جهم خویشکا خوده، شیخ موس عهزابهک مهزن دبینه کهتیه ژیاپهک سهخت و دژوار زارۆکی و خورتیا خوده هه می ب ههژاری دهربهدهری، شقانی بوراندیه، مینا سهدا دبیزت:

گهه ل فر و گهه ل وی من ئەزابهک مهزن خوار یا الله و یا خودئ پاشی بوومه خوهندهوار سهدایی کوردپه روهر ریژدار جهلادت بهدرخان دبیزت: "ل شیخ موس د کوراهیا دلئ

وی ده ناگرهک مووقهدهس قیدکهت قیما خوده ب فی ژینی نهد نانی، مووقهدهس قیدکهت قیما خوده ب فی ژینی نهد نانی، ژ نک خوفا خووهژی

درهفی و گوند گوند ل مهدهرسا و خوهندنهگهها دگه ریا گهلهک نهکهتن ناقتی ئەو شیخ موسی سیوی و شقان بو فهقهه و شیخ موس چاقتی خوده ل دنیا زانستی فهکر."

-مینا سهدا دبیزت:

ژینا من یا کهفنا ره ئیدی هاته گوهارتن تهف خودهش و زانه بوون حهفت ههشت ساله هن ب هن

شیخ موس د خوهندنا خوده، فهقههههک

ژیر و سه رکهتی بوو، هوشمه نند و روناکبیر بوویه، خودان میشکهک زانستی بوو لهوا سهدایی وی ژئ دمانه حییهتی ب دهه سالان

خواندنا خوده ههوکریه، خواندنا خوده یا دوایی ل جهم سهدا عبیدالله قهتاند، ژ بهرکو شیخی وی ل وئ ناقتی دهچو رهحهتهتی ئیجازا خوده ل نک برایی وی مهلا فتح الله ستاند.

شیخ موس مینا فهقههین دهمی خوده ل دویف خواندن و زانینی گوند ب گوند گه رایه گهلهک نهخوش و زهحهته خواریه، ل کوردستانا باکوژ و باشور تهف گه رایه و هاتیه عیراقتی و ئیرانی مینا دبیزت:

پاشی چووومه عیراقتی ژ وئ ئەز چووومه ئیرانی ههچی کهس ب دیما ژمن دمانه چهیران پشتی سهدا ناسناما خوده یا خواندنئ ب سهر بلندی وهرگرتی ل سال 1927 ز دا نیقا دینی خوده ژ حهساری ژ خوهره دئینه.. مینا دبیزت:

من ئیجازا خوده ستاند ب سه ربهستی و مییرانی ژ نوو کهچا خال خوده ژ حهسارا خوده ئانی ژبو ژین و ژیارا ژیانئ شیخ موس ژ نهچاری دبه مهلا ل گوندئ حاسدا جلین مهلا ل بهرخوه دکه، مینا دبیزت:

بووم مهلائی حاسدا ژور جبه پۆش و سهر ب شاش

ژنوو ریا راست خویش بوو سەر ژور و ریك و كاش

هەر ل ژین 21 سالی ده ئاگرئ كوردینیئ دكهفه نانا جهرگ و جانئ سهیدا، ئەئینا وهلات دكهفه نانا خوینا وی خاسمه پشتی شورهشا شیخ سعید كو سهیدا گهلهك پی داخبار بووی مینا سهیدا دبیزت:

من دهست ب كوردیی کر، پهیداكرم چهند مرید ب خویشخان و رهش بهلهك خاسما پشتی شیخ سعید

ل ژین 24 سالی ده دهست ب فهاندنا شعرا دكه، دبه رستهفان، ناسنافئ خود د شعری دهدات نانی جهگهرخوین چاخئ ئاگرئ كوردینیئ و فینا وهلات و دلداریا كوردستان د میشكئ سهیدادا دكهلی و تیرین كوردینیئ دی سهیدا یئ نازك بریندار دكرن پییش شورهشا شیخ سعید ب چوار سالان مینا سهیدا دبیزت:

بهری سالا رحمهتی ب چار سالا دلبرین دشعری ده نافئ خود من داتانی جهگهرخوین ل دهستپیكا سالین 1930 دا شیخ مووس دنیره كو ئەف كهسین بناف شیخ و مهلا دناف كوردا دا دورن ژ گوتنا خودئ و پیغه مبهری (س) ئەو ری و ریچكین ئەو ل سەر دچن دورن ژ رهوشا ئۆل پهروهیا راست، ژبه ر هفتاریئ وان یین كریت دناف كۆمه لدا. سهیدا نهچار دبه جبه و شاشكین خود دادنت. بتوندی و دژواری دژی كارین وان یین بهد و خراب رادوهستیت.

دیساب عهقلهك فهكری و باوهرك پیلایی دبه دوژمنئ بهگ و ئاغایین كوردا.

بی ترس و شهرم و فهدی هیرش دبرن سەر وان، پاشئ سهیدا و چهند ههفالیئ خود ژ ناخا جزیریئ دوو گوند بو خود ئافاكرن، دوور ژ سستهما بهگ و ئاغا، نافئ یهكئ كرن چیلهك، نافئ گوندئ دی كرن جهههنم، چكو نهگهر مروف ل سەر ناخا خود نازاد نهبه ژيانا مروف دبه دوژهخ مینا سهیدا دبیزت:

من ژ ناخا جزیریئ دوو گوند گرتن كول و غم

نافئ یهكئ چیلهك بوو، ئیدی مهكر جهههنم

پاشئ ژ بهخت رهشیا وان، دوو بهندی و بی تفاقئ دكهفه ناف خهلكئ گوند ژوئ سهیدا نهچار دبه دگهت گوندئ نامۆدئ.

ل سالا 1933-1935 بسپورئ زمان و چاندا كوردی خهباتكهريئ بی بهفل سهیدا جهلادهدت بهدرخان، ل شامئ كوفاارا هاوار دهرخست، سهیدایی جهگهرخوین بلبلی ئیكئ بوو ئاواز و پهیف ژیرا كرين دیاری، ب دلشادی و بهختهوهری پیروژیا كوفاارا هاوار و خودانی وئ كریه داخواز ژ ههمی كوردا كریه كو ئەو پشتهفان بن بو دهرچونا هاوارئ مینا سهیدا دبیزت:

ههزار جاری پیروژ بتن ئەف ههوار گهلهك خوب و رنده وهکی گولزار . . .

گولستانی زاری مهیه پر جوان پهسنیدیله كو من بهری وئ دخوار ژبهر بسپوریا سهیدا د زمانی ماکی دا، پایه بلندیا وی دهوژانی ده و دلسوزیا وی بو چاندا كوردی سهیدا جهگهرخوین دبه ئیک ژ ئەندامین كوفاارا هاوار و نقیسههرك بهردهوام مینا سهیدا دبیزت:

جهلادهدت بهگ ب ناهه، من ب شاهی فهبوول كهردم، جهگهرخوین بوویه ئەندام ل سالا 1937 ز(نادیا جوان كورد) ساز دكه دگهل چهند ههفالیئ مینا خود دل شهوات كورد پهروه ر ئی پشتی ماوهك كیم ئەف نادیه هاتهگرتن، دیسا ل سالا 1937 ل ناحیا نامۆدئ جهگهرخوین ژیو خۆرت و كهچین كورد كورسا خواندن وز نقیسینا زمانی كوردی فهدكه.

ل سالا 1942 جهگهرخوین دكهفه ناف ریژین كۆمه لا خوپیوون ئی قیما وی ب وانژی نائی. ل سالا 1945 جهگهرخوین بو یهكه مین جار زمان و ئەدهب و كتیبخانا كوردی دهولهمدند دكهت ب چاپكرنا دیوانا یهكه م له شامئ ب هاریكاریا كتیبخانا هاوار.

ل سالا 1947 پرتوكا خوه(حیم و گولپهری) چیرۆك چاپ كریه.

ل سالا 1949 سهیدا دبه ههفالی پارتا كومانست، ژبهرفئ ریكخستنی توشی گرتن و لیدانهك زۆرمهزن دبه تا سالا 1957 مایه دگهل

فئ ریكخستنی، ل نافبهینا سالین ریكخستنا وی دگهل پارتا كومانست سهیدایی جهگهرخوین دیوانا خوهیا دوئ(سهورا نازادی) ل سالا 1954 چاپكریه لهوا ئەف دیوانه یا پره ژ هزروبرین كومانست..!

ل سالا 1958 سهیدا جهگهرخوین ژ نوو ریا راست ل بهراهیا خوه دهبینت و دگههت راستیی ژ نوو بریارا خوه یا راست دهدت دبه ههفالیئ پارتا دیموكرات كورد ل سویریئ.

پشتی زفرینا سهروهريئ كورد بارزانیی نهمر بو وهلاتی ژ نیکهتیا سوڤیت جاردی هیشی و ئومید ل جهم زانا و رهوشهنبیر و پ.م نویژهن بوونهفه وهلات بو هیلینا كورد پهروهرا، سهیدا جهگهرخوین مینا هەر كوردهك دلسۆز و دلبرین ژبو كوردایهتی ئەوژی دهیته عیراقئ ل پېشی سهیدا بیت وهلاتی، ناف و دهنگین وی ل كوردستانی بهلاف ببو، خاسمه شعرین وی یین دیوانا یهكه م یین نیشتمانی ببوون ریباژ بو خورتین كورد پهروهرا، لهوا كوردین عیراقئ ریژ و قهدرگرتنهكا مهزن بو سهیدا جهگهرخوین گرتن مان صبری بو تانی دبیزت: "ل پییشی جهگهرخوین هات مووسل ل ئوتیلا ئیكئ نهمهنی دنقست چهكدارهك دگهل دا بوو، ژبو خزمهت و پاراستنا وی".

پاشی سهیدایی جهگهرخوین بهر ب بهغدا پایتهخت جوویه، راستهريئ بهری خودایه نيزگا كوردی، ل وئ دوو بهرنامه پیشكیش كرنه ئیک تاریخی بوو، یئ دی ئەدهبی بوو.

ل سالا 1959 ل سههراپی خزمهتا سهیدا ل ئیزگی كوردی، سهیدایی جهگهرخوین دبه یهكه مین مامۆستا ل زانكوا بهغدا، بهشی زمانی كوردی كولیژا پهروهردئ، سهیدا دهرس ب شاگردین كورد دایه، ژبه رۆئی سهیدا یئ زانستی ل كولیژئ زانكوا بهغدا دهستی هاریکاری پیشكیشی سهیدا كریه ژبو چاپكرنا سئ پرتوكین وی یین زانستی ئەوژی ئیک(ئاوا و دهستورا زمانی كوردی) و یادی پرتوكا (فهروهنگا كوردی) جلدئ ئیكئ و دووی بوون.

كو ل سالین 1961-1962 چاپ بوونه، شاگردین كورد زۆر مفا ژفان پرتوكا وهرگرتنه و تا نهۆ گرنگترین ژیدهرن د پهرتوكخانا

شهر چهنده جه گهر بۆ كه زهب ب كارتى" نى جاراب داخووا دل ژى كورد بكارتيئاپه مينا گوتنا مه تو جان و جه گهرانى " يانى جان و دلى منى. پاشى جه گهرخوين بوويه بهرترين ناسناڤ بۆ هوزانفانهك كورد.

سهيدا ب داخووا دل بكارتيئاپه نه كه زهب، يانى دل بخوين، دل بريندار. ب خوه ب دوو رينقيسا دهيت نقيسين: "جه گهرخوين- Cigerxwn -" جه گهرخوين- " - نهڤ ناڤى پيرۆز سهيدا ژ ديوانا رۆناكبيرى كوردپهروهر "ته حمه دى خانى" "مه م و زين" تا ديرين و نافدار وهرگرتيه ژ ههلسهڤا فينا بژونا مه مۆ بۆ زينى هاتيه ده مۆ به كروكا شههر ل دل جهينا وان كرى و ههردوو دلبريندار بوونه ژ بهر فينا خوه ب هيڤيا خوه شاد نه بووين.

سهيدا ژى دڤينا خوه دا بۆ وهلات مينا مه م و زين بوويه ژ نهجامى سته مكاريا ل سهه گهل و وهلات دلبرين بوويه و بوويه جه گهرخوين.

چمه سهيدا بوويه جه گهرخوين؟ خويابه كو ههتا نهۆ چهرخا فهلهكى چهپ ل مه زهريه، زۆرداربهك مهزن ل مه كريبه، دگهل مه ب كه رب و كين بوويه، لهوا مللهتى كورد ژيانهك بندهست و ههزار تا نهۆ بههرا وى بوويه، ژ كيمترين مافى خوه وهك نهتهوه هاتيه بى بههر كرن ل ناف تهڤايا نهتهوين جيهانىدا.

لهوا نه م دڤين بيژن كو چهنه نه گهرين گشتى و هندهك بويه رين هوفاتى ب سهه مللهتى كورد دا هاتنه، وژدانا سهيدا ههزاندنه و جان و دل ل سوتنه ژ نهجامى وى دلبرين بوويه، بوويه جه گهرخوين!!

جا دابزانن نه وه نه گهر و رويدان و بويه چنه؟!

ا. تهحليا دهردى نه زانين و نه خوهندهواری ل ناف مللهتى كورد، نهو ئيشا بوويه پهنجه شير دناڤ مه ده، مينا سهيدا دببژت:

ا. دهردى مهيه خوهندن و زانين خورتين خوهندهڤان، تهڤ بوون جه گهرخوين

...

ب نهو كهسى بى خوهندن و نهڤل و زانين ل ريزا كهرايه چ ب دين و چ بى دين

جه گهرا سهيدا پاتنه، بيروباوهرين وى ب دۆزا كوردى موكم تر بوونه، ژنو و سهيدا دگهڤه خهباتهك بى راوهستان دگهل چهنه ههڤالين مينا خوه دلبرين و كوردپهروهر شوره شهك نهدهبى رهوشه نبيرى و كولتورى ل نهو روپا سازكرن. ژوان نه نيستيتوا كوردى ل پاريس.

ل سالا 1983 جه گهرخوين دبه نه دماى نه نيستيتوا كوردى ل ور سهيدا ديوانين خوه (رۆناك) و (زهه نافيستا) و (شههق) و (هيڤى) ل دهربه دهريى چاپ كرنه و ژ مللهت و وهلات را كرنه ديارى.

ديسا سهيدا پيتر (40) نافراندا ل پاشى خوه هيلانه ژوان تاريخا كورد ب شهش جلدا تا نهۆ دوو بهرگ ژى هاتنه چاپكرن بين دى ژى ل ريزى نه ل هيڤى يه ديتنا رۆژى نه.

بهلى نهو دلى مينا دهريا پر هيڤى و نوميد تيدا دژيان مخابن نهو ب كول و دهردين خوهڤه چۆبن ناڤى ل شهڤا 22/10-1984.

رۆناكبيرى مللهتى كورد سهيدا جه گهرخوين دبه شههيدى ئيش و نازارين مللهتى خوه، ل وهلاتى دهربه دهريى دوور ژ كوردستانهك نازاد خاترا خوه خواست چۆ نؤغرا خوه با پيرۆز، پشتى كو 83 سال بوارندين دل بخوين و بريندار.

ل رۆژا 1984/11/2 هه مى كوردين نهو روپا و نوينه رين پارت و ريڤكرواين كوردى ل سويد جه ميان و سلاڤا دوماهينى ل سهيدا كرن.

ل سهه داخووا سهيدا جه نازى وى ژ نهو روپا بهر ب كوردستانا سورين نانين. مللهتى كورد ل سورينى ب كچ و كورب مهزن و زاروك

ڤه ب هه مى چينين مللهتى ڤه ب دهسته كين گول و كولزار ڤه پيشوازيهك دل حه بين و مهزن و ب چاڤين هيستر ڤه ل جه نازى سهيداينى مللهتى كورد كرن. دروشمى جه ماوهريى كورد نهڤ بوو: "جه گهرخوين نه مره، جه گهرخوين نامرت".

ل سهه وهسيه تا سهيدا جه نازى وى ل باغچى مالا وى ل قامشلوا خستن دناڤ گورا وى يا پر گولاڤ دا.

داخووا ژ جه گهرخوين چ يه؟

كورديدا. پشتى كو رۆيما عيراقى سووز و پهيمانيين خوه بجه نه نينان بهرامبهه دۆزا مللهتى كورد. ل سالا 1961 تلگرى پيرۆزى شوره شا نيلونا مهزن دهستپيكر. ل سهه رانسهرى كوردستانى ب سهه رۆكاتيا سهه روهريى مللهتى كورد نه مر مستهڤا بارزانى گوڤه نند جاردي ل چيياين كوردستانى خوهش بوو.

ل سالا 1962 رۆيما عيراقى سهيداين جه گهرخوين دهسته سهه ركر، پاشى ب ديلى داڤ رۆيما سوريا. ژنو و سهيدا دگهڤه بهر نه شهكه نجه و ليڤداني و نه خووشيا.

ل سالا 1969 سهيدا جاردي خوه دگه هينت ناف ريزين شوره شا كوردى بابى من بخوه ديتى يه ل باره گابين شههيدى نه مر عيسى سوار ل نه مرشتى. ل سالا 1973 سهيدا ژ بهر سته مكاريا رۆيما سورى دچت ل بنانى ل ور دمينه تا سالا 1975. مينا سهيدا صيرى بوتانى دگۆت خه لكى چيياين دۆزۆ مينا شوره شگير و خه باتكه رهك كورد پيشوازي لى كريبه، بها و ريزين مهزن بوو گرتن، تايبه تى بنه مالا سولتان پاشا نه ترهش.

سهيداين ريزدار جه گهرخوين نهو فرسهت، ل دهست نه دايه ل ويرو ديوانا خوهيا ب ناف و دهنگ (كيمه نهز) چاپ كريبه، دهر باره ي دهربه دهريا خوه سهيدا دببژت: "دۆزمنى مللهتى كورد دخوازن من ژ مللهت، يان مللهتى كورد ژ من دوور بخن لى هه و دكارن".

بهلى سهيدا ل چ بارودؤخ دا ژيابا دهربه دهه با ههزار با ل چ جهى ههبا كورد و كوردستان و تهڤينا مللهت و وهلات ههروههر دناڤ دى وى پى برينداردا دژيا.

بهلى چ ژ داد يان ژ بيداد سهيدا جه گهرخوين نه چار دبه ل سالا 1979 ژ دۆزه خا وهلاتين نافه راست بازده و دچيت ناف وهلاتى سويد جهى نازادى و ديموكراتيين بخته وهه دبه، ل ويرو ناكنجى دببت.

ل سالاين 1979-1984 سهيداين جه گهرخوين ژ ناف ريزين دۆزه خا دۆزمنين وهلاتى خوه دهر دچه، دگهڤه زيندانا دهربه دهريى.

ل دهربه دهريى ژ نوو عشقا وهلات جان و

جەنەز دىخوئىنەم دىلەرىن سەيدايى من
جەگەر خويىن

خواندەوارم پەھلەوان، بىزى بىزى كوردستان

د. والله بووم جەگەر خويىن ژ دەردى كوردى
نەزان

ھەرچى دىبىزى كوردم، گوھ بدن بەر مەقالى
2. نەھىنا ۋەلات، دلدارىا كوردستان، رندى و

جوانىا وئى كەتتە جانى سەيدا، چكو رۆمەت و
سەربىلندىا مرؤف گرئىدايە ب نازادىا ئاخا مرؤقى
قە، مىنا دىبىزت:

۱. ۋەلاتى مەيە، خوەشە كوردستان
زۇزان و دەشتەم تەف باغ و بستان

قەنجە خرابە، ۋەلاتى مەيە
ب مە پەر خوەشە ۋەك باغى ئىرەم

ب بى ۋەلات بى خەلات نەم چ نە كوردنو
بى جقات بى خەبات نەم چ نە كوردنو

بى خەلىج و بى فرات، بى جىزىر و بى
قەلات

بى سەرا و بى كەلات، نەم چ نە كوردنو

جە ناگر ب كوردستانى كەت لەورا دكت
ھازارە دل

سەد باغ و سەد بستانى كەت ما نەدى بىلبىل
ژارە دل

3. زولم و زۇردارى و ستەمكارىا بەگ و ئاغا
و داگر كەرا ل سەر كورد و كوردستانى، ھۇقاتى

و تالان و ويرانكردنا گەل و ۋەلات و كارين وان
يىن بەد و خراب، مىنا سەيدا دىبىزت:

۱. زولى بىگانە دەبىنم و ل خاكى توو دىبى
شەھرەتى داۋە دەعالم مەن جەگەر خويىنى

تەمە

ب ما نەز نە ژبەر دەردى وان بوومە
جەگەر خويىن

نەف دەردى ل نەف كورد ۋەكى زانە د جانە

جە ناغا و بەگان دەستى ستم دانايە سەروان
دخوازى

تالان كەر و دز و كەلەش و بى سەر و پانە

4. ژ دەردى وان كەسەن ب نەف شىخ و مەلا تەف

7. ب گەشەبوونا تىرؤژا شورەشا شىخ سەيد

بىرانى ھىشەك دكەفە دلى سەيدا.

ب فى رەنگى بوويە رەوشا مللەتى كورد ب

دەستى تركو، نەوژى سىدارەدان و كوشتن و

تالان و سوتن بوو، جا جاوا دلى سەيدا بىرندار

دل بخويىن

نەبەت، لەوما گوتى يە:

۱. والله بووم جەگەر خويىن، دەردى من پىر

گرانە

ج. والە بووم جەگەر خويىن ژ دەردى شىخ و

سەيدا

8. ل ساللا 1925 بۇيەرەك (حادسە) ھۇقاتى

۵. دووبەندانى، كەرب و كين ژ ھەف، بى

تەھى، بى سەرۋەرى، بى رىبەرى، نە نىك گرتن

ل نەف جفاكا مللەتى كورد، مىنا سەيدا دىبىزت:

۱. يەكيتى دىفى بەرى ھەر تىشى بۇ كورد

چ زازا و كورمانچ چ كەلھۇر و لورە

ب بى يەكيتى نەم دۇين

لەورە نەم بوون جەگەر خويىن

ب دەنگ و تىر و ھالان، نىرش دەبنە تركو

ل مخابن جاردى ھىقى يا دلى سەيدا شىن

نەبوو، پىشى دوو سال ژ داستانين قارەمانى و

مىرانى، دوژمانا نەف قارەمانە و چەند

مىرخاسين ھەفالى وى دىل دكە پاشى شىخ

سەيد و ھەفالىن وى ل سىدارى دان، نەف روودانا

نە مرؤفانە داخەك دى دخت دلى سەيدا مىنا

دىبىزت.

۱. تە نەم خاپاندن جقاتا رەنگين

ژ دەستى تە نەم گشت بوويە غەمگين

نە نەز ب تەنى كورد تەف جەگەر خويىن

ب من دىفیت ئۆل و بەخت، من دىفى

۱. ۋن و زاروين كوردا، بى نىنساڧ و بى ۋزدان

۱. ۋن دكوژى مىنا سەيدا دىبىزت:

گازى دكن يەزدانى يارمب خودى تو زانى

نەم مانە ژارؤ مەحرؤم، بى مال و مىر و

زارؤ

9. پىشى شورەشا شىخ سەيدى بەھشى ب

سالەكى، حاجؤ ئاغا ل ساللا 1926 ز لەپ

هەلانیئەك بچووك چيكر، دژی رژیما تورانی و
 زورداریا وان ل سەر مللەتی کورد، دیسا لەشکری گەوز
 ترکو ل گوندی (نالقەمش) د حەوشا ئاغی دە
 (2432) کورد ژن و میرزاز و مەزن پیرو کال
 کومکرن هەمی کوشتن و ناگر بەردانی.
 سەیدایی جەگەر خوین دبیژت: "من ب چافی
 سەری خوە ژنەك دی کو هەر بتنی ژبەر سنگوا
 پارستی مابوو، ئی خوین ژ پشتا وی دەهات."
 هۆزانا دل شەوات و دلبرین بنافی (پیرا
 توری) پی فەهانیدیە و دبیژت:
 هلکشیمە چوومە ژوری هەردوو رەخ من بەند و
 رەز
 من دی پیرەك تی ژ تۆری کەر د بەردە تی ب
 لەز
 --
 هاتە نیژیک رۆژ بخیرەك داو وەك من دل ب
 خەم
 پیرە پیر بوو پۆر-سپی بوو- تافی رەش بوو روو
 10- ژین و ژیان سەیدا بخوە ژینا بی دایی و
 باب ژینا ب ئیقیم سیوی، هەژاری و بەلنگازی،
 بی خودانی، دەربەدەری، رینجیەری، شقانی،
 پالە، ژینەك دلبرین و دل بخەمە، تاكو
 گەهشتیە ژیانەك تەحل و تال، خوە دناڤ
 مرۆڤادا وەك شیتا دبینیت مینا دبیژت:
 چما راستی دبیژم ل ناڤ دینا بوومە دین
 هەتا بمرم ژ نوو ڤە خەلك تی بیژن
 جەگەر خوین
 ژفان ئەگەر و بویەرین حیبەتی و هۆڤاری
 تەحلاتیا ژیانئ شیخ مووسی حەساری ناڤ
 خوە ناسناڤی خوە د هۆزان و دیوانین خوەدا
 کریە (جەگەر خوین) یانی دل برینداری کورد و
 کوردستان دلشەواتی وەلات و مللەت.
 سەرچاوە: گۆڤاری (پەیف)، ژمارە (22)،
 گۆڤاری یەکیتی نوسەرانی کورد لقی دھۆك
 --
 من ژ پیری خوەش د پرسی ئەی مەتی تو ژ
 کووڤە تی
 گو ژ سیرتی دچمە بیرتی، خوینا رۆمی مە ئەز
 --
 خان و ئەیوان کرنه و پیران میڕ و ژن سەر
 ژیکرن
 من گو پیری ڤەی تو کوردی؟ چووێه تلین خوە
 ب گەز
 --
 بەلکی بەندا رەز ب گوہ بت، دەنگی خوە پیر
 هلمەكە
 پیر دترسم ئەز ژ دەردی سنگوویی رۆما تەرەس
 گەلۆ جاوا ب فان رودانین هۆڤاتی ل سەر
 مللەتی کورد جان و جەگەرا سەیدا نەسوژت و



اوا ئو دەستورا زمانی کوردی

جگه‌رخوین

ئاخافتن (کلام)

. ئاخافتن: (٣) پەرچەییە:

١. سادە

. ئاخافتنا سادە ئەو کۆژ پەیفەکه سادە پیکبێ. وەک:

. بارام چو. فەرهاد هات.

. شیرین نان خوار. نەسرین نان دخوی...

دقردە: - ئاخافتن سادەییە. ژبەرکۆ هەر تەنی ژ پەیفەکه سادە پیک هاتییە.

٢. تیکەل:

. ئاخافتنا تیکەل ئەو کۆژ چەند گۆتن و پەیفە تیکەل دبی وەک:

. روستەم بفرۆکە ژ نەربیل هاتە مال.

دقردە: . ئاخافتن تیکەلە. ژ چەند پەیفە پیک هاتییە وەک:

. روستەم

. بفرۆکە

. ژ نەربیل

. هاتە، مال...

روستەم دەستپیکە. هات سالۆخە. ئەقی هەمی خوە پیگرن.

٣. ریزە:

. ریزە ئەو کۆژ چەند پەیفین خوە سەر بنالیکاریا تپیا پیوهند گهابن هەژ. وەک:

. یارام نان دخوی ئو فەرهاد دکەنی ئو شیرین تەشیی درپسی

دقردە: . چەند پەیفین سەرب خوە بنالیکاریا تپیا پیوهند ریز بئوئە:

. بارام نان دخوی

. فەرهاد دکەنی

. شیرین تەشیی درپسی...

پەیف - الجملة

- پەیف ئەو چەند گۆتنی کۆ دورستە مروڤ ل داویا وان راوہستی، ژ بەرکۆ داخوای پیک تینن. وەک:

بارام چۆ زاخۆ

فەرهاد سوار بو

شیرین هاتە مال

نەسرین گەور و بۆزە...

دقان چەند پەیفە دە دورستە کۆ مروڤ ل داویا وان راوہستی ژ بەرکۆ داخوای پیک هاتییە.

. ژقان چەند پەیفە رەتی گۆتن پەیفین تەکوز.

. پەیفە نەتەکوز ئەو کۆ نە دورستە مروڤ ل داویا وی راوہستی ژ بەر کۆ داخوای نە پیک هاتییە. وەک:

بارامی سوڤ...

شیرینا چاڤ بەلەک...

ژبەرکۆ داخوای پیک نە هاتییە. سالۆخ دپەیفی دەکیمە نکارن بیژن:

. ئەڤ پەیف تەکوزن ئو نکارن لە داویا وان راوہستن.

. ژ بەرکۆ دپەیفی دەدو پەرچی بنیادی هەنە کۆ بی وان پەیف تەکوز نابی:

١. دەستپیکراو...

٢. سالۆخ

چاواکۆ دپەیفی دە، هەن پەرچی دی ژی هەنە کۆ نە بنیادی نە لی خوە پیگرتی نە.

ژبوڤی ئاوی گەرەکه ئەم پەیفی دور و درپژ ژ هەڤ قەوہ ژیرن:

١. دەستپیکراو:

دەستپیکراو. ئەو پەرچە ناڤە کۆ هەردەم گەرەکه دپیشیا پەیفی دە ژی بی سالۆخدان. وەک:

بارام نان خوار

بارام نان خواریە

بارام نان دخوار

بارام نان خوا ربو

بارام نان دکرب خوارا

بارام نان دخوی

بارام دی نان بخوی...

دقان تەقادە (بارام) ناڤە. دەستپیکراو. دپیش دە هاتییە ژی سالۆخ دان....

. دەستپیکراو، ژ بەرکۆ دپیش دە دەست پی هاتییە کرن.

. ناڤە، ژ بەرکۆ کەسەکی بناڤدکی.

. ژی هاتییە سالۆخدان، ژبەرکۆ ژوی پەیف تیکرن ئو وی ئەڤ کارکریە. وی نان خواریە...

ئەوژی

١. دورستە (کروک) بی: وەک:

. بارام نان خواریە

دقردە. (بارام) کروکە. ناڤە. دەسپیکراو. ژبەرکۆ وی (نان)

خواریە. وی ئەڤ کارکریە.

. (نان) پیکراو. ژبەرکۆ ئەو هاتییە خوارن ئەڤ کار بوی هاتییە کرن.

. (خواریە) کرنا دور بۆرییە. (ژیدەری) وی (خوارن) ه ئەڤ (خوارن)

ژ کروک ژ (بارام) چوپیە سەر (نان). ئەڤ (کرن) تپپەرە. دەریاسە.

. کرن ئو پیکراو ب هەڤرە سالۆخن ژ دەستپیکراو رە.

. بارزان چىياكى بلند و بەرزەيە .
 . شىركۆ ناڧە دەستپىكراوہ .
 . داىە كرنا دور بۆرىيە .
 . دەنگ پىكراوہ .
 . ب مىرانى راكىش ئو راكىشراون .
 . پىكفە سالوخن ژ بو شىركۆ .
 . (سالوخن ژى)

۱. دىبى (كرن) بى . (پەيڧ) بى : وەك :
 . بارام شىرانى (خوار) ...
 ۲. دىبى (ناڧە) بى : وەك :
 . روستەم گەرناسە ...
 ۳. دىبى راكىش ئو راكىشراوين . وەك :
 . فەرھاد ل مالە ...

دڧردە . (كرن) وندايە . ھەريەك ل گۇرا داخوازخوہ دكارى بىڧىژى .

۲. (خوہ پىگىر)

. خوہ پىگىر ئەو پەرچەيە كو دپەيڧى دەيان :
 (۱). خوہ پىگىر دەستپىكراوہ وەك :
 . شىرنا (خەبات كەر) باشە .
 . ئەوا (خەبات كەر) باشە .
 . فەرھادى (گەرناس) مېرە .
 . ئەوى (گەرناس) مېرە .
 (۲). يان خوہ پىگىر سالوخنە .
 . ئەوژى :

۱. يان رەوشا كارەكى نىشان ددى . وەك :
 . شىركۆ (ب سواری) ئاژوتە سەر دژمن .

دڧردە . (ب سواری) رەوشا ئاژوتنا شىركۆ ددى زانين .

۲. يان دەمەك نىشان ددى . وەك :

. فەرزەندە (پار) ژ خوہندە گەھى دەرچو .
 . (يار) دەمەك ددى زانين .

۳. يان جھەك نىشان ددى . وەك :

. بۆزۆ ژ (زاخو) تى .

. (زاخو) جھەك ددى زانين .

۴. ياسەبۆنى نىشان ددى . وەك :

. سالار (ژبو) خەبات ھاتى يەڧرا .

. (ژبوختات) سەبۆنى يەك ددى زانين .

۵. يان ئالىكارى يەك نىشان ددى . وەك :

. بەرھو (ب گولە) دژمنى خوہ كوشت .

. (ب گولە) ئالىكارى يەك ددى زانين .

۶. يان چەندىيەك نىشان ددى . وەك :

. شىرو (چار جارا) كەتتە زندانى .

. (چار جارا) چەندىيەك داىە زانين .

۲. دورستە (پىكراو) بى : وەك :

. بارام ھات كوشتن . كوژرا

. نان ھات خواری . خورا

دڧردە . (بارام) ئو (نان) دەستپىكراون - ناڧن پىكراون ،

شونا (كروك) ستاندنە . گرتنە . ژ بەركۆ (كروك) نە پەندىيە .

ژپىكراو ھاتىيە سالوخدان .

. با ژ ھەڧە ھەوژىرین :

(بارام) دەستپىكراوہ . ناڧە . پىكراوہ .

(ھات) كوشتن كرنا بۆرى نە پەندىيە ژ دەستپىكراو رە سالوخنە .

وہا رەنگە (نان) ژى ولوئە .

۳. دورستە كو ھەر تەنھا (ناڧە) بى وەك :

. گول سوژە . گيا كەسكە ...

. شىرین گەورە . فەرھاد رەشە ...

دڧردە . ھەر تەنھا دەستپىكراو ناڧە . نە (كروك) ئونە پىكراوہ

۴. دورستە كو (بەرنافە) بى . وەك :

. ئەو سوژە . ئەڧ گەورە ...

. ئەم جووانە . ئەو پىرە ...

دڧردە . ھەر تەنھا (بەرنافە) . نە كروك ئو نە پىكراوہ ئو نە ناڧە

(ناڧە) ژى :

۱. دورستە (پەسن) بى وەك :

. رە نڧى گولۇ جووانە

. سواریا شىرو باشە .

. توز ل فەرھاد نە ماىە ...

۲. دورستە كو (ژمار) بى . وەك :

. دو سالن ئەز دەرڧە مە

. سى مروڧ ژوى دەتین

. سەد (سى) ل بن سیا دارەكى مەڧەل تین ...

۳. دورستە كو (بالڧدان) بى . وەك :

. مەھىنا فەرھاد بەزايە

. چىلەكا شىرین ب شىرە

. كەڧوگا گولچین خوہشكە ...

۴. دورستە كو (بالڧدان) بى وەك :

. خانى وەلات پارىژەكى مەزەنە

. كوئى مللەت پەرورەكى گەورەيە .

. جەزىرى ھوزانەكى ناڧدارە .

. نالى بوئىژىكى بناو بانگە ...

۲. (سالوخن)

. پەرچى دوہم ژ پەيڧى سالوخنە :

. سالوخن ئەو پەرچەيە كوئى پەى دەستپىكراو تى ، ئوبوى د كارن ژ

دەستپىكراو سالوخن بدن . وەك :

. شىركۆ ب مىرانى دەنگ داىە .

(۳). يان خوه پيگري پيگراوه وهك:

. بارام روسته سى گهرناس كوشت.

. (گهرناس) خوه پيگري روسته م نو روسته م ژى، پيگراوه ژبو بارام. (كوشتن) ژ بارام تى پهره سهر روسته م.

(۴). يان خوه پيگري پيگره وهك:

. هه سى قه مەرى تارى دبه زى دهر كه ت.

. بارامى هوزانى مەزن مروقه كى باشه.

. نهوى ريزانى مەزن پياوئىكى گه وره يه.

دقرده. (تارى) نو(مەزن) خوه پيگري خوه پيگرن. يانى په سنى

په سنى ده ستيپيگراون.

ئاوره ك:

. (جى دەم) نژ(جى گه) نو راکيش و راکيشراو خوه ب(كرنى

قه دگرن). خوه ب سالوخ قه دگرن.

(۲) - (گوتن) - (كله)

گوتن نهو پهرچه يه كوژيه كى بيتر په يقه كى پيك تينى وهك:

. شيرى رازايه

. سالار ژ چوئى تى

. بارام ل خونده گه سى دخويئى.....

دقرده. شيرى گوتنه كه. رازايه گوتنه كه. ب هه فره په يقه ك پيك

نانينه.

(سالار، ژ، چوئى، تى) چار گوتن ب هه فره په يقه ك پيك نائينه.

. (بارام، ل، خوه نده گه سى، دخويئى) چار گوتن ب هه فره په يقه ك

پيك نائينه.

(گوتن) ژى:

۱. يان ژ كارته كى پيك تى وهك:

ئاو، ئارد، ئاش، ئاخ، ئىل.....

گوشت، گوئن، گوئد ...

۲. يان ژ دو كارتا پيك تى وهك:

. باژر، باران، بارزان، بالان

۳. يان ژ سى كارتا پيك تى:

. بريفا، سليفا، (ره، وان، دوز) ...

۴. يان ژ چار كارتا پيك تى وهك:

. راهه ژاندىن، راقه تاندىن، راکشاندىن، هلفراندن، هلقه تاندىن

۵. يان ژ پينج كارتا پيك تى وهك:

. بدله كرن، ب ژورقه برن

۶. يان ژ شەش كارتا پيك تى وهك:

. ب هه گوه راندن ...

ئاوره ك:

نهو ژيندىرى رەقەم ۴-۵-۶ چيگروخن. نه بنيايدى نه (راكيش و

راكيشراو) تيكەل بونه

(كارت)

. ژهەر دهنگه كى ره كارته ك تى گوتن:

. نهوژى:

۱. چارنا ژ يهك تيبى پيك تى وهك: (ئا)

۲. چارنا ژ دو تيبا پيك تى وهك: (با)

۳. چارنا ژ سى تيبا پيك تى وهك: (بار)

۴. چارنا ژ چار تيبا پيك تى وهك: (كوشت)

. گوتن سى پهرچه يه:

۱. ئا

۲. كرن

۳. تيب

۱- ئا (اسم)

. (ئا) نهو گوتنه كو سهر ب خوه داخوئى ددى زانين نو دەم نو

كروك ژيره نه گه رهن. وهك:

. بارام، خه سرو، فه رهاد، شيركو ...

. شاره زور، نه ربيل، موش، وان ...

. ئا، دار، بهر، با ...

. شير، شور، مار، مور، چوك ...

. ئا ۳۲ سى و سى پهرچه يه:

ژرى قه (ئا) دوپشكه:

۱. ته كئا (اسم الخاص)

۲. بيش ئا (اسم الجنس)

(۱) - ته كئا:

. ته كئا نهو كو هه رهنى مروقه كى يان ته ياكى، يان تشته كى

بنا دكى، وهك:

بارام، شيرين، خه سرو، شيركو، سيپان، هه لير، دهوك،

شاره زور، نه رزه روم ...

نهوژى:

۱. يا راسته ئا: وهك:

. بارام، شيرين، سيفو، سه يدو، شيركو، بوژو ...

۲. يا ب په سفه كى خوه تى ئا دان. وهك:

. گه وري، نازدار، په ريشان، شيرين ...

۳. يان ب مالباتا خوه تى ئا دان. وهك:

. بدرخانى، بابانى، حميدرى ...

۴. يان ب شونه كى تى ئا دان. وهك:

. قزلجى، نامدى، شاره زورى، حسه كلى ...

۵. يان ئالامك دگهل تى وهك:

. كوردستان، نه رهنستان، هندستان ...

۶. يان ب كاره كى خوه تى ئا دان. وهك:

. باغقان، توتن چى، بهر بهر، سم ته راش ...

(۲) - بيش ئا: (يا بوئى ئا) . (اسم الجنس)

پيش ئا نهو كو ياپيشه ك مروقه، يا پيشه ك ته با، يا پيشه ك

تشته بدى بنا دكى. وداكرن وى ئا ل ته ك ته كى وان بكن.

- ئىراھىم، شىرۆ، رەن، پەن، دار، مزگىن، شىرىن، ھاقىن، پايىن، گول ...

ھەرىكەتقا ئاڧا سىربخوھ بى كۆ ئاڧەكى دى دگەل بى داخووزى دىن زانىن.

(۴). پارچىم ئاڧ

ئەوھ كۆ ئاڧەكى بىتەر بېھقە پەرىچىم بونە و داخووزى بېھقەرە دىن زانىن. ۋەك:

ئەردەشىر، شەرەف خان، ئەزىدىن شىر، بەدرخان، بارام گۆر، بەزدى گۆرد ...

ئەوژى ۋەكۆ خويادكى:

۱. يا دو ئاڧن ۋەك:

بدرخان، گىرداھۆل، ئەرزەرۆم، شارەزور ...

ۋەك:

چىيا، دار، بەر مەرۆڧ، ھوڧ، شىر، شور، شەنگ، شوڧ، شال ...
دەشت، كەو، قاز، قولنك، پىسىك، مېر، ژن، پىياو، كەچ، كور، لاو ...

ھەر ۋەكۆ ئاڧى (چىيا) ھاتىبە دانىن ژ بو ھەمو چىيا رە و لوڧ دكارن ژىەكىەكى چىيا رە بكن ئاڧ ...

ۋەھا رەنگە ئەڧى دى ژى ولۆنە ...

دىسا ئاڧ دو پەرىچىيە:

۱. سادە ئاڧ (بسىط)

۲. پارچىم ئاڧ (مىركب)

(۳). سادە ئاڧ، ياناقى سادە

ئەوھكۆ سەربخوھ داخووزى بدى زانىن. ۋەك:



B-Isa

جهگه رځوین

نووسین: دلدار شهكو

گۆرینی له لاتینییهوه: کهریم چولی

ههلبهستین جهگه رځوین

تشتهکی سروشتییه کو هه مرۆڤهک و دگهل کو دهرباری هه می وارین ژیا نی د خهپته ژێ، ئی دواړی بهشکی ژیا نیده، سه ر دهست و سه ر کهفتیه، گافا ئه م ل ژیا نا ههلبهستفانان و ل ناڤهروکا ههلبهستین وان ته ماشا دکین، دهپته دیتن کو هه ر یهک و د بابهتهکی دهو لدوڤه تیگه هشتنا خوه یا دواړی ژیا نیده ههلبهستین خوه رستنه و هه ر لدوڤه وی تیگه هشتنا خوه ههست و داخوازین خوه ئانینه زمین.

ئی دقئ و اریده جهگه رځوین هه م جودایه، هه م ژێ هه مه رهنکه، هه مه رهنکه چونکو دهست هاڤیژتییه هه می لایه نیین جفاکی و د ههلبهستین خوه ده بدهسته ی بکار ئانییه، ژواړی سیاسی بگره هه تا ب فهلسه فهیا ژیا نی، د هه می وارانده ب شیوه یهکی هه ری بهر فره دهست کاری کرییه. ژ بو ڤه وشه نڤیرو سیاسه ته داران بو ڤه رگه و پیشه وایین کومهلین کوردی، ژبو ئایندار و خوه دی نه ناسان، ههلبهستین سیاسی ژێ بو گوندی و به له نگازان، ههلبهستین راپه رینی ژبو زاړوکان خورتان، که چان، سرۆ دین نه ته وهی و یورش، بکو تایی ژ بو ئازادییا گهل و ژ بو رزگاریا ولاتی خوه به رده وام ئقیسییه، د ئه ڤه گه را گه ئی خوه ده بشیره ت و نامۆزگاری یین خوه وهکی "پیره کی موضی" به شداریی کرییه.

ژ بلی نامۆزگاری و شیره تان د ههلبهستین وی ده، گلی، گازنه و ره خنه یین توند ژێ کو ئاراسته ی هه می لایه نیین جفاکا کوردی نه، بشیوه یهکی هه ری بهر فره ببه ر چاڤه دکه ئن. دهست پینکا سالیین ١٩٦٠ ئانده، به شداری "شوره شا ئیلۆنی" د به پاشی د

گه ریانا ل وهلیت، وهکو له سه ری ژێ مه دا خویا کرن، ژیا نا کوردی یا بنده ست دبینه، دوژمنین ژنانا نه ته وا خوه "چ دقه ری، چ ناڤخوی" چاک دناسه و روژ بروژ ههستی نه ته وی لجه م وی مه زترو بلندتر دبه، هه ر جهه کی کو دهه ری ئاشنای ڤه وشه نڤیرو سیاسه ته دارین ده قه ری دبه.

((من دهست بکوردیی کر، پهیدا کرن چه ند مرید بخو هه ش خوان و ره ش به له ک، خاسما پشتی شیخ سهید))

ناقی وی یی زکماکی "شیخ موس حه سه ن" ه وهکی ئه و ژێ د ههلبه ستا خویا بناقی "بکورتی ژینا من" ده دخویا کرن کو پشتی چونا مه دره سی ب ساله کی دهست برستنا ههلبه ستی کرییه، دهرباری گه ریانا خوه یا ل وهلیت، د ههلبه ستا خوه ده وسا دبیزه:

((پاشی چۆمه ئیراقی، ژوئ ئه ز چۆمه ئیران هه چی که سی بریما ژمن دمانه حه یران به ری سالا ره حمه تی بچار سالان دلبرین د سریده ناقی خوه من داتانی جهگه رځوین))

دقی مالکا داویده دگهل میژوا دهست پیکرنا ههلبه ستفانیا خوه، میژوا راکرنا ناز ناقی "جهگه رځوین" ژێ دده خویا کرن، "به ری سالا ب چار سالان"

به ری هه لایه ستانا شیخ "سه عید" ب چار سالان "١٩٢٢" بد له کی ڤرنیش و بریندار ده ست به له ستی کرییه و دگهل هه لایه ستنا شیخ سه عید ناز ناقی "جهگه رځوین" د ههلبه ستین خوه ده بکار ئانییه.

ئه ڤه هه لبه ستفانی کورد یی هه ری ناقداری سه د سالا بیستان، "جهگه رځوین" د سالا "١٩٠٣" ئانده لده قه را "میردینی لگوندی" حه ساری" کو سه ر بناڤچه یا "که ر جوسی" قه یه ژ دایک بویه، ئه ڤه ناڤچه پشتی گوهره یین سیاسی- نه ر دنیگاری د سالا ١٩٨٦ ئانده سه ر پاریزگه ها "باتمانی" قه دهپته گریدان.

د ئه نجاما هه ژاری و به له نگازی و هه نه کی ژێ زور داریا ده وله تا تورک ده، دگهل خیزانا خوه ژواړی باڤو باپیران ب یه ک جاری بار دکن و دچن باشورئ خورناڤایی وهلیت و لناڤچه یا "نامودی" ناکنجی دبن.

پشتی کیشاننا گه له ک کیفهرات و په ریشانیی، د هه ژده سالییا خوه ده، ل مه ده ره سه یین کوردی ده ست به خوه دننا نایی دکه، ژقی قوناغی و پییده ((جهگه رځوین)) ئیدی فه قه یه و هه روسا به دریزا هیا خوه دنه قانیا خوه گه له ک مه دره سه و ده قه رین کوردستانی دگه ره، هه ر کو دگه ره بچاڤه ک زیندی ولاتی خوه دناسه و دبه بینه ری گه له ک رویدانین نه ڤه و کو گه لی وی ژ ده ست دوژمن و که قنه په رستان دبینه.

ژقی قوناغی و پییده، وهکو ئه و ژێ د ههلبه ستا خوه یا بناقی "کورته ژینا من" ده دبیزه ژیا نا وی دهپته گوهرتن.

"ژینا من یا که قناره ئیدی هاته گوهرتن ئه ڤه خو هشی و زانه بوون هه فت، هه شت سالان هن بهن"

دڤرده دقیت بهپته دیار کرن کو دوی سه رده می ده مه زتترین چاڤه کانی یان ژێ وارگه هیین ئافراندنا هه ستی نه ته وی مه دره سین کوردی بوون. دقئ پیڤاژوویا ژیا نا خه ده "جهگه رځوین" برییا خوه ندن و

- ۱۰-شهرهف ناما مهن زور ههلبهست
- ۱۱-پهشویی داری چيروک
- ۱۲-تاریخا کوردو کوردستان لیکۆلین

د نهجاما رابوراندا تهمه نهکی دهر بدر، بیسه رو بهر "ئ" برۆمهت" ده ههلبهستقانی کوردی ناقدار (جهگهر خوین) وهک تهقا یا نهنامین نهتهوا خواژ دهست زورداری و چاقسوریا دهولتهتا (سوری) ناکه درو د سالای ۱۹۷۷ ده ژبو درچونا دهرقهی وهلیت دجه "شامی" پاشی دجه "لوبنان" و د سالای ۱۹۷۹ ده ژقر بهر ب "سویدی" قه بو جارا داوی پهوانه دبه.

ئیدی جهگهر خوین ل ولاتهکی بیانی بیانیه، ئیدی جهگهر خوین دوری نه وهقینا خوه یا پیروز، دوری وی خوهشیا خوه یا نازدار کو بدرپژیا تهمنی خوه د بهره کهفتار دبوو نازار کیشابوو، ژيانا خوه یامای د دومینه و درو ژ ۲۲/جوتمهها/۱۹۸۴ ئانده ئاگری که سهرو جودا هیی گیانی وی یی نازدارو لاواز بوی سهرا سهرا، رادپچه و لباژاری (ستوکهولمی) بو جارا داوی چاقین خوه دگره. ئی زاروکین وهلاتی روژی وهفادارن، وهکو د ههمی سهردهمین نارهوایین میژویی ده ل ههمبهری جهگهر خوینی وهلاتی خوه بجوشه که بی پیقان وهفا داریا خوه نیشانان. ب بهشداریا هه ژمارهکه بی ههژمار یا مروقان تهرمی وی گه هاندن "قامیشلو" و ل وی دهری نه و ژیر گل کرن.

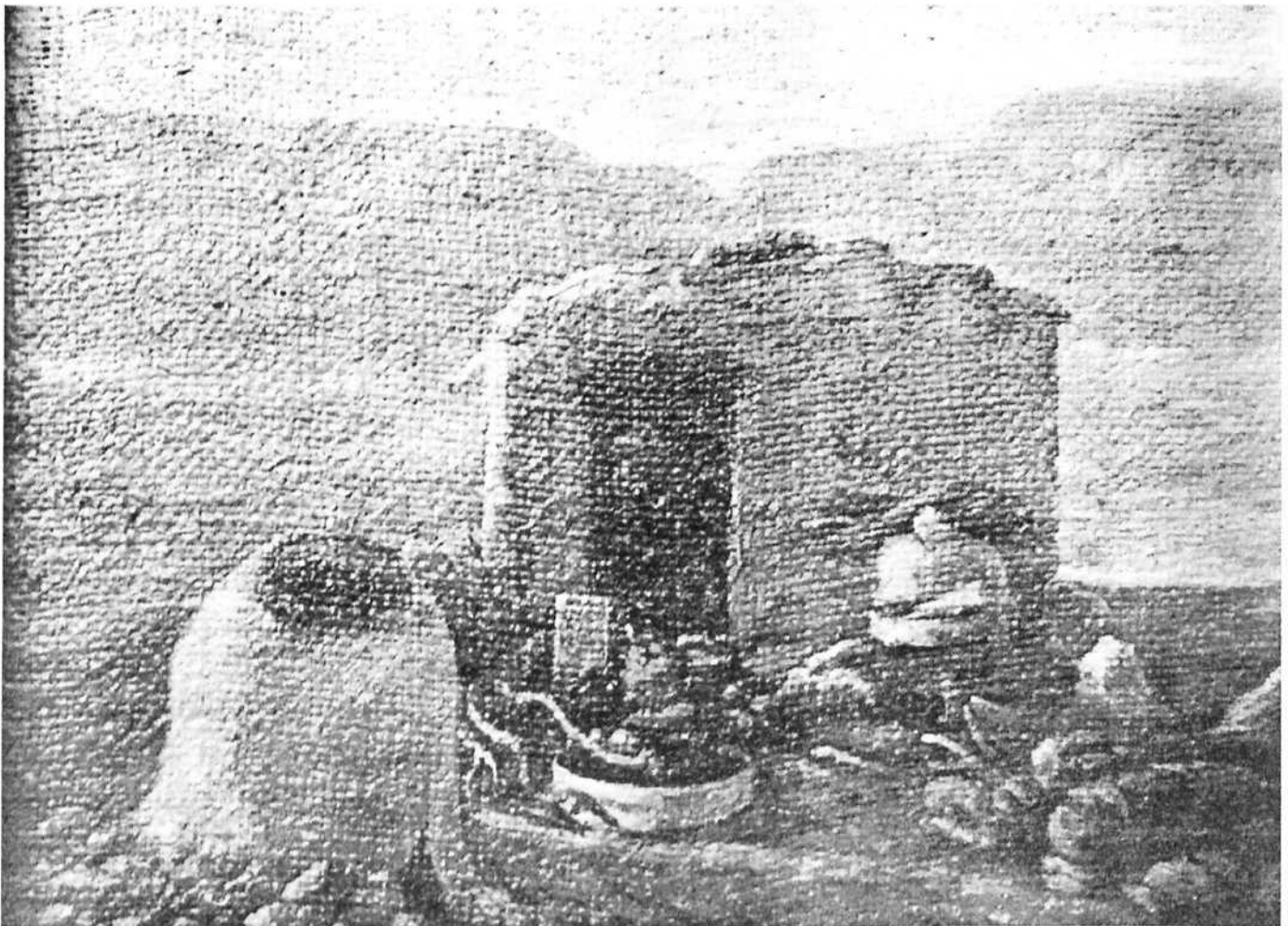
سالای ۱۹۶۷ ئانده دگهل کومهک رهوشهنبیرین کورد ئین ناسراو ماوهی دهمهکی، د کوپی زانیاری کوردی ده دخهپته.

راسته "جهگهر خوین" بهرهمین خوه بکورمانجیا ژوورین نفیسییه، ئی گهلهک ههلبهستین وی بکورمانجیا ژیرین ژی ههنه.

بهرهه مین جهگهر خوین

بهری چاپکرنی یهکهمین جار ههلبهستین وی د گوڤارا "هاوار" ئی ده درچونه، ئی بهری وهشانا ههلبهستین وی د گوڤارا "هاوار" ئی ده برنگی دهست نفیسیکی و برییا مهدرهسهیین کوردی لگهلهک دهقهری کوردستانی هاتبوون بهلاکرن. بهرهمین وی یین کو هاتنه چاپکرن "تهمهت کو نهز دزانم" نهفن.

- ۱-ئاگرو پهرووشک ههلبهست
- ۲-سهورا نازادی ههلبهست
- ۳-کیمه نهز ههلبهست
- ۴-رووناک ههلبهست
- ۵-زهند-ئاقهستا ههلبهست
- ۶-شهفهق ههلبهست
- ۷-هیقی ههلبهست
- ۸-ئاشتی ههلبهست
- ۹-سالارو مدیا ههلبهست



جەگەر خوین دیتنا تە ماگە سەر

سگقان عەبدووحەكىم

بخوينن:

يار وهك كه قوكا خوش كه دى
 سەر بهسته بى شەرم و فەدى
 خو لپەنجەرا عەشقى نەدى
 ماتو بوى دىنى چكى
 تاوهك جەگەر خويىن دىن نەبەت
 ئەقین دلدلا شىن نەبەت
 تەحلى بته شرىن نەبەت
 ما تى بزا نىنى چكى
 دا قەستا ناشوبا جوانى بكهين

و خويىزىكى رەندە كچەكا كورد بكهين چنكى ناشوب و راستى
 لجهم جەگەر خويىنى مەزن هەر ئىكە و هەر رىكە كە:

گاڤا سەحەر رابى ژ خەو
 بسكان لسەر دىمان قەكە
 نەينك لسەر ماسا سەدەف
 زولف و گرىي بەندان شەكە
 جەنەتابدەستى تەيى سپى
 زىر و بازانان جەنگ و شەرە
 و خويىندن بەراھىكا نارمانچ و داخارىن
 سەيدايى نەمر بو وهك مە گوتى
 دەرمانى مەيە خويىندن و زانىن
 خورتىت خوندەقان رەنگى جەگەر خويىن

براستى خام و قەلەم و تورەقانىك وهك من قەت و قەت نكاوت
 لسەقى ھوزانقانى مەزن ژ دل بنقىسىت چنكو مەستەر ژ ھەمى خاما
 مەستەر ژ ھەمى ھزرا ھەما ھوزانىن قى مەزنى بەرسقا ھەمى
 پسيارانە و نقشتوكيىن وى سەيرانا ھەمى ھوزانقان و رەوشەنبىرانە..
 مادى چ بىزىن و چ نقيسىن ھەكە مەگوھدا:

ئەى فەلەك فەلەك زالم فەلەك
 كا كورد ستان كابورجا بەلەك
 ھەتا دگەھىتە:
 ئەف ھزار سالە تە ئەم كرىن عىيد
 و ئەم خاپاندىن بى وەعد وەعید
 وەلاتى مەيە كوردستانە
 زوزان و دەشت تەڤ باغ و بىستان
 قەنجە خرابە وەلاتى مەيە
 بمر پر خوشە وهك باغى ئىرەم

ل ۲۲/۱۰/۱۹۸۴ ستىراگەش رژيا و رويبارى ھوزانا كوردى ھشك و
 زوھا بو پشتى ئەف نقشتوكە ھىلاين بو مللەتى خو وهك خەلاتەكى
 پرىبا و نەرخ:

۱. ديوانا ئىكى ۱۹۴۵ پشتى ھىنگى ناقدانا پرىك و بىتى
۲. جىم و گول بەرى ۱۹۴۷ چىروك

دخازم ئەى دلو ژارو بچاكى ھەرى مېرى وەلاتى مەتوراكى بىژە
 ئەى شەھىدىن دىن و مللەت بەسە رابن سەرى رۆژامە دەرکەت لمىر
 دىنا رەنگىن و لگوندى حسارى چاقىت خو بقى دوتيا بى سوز قەكرن
 وهك سەيدايى ھىژا دبىزىت:

سالا ھزار و نەھەد وسى ئەز ھاتمە دونياىى بناقى شىخ موسى
 ئەز چىبومە ژدايى باب لى مرھف تازارو بو و دەيىكى دا دويفرا وهك
 ھىژايى نەمر دبىزىت دايكا منا بەلنگاز پىنجى سالى و دلوقان ئەو
 ژى پشتى سالەكى لبايى من بو مېھقان ژىنا خو بقرەقاتى و شقانى و
 گاڤانى بوراند و بشتى شورە شا پىران دل تژى خويىن بوو ناڤى
 خودانى جەگەر خويىن و قىرىن و ھاوارىن نەمى ھىژا ھەرداخازا
 خويىندى دكر.. چنكو دزانى خويىدن رىكە بو پىشى كەفتنا مللەتى
 ھەزار و خام و ھزرا خو ترخان كردا بەرەفانىي ژ فەقىر و بەلنگازا
 بکەت و بئەشكرا و مېراني دژى دەرەبەگا ستەم كارا ھەتا دگەھىتە
 سەرمایەداران و گەلەجارا تان و پەرزان د پىژكاندندا ھىقى و خەونا
 وەلاتى خو بگەھىنتە عەسمانى حەفتى بەلى.. گوھبەدن

ئەف رەنج و ستەم ل من سەراسەر
 سىە سالە ژبو وە بومە رەنجبەر
 خوران و جى و جلك ژ جەم من
 بوچى ژ مەرادىن بە دژمن؟
 ھەم رۆژو شەقان مەسەر نەكرخەو
 ھەرچى ژمە ھات مەكر، مەبى تەو
 دەنگى مە بوکو بەرى تەدار ژەد
 ايدى چە دقى ژمن؟ نەمەك كور!

ھەلبەت جەژنا كوردا ژ بىرا سەيدايى ھىژا قەت نەچويە چنكى
 ھەر وھەر قە دگىرا و كارى گەلەك ھوزانىن خو بگەھىنتە مەزنىرىن و
 خوشترىن گەورى لكورستانى

نەوروز و بەارەبەرى گولو دارە
 دەستم بەدەست يارە بېھنى گولى ھارە
 نەوروز و سەر سالە لىڤا گولى ئالە
 وهك چىچك و لالە سور و زەر و كالە
 نەوروز و مزگىنە كەسك و زەر شىنە
 بەار بە نكىنە حالى چ رەنگىنە
 نەوروز خوش با تى بېھنا كولىكاتى
 خوم خوم ژ چەماتى سونىل بسەماتى

و چەند و چەند بخويىنى ژى تىر نابی و تېھنامە ناشكىنت
 چنكى چ بابەت نەمايە ھەكە تىدا شەھرەزا و مەلەقان نەبىت ژ بەر
 ھندى ئەم دكارىن بىزىن مەزنبو و نازا بوو سويارەك زانابو سەر
 ھەسپى كاروانى ھوزان و زمانى كوردى شىرىن و مللەت مە
 شەھنازىن و سەر بلندى پىدكەت و خوكرە نىشانەك گەش بو قى
 مللەتى بداخ و كوڤانىت وى مرى.. جوانى و سروش و دىمەن
 پىشى چاڤا بون و ئەقندارى و دلوقانى گىانى وى دلەرزاند وەرن

گۆت ژ سیرتی دچمه بیرتی
 خوینی یا رومی مهئەز
 خان و مان ویران کرن
 میز و ژن سەر ژئی کرن
 من دگۆ ئاغا و بەگ
 وی گۆت: کورپی من گوه مهدی
 ئەو شقانن، سەرمیانن
 دانە گوروان جول و پەز
 من گۆ: پیری قەی تو کوردی؟
 چۆیه تلپا خوه بگەز
 بەلکی بەندا رەز بگوهیت
 دەنگی خوه پەرلمەکه
 پەر دترسم ئەز ژ دەربی
 سنگویی روما تەرەسی
 من کورەک تەنیا هەیه
 ئەو شانیدی باژیر مهدرەسی
 وی دو سی پەرس بو مهگۆتن
 پی حەلانن جەرک و بەز
 گۆتی دایی ئەم دخوینن
 وەک جەگەر خوین گۆتیە
 زو بخوینن هەق ببینن
 بچنە کوردستان بلەز

سەرچاوه

گۆقاری (نوسەری کورد) ژمارە (۱) خولی سێهەم ناداری ۱۹۸۵

۲. دیوانا دوی ناقدانا شورەشا ئازادیی ۱۹۵۴
۴. رەشوییی داری ۱۹۵۶ چپروک
۵. گۆتنی پینشتا ۱۹۵۸ بەند
۶. اواودەستورا زمانی کوردی ۱۹۶۱
۷. فەرەهنگا کوردی (۱) ۱۹۶۲
۸. فەرەهنگا کوردی (۲) ۱۹۶۲
۹. زەند و ئەقیستا
۱۰. روناک هۆزان
۱۱. کیمە ئەز هۆزان

دارشتنا پەیفقا لئک سەیدایی نەمر بساناهی بوو قورس بو یانکو
 وەک دبیژنی (السهل الممتنع) و کومکرنا وی بو دیروک و ناڤ و
 نیشانیئ ئازادخازا دناڤ هۆزانادا رەنگەک نویدا هۆزانا کوردی هەر
 وەسا شیانەک بەیز چاند دناڤ رەنگ و ناڤەرکیدا و هەلبژارتنا وی
 بو هەندەک بابەتین نوی میرخازیەک بوو قەرەمانی بو ساڤه و نەمرەد
 ناڤ دلی مهدا و دلی مللەتی خودا.. شاگردین تە بسوزن و خوگرتنی
 بریککا پینش کەفتنیدا و قەت خوسست خاف ناکەن بەلی بی ریمەتی
 و سالسکی.. دا پیرا توری بخوینن.

پیر اتوری

هەل کشیمە چۆمه ژۆری
 هەر دو رەخ من بەند و رەز
 من دی پیرەک تی ژ توری
 کەر د بەردە تیت بلەز
 پیرەبی بو پور سپی بو
 تاقی رەش بو روگەوهز
 من ژ پیری خوەش د پرسی
 ئەی مهتی تو ژ کویقەتی؟



Hendêk le honrawekani cigexwin

Kîme ez?

Kîme ez?
Kurdê Kurdistan
Tev şoreş û volqan
Tev dînamêt im
Agir û pet im
Sor im wek etûn
Agir giha qepsûn
Gava biteqim
Dinya dihejî
Ev pêt û agir
Dijmin dikuji
Kîme ez?

Ez im rojhilat
Tev birc û ketat
Tev bajar û gund
Tev zmar û lat
Ji destê dijmin:
Dijminê xwînxwar
Xurt û koledar
Ji rom, ji fireng
Di rojên pir teng
Bi kuştin û ceng
Parast, parast
Parast min ev rojhilat
Kîme ez?

Rojhilatê nêzik

Rojhilatê navî
Ev bajar û gund
Ev bej û avî
Ket bin destê min
Pî da ser dijmin
Min bi ceng û şer
Zanîn û hiner
Piştî wî şikand
Serî lê gerand
Ez bûm padîşah
Xurt û serbilînd
Ketm destê min ta sînorê
Hind Kîme ez?
Kîme ez?

Kurdê serf iraz

Dijminê dijmin
Dostê haşfîxwaz
Ez xweş mirov im
Ne hirç û hov im
Lê çibkim bê şer
Dijmîm naçî der
Bav û kalê mm
Dijîn tev serbest

Naxwazim. bijîm
Te ebed bîndest
Kîme ez?

Divê ez derxim

Dijminê xwînxar
Şahê efyûnkêş
Jontirkê dijwar
Serbest bijîm ez
Wek hevçaxê xwe
Dilxweş bîxum ez
Rez û baxê xwe
Çekan hilgirim derkevîm meydan
Rêçek nû çêkim ji boyî însan
Kîme ez?

Ez im ê şikand leşkerê Rêşar
Min bi xwîna xwe parastî ev war
Di sînga dijmin ez bûme kelem
Xwe dan ber siya min Turk û Ecem
Li ser serê min
Sinbil û kulah
Serê hespê min
Digirt Padîşah
Ez im ew gernas
Ew Selahidîn
Bipirs ji dimyat
Bipirs ji Hetîn
Kîme ez?

Ez im Erdeşîr

Ew Noşîrewan
Kesrayê mezin
Bi tac û eywan
Dostê kevnare
Ko bûne dijmin
Ser ditewandin
Ber agirê min
Ez im ew qelaş xurt û pehewan
Xerac min distan ji Hind û Yewnan
Kîme ez?

Ez im gernas ez im ev mêrxas
Belê ez im Kurd
Yro ez mame
Bîndest û zigurd
Ew tac û eywan
Tev çûn û rizîn
Dijmin nav û deng
Tev ji min dizîn
Xistin laşê min mîkrobên teres
Ta bûm perîşan bê nav û nekes
Kîme ez?

Ez im ew kurdê serhişk û hesin
Yro jî dijmin ji min ditirsîn
Bîna barûdê
Kete pozê min
Dixwazim hawîr
Biteqim ji bin
Dîsa wek mêra
Bikevin çîya
Naxwazim bimrim
Dixwazim bigrim
Kurdîstana xwe
Axa mîdîya
Kîme ez?

Kawey hesinker bav û kalê min
Perçiqand serê Zehakê dijmin
Ji gerdana kurd
Wî şikand zencîr
Serê me parast
Ji birîn û şûr
Roja hat kuştin xwînmijê dilsoz
Goya dibêjin: - Ew roj e nûroz
Zivistan diçî
Ew rojên ne xweş
Parêz dibî kurd
Ji dêwê zergeş
Wesan dibêjî Zerdeştê rêzan
Ehremen dişkê Hirmiz tê meydan
Kîme ez?

Ez im ê çêkir ev cejn û nûroz
Divê bistênim
Wilo nemênim
Bigrim tol û doz
Fermendar bim ez
Li ser Kurdistan
Bo min bimênin
Ev bax û bustan
Ev şax û ev deşt
Rez û şinahî
Bigrim destê xwe
Dil xoş û şahî
Zana û xwenda
Dezgevanên xurt
Vî warî bigrin
Bikin ronahî
Kîme ez? .

Ez im Kardox, Xaldêwê kevnar
Ez im ew Mîtan, Nayrî û Sobar
Ez im ew Lolo
Kardok - û Kudî
Ez im Mad û Goş
Horî û Gudî
Ez im Kurmanc û Kelhor, Lor û Gor
Ez im, ez Kurd im, lî jêr û jor
Çend hezar sal in
Kurdîstana min
Perçe perçe ma
Bîndestê dijmin
Kîme ez?

Iro ji Lor û Kelhor û Kurmanc

Ji dest xwe berdan ew text û ew tac
 Bûne Olperest
 Bi tizbî û xişt
 Ta dijmin şikand
 Li me ser û pişt
 Me dan bin lingan dewlet û hebûn
 Bûn dijminê hev perçe, perçe bûn
 Ta ko Kurdistan
 Ta ko Kurdistan
 Jar û perîşan
 Kete bin destan
 Kîme ez?

Ez im ev millet ez im ejdeha
 Ji xewa dîlî şîyar bûm niha
 Dixwazim wek mêr
 Dixwazim wek şêr
 Serê xve hildim
 Çi ser bilind im
 Bi cihan carek
 Ez bidim zanîn
 Rêçika Markîs
 Rêçika Lenîn
 Kurê Guhderz û Ferhad û Rustem
 Kurê Salar û Şêrgoh û Deysem
 Bejin bilind im
 Wek Dêw bilind im
 Ez dest dirêj im
 Serbest dibêjim
 Dixwazim bi lez
 Gavan bavêjim
 Kîme ez?

Ne xwînwar im ez haştî xwaz im ez
 Serdarê me ye gernas û nebez
 Em şer naxvazin
 Divên wekhevî
 Em paşve naçin
 Dijmin direvî
 Ji bo mirovan em tev dost û yar
 Bijî Kurdistan bimirî koledar
 Kîme ez?

GULA RO- JHJL AEM

Gula baxê bihipta rojhilatim.
 Di tariya pevê rojim hilatim.
 Ji nav singa demê pîpkîme îro,
 Di tarîxê fireh hatim, Feratim.
 Hemî jînim, dixwazim xweş vejînim,
 Hezar û nehsedî jîn bûme katim.
 Birûskim, pir çirûsk û hewr û tavan
 Bi himhim tîm, ji ezmanê welatim,
 Lehîme ez di ser hev re diborim.
 Dixwazim nû bikim rêz û civatim.
 Birûsk û pêt û ar kevne sojim,
 Ji pût û lat û lahût re pêwatim.

Disojim lê dikim ronî peva rêp
 Çira kora ye ev kar û xebatin,
 Di vê rê de ez dicim lê seg diqorin.
 Fidakarim li ser rêça felatim.
 Dixwazim ez di ser hev re bifûrim,
 Xebatim, porîpim, xweş kêferatim.
 Cihan tev de wekî pingav û derya
 Tenê jê re wekî cok û qenatim.
 Bi daxwazim ko serbestî dixwazim
 serbilindî.
 Ji millet re di vê pabatê hatim.

AZADÛ- WAZIM

Tîp û lekên kurd ketin zinaran
 Li hawîr bumba bû gullebaran
 Êrîş dibin der komên neyaran
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Şev ta sipîdê me nîne qet xew
 Cihan li ber me dibîte rew - rew
 Nêrkew nexwenî, çi bêyî mêkew ?
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Bavê te çû şer, şêre li meydan
 Êrîş dibin ser Îran û Tûran
 Destên xwe dan hev kurmanc û
 dostan
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Kengî mezin bû, divêm bixwênî
 Rewşa cihanê tu xweş bibênî
 Ji nû tu karî dijmin derênî
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Keç û kurên kurd hemî şîyarbin
 Ji bo serbestî hemî li karbin
 Ji hevre dostbin, dijê neyarbin
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dijware dijmin, Tûran û Firse
 Gernas û mêrbe, ji wan metirse
 Sibê şîyarbû, li min mepirse
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Ji bo xweşbin dem û gevên te
 Ezê sipîdê bighê bavê te
 Bere ziwabin herdu çavên te
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Milên xwe bidme milên berane
 Di şerda en tev xûşk û birane
 Êrîş bikin em, lê şer girane
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Bizane, xwendin ji bo we derman
 Da ku bizanin qanûn û ferman
 Dêrxin ji dil em van tirs û şerman

De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Destên xwe bidne destên çepên
 rom
 Bibin partîzan bi leşker û kom
 Carek metirsin ji "hok" û "fantom"
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dibî bavê te di şerde bimirî
 Zinhar kurê min nebî tu bigrî
 Em têne kuştin ji bo tu nemrî
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Dijmin naçî der bi lav û gazê
 Xwînê nerêjî naghê daxwazê
 Siba diçim şer divêm tu razê
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Pêx û melan em tev kirne derwêş
 Ev bû du sed sal, em bûne berbêş
 Ba bêne kuştin, nemêni ev êş
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Şin tê bi xwînê dara serbestî
 Îdî naxwazin dîlî, bindestî
 Ev êlperestî, ev olperestî
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

Mirovperestim mîna Cigerxwîn
 Serbest bijîn tev, ne wek "Mem" û
 "Zin"
 Jîna serbestî, divê me ev jîn
 De rabe ser xwe, kurê min rabe!

(Cigerxwîn, Dîwana 7a, Hêvî)

Ez gelek tî me

Şeraba wan lebên lala
 Bi minde ez gelek tî me
 Bila xêra te bî cana:
 Nizanî ez çi birçîme?

Ji baxê paxil û sîngê
 Eger sêvek bidî Seyda
 Xurînî pê ku bişkînim
 Diçim ser rê ku rêwîme

Eger sênca rez û baxan
 Çirand û dest birin sêvan
 Dibî lêv herne ser lêvan
 Li min megre ku sêwîme

Bi tenha ez li çolême
 Serî goka di holême
 Birîndarim ji wan mijgan
 Pêrîşanim çi xwînîme?

Welatperwer bî ey xanim:
 Were dest deyne ser canim
 Birînê min qemûşk bigrin

Bi jîne pir bi hevîme

De wer maçek bîminde xweş
Li dêm ko bisk bikin şevreş
Ku ayîna te bigrim ez
Ji nûve da bi zanîme?

Bihayê herdû sêvên zer
Li dil xistin te sed xencer
Mebîne qelsemêrim ez
Ji kurdên ser nişîvîme?

Kurê Xesro û Guhderzim
Dî vê rêde gelek berzîm
Evîndarîm ku can û dil
Li ber destê te danîme

Eger ez ser dibim ber pê
Xwedana şal û îşerpê
Dixwazim ku tu pîroz bit
Dî vê rê ez çî manîme?

Dema çavên te yê mêrkuj
Dibênim ez dibim wek mij
Peyala şerbeta lêvan
Kirim gawir ku yezdîme

Ji te dûrim te nabînim
Li ser te ez ciger xwînim
Çî bêjim ko nikarim bêm
Dî îro ez swêdîme.

Stockholm 26.9.1979

© Cigerxwîn
Aşîfî - Dîwanaa 8a, Stockholm,
1985, 173 r.

Mela banga sibê didî

Mela banga sibê didî
Dibê: ji xew rabin bese
Ev bû hezar sal kolene
Ta key dî xewde bin, bese:

Li ser we tim zor û setem
Pingav û gol û ça û çem
Bahoz û serme û seqem
Ma win şiyar nabin, bese:

Malê me her bixwî neyar
Tim bêne me çamçî û dar
Bindest û birçî û hejar
Parsek jî wa nabin, bese:

Bindestê dijmin pir nexwe?
Li ser çiyar em bûn kele?
Qirdê me kor, bextê me re?
Ma hê jî ranabin, bese:

Welat xweşe tev xêr û bêr
Petrol û hasin, zîv û zêr
Bindestê dijmin tim li jêr
Ta kengî kolebin, bese:

Hetta nebin xwenda û jîr
Bê rêber û bê destegîr

Bê dewlet û rist û wezîr
Bindestê tirka bin, bese:

Dijmin Relek zana û xurt
Xwînxwar û devlok, har û sirt
Ta key bi xap û fort û zirt
Li ser me axa bin, bese:

Tev yê mene ev bax û dar
Deşt û çiya, lat û zinar
Em derketîne, bendewar
Lê ew dî baxa bin, bese :

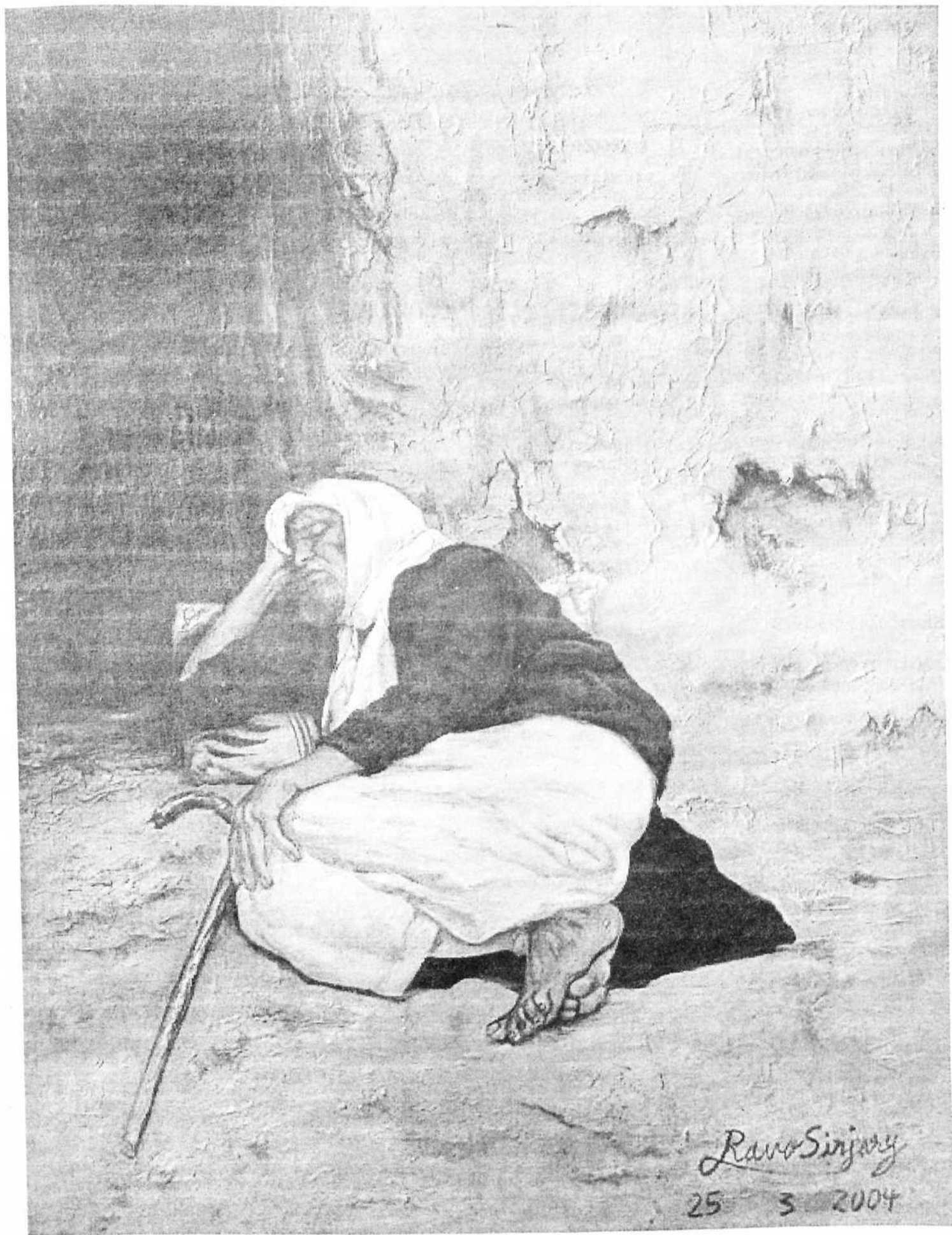
Ev xan û eywan û sera
Dijmin bixun mal û pera
Xweş têde rûnin, lê çira
Em tim li çola bin, bese:

Em tim ji derve dûrîdest
Birçî û tazî, jar û mest
Tim tene kuştin dest bi dest
Bin boks û dara bin, bese:

Dijmin ketin xanên bilind
Girtin ji ber me şar û gund
Lê em bikûrin rengê kund
Yan rengê zaxa bin, bese:

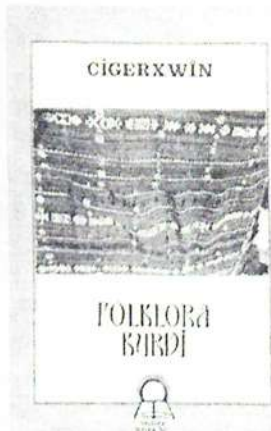
Daxwaz çîye ji serxebûn
Da em bixun mal û hebûn
Pê xweş bikin derdê derûn
Lê xurt û zana bin, bese:

Li ser çiyar nal û girîn
Guhdêre qîr û deng û şîn
Dîsa ciger tev bûye xwîn
Bin berf û serma bin, bese:



Ranani hendêk le kitêbehani Cigerxwin

Komalêk nuser



**Ji pirtûka Cigerxwin
ya bi navê Folklor
Kurdî**

FOLKLORA KURDÎ -Kurmancî-

Bê gomane ko dewlemendî û mezinahîya zimana bi folklor û rewş û pergala tore, rist û nivîsarên wa ye.

Çi zimanê ko folklor û tore têde fireh û mezin bûne, ew ziman, zar, şîwe ji zimanên mezin têne jimartin. Her wekû pêşveçûna dezgeh û jîna civakî jî, yek ji van tiştan e, ko ziman pêşve dibin û fireh dikin. Lê ji ber ko, em, niha di

dabaşa folklor da ne, dixwazin vê dabaşê bidin xuyakirin.

Di vê meşdanê de zimanê kurdî - zarê kurmancî- gelek dewlemend û mazin û payedare. Ji her nîşî helbeste, lawik, heyran, istiran, serpêhati, çîrok û lîztik dagirtîye. Kurd ji bîçûkayî de, zarokên xwe hînî van tiştan dikin. Hê di pêçekê de, dê, ji wan re dilorênî û dîrok, istiran û çîrokan dibêjî. Di bere dinawirênî ji lewra çawa çavê xwe vedikin û zimanê xwe digerin, dest bi rist û hûnan û istiran dikin û bi her tiştî dilîzin û di şevbiwêrkên xwe de hînî van tiştan dibin. Ji lewra dibênin, ko zarokên Kurd xudriste, hozan û hişyarî, dengbêj û çîrokvani.

Lî pir cihê axîne, ko heta Sedê Bîsta jî, tiştêkî hêja di vê meşdanê de nehatîye çêkirin, nehatîye nivîsandin û belavkirin. Belkî jî, nehatîye bîra kesî, ko berê xwe bidin vî karî û karekî bi rûmet ji welat û gelê xwe re bikî.

Tenê di vî Sedê Bîtsem de çend nivîst bi zarê kurmancî li Ermenîstana Soviyatî hatine belavkirin. Çawa, kol i nav kurdî İraqê zarê soranî jî destek neviştên hêja hatine çapkirin.

Tenê kurd, pirên kurd nikarin ji van nivîştan kareke hêja bikin, herwekû nikarin bi tevayî rewş û pergala zimanê xwe û folklorên xwe nasbikin. Ji ber ko, kurd, hemî ne bi şîwakî tevayî dixwênin û dinivîsin.

Ji lewra, di îro de, gereke bi herdû şîwan hemû nîşên xwendewarî bête çêkirin û gotin û nivîsandin û belavkirin heta, ko rojekê karibin herdû şîwan bikin yek û bighênin hev.

Her çiqas şîweyê sorî bi pêşve herî jî, lê nikarî daxwaza xwendewarên kurd bi pirtûkî bicîbênî. Ji ber ko, ne weke şîwê kurmancî dewlemend û firehe, çawa ko di hindameke pir biçûk de hatiye givaştin, ko ji sedî bîst kes nikarî jê hîn bibî û daxwazê nadî naskirin.

Belam şîweyê kurmancî, tevî koz êde dewlemende û her nîşên tore, helbeste, lawik, heyran, serpêhati, istiran, çîrok û lîztikan di nav xwe de digrî û ewqas daxwazê jî didî zanî û naskirin û nazik û kêmtêvger û kêmtîpe.

Xwendewarên delal, çandan, ko ev nivîştên me ne di rêza nivîştên xelkê de ne jî, lê gelek bawerim ko winê di van nivîşt û nivîsaran de gelek tiştên hêja û şayanê şabaş û aferîn bibênin û bixwênin. Herwekû pir hêvîdarim, ko winê piştî me ra hêj xweştir û çêtir binivîsin û bêtir pêşve bibin. Ji ber ko, pir hêvî heye, ko çax û demên we ji ên me xweştir û çêtir bin.

Di îro de, çî tiştên ko em bixwazin çêkin, nikarin tekûz û pêkhatî bînin meşdanê. Ji ber ko, welatê me di îro de bi çende xêzan di nav çende dewletan de hatîye perçêkirin û hemû jî, nahelîn heta em bi zimanê xwe tiştêkî bibêjin û ji hawîr zor û setem weke hîm û latan bi ser piştta me de hatine berdan û nikarin bi hêsanî xwe ji bin giranîya wan derxin û ji zindanê wî de jî pere bi dest me nakevin û heta dewlemend û miletperwerên me jî, ne tenê çikusan, pera nadin, belkî şerê me bi hovîtî dikin.

Ca eger hin çewtî, kêmasî jî we dîtin, rast bikin û derbasbin, li me negrin. Bê goman rojek heye, ko win van kevnenivîştan bixwênin û rast bikin, bi pêşve bibin û kareke mezin ji wan bikin. Emê ji were kok bingehê wan deyin û win bi serve avabikin yan jî çêtir bikin û wan kevnenivîştan di refîkan de bihêlin! Bere başên wan ji werebin û kêmasî û çewtî, guneh û sûcê me bin. Ji berê de dibêjin: "Rûnê genî li ser nanê xwedî."

Di vê nivîştê de, winê helbeste, dîlok, heyran, lawik, istiran, serpêhati, çîrok û lîztikan jî gelek bibênin, herwekû "Bêlote", "Berdestarî", "Berdolabî", pêşyan jî bibênin û dixwazin hina ji wan vewejêrim, ji hev bidim jendin û bîr û awira xwe jî li ser wan bidim xuyakirin û hina jî li hêvîya we bihelim.

1970/11/27
CIGERXWÎN

PÊŞGOTIN X. LEZGÎN (Haluk Ozturk)

"FOLKLORA KURDÎ" berhema mamosta Cigerxwin ya 18'an e, ku heta niha tê çapkirin. Bilî van hîjde kitêban, qasî bîst -bîstûpêncê berhemên wî yê neçapkirî hene. Di nav kêmtan miletan da edîb û nivîskarên mîna Cigerxwin afrandkar hene. Wî piştî xebateke 50 - 60 salan, xezîneyeke mezin pêşkêşî lîteratura Kurdî kir.

Cigerxwin navekî mezin e. Bêşik navê seydayê mezin, wê bi herfên zêrîn derbasî dîroka edebîyata Kurdî bibe. Û bêşik mezinahîya welatparêz û şairê mezin, ne tenê ew e ku, wî bi hejmareke gelekî bilind pirtûk, nivîştên hêja pêşkêşî çand, ziman û edeba Kurdî kirîye, lê herweha ew milîtanekî şerê azadîya gelê Kurd bû ku, ji 50 salî zêdetir, bêwestan li meydana têkoşînê xwîya kir. Heta roja dawîyê jî, bawerî hêvî û xebata xwe jî dest berneda.

Çîroka jîyana Cigerxwin, têkoşîn û xebata wî ya dîrûdîrêj neynîka dîroka gelê Kurd ya sedsala 20'an e. Di bendeke pêşgotinekî da, derbarî vî însanê mezin da nivîsandin, û bi her alî va danasîna wî ne mumkun e. Lê bi kurtebirî be jî, di pêşgotina vê xebata wî ya hêja da, em carekî dîsa li çîroka jîyana wî binhêrin û wî bi hurmet bi bîr binin.

Navê CIGERXWÎN yê rastîn Şêxmûs e. Lawê Hesen û Eysanê, di sala 1903 da, li gundê Hesarê nêzîkî Mêrdînê, li Kurdistan Tirkîyê hatîye dinê. Malbata Şêxmûs, berî şerê cihanê yekemîn, ji ber tengasiyên aborî mala xwe jî Hesarê bardikin dibine Amûdê. Li wir, Şêxmûs hîn 9-10 salî bûye de

û bavê xwe winda dîke. Piştî mirina dê û bavê xwe, ew li ba xwîşka xwe Asîyayê sitar dibe, dest bi rênçberîyê, şivantî û gavantîyê dike. Di navbera salên 1918 û 1920'an da, di rîya hesin da dixebite. Di 18 salîya xwe da dest bi xwandina dînî dike. Di sala 1928'an da îcaza melatîyê distîne û dibe pêş-nimêj.

Wextê Şêxmûs feqeh bû, li Kurdistanê gelekî gerîya, jîyana gelê Kurd, erf - edetên kurdî, pirsgirêkên civatê baş nas kir. Bi serhildana sala 1925'a ya Şêx Seîd Efendî ra, gîyanê nîştimanperwerîyê li ba Şêxmûs peyda dibe. Ji wê salê şûnda Şêxmûs Hesên dest bi xebata xwenasîya netewî, propaganda şerê azadîya Kurdistanê dike. Sedemên paşdamîyana gelê xwe, zilm û zordestîya dewletên dagirker, kedxwarî û sîtema axa û şêxên Kurdistanê dibîne û li dijî wan şer dike. Cubeyê melatîyê datîne alîyekî, dîsa dest bi rênçberîyê dike û pêra jî helbestan dinivîse. Êdî ew şervanekî azadîyê ye. Ji bo hişiyarkirina gel, geşkirina agirê azadîyê, helbestên wî, li seranserî Kurdistanê dibin defa hawarê. Ew bi rîya feqeh û malayên welatparêz xwe digihînin her derê Kurdistanê; dibin marş, dibin stran û li ser lêvên dengbêj û hozanan, keç û xor-tan digerin.

Cîgerxwîn, helbestvanekî têkoşer, ronahîdar û înternasyonalîst e. Helbestên wî, bi peyamên şoreşger û sosyalîst dagirtîne. Gelê Kurd ê bîndest, berî hertîştêkî gereke hişiyar bibe, dost û dijminên xwe baş nasbike; wek millet, bi xwe, bi çand, ziman û dîkora xwe serbilind be, xwe kêmtir nebîne, welatê xwe baş nasbike. Ji bo rizgarîya netewî û civakî, pêwîst e karker û gundîyên Kurdistanê xwe rêz bikin, qedera xwe û welatê xwe bigrin destê xwe. Pêwîst e jina Kurd bixwîne, zane be, di şerê azadîyê da cîhê xwe bigre. Hingê gelê Kurd dikare ji jîyana sedsalên navîn, ji paşverûtîya feodalî xwe xilas bike, dijminên ku welat di nav xwe da parvekirine, derxe derva.

Şair û mamostayê mezin, di praktîka jîyanê da, 50 salan ji bo bi cîh anîna van ramanan xebitî. Heta roja dawîyê jî 22.10.1984'an da ku çavê xwe li jîyanê girt, ew endamê rêxistineke sîyasî bû... Mîlîtanekî 80 salî bû.

Aha "FOLKLORA KURDÎ" niha di destê me da, şahidîke din e ku Cîgerxwîn ne tenê bi gotinê, bi kirinê jî rê nîşan daye. Wî di vê pirtûkê da gelek nimûneyên folklorê kurdî berhev kirîye, ew jî windabûnê xilas kirine. Cîgerxwîn nemir e.

Gelê Kurd wê vî lawê xwe ye payebilind, di çand, ziman û dîroka xwe da hertim bi bîr bîne.



Ji pirtûka bi navê Dîwana Yekan - Sewra Azadî

Eger ew tê xwendin, eger şîerên wî li ser zmanê xelkê ne û li çaralî digerin û dilgeşî, hêz û hêvî didin mirovan, xuya ye ew ne mirî ye. Cîgerxwîn îro jî hozanekî jînî ye. Wî bi dû xwe gelek efrandin hiştin. Hîn ku xweş bû çardeh efrandinên wî

çap bû bûn û heftên wan diwan bûn. Piştî mirina wî jî her sal efrandinê wî yên nuh çap dibin.

Dem 22-23 salî bûm min navê Cîgerxwîn bihîsti bû. Hevalekî min şîerekî wî xwendî bû û çend xet di bîra min da mabûn. Lê ewqas. Li wê demê jî, wek îro, şîerên Cîgerxwîn li welat bi dest nediketin (Wek yên Nazim Hikmet. Piştra bend û qeydên li pêş şîerên Nazim rabûn, lê yên Cîgerxwîn berde-wam e). Lê wî çaxî, gava rîya min bi gundekî Qereqoçanê ket û li wir, tiştê ku rastî hatim heyîrîm. Zarokên gund ku diçûn dibistanê jî Cîgerxwîn gelek şîer jiber kiri bûn. Wan ew şîer ne ji miellîmê gund, lê ji melayê gund hîn bû bûn. Li welatê me gelek melayên usa welatparêz û hişyar hene. Ew çanda gelê me ji neslekî derbazî neslê din dîkin û bi vî awayî kar û xebateke giranbuha pêk tînin.

Şîerên Cîgerxwîn îro jî li welatê wî di nav gelê wî da qedexe ne. Nizam li dinyayê, li welatên dinê jî îro tiştên usa hene yan na?

Di sazûmanên zordest da mal û kitêbên hin hozanan tên şewitandin (wek Nerûrda), li hin deran wan davêjine zîndan (wek gelek hozanên li welatê me), li hin deran tene kuştin (wek Lorca), hin ji welatê xwe dûr dikevin, li xerîbîyê dimirin û şîerên wan li welatê wan qedexe ye (Wek Nazim û Cîgerxwîn). Hin jî merivê sazûmanê ne û şîerên wan li kaqizên herf xweşik tene çapkirin, di radyo û tîlewîzyonên dewletê da tene xwendin, dikevin kitêbên dibistanan. Lê çî bê kirin jî merivên han tucar nikarin bibin hozanên rastî. Nav û dengê wan nayê bihîstin, bê bihîstin jî zû ji bîr dibe. Hozanên rastî yê din in. Şîerên rastî ji sînoran, ji tîlên sincikin, ji zevîyên mayînan derbaz dibin û heya gundê li çîyayê Qereqoçanê diçûn, dikevin defterê zarokên gundîyên feqîr û di bîra wanê teze da çî digrin.

Cîgerxwîn di sala 1903 da li hêla Mêrdînê di gundê Hesarê da li malbateke feqîr hate dinê. Navê wî danî Şêxmûs. Wî dê û bavê xwe hîn di zarotîyê da winda kir. Li cem merivên xwe, xasîma bi alîkarîya kekê xwe mezin bû. Hîn di zarotîya xwe da li cem gundîyên dewlemend, li cem axayan xebitî, xizmekarî kir. Hîn di zarotîyê da kete şerê jîyanê û nîrê zordestî û zêrandîne li ser xebatkaran naskir. Tiştên ku di wê demê da dît û hîn bû, piştra li ser raman û şîerên wî tesîreke mezin kirin.

Ji ber bûyer û tevhevîyên Şerê Mezîmî Pêşîn wî û kekê xwe jî barkirin û berjêr çûn, li bin xetê, li Amûdê cîwar bûn. Piştî şer li mintiqê gor mafên dewletên împeryalî sînorên nu hatin danîn û Amûd di nav sînorên Sûrîyê da ma. Cîgerxwîn êdî nekarî cardin vegere welatê xwe ye berê.

Wê demê dibistan li kêm cîyan hebûn. Şêxmûs jî wek gele hemdemên xwe rûyê dibistanê nedît. Di 187 da li cem melleyan dest bi xwendina dînî kir. Bo pêşvebirana xwendina xwe li gelek cîyan gerî, welatê xwe Kurdistan, derd û êşên gelê Kurd û zargotina wî ya dewlemen naskir. Di dema xwendina medresê da, her usa jî derheqa çand û edeba Kurdî da gelek tişt hîn bû, nivîskarên me yên klasîk naskir. Li ser wî, xasîma Ehmedê Xanî û Mela Ehmedê Cizîrî tesîreke mezin kirin. Di wan salan da dest bi nivîsandina şîer kir.

Li gundekî Sûrîyê bû mele û bi hişyarî û welatparêzîya xwe, bi bîr û bawerîyên pêşverû di demeke kurt da xwe nîşan da. Dijî zêrandîna şêx û axan derket û piştgiriya gundîyên feqîr kir. Bi camêrî dijî wan kesan derket ku di bin perda dîn da xelk dixapandin, ji bindestan dixwestin ku dijî zulm û zêrandîne bêdeng bimînin, stûyê xwe xwar bikin. Dijî bîr û bawerîyên kevn û pûç derket. Bona vê yekê, pir neçû, ew kesên zordest û kevnepereşt jê aciz bûn û gotin ew kafir e.

Di sala 1925 da, piştî têkçûna serhildana Şêx Saîd gelek

JÎYANA CÎGERXWÎN Î FRANDINÊN WÎ

Ferhad Can

Hozanê bi nav û deng Cîgerxwîn di 22'yê Çirîya Pêşîn, sala 1984 ji nav me barkir û çû heqîya xwe; emrê wî giha bû 81 salî.

Lê belê, ji bo hozanekî mirin ne ev e.

bîrewer û welatparêzên Kurd derbazî Sûrîyê bûn. Ewana di sala 1927 da bi navê Xoybûn komeleyek ava kirin. Şêxmûs jî tevî vê komelê bû û di kovara Hawar da bi navê Cîgerxwîn şîer nivîsandin. Ev şîer dijî zulm û zêrandinê bûn û bi kela welatparêzî tijî bûn. Bona vê yekê, di demeke kurt da nav û dengê Cîgerxwîn hat bihistin.

Şerê Dinyayê ya Duduyan û bûyerên piştî wê ku li heremê cî girtin, tesîreke mezin li ser Cîgerxwîn kir. Giha bir û baweriyên sosyalistîyê û di şîerên wî da welatparêzî û internasyonalî bi hevdu ra kelîyan.

Di sala 1950 da li Kurdistana Sûrîyê Partî Demokratî Kurd ava bû. Cîgerxwîn jî kete vê partîyê û heya mirinê jî endamê wê bû.

Di sala 1961 da şorişa Kurdistana Iraqê dest pê kir. Cîgerxwîn bi şîerên xwe piştgirîya şoreşê kir. Bi wê nema, derbazî Kurdistana Iraqê bû û ji bo elimandina kadroyên partîyê kar û xebat kir. Dema ku şer sekinî bû, di Akademîya Kurdî ya Bexdayê da li ser zman û edeba Kurdî ders dane xortan.

Şîerên Cîgerxwîn di demeke kurt da ji sînoran derbas bû bûn, li çaralî welat giha bûn destê gel û li ser zmanan bûn. Him bona vê yekê, him jî bona kar û xebata wî ya rêxistinê, gelek bala dijminan dikişand û gava li Sûrîyê êrîşên hukumetê dijî Kurdan xurt dibûn, Cîgerxwîn jî para xwe jê distend. Ew gele caran hat girtin, eza û cefa dît, hin caran revî û di gundan da xwe veşart. Carê jî derbazî Bêrûtê bû û xwe ji girtinê xilas kir.

Cîgerxwîn piştî sala 1970 demeke piçek rehet, demeke bê girtin û bê eza derbaz kir. Lê di vê demê da jî dîsa, bo nivîsandin û weşandina efrandinên xwe li Sûrîyê rewşeke baş tune bû. Bona vê yekê di sala 1979 da derbazî Swêdê bû. Piştra jina xwe û zarokên xwe jî anîn û li bajarê Stokholmê cîwar bû.

Cîgerxwîn kar û xebata xwe li der welat jî ajot. Wî ji destpêka xortaniyê vir da tim bi hêviya rizgarîya gel û welatê xwe jiya bû, bi vê bir û baweriyê şer kirî bû, gelek eza û cefa, gelek belengazî kişandi bû. Emrê wî giha bû 80, lê hîn roja rizgarîyê xuya nedikir. Vê yeke dilê wî hêvî û kîle dilê xwe tucar winda nekir û kar û xebata xwe ajot.

Cîgerxwîn bi devkî û bi qelem, heya mirinê di nav şer da bû. Ev merivê bi bejn û bal, porspî, rûken û jîndar di nav Kurdan da gelek bi rûmet bû. Mala wî tim bi mêvanan, bi nas û dostan tijî bû. Ew li hemû civînan sîyasî û çandî hazir bû, ku bi aliyê hêzên welatparêz dihatin çekirin. Gele caran çû Parîsê û Elmanîya Federal, tevî şevên Newrozê bû û axaft, ku bi destê KOMKAR'ê hatibûn çekirin. Bi daxwaza Qanatê Kurdo çû Lenîngradê û nas û dost dîtin.

Cîgerxwîn di 22'yê Çirîya Pêşîn da li Stokholmê, ji ber nexweşîya dil emrê xwe tamam kir û çû heqîya xwe. Çawa xeber hat bihistin ji çaralîyê Ewrûpê xebatkar û bîrewerên Kurd hatin li Stokholmê civîyan. Malbat û hevrêyên wî di saloneke mazin da sê rojan rûniştin û xelk hate sersaxîya wan. Ew sê roj bûn civînek ku jîyan û têkoşîna Cîgerxwîn hate ser zman û şîerên wî hatin xwendin.

Cendegê wî di 2'yê Çirîya Paşîn da bi teyarê ji Sûrîyê ra hate rêkirin. Dema şandinê gelek însan civîya bû.

Mirina Cîgerxwîn di nav Kurdên Sûrîyê da dengeke mezin derxist, ji ber ku wî piraniya emrê xwe di nav wan da derbaz kiri bû. Dema cendegê wî Şamê çû Qamişloyê li ser rê xelk bi hezaran kom bû. Li Kurdistanê jî bû mahşer. Rîya navbera Hesîçe û Qamişloyê serbiser tijî bû. Kurd jî bona hurmeta hozanê xwe yê eziz ji hawirdor Cizîrê, ji Çiyayê Kurd, ji Heleb û Şamê ref bi ref hatibûn. Di nav nas û dost û hezkirên

wî da gelek Erebb, Ermen û Suryan ji hebûn ku ew jî hati bûn. Di 5'ê Çileyê Paşîn da wexta cendegê wî binax kirin, dor 100.000 kesî li wê hazir bû. Ew li Qamişloyê, di baxçeyê mala wî ya piçûk da dan erdê. Ev mal di darê dinyayê da milkê wî yê heyf bû û bi alîkarîya nas û dostên wî hatibû çekirin.

Jîyana wî ya dirêj bi şer û şîer hatibû hunandin. Şerê wî dijî xiraban, neheqan û zordestan bû. Wî bo rojên delal, bo rizgarî û aştîyê şer kir. Di şîereka xwe da usa dibêje:

Ez xweş mirov im

Ne hîrç û hov im

Lê çibkim dijmin

Bê şer naçî der

Cîgerxwîn li medresê xwend, lê ew, bi rastî, xwendekarê dibistana jîyanê bû. Bona vê yekê tucar bir û baweriyên kevn û pûç hînî xelkê nekir. Wî rastî dît û bi camêrî ew anî ser zman. Ew bû mamosteyê gelê xwe. Tiştê ku rast dît û rast zanî heya roja mirinê got, kar û xebata xwe bi sebir û bê westan ajot, da ku xelkê hişyar bike, bikişîne nav refên tevgera azadiyê. Di heystê salê xwe da jî wek xortekî jîr û jêhatî bû. Meriv li himber xurtîya bîra wî şaş û metel dima. Cîgerxwîn baş fêmkiribû ku, wexta wan sazîyên kedxwar û pêwendiyên feodalî derbaz bûye û ew êdî li ber pêşveçûna gelê Kurd bûne astengên mezin. Bona vê yekê, Cîgerxwîn, bo hişyarkirina gel dijî kedxwarên wek şêx û axa şerekî bê westan ajot. Ew kesên han him gundiyên Kurd dizêrinin, tip û tazî dikin, zordestî û neheqîya dinê li wan dikin, him jî xwe wek parçeyek ji wan nîşan didin û cilê dostaniyê li xwe dikin. Cîgerxwîn di şîerekî xwe da bo wan usa dibêje:

Hey teres ferqî çiyê,

Ha neyar xwar ha te xwar

Cîgerxwîn tim dijî zordestîya li ser jinan, dijî bend û qeydên li ber pêşveçûna wan derket. Wî nîşan da ku ew zordestî û bend û qeyd çawa pêşveçûna civakî û şerê azadiyê sist dikin di civata Kurd da. Wî gazî jinan kir ku tevî karên civakî û sîyasî bin û her usa jî, di derheqa vê yekê de mêr jî hişyar kirin. Di dîwana xwe ya pêncê, Zend Avîsta da, di derheqa van adet û usûlên kevneparêz da usa dibêje:

Qirêja hezar sal û kevnepereşt

Di îro jî bo me meke mal û rist

Di şîerên Cîgerxwîn di welatparêzî bejn dide. Ew bi kîn û hêrs tijî ye dijî hêzên zordest ku gelê Kurd bindest kirine, dizêrinin, zulma dinê lê dikin û heya pir caran qirdikin. Lê ew, hukmên zordest û gelan, sinifên karbidest û xebatkaran tevî hev nake, di vî warî da hişyar e. Cîgerxwîn di warê netewî û navnetewî da dost û dijmin gelek baş ji hev cuda dikir. Wî bi çarçuwekî gelek fireh li dinê dihêrî. Wî dengê xwe ji bo hemû gelan bilind kir ku dijî faşîyê û împeryalîyê şer dikirin. Ew piştgirê reşikan bû ku li Amêkîra Bakûr dijî nijadparêzî şer dikirin, ew piştgirê gelê Wîetnamê yê mêrxwas bû. Ji bo têkoşîna van gelan bi dilgermî nivîsand û pesna wan da. Di şîerên wî da welatparîzîyêke kûr û internasyonalîyêke fireh bi hevra kelîya.

Di warê sîyaset û hunermendî da jî usa bû. Cîgerxwîn bi jîyan û xebata xwe, karê sîyasetê û ya çandî bi hevra ajot û bi vî awayî derseke gelek mezin da wan kesan ku, dixwazin van herduyan ji hev veqetînin û sîrên Çînê daynin navbera wan.

Ma ev herdu ji hev dibin? Eger çand tesîra xwe li ser jîyana mirovan di warê ramanî da dike, bi vî awayî li ser jîyana rojane jî dike. Ew çawa ji sîyasetê bê cudakirin? Ew gotina ku "sîyaset û çand ji hev cuda ye", ew gotineke pûç e. Ew hunermendê ku dibêje tu pêwendiyê min bi sîyasetê tune û xwe dike keleya ku ji diranê filê çê bûye, ew jî xwe û xelkê

dixapîne. Ew bi xwe jî xizmeta bîr û bawerîyekê û bi vî şiklî, xizmeta sîyasetekê dike. Sîyaset û huner wek goşt û hestî ye.

Şiêr û hemû efrandinên Cîgerxwîn bi welatparêzî û bi şoreşgerî tijî ne bû bi wan xemilîne. Bi vî awayî Cîgerxwîn tevî karê şoreşgerî bûye. Lê ew bi vî nemaye, raste rast di karê rêxistinî da jî cî girtîye û heya dawîya emrê xwe dev jê bernedaye. Di van salên dawî da adetek derketî bû, hin kesan karê çandî mane dikirin û xwe ji sîyasetê dûr dixistin; lê Cîgerxwîn tucar guh neda gotinên han. Wî usa bersîva wan da:

*Bibe partî û hem bibe partîzan
Eger serbilindî dixwazî, bizan*

Heya îro heyşt dîwanên Cîgerxwîn çap bûn. Hîn jî dîwaneke çapnebûyî maye. Cîgerxwîn tevî şiêran çîrok jî nivîsandin û li ser zman, dîrok û zargotina Kurdî efrandinên wî hene. Hin efrandinên derheqa dîroka Kurdî, jî zmanên dinê wergerande zmanê Kurdî. Efrandinên ku heya nuha çap bûne 17 heb in. Qasî 20 efrandinên xwe hîn çap nebûne û di nav van da bîranînen wî jî hene.

Cîgerxwîn hozan û nivîskarekî şoreşger bû ku gelek rûçikên granbuha pêra civîya bûn. Wî wek tovekî xas di axeke bejî da bejn da, gelek bahoz û lehî derbazkirin û berhemên xwe dan. Ew jîyana bi êş û zehmet, zordestîyên ku dîtî û rojên reş, her usa jî bûn sedemê derketina Cîgerxwîn wek hozanê berxwedanê, hozanê azadîyê.

Ew ewdalekî gelê Kurd yê xas û bijarte bû. Gelê Kurd bi wî serbilind dibe. Cîgerxwîn îro jî bi şiêrên xwe yê tijî kel û dilgermî, bi jîyan û xebata xwe vê wek nimûne di tevgera gel da dijî. Cîgerxwîn bi me ra ye û wê her bijî.

Efrandinên Cîgerxwîn ku heya nuha çap bûne:

1. Dîwana Yekan, Şam, 1945
2. Cîm û Gulperî, çîrok, 1947
3. Sewra Azadî (dîwana duduyan), 1954
4. Reşoyê Darê, çîrok, 1954
5. Gotinê Pêşîya, 1956
6. Awa û Destûra Zimanê Kurdî, Bexda, 1961
7. Ferhenga Kurdî, Cildê Pêşîn, Bexda, 1961
8. Ferhenga Kurdî, Cildê Duduyan, Bexda, 1962
9. Kîme ez (Dîwana Sisêyan), Bêrût, 1973
10. Mîdya û Salar, çîrok, Bêrût, 1973
11. Ronak (Dîwana Çaran), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1980
12. Zend Avista (Dîwana Çaran), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1980
13. Şefaq (Dîwana Şeşan), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1982
14. Hêvî (dîwana Heftan), Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1983
15. Tarîxa Kurdistan, 2 cild, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1985-1987
16. Aşitî (Dîwana Heyştan), Stockholm, 1986
17. Folklorî Kurdî, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1988

CEGERXWÎN

Celadet Ali-Bedirxan

Navê wî Şêxmûs e. Navê bavê wî Hesên û yê diya wî Eyaşan bû. Hesên kurê Mihemed, Mihemed kurê Mehmûd, Mehmûd jî kurê Elî ye.

Li gora ko seyda ji min re gotiye ev Elî digel bireyê xwe, ji

nav gurdilan, ji gundê Pêkende hatiye Hesarê, nav deksûriyan. Hesar bi Kercosê ve ye kû dikeve rojavayê Keskîfê.

Hesên keçek û du kur hebûn. Keça wî Asiya nûxwiriya wî bû. Di pey keçikê re Xwedê kurek da bû yê, bi navê Xelîl. Di pey re û di sala 1903'an da Şêxmûs hêj kiçik bû, li cem birayê xwe Xelîl dima. Lê ji ber ko li ber destê jinbirê debar ne dikir ber bi xweha xwe ve direviya.

Hesên beriya seferberiya sala 1914'an ji Hesarê bar kiribû û hatibû Amûdê. Wextê koç û rehmetê zarawên wî ji nû ve vegebiya bûn Hesarê. Piştî mîdekî dîsa hatin Amûde û li wêderê bi cîh bûn.

Êdî Şêxmûs li cem xweha xwe dima. Xweha wî ew dişand ber pez û carina jî jê re paleyî û rencberî ji dida kirin.

Lê Şêxmûsê ko di kurahiya dilê wî de agirekî miqedes vediket qîma xwe bi vî jîne ne dianî; ji nik xweha xwe jî direvî û gund gund li medresan û xwendegahan digerîya.

Gelek ne ketin navê ew Şêxmûsê sêwî û şivan bû feqeh Şêxmûs û çavên xwe li dînya zanistiyê vekir.

Herwekî di Kurdistanê de adet e; Şêxmûs her û her medreseyan deştê de xwend, çû welatê soran û jê gihastiye heta deşte Lehîcanê, di nav Kurdistanê ecem de.

Wextê Cegerxwîn ji welatê soran vegebiya deştê rast bi rast çû gundê Telşêrê û lê di bi cîh bû û di xwendinê de pê da erdê. Xwendina xwe li nik seyda Ibêdilal qedandibe jî, ji ber ko mela Ibêdilal di vî navê de çû bû rehmetê, îcaza xwe ji birayê wî, mela Fetihal, standiye.

Şêxmûsê sêwî yê ko bi rêve bû bû feqeh êdî gihastî bû paya seydatiyê. Wî seydayê ko piştê di nav kurdan de bi navê Cegerxwîn deng bidaya.

Piştî temankirina xwendina xwe, Şêxmûs melatîya gundan dikir. Dibû pêşnimêjê gundîyan, mehra wan dibirî, zekata wan dixiste rîzika şêrîetê û bi vî awayî dijî.

Vê jîyînê jî gelek dom nekir. Cegerxwîn dev ji melatîyê berda û dest bi cotkarîyê kir. Digel kurmancan du gund ava kirin. Navê gundê ko bi xwe tê de rûdinişt kiri bû Ceheneme. Seyda ji bo Cehenemê digot, ma ji xwe ne welê ye; mîletê ko ne bi ser xwe ye ma sekana wî ne ceheneme ye.

Cegerxwîn wextê ko dev ji melatîya gundan berda bergehê xwe jî guhart. Cib û şaş avêtin, riha xwe a dirêj û çarkekar ediland û dawîyê kete qelefata xortên vî zemanî, herwekî suretê wî şanî dide.

Wextê Cegerxwîn ev inqilabên ha çêdikirin, di nav mîletê wî de jî bi destên çend bijartan inqilabine mezîn çêdibûn.

Welatjorî di şerê biserxwebûnê de şikestî bûn. Qehremanên wî şerî, yê ko ji kuştinê xelas bû bûn, xwe da bûn çîyan û bera neyarên xwe didan. Hinên din xwe gihandi bûn derveyî welêt, civatîn datanîn û ji felata welatê xwe re dixebitîn.

Di Kurdistanê iraqê de zarawên kurdan di dibistanan de, bi herfên erebî be jî, bi kurdî dixwendin. Li Bexda, Silêmanî û li Rewandîzê kovar û rojnameyîne kurdî bi der dihatin.

Kurdên Rewanê, xêra teşkilata welatên Sovyetîstanê, bû bûn xwediyê elfabêke latînî. Bi vî elfabeyê rojnameyên xwe derdixistin û darsa zarokên xwe di dibistanên xweser de bi vî elfabeyê û bi zimanê wan ê mader digotin.

Di Sûriyê de jî elfabeke latînî hati bû belav kirin. Herçend ew elfabê di dibistanan de ne hati be jî xwendin, pê kitêbine dibistanî derdiketin, kovar û rojname belav dibûn. xort û kalin jî elfabeya nû ji hev hîn dibûn û her tiştên xwe pê dinivîsandin.

Seyda jî şûrê xwe ji kalên kişandibû, bera pût û latên îtiqadên batil û xurefeyan da dida, şerê neyarê humdir dikir, li kurdên darê li kurdên ko dar dixwarin digerîya. Ew kurdên

ko seydayê Xanî berî sê sed salî pêş me kirine.

Seyda rast bi rast bela xwe dabû mîr û beg û axa û şêxan. Ji lewre ji xwe re dijminine xurt û dijwar peyda dikirin. Carina cîh lê teng dibû: Lê seyda, bê perwa, şûre xwe di ser serê wan re vedîwanî û ekeke digote wan, ez dikim bi vî şûrî serê we jêkim.

Lê divêt bête gotin ko ji zelumên ko di sefa neyarên wî de dihatine dîtin, peyayine hêja û welatparêz meyildariya wî dikirin û ji tayê wî dibûn. Nemaze, rehmêtî Haco axa rast bi rast destê xwe datanî piştî wî, di rîya cidal û cihadê de ew dihêvot û jê re digot, teqsîr meke her eyb û kêmasîya me bibêje, lê têkilî dîn û dîyanetê mebe.

Tiştên ko me li jor gotî, birekî jînenîgarîya (tercîmey-hal) Cegerxwîn e. Herwekî, ji ber bêgaviyê di vî dîwanê de me her tişt kurt û ketebir kiriye, me jînenîgarîye Seyda jî bi kurtî got.

CEGERXWÎN Jînenîgarîya wî Osman SEBRÎ

Navê seydayê Cegerxwîn Şêxmus e, kurrê Hesên, kurrê Mihemed, kurrê Mehmed, kurrê Elî ye. Elî jî nav gurdîlan ji gundê Pêkendê hatiye nav deşûriyên gundê Hesarê.

Seyda di sala 1903an de ji dê û bavekî feqîr hatiye dinê. Berî ku mezin bibe bavê wî çûye rehmêtê, sêwî li nik xuha xwe Asîyayê maye. Biçûkî berxortaniya xwe bi şivanî û cotkarî borandî ye. Piştî vî demê, ji nûve çav daye xwendinê û ketîye rêza feqehan. Di demekî ne pirr dirêj de ketîye pêş hevalên xwe û şehedeta ilmê şerîetê li ser destê saydayê mela Ubeyd îstanîye.

Di vî navberê de tevgerên serxwebûnê di nav Kurdistanê de dest pê kiri bûn. Şêx Sêidê rehmêtî bi şerrê serxwebûnê rabû bû. Lê mixabin ku bêbextî û dilreşîya şêx û axan nehîşt ku ew xebeta welatî biçe serî, Şêx Sêid bindest û dîl, gelê Kurd jî şerpeze û bê rûmet kete ber dest û lingê neyar. Ji bo çavîşkandîna milletê Kurd, kuştin, bi agir sotin, serjêkirin, ji welat derxistin, heps û nefî kirin, di vî warî de herçiya ji Tirkan hat, derheqê milletê Kurd de teksîr nekirin. Van kirên neyar, ruhekî nuh di seydayê me de hişyar kir û hezkirina Kurd û Kurdistanê xiste dilê wî.

Berî istandîna îcazê Cegerxwîn bi feqetî çû bû Kurdistanî Iraq û Îranê. Vê gerra han jî di canê seyda de şobeke çak û ronak hiştibû. Derdê millet hêdî hêdî bir dibir millet jî nezanî û bêtifaqîyê dîl û bindest mabû; şêx û mela, beg û axa ji van kêmasîyan berpirsiyar bûn. Ji lewre berê xwest şêx û mela ji wacibê wan hişyar bike. Lê dema dît ku wan çav dane xwarina malê millet û bindestiya wî û dest dane destê neyaran û xulamîya wan; xîreta seyda qebûl nekir ku di nav wî refê bêbext û bêrûmet de bimîne, rabû cîbbe û şaşîk avêtin û wek camêran destên xwe vemalan û daket qada xebata welêt. Ev e tiştê kurt û serpilkî ji jînenîgarîya seydayê Cegerxwîn.

EW BI XWE

Ev bûn 23 sal ku seydayê Cegerxwîn nas dikim. Bi hikmê ve nasîna dirêj, min du meziyetên çak di seyda de dîtin ku hêjayî salixdanê ne.

1. Cegerxwîn derdê milletê xwe baş nasî ye. Bela milletê Kurd di mîr û paşan, beg û axan û şêx û mela de dibîne. Bêşik seyda di vî ramana han de ne î şaş e. Çîma ku ji hezar

salan û vir de, ew kesên han pêşî, sermîyan û rêberên vî milletî bûn. Cîhê ku can, mal û welatê wan biparastana, çav dan xwarina malê wan û ew dîl û bindest û welatê wan bi dest neyaran ve berdan. Cîhê ku ew bidana xwendin, zana û fêr û jîrek bikarana, tev de nezan û bê raman û bê arman hiştin. Cîhê ku yekîtî di nav millet de barnîna pê, rik û berberî xistine nav kurdan û hemî kirin neyarên hev. Bi vî awayî ew û welatê wan xistin bin destê neyar. Tenê têr dike ku em bikarin fikreke baş li ser van kesan bidin xwendevanan, şêx û mela bangîna xwe ji mirîyan dikirin; mîr û paşan, beg û axan jî bangîna jî neyarê millet û welêt kolîdar dikirin.

Ji lewre Cegerxwîn bê dilovanî kêmi û kasîyên wan dibêje, û millet serwextî fend û xap, bêbextî û dilreşîyên wan dike. Ez bawerim ku seydayê Cegerxwîn di vekirina çavê Kurdên Sûriyê û nîvroyê Tirkîyê de şopeke mezin û hêja hiştîye.

2. Cegerxwîn di kurdîtiya xwe de î rast û durust e. Ew çend rast û durust ku, di rîya welat û welatîyên xwe de sînga xwe ji zîvarî û belengazîyê vekiriye. Bi çav min ew yek ahun kaça fedakarî ya dawîyê ye.

Ji vî pêve; di rojên tengî û zîvariye de jî, dilgeşî û comerdî jî Cegerxwîn bi dîr neket. Rojêkê min ew dilteng û bêhêvî nedît, çî dema lê qewimîye tevî zîvariya xwe her û her destê alîkarîyê dirêjî heval û hogirên xwe kirîye.

Ji vî bi şûnde, seydayê me di rîya welat û welatîyên xwe de gelek west û êş, renc û zor heps û neheqî jî dîtin. Îro dibînim seyda bi gavên xurt û camêr berve armanca xwe diçe bi navê hevaltîyê ez wî pîroz dikim û jê re pêşveçûneke çak dixwazim.

DÎWANA WÎ

Herçî ew dîwan, ji dîwana seyda a pêşîn bi gelekî xwestir û hêjatir derketîye. Di dîwana pêşîn de, seyda ne hinde xurt û ne jî di armanca xwe de dîrbîn û yekrû bû; lê ew dîwan li ser armanceke xuya hatiye nivîsîn û rû û rêça wî tê de xweş dîyar in.

Gelek mixabin ku ji ber hin sebeb me nikaribû tevayîya dîwanê çapke û me jî bo îro bi evqasî têr kir. Ez gelekî hêvîkarim ku dîwana seyda a sîsiyan hin xurttir û hêjatir be. Heye ku ew dîwan di çapxaneyên Kurdistanê de bête çapkirin. Ma kî dizane ku pêşende di himbêza xwe ya nediyar de ji bo gelê Kurd çî vedîşere.

Şanî, 5.10.1954.

PÊŞGOTIN Hemîd Derwês

Çî gava ku mirovek, tîkoşer û şerşerên kurd bîne ber çavên xwe, bê guman, navê biwêj (Şair) e mezin Cegerxwîn di nav wan de wê bê êjmartin; ji ber ku, mamûstayê hêja ne tenê li perçeyên Kurdistanê û di nav milletê kurd de tê nasîn. Belam li temama cîhana pêşverû, û sosyalîst de jî xwedî nav û deng e.

Digel vî jî; wek xortekî kurd, dixwazim hinek nasîya xwe, li ser xebatkar û navdarê niştîmanî de di vî pêşgotina ha de, jî xwendevanên hêja re bi kurtî pêşkêş bikim.

Cegerxwîn: Navê wî, Şêxî nûs kurê Hesên, jî gundê Hesarê ji Kurdistanî Tirkîyê emrê wî her wek û wî di dîwana xwe ya yekem de gotîye: "di sala 1903 de ez hatime dinyayê, bi navê Sultan Şêxmûs ez çêbûme lê dayê." Yanê emrê biwêjê me neha dibe 70 sal. Cegerxwîn piştî ko bîrbir bû, dest bi

xwendina olperestî kir û ji bo temam kirîna xwendinê li çar qozîyê Kurdistanê gerîya û di vê gera ha de, halê milletê xwe yê sîyasî, civakî û aborî didît, pê agahdar dibû. Ev jîna kurd tê de, jîyanek bindestî û paşve mayî bû jî ber ko emperyalîstan wê demê welatê Kurdistanê perçe perçe kiribûn, paşverûyên Tirk, Ecem û Ereb jî zordestî û sitemkarî li kurd dikirin. Ji ber vê yekê; Cîgerxwîn di sala 1923 de, piştî emrê wî bû bîst, rewşa kurd û Kurdistan tê de, tesîrek pir mezin lê kir, di ber xwendina xwe re xebata niştîmanî û milletperwerî jî meşand, bi dengê bilind û bê tirs û bê pirs, li ristên xwe gazî milletê kurd kir, ji bo hişyar bibin, bindestî û sitemkarîya dijmin ser xwe rakin. Lê Cîgerxwîn bi rist û xebata xwe, xwest regekî gelêr (şa'bî) bide tevgera kurd, û bivî awayî bang temamên gorên (tebeqên) millet kir, da ko bi hev re bi yek destî rabin û welatê xwe rizgar bikin. Ev nêrîna han jî xweş xuyaye di dîwana wî ya yekem de. Lê piştî ku Cîgerxwîn ket nav xebatê, jê ve xwîya bû ku burcuwazîyên kurd, ew jî weke burcuwazîyên milletên din e. Îtir berê xwe rêça sosyalîstîyê û bixurtî û dijwarî şerê burcuwazên kurd kir, û rast û rast ban karker û cotkarên kurd kir û ji wan xwest ku dest bidin pirolîtarên cihanê û şerê dijminê mezin bikin ku ew jî emperyalîzm û paşverû ne çî Tirk û Ecem, çî Ereb û çî Kurd, û dît ku ew rîya han bi tenê Kurdistanê aza dike. Her wisa jî ev nêrîna xwe di dîwana duwem de bi cih kir ko di sala 1954 de hatîye çap kirin.

Di ber van raman û armançên xwe yê bilind û çek de Cîgerxwîn çendî belengazî, zulm û êş borandîye, lê tevî wî hawayî jî, bê serçimandin û birçîbûn, zindan û çola, dev ji rêya xwe ya rast û dirist bernada û her û her ser meşîya; bi vê rengê xebata xwe Cîgerxwîn rolek pir mezin di şîyarî û serxwebûna gora, gelêrên kurdî de list, proflîteryayê welat li qada wan da hesandin.

Di vê dîwanê de jî, biwêjê me, dîsa, şopa têkoşîn û şoreşgerî girtîye, nêrînek li ristêk li ristên dîwanê, dide xuyakirin ko seyda di ramanên xwe yê niştîmanî û civakî de gavên fireh ber bi pêşve avêtine, û ji ristên wî yê evîni, meruf tê dîghê ko seyda hîna ew Cîgerxwînê dil tenik û evîndar e û hevîdar in ko ev dîwan arîker bê ji bo ramanên pêşverû re li nav milletê kurd de.

15.3.1973

Pêşgotin KEMAL BURKAY

Ne hewce ye ku ez li ser şexsê Cîgerxwîn dût û dirêj binivîsim. Di çar parçên Kurdistanê da êdî kî heye ku wî nas-nake û derheqa emrê wî da ne bihîstîye? Li welatên dereke jî Cîgerxwîn, wek şairekî kurd ê mezin û wek hostayekî şoreşger bi nav û deng bûye.

Di dinyayê da hertişt gora şrûtên dorberê xwe pêk tê. Merivên rêber, serok û senatkarên mezin jî gora hewceyên zeman û mekan derdikevin, dîghên. Milletê me şairek mîna Cîgerxwîn derxist, jî ber Kurdistan hewcedarî wî bû. Ew nêzîke dused sal in ku Kurdistan dikele. Bo azadî ceng û şer dike û tê pelixandin. Gelê me hewcedarî dengê bilind bû; Cîgerxwîn bû ew deng; Wî di şîerên xwe da gilî û gazinên, hevî û daxwazên gelê me anî ser zmên û bilind kir. Bona vê yekê, gelê me jî ji wî ra xwedî derket, dengê wî bû dengê gel...

Cîgerxwîn hîn di xortanîya xwe da, di dema fegitîyê ku ew li Kurdistanê hêl û hêl digerîya, rewşa gel û welatê xwe bi her awayî, xweş fêmkir. Di wê demê da pir kes jî bindestîya welat

ra dişewitîn lê yar û neyarên gel û rêya xilasbûnê bi awakî zelal ne didîtin. Pîranîya wan, tenê zordestên biyanî jî gel ra dijmin dihesibandin. Dijminên nav gel, mîna axa û şexan, an ne didîtin, an jî xwe li ne dîtinê didan. Eşkere ye ku, qasî dijminên der, yê hundir jî sedemê belangazî û nezaniya gel in. Cîgerxwîn ew yek dît û bi dil û can şerê wan zordest û kedxwaran kir. Cîgerxwîn bi xwe mele bû, le wî gelek tiştên pûç û wala şikandin, avêtin avê, ew tiştên ku, ew hezar sal in, di nav însanê me da têne gotin û wan famkor dikin, wek ji pûsê perdekî dikişînin ber çavên merivan. Cîgerxwîn rastî dît û rastî got. Di vê babetê da Cîgerxwîn bi rola xwe hişyar e, lê ne qure ye:

*"Gotinê ku em dibêjin her kasî hişyar dikin.
"Ne gelek nû ne welakî nû gihîştin van dora.."*

(Ji Dewlemendê Bê Şeref)

Di alîyê nivîsandinê da Cîgerxwîn xwe paşda nade û têr dinivîse. Li ser bûyerên welat û dinyê li ser babetên dîrokî û li ser dil û delalan.. Ew, di xortanîya xwe da çawa bi qîret bû, îro jî usa jîr e, jêhatî ye. Ev dîwana wî ya çaran ku di 77 salên wî da derdikeve, ew yek jî nîşan dide ku Cîgerxwîn çawa karkerekî bê westan e di warê nivîskarîyê da. Cîgerxwîn, tevî helbestan, nivîsarên sîyasî û dîrokî jî dinivîse û di vî emrê xwe yî mezin da dimeşe, tev li civîn û meşîyên sîyasî dibe, dipeyîve û agîrê şoreşgerî geş dike. Ew yek jî naşan dide ku Cîgerxwîn îro jî wek xortekî bi hevî ye, dilê wî ciwan e û ew di rîya rizgarîya Kurdistanê û azadîya geş da şer dike.

Eşkere ye ku xweşikî û delalîya şîer, bi yekîtiya raman û his û şikil pêk tê. Heke yek ji wan kêmbê, an şunda bimîne, şîer jî nagihîje kemalê û dilê merivan pê şad nabe. Şîera Cîgerxwîn, wekî hiş û raman, bi alîyê şikilî li şîerek xurt û zor e. Ew bi reng û çînîkên Kurdistanê xemilîne. Bi alîyê gotin, çîrok, metelok û mecaz dewlemend in û xweş-eheng in. Carê li "Konê Reş" binêrin: Seyda, qasî koçeran navê tişt û toreyên wan dizane û şîera xwe bi wan xemilandîye, ew kiriye cewahîrek giranbiha.

Cîgerxwîn di dirêjahîya emrê xwe da bo gel û welatê xwe bê westan xebitî û hîn jî dixebite. Ew ewladekî Kurdistanê yê hêja ye. Lê Kurdistan jî qedrê wî dizane û bi heyîna wî şa dibe. Kurdistan, qedrê law û qîzên xwe yê camêr û canik ji bîr nake!

Şîerên Cîgerxwîn îro li çar alî Kurdistanê di bajar û gundan da di kom û mezran da di dest miellîman û melan, di dest mezin û xort û zarokan da ne. Raman û daxwazên wî bi awayî rû û can digrin, xurt dibin û di azadîya gel de rolok mezin dilîzin.

Hon - 1980

PÊŞGOTINA MIN Cîgerxwîn

Berî, ko ez dest bi pêşgotina xwe bikim, supasên xwe ji heval Kemal Burkay re Pêşkêş dikim, ko pêşgotinake xwe ji dîwana min re danîye. Çawa, ko ez supasên xwe ji wan heval mirovên ko ji bo çapkirina dîwana min re xwe eşandine û karkirine pêşkêş dikim. Weharengê supasên xwe ji dewlate Swêd ra pêşkêş dikim, ko alîkarî ji bo çapkirina dîwana min bi re kirine. Ji hemî dilxwaz û alîkarên xwe re jî supasên xwe pêşkêş dikim.

Ez dixwazim di vir de gotineke kurd û tevayî bibêjim ko hemî dîwan û ristên ristevan û nivîskarên kurd dereng û ne di

çaxên xwe de tene çapkirin. Ji lewra kêmweş û bêhêz û havil dimênin. Lê tenê tiştên heye ko rûmet û hêz û doz û dax-wazên wan dîwan û nivîsaran diparêzî, ko ew jî ev e, ko şoriş û kêferata gelê kurd her nayên rawestan. Û ji ber wilo jî kengî bêne çapkirin, doz û daxwazên wan weke xwe dimênin û gewşek û bêhavl nabin.

Lê çima em nikarin zû bi zû nivişt û dîwanên xwe çapbikin û belavbikin? Ev jî, ji ber ko çend dewletên şovîni û faşîstî, welatê me di nav xwe de perçekirine û heryek ji wan dixwazî me di nav xwe de bipişêvî û windabikî. Tevlî, ko ew jî dizanin, ko nema dikarin kurd û zimanê kurdî di nav xwe de winda bikin lê hêjî, di nav wan xewnexav û rewrewk û sawîran de dijîn.

Pêşgotin **Qanatê KURDO**

Meha avgûstê sala 1980 ji Stokholmê serwerên kovara kurdî "Roja Nû" dîwana çaran ya şairê me yê ezîz Cegerxwîn ji min ra şandibû, ku ez pêşgotinê bo wê binivîsim. Serwerên wê kovarê nivîsibûn: "Em û mamosta Cegerxwîn li wê ramanê bûne yek, wekî di destpêka vê pertokê da pêşgotina te mamostayê mezin hebe.

Em hêvîdar in, ku tu ji me ra ser vê efirandinê bîr û bawerîya xwe ango dîtina mîna pêşgotinekê bi rê kî."

Gelî heval û hevkarên delal!

Berê pêşîn ez gelekî şad bûm, ku şervan û têkûşerên kurdan li Evropê hene, teşkîl û sazmanên wan hene, ku ew bi pirsên rewşenbîrkirina neteweyê xwe va mijûl dibin, dixwezî dîwana Cegerxwîn bona xebatkar û tekûşerên îş û karên ronahîyê çap bikin. Ez gelekî şame, ku we ramana xwe kirîye yek, ku ez bi bawerîya xwe mîna pêşgotinê li ser wê dîwanê binivîsim. Ew spartî bextewarîke mezin e, li jîyîna xwe da ez gihîştîme wê rojê, ku bi xwestîna we dikarim şixulekî bi xêr û hêja bikim bona neteweyê xwe.

Spartîna we li ser çava qebûl dikim, lê divêt hûn bizanin, ku nivîsandîna pêşgotinê bona dîwana şayîrê meyî mezin û hezkirî Cegerxûn ne tiştêkî hêsa ye. Bona vî karî, bona vî şixulî divêt meriv li hemû pirsan da zana, hozan û pispor be bi zanîna xwe va çend serfîyan li ser Cegerxûn ra; ez xwe hesab nakim merivê wusan û bi fikira min pêwîst e bêjim, ku heta niha sed car heyf, ku li nav neteweyê meyî bindest da merivên wusan tunene; bi rastî gotî, dibe hebin lê min navê wan ne bihîstîye, eger hebûna, minê xwe bextewar hesabîkîra û ji kovara "Roja Nû" ra binivîsîya, ku nivîsandîna wê pêşgotinê bona dîwana Cegerxûn bispêrne wî. Lê niha herçend serwerên wê kovarê pêra layq dîtîne, ji min ra nivîsîye, ku ez "pêşgotinê ango dîtîna xwe mîna pêşgotinê" binivîsim, ez mecbûr im wê xwestîne biqedînim, binme serî.

Cegerxûn bi reng û rûye xwe va, bi nivîsarên xwe va wek teht û kelemên serê çiyayên Kurdîstanê here bilind e; sedan sed sal hatine, çûne û bihîrîne, lê ew teht, ew kelem li cîyê xwe da bi tîk, qaym û berk mane, Cegerxûn jî li hunerwerîya xwe da, li bîr û bawerîya xwe da bi qaym serbilind û serefiraz maye û li rîya xwe da her diçe û diçe.

Dî jîyana Cegerxûn da li nav her çar parên Kurdîstanê da gelek rojên giran qewimîne, li jîyana xelqê Kurd da gelek caran bûye reşbayî, bobelîsk, tofan û baran, lê teht û kelemên serê çiyayên Kurdîstana dabeşkirî li cîyê xwe da mane, ne leqîyane; Cegerxûn jî mîna wan teht û keleman li ser bîr û bawara xwe da bi qaym, berk rawestayê, ji cîyê xwe çep û

rast ne leqîyaye, ne hejîyaye, raste-rast li rîya xwe da ber bi merem û mebesta xwe diçe û wê here; ew bûye dengbêj û borîjenê serbetîyê û azadkirina neteweyê kurd, ev bû û ev e armanca jîyana wî mêrî. Li dor û berê çiyayên Kurdan, li deşt û bestên Kurdîstanê xûnavî da xelqê Kurd toximê kurdewerî û wetenperwerîyê reşandîye. Li tarîx û diroka Kurdan da gelek û gelek zefîtkar hatine, ku rabîne ser wan teht û kelemên serê çiyayên welatê Kurdan, xwestîne Kurdan qir bikin, li nav xwe da pûç bikin, bihelînin, lê nikarbûne û nikarin bikin. Ji rojhilat, ji rojava, ji jor (bakûr) ji jêr (Başûr) gelek û gelek caran dijîman li ser Kurd û Kurdîstanê da girtîne, gelek caran mêrkuj û xûnrêjên mîna Cengîsîxan, Ayatola û mayatola Kurd û Kurdîstan kirine nav agir û alavan, talan û tajan kirine, sotîne, kuştîne, lê nikarbûne reha Kurdan ji binîva biqurçimînî, nikarbûne û nikarin, çimkî gelek mêrên mîna Cegerxûn ji nav sîng û berên çiyayên Kurdîstanê ji paşîla jinên Kurd yê delale xûnşîrin û bînge û binejîya Kurdan derketîne, rabûne û ala kurdewerîyê û kurdperwerîyê, ala azadkirina kurd û Kurdîstanê girtîne destê xwe, serwerî û rêberî li şerê serxwebûna neteweyê xwe kirine. Navê gelek mêrxas, şerkeran û qeremanan li tarîxa kurdan da, xasîma li sedsalîyên nozda û bîstan da, aşkera ye. Wana jî toximê azadkirina kurd û Kurdîstanê reşandîye, her sal li dû hev ew toxim li nav deşt, mêrg, newal û bestên welatê kurdan da hêşîn dibin, digihîjin, li nav wan da gelek kulîlk, gul dibişkivin û dilê keç û xortên kurd şa dikin û pê ra jî tîne bîra wan, ku ew gul, ew kulîlk bi xûna mêrxasên meydana şerê serxwebûna neteweyê kurd avreşan bûne, gihîştîne û bihar bihar her sal dil û canê qîz û xortên kurd qal dikin û ew hazîr dibin bona rojên oxirmê giran, bona roja xîret û namûsê.

Miletê kurd bi navê mêrxas û qeremanên şerê serxwebûna welatê xwe fexîr û kubar dibe, nek bi tenê bona wê yekê, kulîli tarîxê da ew mêrxas û ew qereman bi çek û sîlihan va rabûne, derketîne meydana şerê azadkirina milletê xwe, lê wusan jî wana mala xwe, canê xwe û ruhê xwe terxan kirine bo xatîrê serxwebûna kurdan, bo xatîrê azadîya wan. Miletê kurd wusan jî bi navê şayîr û helbestvanên xwe fexîr û kubar dibe, ew qedir û qîmetê wan dizane, bi navê wan serbilind e, çimkî ew şayîr, ew helbestvan ji ber pêş û paşîla jinên kurd yê jîr û êgîn û zîrek derketîne, ji nav şaxên Kurdîstanê rabûne, derketîne meydana şer, li rex qeremanê çekdar wek teht û kelemên serê çiyayên bi şêranî ala rengê sor, kesk û sipî girtîne destê xwe, şer kirine, mala xwe, ruhê xwe, canê xwe terxan kirine bo xatîrê azadkirina neteweyê xwe, welatê xwe.

Çaxê ez navê şayîrên kurdan, navê helbestvanên kurdan tînim bîra xwe, herdem navê hezkerê me, şayîrê me mezin û hêja Cegerxûn tê ser lêvên min, li hiş û serê min da rûniştîye ku ewî jî mala xwe, ruhê xwe û canê xwe terxan kirîye bo serbetî û serxwebûna kurdan; dibe rast e, ez bêjim li sedsalîya me da şayîr û helbestvanê kurdên kurmanç yê herî mezin bi fikir, bîr û bawera xwe va weke (mîna) Cegerxûn tune. Cegerxûn bi rewşa xwe va, bi efirandinê xwe va, bi ramana xwe va behra bê berî û bê binî ye, gelek giran e meriv noqî wê behrê be û bizanibe çî di wê behrê da heye. Bona wê yekê divêt meriv noqvanê zana be û pispor be; ez xwe hesab nakim merivê wusan. Cegerxûn nek bi tenê şayîr û helbestvan e, ew wusan jî zana û zanyar e, ne rehet e li ser hemû efirandinên Cegerxûn li vira binivîsim û fikira xwe bi firevan binivîsim. Lê her çend kovara "Roja Nû" spartîye min, ku ez pêşgotinê bona dîwana wî, bona wî şêrê nav çiyayên kurdan binivîsim, ez nikarim bêjim na, ez mecbûr im qasî qewata xwe, qasî zanîna xwe çend gilîyan binivîsim; lazîm e ez binivîsim çimkî "Roja Nû" dixwaze wê dîwanê çap ke bona

palan û gundî û xebatkarên kurd. Di vî îşî da ez berpîrsîyar im çend gilîyan binivîsîm.

* * *

Li sala 1947 li Însîtûta rohilatnasîyê da ez mijûlî ziman, etnografî û litêratûra neteweyê kurd dibûm. Li wê înstîtûtê da gelek zanyarên Rûs yên mezin û navdan dixebitîn, li nav wan da çend profesorên qedîrgir hebûn: Aleksandîr Arnoldovîç Frêyman, ew serokê koma îrannasan bû, ez li ber destê wî û bi serkarîya wî mijûlî karê xwe dibûm. Îgnatî Yûlianovîç Kraçkovskî serokê koma erebnasan bû, akadêmîk Vasîlî Vasîlêvîç Strûvê, serokê înstîtûta rohilatnasîyê bû, Evgênf Edûardovîç Bêrtêls, serokê kafêdra filologîya îranîyê ya fakûltêta rohilatnasîyê ya zanînga Lêningradê bû û yên din bûn. Mabeyna min û wan xweş bû, wana ez hez dikirim û gelek caran arîkarîya min dikirin, temî û wesfîyetên baş didane min.

Rojekê ez li sivdera înstîtûta me da rastî profêsor Kraçkovskî hatim. Ewî ez dame sekinandinê, devê çentê xwe vekir û kitêbek jê derxist, dirêji min kir got "Xortê delal, han ji te ra vê kitêbê, dibe hewasa te pêra hebe, bi kurdî nivîsîne, îrannasê navdar Vlîdmîr Fêdorovîç Mînorskî ji Londonê şandîye, lê binhêre, bixûne, dibe kêrî te bê."

Min ew kitêb hilda, lê nihêrî, dît, ku bi herfên latînî li ser nivîsîne "Dîwana Cegerxûn", min rûpelê wê vekir, li rûyê din dît: şiklê Cegerxûn çapkirî bû, li binîya wî da nivîsî bûn: "Xwedîyê dîwanê". Min fehm kir, ku Cegerxwûn xweyîyê dîwanê ye, lê min nizan bû Cegerxûn kî ye, min navê wî, navê merivê awa nebihîstibû, ez fikirîm, ketme mitala "Cegerxûn kî ye?" çima "Dîwana Cegerxûn"; li berê ez haj pê nîn bûm, ku Cegerxûn şayîr e.

Min belgên kitêbê wergerandin, navê çend şîeran xwendin, li axirîya kitêbê navnîşa şîeran nivîsandibûn, min pêşgotin xwend û pê hesiyam, ku kitêb li Sûrîyê bi arîkarîya rewşenbîrkerên kurd hatîye çapkirinê, ku Cegerxûn navê şayîrî zêde-ye, navê wî eslî Şêxmûs e, yanê Şêx Musa ye. Bi naverokên şîerên dîwana wî ez pê hesiyam çima ewî navê "Cegerxûn" li xwe kirîye. Ji ber halê qûltîya miletê kurd, ji ber derd û kulê gundî û pale û xebatkarên kurd ew dilêş bûye hergav bûye ah û zarê wî, dil û cegera wî xûn girtine, sebeb vê yekê ewî navê xwe kiriye Cegerxûn. Bi xwendina dîwana wî ez pê hesiyam, ku ew ne şayîrê sedsalîya navîn e, lê şayîrê zemanê meyî niha ye; hewas û kêfa min bi zimanê dîwana wî ra hat, kurmançîya wî gelek xweş bi min hat, gelek wext bû, ku min ew dîwan hergav bi xwe ra dibir, ji destê xwe der ne dixist, çaxê ez ji îş û karê xwe azad dibûm, min ew dixwend, çiqas diçû, ewqas hewesa min bi şîer û helbestên wî ra dihat, her şîerekê, her helbestekê ez didame hêlana û heyecana. Di wan da derheq derd û kulê miletê kurd, jîyîn û halê Kurdan û şerê wanî serxwebûn hatibû nivîsandinê. Berê min qet kitêbên nivîskarên kurdan yên mîna vê dîwanê ne dîtubûn û ne jî xwendubûn; li wê dîwanê da berê pêşîn min deng û basên yekbûn, hevkarîya kurdan bo xatîrê serxwebûna welatê wan xwend. Bi xwendina wê dîwanê hate ber çavê min dîroka şerê kurda, serhatî û dîroka zana û hozanên kurdan, min xwe bextewar hesab kir, ku dîwana wusan ketîye destê min, ku pê hesiyam, ku şayîrêkî kurda wusan heye û navê wî Cegerxûn e.

Ji welatê Sovête der bi saya serê Celadet Bedîrxan û Kamûran Bedîrxan nav û dengê Cegerxûn zû va li nav her çar parên Kurdistanê da belav bûbû, herdu mêrên qeremanê şerkerên rewşenbîrkerên neteweyê kurd li kovarên xwe "Hewar", "Roja Nû" û "Stêr" da, "Ronahîyê" da herdem şîer û helbestên

Cegerxûn çap dikirin û kovarên wan li nav salên 1932 û 1945 da bûbûne binge û binaxa çapkirin û belavkirina efîrandinên Cegerxûn. Eger ew kovar tunebûna, ne hatina çapkirinê, şîer û helbestên Cegerxûn jî qet çap ne dibûn û xelqê kurd pê ne dihesîya, ku li nav wî da hozan û zana û şayîrên mezin hene, ku yek jî wan Cegerxûn e.

Di kovar û rojnamên Celadet Bedîrxan û Kamûran Bedîrxan da kurdnasê firansî Toma Buwa û Rojê Lêsko, çende miqalên biçûk derheqa jîyîn, îş û karê Cegerxûn da û derheqa şîer û helbestên wî kurdewerî û wetenperwerî da çap kirine. Bi gilîkî ji welatê Sovête der nav û dengê Cegerxûn zû va eşkera bû, her li Sovêtîstanê kesek haj wî mêrî tune bû, navê wî ne bihîstibû ne jî efîrandinê wî xwendibûn.

Li sala 1952 an da min miqalek bi navê "Litêratûra kurdên derva derheqa halê kurdên Sovêtîstanê da" li kovara "Îstorîya î filologîya stran Vostoka" da (vîp. 3) li Lêningradê bi zimanê rûsî çap kir. Di wê da min çend rêzên şîerên Cegerxûn li ser welatê Sovête çap kirin, anîn ber çavê xwendekaran, ku pê bihesin Cegerxûn di şîerên xwe da dinivîse, ku Sovêtîstan dostnê neteweyê kurd e, ku ew terefdar û piştîvanê şerê azadkirina xelqê kurd e, ku ekserê sor wê bibe azadkerê kurd û Kurdistanê, ku xelqê kurd ketîye ser rîya Marks û Lênin û qet tu cara jî wê rê der nakeve.

Li paşê li nav salên 1946 - 1953 an da min li zanînga Lêningradê da dersê zimanê kurdî dida şagirtên kafêdra filolojîya îranîyê. Bi biryarê wê kafêdrê gerek ew şagirtên kurdî hîn dibin, biçûna nav kurdên Ermenîstanê, bibînin ew çawan dijîn û li nav wan da bi praktîkî hînî xebardana zimanê kurmançî bibin. Havîna sala 1953 min şagirtên xwe M. B. Rûdênko, R. L. Sabolov, T.N. Paxalîna, A. I. Îvanova, A. A. Grûnbêrg, H.I. Usupov û yên din bi xwe ra birne praktîkê nav kurdên nehîya Abaranê. Berî hingê bextê min lê xistibû, dîwana Cegerxûn ya duduwan jî ketibû destê min. Eva dîwana ji ya pêşîn baştir bû, tê da nek bi tenê şîer û helbestên derheqa jîyîn, ayîn, hal û dîroka şerê serxwebûna kurdan hatibûne nivîsandinê, lê wusan jî derheqa dostî, hevkarî, azadî û aşî li nav neteweyên bindestî da hatibûne nivîsandinê. Şîer û helbestên vê dîwanê gelek xweş bûn û min ew dîwan bi xwe ra bir. Ez û şagirtên min em li gundê Camûşvana mezin cîwar bûn. Hingê Emînê Avdel bi jin û zarûwên xwe ve hatibûne wî gundî, li mala xalê wî Cindî da cî-war bûbûn. Bi xwestina Emînê Avdel ez jî çûm ketîma mala xalê wî û tev kulfetê wî cîwar bûm, şagirt jî li otaxên dersxanê di cî-war bûn. Hingê min carnas şîerên dîwana Cegerxûn ji Emîn ra û biçûkên mala wî ra dixwendin. Ew şîer bi Emîn û zaruwan xweş dihatin. Li paşê min û wî va ramana xwe kire yek, ku ji wê dîwanê şîerên Cegerxûn yên bajarvanîyê (şîer û helbestên pêşketî, şûreşgerî, kurdewerî, wetenperwerîyê, dostî û hevkarîya neteweyan) hilçînin û cuda li berevokê da bona kurdên Sovête bi herfên kirîlîkî (rûsî) çap bikin. Hingê hevalekî me kurd li komîteta partîya komûnîstên Ermenîstanê da dixebitî. Em çûne cem wî, ku ew arîkarîya me bike bi te-vayî em herne dîwanekî çapxanê lava bikin, ku şîerên Cegerxûn yên bijare bi herfên rûsî bona kurdên Ermenîstanê çap bikin. Ewî hevalî milê xwe ne da ber xwestina me, got: Ez çi zanim Cegerxûn kî ye, belkî koneperest derkeve, dijminê welatê Sovête be, zehf ji ewî çend xeberên baş derheqa welatê me da nivîsîne xwe hesab dike Bolşêvîk, komînîst." Ez û Emînê Avdel di dilê xem, por pojman ji otaxa qulixa wî derketin, vegeyîyan çûn.

Li sala 1957 da min rêzmanî xwe ya kurmançî (Gramatîka kurd skogo yazîka (kurmançî) bi zimanê rûsî çap kir. Hingê min pê ra layq dît çend şîerên Cegerxûn di wê rêzmanê da çap

bikim. Min ev şîerên jêrîn: "Halê gundîyan", "Reşo û gundî", "Ta kengê emê karker û cotkarê bega bin", "Xwendin", "Pembûwê meye, lê em tazîne", "Heval pol Robson", "Mehrecana Bêrlînê", "Hozan û şayîrên kurd" di wê rêzmanê da çap kirin (300 310). Di rûpela şeşan da derheqa Cegerxûn da min ev xeberên jêrîn nivîsîne: "Cegerxûn vîdayûşîsya kurdskiy poët Sîrîfî, borêts za nasîonolnûyû nêzavîsîmost, dêmokratîyû î osvobodênîyê naradov Blîjnêgo Vostoka ot gnêta împîrîalizma" yanê "Cegerxûn şayîrê kurdên Sûriyê navdar e, li helbestên xwe da ew derdikeve meydana şerê azadkirina netewayên bindest ji bin zulma împêralîzmê bo xatîrê serxwebûna wane demokratî."

Li paşê di nav salên 1963 - 1966 Ordîxanê Celîl ji Ermenîstanê şandibûne Lînîngradê cem me, ku qursa apîrantûrê da hîn be. Çaxê ew hîn dibû, min herdu dîwanên Cegerxûn dane wî, ku bixûne. Li wextekî da ew bû nasê efîrandînên Cegerxûn, şîer û helbestên wî hez kirin. Rojê ewî ji min ra got: "Apê Qanat, baş dibe, eger hine şîerên Cegerxûn bi herfên rûsî bona cahilê Ermenîstanê çap bikin." Min got: "Ew meremekî baş, çend sal berê min bi xwe xwest wê xebatê bikim, lê hingê hevaleyê qulixdar û berpîrsîyar li wê pîrsê da arîkarî min ne kir, niha tu bike, ezê arîkarî te bikim, şîerê Cegerxûn bijare çap bikin." Ew şîer û helbestên Cegerxûn ji dîwanên wî yê bajarvanîyê derxistin, wergerandîne ser herfên rûsî û pêşxeber ji berhevoka wan şîeran ra bi kurmancîya şkestî nivîsî, di wê pêşgotîne da derheqa qedir û qîmet û nîrxê wan şîeran li pîrsa civakî û sîyasetîyê da şîrovekir, pêşgotin da min, min ew rast kir û ramana xwe bona çapxana Ermenîstanê nivîsî, ku çapkirina wê berhevoka şîer û helbestên Cegerxûn gelek bi muhîm û feyda ye bona kurdên Ermenîstanê. Ew Berevok li sala 1966 li Ermenîstanê bi lê nehîna Wezîrê Eşo hate çapkirinê.

Li sala 1966 ji Azêrbecanê kurdekî ji min ra namek nivîsî; ewî di nama xwe da nivîsîbû: "Navê min Eskerov Şamil e, ez kurdê nehîya Kelbêcarê me, li wê nehîyê de kurd dijîn, min mekteba partîyê li Bakuyê xilas kirîye, niha li nehîya Kelbêcarê li nav kurdan da mijûlî xebata rewşenbîrkirina netewe dibim, mela min heye li ser lêgerîna lîteratûra kurdî bixebitîm, ez lava dikim, tu bi kerema xwe ji min ra binivîsî lîteratûra kurdî heye? Li kîderê dest dikeve?"

Min bersîva nama Eskerov Şamil nivîsî, ku "du dîwanên şayîrekî kurdên Sûriyê li cem min hene, nivîsarên wî gelek bi qîmet û hêja ne, navê wî Cegerxûn e, ezê dîwanên wî ji te ra bişînim, tu bixûne, bi fikira min layq e meriv xebatke zanyarî derheqa efîrandînên wî da binivîse." E qayî bû name nivîsî, got: "Bi kerema xwe wan herdu dîwanan ji min ra bişîne, ezê ser bixebitîm, lê bigerim, serederîyê lê bikim, dîsêrtasîya zanyarî li ser efîrandînê wî da binivîsim." Min herdu dîwanên Cegerxûn ji Eskerov Şamil ra şandin. Sal û nîvek şûnda ew hate Lînîngradê, meheke havîn li mala min da ma, hemû kovar, rojnamayên kûrmancî (Hewar, Roja Nû, Ronahî, Stêr) û kitêb û pertokên li ser tarîx û kûltûra kurdan çapkirî xwendin, çî bona xebata wî zanyarî lazîm bû, ewî jê hiçand û sala 1969 bi xêr û silamet dîsêrtasîya xwe "Efîrandînên şayîrê kurd Cegerxûn" pawan kir. Xên ji wê ewî pertokek bi zîmanê azêrbecanî "Xelqin şayîrî Cegerxûn" çap kir. Di xebatên xwe da Eskerov Şamil efîrandînên Cegerxûn parê ser van koman dike: 1) Şîerên yekbûn û rewşenbîrkirinê (Ronahîkirinê); 2) Şîerên dostîye neteweyê kurd û neteweyê Sovêtê; 3) Şîerên li ser aşîtiyê li dinyayê da; 4) Şîerên pêşberî şêx û pîrên muftexûr.

Li paşî analîza van şîeran Eskerov Şamil mijûlî kêş û qafîya (çapa rêzbendê) şîerên Cegerxûn bûye û hatîye ser wê

fikirê, ku Cegerxûn şîerên xwe bi çapa rêzebenda û forma mûxames, mesnevî, qasîde, rûbayî û xezel li hev anîne lê bi pîranî ewî şîerên xwe bi formên bangan nivîsîne, gelek şîerên wî rêzên wan şeşbangî ne, heftbangî ne, heyşbangî ne, dehbangî ne, û mîne stranên kurdî bendên wan li hev tîne û bi teqîl tîne gotîne û stranê. Li paşî wan nivîsarên min ji jorê navê wan nivîsandi li gelek nivîsarên nivîskar û zanyarên Sovêtîstanê da navê Cegerxûn dihate nivîsandinê, dihate gotîne, ku ew şayîrê neteweyê kurdî herî pêşkevî ye, herî demokrat û înternasînalî ye (binêre "Almanax Kûrdskey Lîteratûrî", Bakû, 1959; Nado Mahmûdov, Neteweyê kurd, Êrêvan, 1959 (bi zîmanê Ermenî); Boşlaya Sovêtskaya ênsîklîlopêdiya, Moskova, 1963, t. 24; Jûrnal "Drûjba narodov" 1963, N 12 û yên din).

Bi vî cûreyî nav û dengê Cegerxûn li nav Sovêtîstanê da belav bû, biçûk û mezinên kurd navê wî, şîerên wî bihîstine, dixûnin gelek şîerên wî ezber kirine, li êvarîyan da bi ezber dibêjin; zanyarên kurd û rohilatnasên Sovêtê pê hesîyane, ku şayîrekî kurd şûreşgir, pêşketî û demokrat heye, ku navê wî Cegerxûn e. Me ev zanibû çaxê herdu dîwanên wî pêşîn ketibûne destê me. Niha em pê hesîyane, ku dîwana wî sisîyan "Kîme ez" derkêfiye û niha ji dîwana wî ya çaran hazir bûye bona çap kirinê. Eger em bi temamî li naveroka (mezmunê) hemû dîwanên wî binhêrin, baş bifikirin, emê bêne ser wê fikrê, ku efîrandînên wî bi bîr û bawera xwe va, bi nêt û merem û mebestên xwe va pareve dibin ser van koman: 1) Şêr û helbestên li ser jiyîn, ayîn û halê kurdan; 2) Şêr û helbestên li ser zana, hozan û şayîrên kurdan; 3) Şêrên dildarîyê û evîntîyê; 4) Şêrên li ser bajarvanîyê (yên dostî û hevkarîya neteweyan û aşî li nav wan da); 5) Şêrên tarîx û dîroka şerê serxwebûna kurdan; 6) Şîerên pêşberî muftexûran (axa, begen, şêx, pîran, bûrjuwa û kapîtalîstan); 7) Şîerên pêşberî zumla faşîzmê; 8) Şîerên rewşenbîrkirina (ronahîkirina) neteweyê kurd; 9) Şîerên pêşberî dîn, dîyanet û ayîna berê kevneperestî; 10) Şîerên fîlîsofiyê. Bi cuda pêwîst e zanyar û lêgerînkêr li ser her komeke van şîerên Cegerxûn bixebite, bi zanyarî mijûlî analîza (ji hev derxistina) wan bibe, qîmeta wan, hêjayîya hunerê wan nîşanî xwendevanên me bikin. Lê sed car heyf niha zanyarên lîteratûra kurdî tunene, lê ez bawar dikim, kul î paşewextîyê zanyarên wusan ji nav neteweyê kurd derkevin, mijûlî wan pîrsan bibin; kî dizane, dibe wextekê li Kurdistana serbixwe da înstîtûta lêgerîna lîteratûra kurdî bê naskirinê bi navê Cegerxûn û di wê înstîtûtê da bi pîlanî mijûlî efîrandînên wî bibin. Layq e jî bê sazîrinê û zanyarên kurd bixebitin nek bi tenê li ser lêgerîna şîer û helbestên wî, lê wusan jî li ser nivîsarên wî derheq zîmanê kurdî (li ser ferhenga wî kurdî û destûrîya wî ya zîmanê kurdî û yên din). Bi fikr û ramana min efîrandînên Cegerxûn bi temamî bi naverokên xwe va, bi hunerê nivîsarê va, bi bedewîya nivîsandina xwe va ji nivîsarên gelek şayîrên dinyayê bi navdar, şûreşgir û demokratên niha danaxwe. Eger şîer û helbestên Cegerxûn bihatana wergerandinê ser rûsî, înglîsî, frensî û almanî, dinyayê pê bihesîya û bigota eva gilîyan rast in, neteweyê kurd dikare xwe bextewar hesab bike, ku şayîrekî wusan mezin, pêşkevî, demokrat û înternasîonalîst ji nav sîngî û berê Kurdistanê derketîye û, helbet, neteweyê kurd dikare bi navê Cegerxûn ferix û kubar be.

Çend gilî li ser dîwana Cegerxûn ya çaran pêwîst e bêjim. Ew dîwana niha li ber min e, ez bi hewesdar wê dixûnim û mîna berê şîerên wî, helbestên wî bi kurmancîya xweş û şîrîn hatine

nivîsandinê. Çaxê meriv wê dixûne, qêmfîş nake wê dîwanê ji destê xwe derxe, meriv her hewasdar e wê bixûne û dermanê dilê xwe tê da bibîne, çar û mikan e, nêt û meremê xwe li rîya serbestkirina neteweyê kurd tê da bixûne, pê bihese, bizanbe Cegerxûn şayir û dengbêjê çî zemanî û çî bîr û bawerê ye.

Şiêr û helbestên dîwana Cegerxûn ya çaran bi naveroka xwe va mîna şîer û helbestên her sê dîwanên wî pêşîn in. Ew ji bi raman, nêt û meremên xwe va li ser jîyîn, hal û şerê serxwebûna neteweyê kurd hatine nivîsandinê. Bi texmîn ew parevedibin ser sê koman: 1) Şiêrên evîntîyê (evîndarîyê yan jî dildarîyê); 2) Şiêrên jîyîn, ayîna kurdan, yên tarîya wan û Kurdistanê.

Di dîwana Cegerxûn pêşin da şîerên evîndarîyê tekteka hene, di wê da piranî şîer li ser jîyîn, ayîn, hal û tarîxa Kurdistan, şerê wan nav xwe û pêşberî stemkaran, dijminên derva û hundur hatine nivîsandinê. Di dîwanên wî yên dudu û sîsîyan da gelek şîerên wî evîndarîyê hatine gotinê, mesele, di dîwana wî çaran da ev şîerên dildarîyê çap bûne: "Diyariya yarê" (176), "Yara" (136), "Pîr bûm, dil pîr nabî" (144), "Çep û rast" (142), "Derdê derûn im" (181), "Destê xwe paqijke ji xwînê" (137), "Dil perçe perçe hûr dikî" (196), "Cejna yar dilxweş dibî" (171), "Name ya derd û xeman" (175), "Bextê sipî" (198), "Zengil" (119), "Gazî jî çine" (173), "Ocaxa yar" (183), "Yar hat civîna min bi şev" (185), "Ev dinya pîr xweş e" (131), "Tu zanî maç dermanim" (179), "Bi torê bixwîn vê namê" (146), "Di ser çavê mera hatî" (160), "Kurdistan" (54), "Guh bide dîrokê" (199), "Fetwa ya pîrê Mexan da" (194), "Şîrîn lebê" (191), "Me dil daye pertave" (149), "Dilo mizgîn li te şabî" (192), "Penge rû" (177), "Çi bikim bi rojî û nimêjê" (92), "Eman hey lê" (201).

Di van şîerên xwe yên evîniyê da Cegerxûn ah û zar dike û ah û zara wî li ser welat têne kirinê, di wan da ew dibêje û ji xema dilan dilûvîne, ku ji dîrîya evîne derd û kulê wî pîr bûne, di wan da ew xebera "evîn" li şûna xebera "welat", li şûna xebera "Kurdistanê" dide xebitandinê. Çaxê ew ji hizkirî, ji dilketî û evîna xwe ra dibêje: "Eman ji derdê dîrîyê", ew dixwaze bêje, ku ewî dîr e ji welatê xwe, kul i welatê xerîba da dijî, ku ew ji derdê dîrîya evîna xwe Kurdistanê di xwe da ketîye, dîponije, ew nîşan dike, ku ewî bîra welatê kal û bav"e kirîye, ku ew dixwaze welatê xwe azad bibîne, bi serbest hemêz ke, pê şad be, bighîje bext û mirazê xwe Kurdistanê azad û serbest bibîne. Bi şîerên evîntîyê Cegerxûn tê ber çavan mîna xortekî evîndar, mîna mêrekî miraxwez, ku evîna wî, mirazê wî serbestî û serxwebûna kurd û Kurdistanê ye.

Mesele:

Pîr xweş e, pîr xweş e
Ev dinya pîr xweş e
Yar pal daye ser min
Rû wek gula geş e
Serbest û azad in
Em dilxweş û şad in
Bê gilî û gazî
Bi dil hev dixwazin
Guldestên evîne
Pêlên derya jîne
Em gihan serbestî
Sed tîfli bindestî (133)
Were meyger, bide cema lebaleb
Ku toza bendewarî dawşênim
Delala min dinav destên neyara
Dixwazim wêb i zorê rakişênim
Mebên seyda Cigerxwîn bûye kal

Divê nemrîm heta dilber bibênim. (153)

Were hambêz bikin em hev bi şadî

Berî dijmin me tîxî bende û davê

Tu rojî dil disojî lê metirse

Cigerxwîn hişk û xurte wek benavê. (151)

Şiêrên Cegerxûn yên dildarîyê bi navê "Agir û pêta evîne" (154 - 159), "Me dil daye Pertavê" (8149), "Diyariya yarê" (135) û yên din bi naveroka xwe va yên hezkirina welat in, di wan da mirazê dilê Cegerxûn, dilxweza wî, evîna wî serbestî û serxwebûna kurd û Kurdistanê jîyîna bextewarîya wan e, mesele, li helbesta xwe "Agir û pêta evîne" da ew dibêje:

Evîn jî pêta agirî

Dil girtîye qet namirî

Fêde çine ah û girî

Ahî ji destê te evîn

Nalîn ji ber daxên dikul

Jan daye cerg û nav û dil

Lê, min şikestî pişt û mil

Ahî ji destê te evîn

Gava ji dilber dîr dibin

Birîn di dil de kûr dibin

Sermest û pird rencûr dibin

Ahî ji destê te evîn (156)

Bawar bike li her şîer û helbestên evîntîyê da, yên di vê dîwanê da çap bûne, Cegerxûn li paşî ah û zarî kirina li ser evîna xwe, li paşî pensê wê dan, ev esse çend rêzên girînî li ser welatê xwe dibêje û xwendevanê xwe dide fehmkirinê, ku ewî bextreş e û mirazkor e, çimkî welatê wî bindest e, ku evîna wî, dilxwezî û bextewarîya xort û keçên kurd yên miraxwez her li zemanê serbestî û azadîya Kurdistanê da wê mîyaser be, biqede û bê serî.

Çend gilîya pêwîst e li ser şîer û helbestên kurdperwerîyê û wetenperwerîyê binîvîsim.

Li jorê li pêşîyê min da xuyarikirinê, kul i Sovetîstanê da saya serê xebatên kîjan merivan şîer û helbestên Cegerxûn, yên kurdewerîyê kurdperwerîyê, dostî û hevkarîya milletên bindest ji herdu dîwanên wî pêşîn aşkera bûne. Şîer û helbestên bi vî cûreyî li her du dîwanên Cegerxûn yê paşîn da (dîwana sîsîyan da û di vê dîwanê da, dîwana çaran da) gele kin, mesele, li dîwana çaran da ev şîer û helbestên wî çap bûne: "Destê xwe paqij ke ji xûnê" (137), "Rewşa Welêt" (40), "Bi ser çîyan ketim" (39), "Ji nûva em berjor diçin" (89), "Kî hilgirî v îbarê min?" (17), "Ez nizamim çî bêjim" (28), "Ta neşewitin, ronî nadî welêt" (66), "Welatperestî" (68), û yên din. Di van şîeran da Cegerxûn dîsan mîna berê dike hewar û gazî, berê xwe li palan, rênçberan, xebatkaran, xwendevanan, zana û hozanên kurdan kirîye, diqîre, dibêje kurdno, ji xewa kibîr hişyar bin, xwe nas bikin, hûn kîne, yek bin, bi şêranî derkevne meydana şerê serxwebûna welat, ji bin destê goveka zulmkarên Iranê, Iraqê û Tirkîyê azad bin; di wan şîeran da Cegerxûn bernama şerê azadkirina kurd û Kurdistanê nîşanî neteweyê xwe dike. Cegerxûn dibêje: ku kurd bigihîjne merem û mebestê xwe, li pêşîyê pêwîst e dijminê nav xwe (axa, began, şêxan, pîran, bûrjûwazan û kapîtalîstan) ji welat derxî, mesele, ew dinivîse:

Ev bûye sed salên we

Kûçik dixun malên we

Keşe û şêx û mela

Li we dikin teşqela

Axa u mîr û paşa

Wek hirç û gornepaşa

Ew tev beg û efendî

Lê win ji wan re gundî (114)

*"Olperest û êlperest,
Navên kurd bibî serbest" (23)*
Qata kurdên xwedî mal
Bi dijminre bûn heval (87)
Dijmin ku em derxin bi zor
Avên çeman em bibne jor
Zaz û hekar û bext û lor
Pir xweş bikin vî warê min (18)
Heta xwînê nerêjin
Em nikarin bibêjin:
Ku em jî bûne mîlet
Xwedî leşker, bi dewlet (86)
Cegerxûn dibêje, ku gundî û xebatkarên tirk jî mîna gundî û xebatkarên kurd li bin destê qata jorîn da (sinifa jorîn da) ya axa, beg, bûrjûwa û kapîtalîstên tirkan da nin, ku ji bo azadkirina xwe herdu qatên jêrîn tirk û kurd bibin yek:
Qatê jêrî tirk û kurd
Tev birçîne, tev zigurd
Divê ew dest bidin hev
Xebat bikin roj û şev
Bixin destê xwe ew dar
Herdû bibin xwedî par
Yanî bibin du dewlet
Dostê hev bin du mîlet (87)
Bibin bi dost û heval
Xwedî zêr û xwedî mal
Destûr bibî dîmuqrata
Dîmuqrata Rojhilat
Qad û xwendin tevayî
Wekhevî û birayî. (47)
Ez bilura Marks im
Dengê rîsta bêkes im
Ji hevîyan avîs im
Ez nizamim çî bêjim (28)
Dî şîera xwe "Ta neşewitin ronî nadî welêt" (66) da Cegerxûn dibêje:
Zenda vemalîn, bikevîn Zagros
Êrîşt dijmin bikin bi harî
Em şêrên çîya, piling û ejder
Zaz û bext û lor, sor û hekarî
Rabin bibin yek, destan bidin hev
Ji bo me divêt tenê hişiyarî
Şazde milyon kurd gernas û mêrxas
dane serê xwe ew reşe - çarî
Ta kengî dijîn perçe, perçe kurd?
Ma kî dixwazî vî îş û karî!?
Raste bindesît karê qelsa ye
Ji ser xwe rakîn wê em neçarî (66)

Rast e, kesek jî îş û halê neteweyê kurd qayl nabe nek bi tenê ew naxwaze vî îş û karî, wusan jî hemû dost û cînarên wî xêrxwez dixwezîn, ku kurd bi serxwebûn bijîn, Çaxê xeberden tê kirinê, ku neteweyê kurd bi tomerî 20 mîlyonî zêtetir e, (li Tirkîyê 10 mîlyon in, li Iraqê 3 mîlyon in, li Îranê 5 mîlyon in, li Sûrîyê mîlyonek e) xêrxwez û dostên kurdan dibêjin: "Divêt dewleta kurdan serxwebûyî hebe" Rast e, divêt serxwebûna kurdan hebe, lê neteweyê kurd ji destî dabeşkirina welatê xwe ketîye bin destê sê - çar gurên har, (hukumeta Îranê, Iraqê û Tirkîyê), ew tu caran naxwezîn kurd û Kurdistan bi serxwebûn bin, ew dixwezîn heta hetayê parçê Kurdistanê li bin destê wan da bîminin. Dibe li paşewextiyê hal û wext û zeman bê guhastinê li wan her çar paşewextiyê hal û wext û zeman bê guhastinê li wan her çar welatan da

kêm û zêde qayl bin avotonomîyê bidne kurdan, ew jî avotonomîya nav liser mîna avotonomîya kurdan li Iraqê da.

Niha em dibînin, ku dînya parevebûye ser sê komên mezin: 1) Dînya sîstêma welatên sosyalîstîyê; 2) Dînya sîstêma welatên kapîtalîstan û împêralîstan; 3) Dînya welatên serxwebûyî yên bêteref. Welatên Îranê, Iraqê, Tirkîyê û yên din li Rojhilata nêzik dikevine nav dînyaya welatên sîstêma serxwebûyî. Ew welat jî dibînin eger hal û wextê dînyayê tê guhastinê û eger xêr û bêr û kara wan di wê guhastinê da hebe, ew sîyasetîya xwe derva diguhêzin: yan xwe li aliyê dewletên sîstêma sosyalîstîyê digrin, yan jî xwe li aliyê dewletên sîstêma kapîtalîzmê digrin û bi dizîva dibne dost û hevalên împêralîzmê.

Bi xeberdan, bîzar her kes dibêje "li zemanê hilşandina (ruxandina) sîstêma kolonyaliyê da, helbet, mafê neteweyê kurd heye bi serxwebûn û serbest bijî." Ku xelqê kurd serbest be, bi serxwebûn bijî, lazim e hukumetên sîtemkar destê xwe li parçê Kurdistanê bikişînin, bihêlin kurd bi serbestî û serfraz bijîn, yan jî pêwîst e neteweyê kurd hemû hêz û qewatên xwe bike yek, şer bike û bi zorê serxwebûna xwe bi destê xwe va bîne. Ji van herdu rîyan rîya pêşîn bi destî hukumetên sîtemkarên kurdan qet tu caran nabe û nayê kirinê, rîya paşîn her rîya rast e, şûreşgerî ye, divêt di wê rê da yekîtiya kurdan hebe, ew bi destê zorê serxwebûna xwe bi destê xwe va bînin. Ji ber vê yekê Cegerxûn dibêje:

Heta xwînê nerêjin
Em nikarin bibêjin:
Ku em jî bûne mîlet
Xwedî leşker, bi dewlet (86)
Zanîm sîyaset tev derew
Divê ku kurd rabin ji xew
Destan bidin top û tiving
Li ser çîyan qêrîn û deng
Ji nav welêt derxin neyar
Qada me namênit beyar (100)

Hewar û gazîyên Cegerxûn: "Şer kin bo xatirê welat", xwînê nerêjin, kesek ji me ra nabêje mîlet", rast in. Lê pêwîst e serkarên tevgera neteweyê kurdan baş bizanibin, ku kengê pêwîst e kurd bi top û tiving derkevîne meydana şerê serxwebûna kurd û Kurdistanê. Bi top û tiving, xişt û xenceran li paşî şûreşa Okyabrê li nav salên 1918 - 1932 da kurd rabûn, şerkirin pêşberî sîtemkarên xwe. Hingê wextê wan çek û silîhan bû wî wextî sîtemkarên kurdan sist bûn, mîna niha tank, balafir (firoke), rakêtên wan tune bûn, eger yekîtiya kurdan wî wextî hebûya, eger axa, beg û şêxên kurdan xayîn derneketana, terefdar û arîkarên kurdan ji welatê derva hebûna, kurdên serbest bibûna, ser ketana. Lê sed car mixabin, wusan neqewimî. Ew sal û zeman çûn, derbas bûne, niha hal û hewalê welatên sîtemkarên kurdan hatîye guhastinê, ew bi hêz û qewat bûne, bûne xwedî leşkerên bi tertîb û tendurust, bi tank, top, firoke, rakêtên şer, hemû sazmanîya hukmeta wan, hemû teşkîletên wan yên partiyê, yên rewşenkirinê bûne hêlîna şovîniyê, faşîzmîyê. Eger niha kurd bi top, tiving û reşş, be alîkarîya hundur û derva rabin, li serê çîya şer bikin, ew nikarin li pêşberî leşkerê bi tank, firoke, rakêt, teyax bikin, dibe şerê wan wê waxtekî bikişîne, lê divêt ew bizanibin, ku ew diş erê wusan da ser nakevîn, wê belaş xûna xwe birêjin, gundên xwe, bajarên xwe bidne ber tankan, firokan birûxînin û malê xwe bidne talan û tajankirinê. Şerê kurdan e serxwebûna wan niha pêwîst e bi şerê hemû îşker û karkerên tirk, ereb û farsan va bê girêdanê, divêt pale, gundî, rencber, xebat-

kar û bîrewerên gund û bajarên tirk û kurd yê erêb û kurd û yê fars û kurd bi hevra, bi tevayî rabin peşberî kevneperestan û împêralîstan, pêşberî zumla hukumeta dîktatorî, bo xatirê sazmaniya here demokratî, bo xatirê dostî, hevkarî û wek-hewîya kurd û erêb, kurd û tirk, kurd û fars. Ev e armanca nivîsarên Cegerxûn. Li cîkî du ew dibêje: "Em şer naxwezîn, lê ew tê ber derê me" (58)

*Şêrên wesa naxwazîn
Ne gilî û ne gazîn*

*Milet hemî bibî şêr
Nebî jor û nebî jêr
Bê tizbî û def û xişt
Welêt bikin wek bihişt
Ne bindestî ne jî zor
Bere bimrî qata jor
Tev de em bibne yek qat
Destûr bibî dîmuqrat
Pale bibin xwedî kar
Zevî bidin dest cotkar*

*Doza me ye serxwebûn
Lê dixwazîn pêşveçûn (52)*

Di dîwanê da wusan jî çend şîer û helbestên mezin li ser ayîn û tarîxa neteweyê kurd hatine çapkirinê, mesele: "Em şer naxwazîn, lê ew tê ber derê me" (58). "Aleqemşê" (83), "Hovîtiya dijmin" (20) û yê din. Ev şîer û helbest ne mîna şîer û helbestên evîntîyê û kurdperwerîyê ne, ev jî wan mez-intir; her yek ji wan wek sê - çar - pênc - deh - donzdeh belg in, ew mîna serhatîyan û dastanan dirêj in û bi naveroka xwe va ew jî mîna wan li ser jîyîn, ayîn edetê kurdan û dîroka wan têne gotinê. Bi gilîkî bi naveroka xwe v abi teqil û li hev anîna bendên rêzên bi rengê şîeran û helbestan hatine nivîsandinê. Şêr û halbestên Cegerxûn yê bi vî cûreyî nivîsandî li dîwana wî pêşîn da jî hene, mesele, "Serxwerabûna mirîşkan" (48-50), "Şahname şehîdan" (5-56), li dîwana dudûwa da "Cotkar û zevî" (102 - 107), "Serpêhatîya Cîwan û dewlet" (108-121), "Tarîxa siltan Saledînê Kurd" (126-129), "Serpêhatîya Şepal û Sitêr" (111-118) û li dîwana sisîyan da: "Kîme ez" (9-16), "Pîra merivxur" (61-68), "Zincîr ji gerdanim şikest" (84 - 94), "Rencberê bi rûmet" (169-178), "Nivîsarek bi yar" (188 -195) û yê din.

Ku xwendevanên me delal baş haj qîmet û nîrxê van serhatîya û destana (poêman) bin, divêt meriv başqe mijûlî lêgerîna tertîbî, tendurustî û sazmanûya wan be, guh bide ser naveroka wan, xemlandina wan û xeberên wanê bedewî. Eva jî mesleke mezin e bi hewasdar e li pirsên lêgerîna efrandinê Cegerxûn da. Em hêvîdar in li paşewextîyê zan-yarên lîteratûra kurd wê vê pirsê safî û zelal bikin.

Li kurtayê da ez divêt bêjim, ku ev serhatî û destan tev wan komên jorên min navê wan nivîsandî xizneke gelek girn-biha ne, ew bi tevayî ênsîklopêdiya jîyîn, ayîn û hal û tarîxa neteweyen kurda ne, ênsîklopêdiya şerê wî yê serxebûne li nav salên destpêka sedsalîya bîsta heta van salên pašîn. Merivê baş herçar dîwanê wî bixwîne, mijûlî naveroka wan û sazmaniya wan be, wê bê ser wê fikirê û wê ramanê, û bêje bi rastî her çar dîwanên Cegerxûn ênsîklopêdiya peydabûn û pêşveçûna neteweyê kurd de, ya helketin, serketin û daketina şerê serxwebûna kurda ne, ênsîklopêdiya rabûn û rûniştina kurda ye, ya hevbendîya kurd, erêb, fars û tirk ne.

Her şîereke Cegerxûn, her helbesteke her çar dîwanên Cegerxûn ji nav dil û hinavê wî, ji kuranîya dilê wî, ji hiş û aqilê wî gihîştî û safî û ji behra zanîna wî hatine gotin û nivîsandinê; peydabûna wan, efrandina wan bi hal û wextê dinyayê ra girêdayî ye, ji berhal û jîyîna kurdên bindest û zerandî û ji ber roja wane reş û bextê wanî kor û şîer û helbestên Cegerxûn hatine hunandinê. Di wan da wêne û şiklê kurd û Kurdistanê bi destê hostayê xeberên bedewî kişandî ne. Kesek di xemil, nexş nitra wan da şikbir nabe, gişk bi rast û rasteqîn in. Lê pêwîst e ji bîr nekin, ku ew li cî û wextê xwe da giranbiha û bi nîrx in. Bingeha naveroka her çar dîwanên wî, bîr û bawara efrandinên wî ew in, ku şervan û tekûşerên neteweyê kurd zanibin, ji bîr nekin, ku rîya azadkirina kurd û Kurdistanê dîr û dirêj û giran e, bona wê yekê niha li berê pêşîn lazim e yekîtiya hemû kom û partîyên wan hebe, lazim e li pêşîn ew bixebitin, nehêlin millet qir bibe, pûç be, divêt millet xwedî bikin, ku ew xwe wunda neke, zimanê xwe, kultura xwe, yekîtiya xwe pêwan bike, bona vê yekê divêt kom û partîyên wan li her der abi serbixwe hebin, divêt komên wan (yên xortan, yê jinan, yê xebatkaran, yê gundî û palan, komên ronahîkirina millet, yê çapkirin û belavkirina kovar û rojnamên kurdî) bi aşkera û binîva hebin û tevgerêdana wan bi hevra hebe, divêt tegirêdana wan wusan jî bi hemû komên pêşkevî yê erêb, tirk û farsan ra hebe, bi tev wan bixebitin, pêşberî kevneperestan û împêralîstan şer bikin, şer bikin bo xatirê serbestîya xwe bo xatirê dostî, biratî, hevkarî û aşîfî li nav kurd û erêb, kurd û tirk, kurd û fars. Ev e bîr û bawara Cegerxûn, ev e dilxwezîya wî, merem û mebesta efrandinên wî.

Leningrad, 20.09.1980

CEGERXWÎN, DENG BÊJÊ RASTIYÊ Û AZAYÊ CASIMÊ CELÎL

Navê Cegerxwîn, navê hostê xebera, xudanê lewzê şîrin li herçar terefê Kurdistanê, ji rohilatê girtî hetanî roavayê, ji şimalê hetanî canûbê nava xwendevanê kurda da xweş eyan e. Şîerêd wî bûne stran û nava cimetê digerin. Xort û qîzê kurdaye nû bişkivî nivîsarê şayîr bi devkî hîn dikin, bîr û bawariya xwe, miletperwarîya xwe bi wan şîera tam dikin û bi xwe jî dibin ceger bi xwîn. Tune civînek yan jî êvarek, li ku şîerêd hilbestvanê kurdayî nav û deng neyêne xwendinê.

Navê Cegerxûn nava kurdê Sovêtê da jî eyan e.

Îro welatê Sovêtê da -welat, kîderê zixtî û zordestî, newekehevbûn û koledarî ji binyatê hatîye rûxandinê, kîderê bi seda cimet azayî û serbestîya xwe destanîne, pareke cimeta kurda tevî wan cimetêd bira çanda xweye miletîyê pêşda dibe, bi tarîq û lîteratûra xweye kevnar dibe nas û bi hizkirin, navê Cegerxwîn diwekilîne wî va kubar dibe.

Zarokê kurd li Ermenîstanê, mektebvanê koma çara gava pertûka xweye dersê- "Zimanê kurdî" vedikin, şîera Cegerxwîn "Xwendin" dixwînin. Ewana dengê hilbestvanê şorişvan dibêhên, dengê nalîna dilê wî-bona halê welêt, gazîya wî, ku xort û qîz baş bixûnin, çimkî:

*"Xwendin nebî kes naçe pêş
Peyda dibin pir derd û êş
Her dem di bin destê neyar
Em dê bikin xukî û bêş."*

Sal bi sal mektebvanê kurdê sovêtê diha nêzik û hûrgilî nasîya xwe didine emirjîyîn û bîr-bawariya hilbestvanê hiz-

kirî. Ewana li dersxana V-VI da nava pertûka dersêye "Lîtêratûraê da ser Cegerxwîn dixûnin, ku "Zarotî û xortanîya Cegerxwîn halekî giran da derbazbûye. Ji çûktîyê xwe gelekî bi xwendinê girtîye, lê ewî nikarbûye xwastina xwe nîaser bike, çimkî bona wê yekê mecal lazim bûne."

Şagirt ji wê pertûkê derheqa wê revê û çetînayê pê dihesin, kîjan hilbestvan xortanîya xwe da dîtîye. Ewana dixûnin, kut evî wê hesîrîyê, êş û lê danê rika şerkarîyê, mîletperwarîya kûr dilê şayîr da sist nebûne, agirê gumanê bona azayê hela diha gurbûye û lema jî Şexmûsê ji gindê Hesarê bûye dengbêjekî ceger bi xwîn. Li pirtûka dersxana V-VI-da ewana dixûnin: "Cegerxwîn çawa şayîr, çawa şerkarê miqabilî împêriyalîzmê, kolonîyalîzmê û zordestîyê timê ji alîyê cimete kurda da hatîye hizkirinê. Ew tucara ji dijmina netirsîyaye, tucara jî serkarîya cimete giran xwe şûnda negirtîye."

Du şîerêd Cegerxwîne eyan: "Kurdistanîm Ka" û "Pembîwê me ye, lê em tazî ne" li nava wê pertûka dersê da nin. Halê mîletê kurde bindest û zêrandî nava van herdu şîera di bi firekî vedibe. Mektebvanê Sovêtêye kurd, ku welatê xwe da bindestî û zêrandin nedîtîne, îdî rind zanin ku kurd û Kurdistan bi nîrê neheqîyê da zara-zar in, bindestî dewletêd kolonîalist da tîş-tîşî ne, pîre-pîre, û lema Cegerxwîn dike gazî, dike hewar:

"Bax û bostanîm ka?
Ax, gulistanîm ka?
Dijmin tev girtin ax!
Ax, Kurdistanîm ka?"

Serpêhatîya Cegerxwîn -ew serpêhatîya mîletê me ye; kesîbî, zulm û zorî, hebs û lêdan, werguhêzî û mihacirî. Lê tevî van gişka-serbilindî û kubarî, mêrxasî û egîtî, hîvîya bêşikbi şerkarî bigihîje armanca xwe. Bîr û bawarîya nivîsarên Cegerxwîn ew bîr û bawarîya mîletê me ye. Loma jî ewana ewqas ji alîyê cimete hizkirî ne û mîlet wana diparêze.

Mezinaya Cegerxwîn, çawa rewşenbîr-merivekî xudanê bîr û bawarîya pêş nek tenê li wê yekê da ne, gelo ew çawa halê mîletê xwe dikewgîre, bona mîletê xwe dike hewar û gazî. Mezinaya her fikirdarekî, usa jî mezinaya Cegerxwîn nava wê yekê da ne, wekî ewana ji qalibê mîletîyê dertên û bi fikir da rîya xwe va dibine hûmanîstêd mezin, dengbêjed hemû mîletêd bindest û zêrandî, li kîjan qulbê dinyayê da jî ewana bivin.

Cegerxwîn bi şîerêd xwe va piştovanê heqîyê ye, piştovanê azayê û merivhizî ye. Ew nikare dengê xwe bilind neke, neke gazî bona wan efata, wan wetenhiza, yêd ku rabûne şerkarîyê li Afrîqayê, Asîayê, Amêrika Latînîyê da, bona wan mileta yêd ku mîna mîletê kurda bin nîrê neheqîyê da tene zêrandinê. Bona înternasionalîzm û merivhizîya Cegerxwîn mîletêd dinyayê wê nivîsarêd şayîr bixûnin, hij wana bikin û bivin piştovanê şerkarîya mîletê kurda. dewlemend e ziman û didemêd bedewatîyê nivîsarêd şayîr. Nava wan da bi awazêd reng-rengî fikirdarîya mîletîyêye pîrquarne dîhar dike. Tune şîer, kîjanî em bixûnin û meseleke cimete, aqilbendîke kal-bava tê da nevînin. Kanîya zimanê Cegerxwîn zimanê mîletê me ye, çavkanî, ku şêlû nebûye, ava wî zelal e û dilê kesirî hêsa dike.

Nivîsarê şayîr bona zanîyara û kurdnasa wê bivin esasê çendik çend lêkolandinê ulmî. Xebata ulmîyê pêşin ser "Poêziya Cegerxwîne bajarvanîyê" sala 1966 a li Yêrêvanê ji alîyê înstîtûta rohilatnasîyê ya Akadêmîya Ulmuyê Ermenîstanê hatîye çapkirinê. Xudanê vê lêkolandinê Ordîxanê Celîl pertûka xwe da usa jî çil û du şîerêd şayîre hilbijare ne-

şîr kirîye. Herdu cildêd Cegerxwîne pêşin îdî zû va dest nediketin. Bona ku şîerêd van herdu dîwana bikevin destê xwendevanê sovêtîyê, Ordîxanê Celîl ew şîer welgerandîye ser tîpê rûsî. Îro ewana bûne milkê xwendevanê kurdê sovêtîyê.

Salekê şûn da hilbestvanê meyî hizkirî wê bive heyştê salî. Bon emrekî heyştê sal ne kême û ne pîre. Ne kême e, çimkî tebyeta "bîsaf" bixwazî -nexwazî ya xwe dike, ji sehet qewat û taqata bende kême dike. Ne pîre e, çimkî Cegerxwîn şayîr hê cahil e (genc e). Gava şîerêd wîye nû nivîsî dixûnî, dilkutana wîye alavî û hur, dibêhêyî. Ewî hê genc e, çimkî efirandinêd wî da em dengê tofanê dibêhên, nerehetîya ruhê wî bona bext û yazî, armanca mîlet. Bêtaqetî, ofîn û axîna kaltîyê ne pêşê şayîrê meyî hizkirî ye.

Ez bawer im, ku şayîr hê sal salêd direj w ême bi nivîsarêd xweye giranahava şake.

Ez li pîrozbayî bimbarekîyê didime şayîr bona çap bûna dîwana wîye VI-a û guman im, ku ev dîwan jî mîna dîwanêd Cegerxwîne pêşin li alîyê xwendevana bi hizkirinê bê qebûlkinê.

Ez ji hevalê "Roja Nû" ra divêjim serfînyaz bin, rûspî bin, ku we xizmeta çap kirina dîwanêd şayîrê meyî nav û deng hildaye ser milê xwe, çimkî bi wê yekê va hûn alîkarîya mezin didin pêşdaçûyîna lîtêratûra cimeta me.

10.3.1983Yêrêvan - Ji nexweşxanê.

PÊŞGOTINA ORDÎXANÊ CELÎL

Pêncî salî zêdetir e, wekî navê Cigerxwîn ser zarê kurda ne. Pêncî salî zêdetir e, wekî Şexmûsê kurê Hesen, Hesenê ji gundê Hesarê bûye Cigerxwîn, bûye dengbêjê derd û kulê mîlet. Û vêga, çaxê dibe xeberdan derheqa edebîyata kurda, îlahî derheqa edebîyata kurdê Kurdistanê şerkar, emnavê Cigerxwîn çawa şayîr timê rex nevê klasîkê me; Meleyê Cizîrî, Ahmedê Xanî, Nalî, Pîremerd, Goran, Ahmed Mûxtar Caf, Zîwar, Bêkes û yêd mayîn bi bîr tînin.

Kî ye Cigerxwîn, ser çî dinivîse, çî ye xwestina wî? Hergê em karibin cahaba van pîrsa bi kurtî bidin, şikilê Cigerxwîn çawa şayîr wê rind bê ber çava. Navê Cigerxwîn esle Şexmûs e, ew ji dîya xwe bûye sala 1903 li Kurdistanê Bakûr, li gundê Hesarê. Zarotî û xortanîya Şexmûs di belengazîyê û hêsîrîyê da bûye. Ewî di biçûkatîya xwe da bêbextîya dewlemenda, şêxa û pîra dîtîye, hizkirina wî ber bi xwendinê, her bi zanebûnê rêke fire û pîr çetin danî pêşîya Şexmûs.

Sala 1914, çaxê şerê cîhanê yê yekem destpê bûî Şexmûsê yanzdeh salî şîrinaya û lezeta emir nedîtî, mîna dê-bavê xwe, mîna bav û bapîrê xwe rîya rev û bezê, rîya hêsîrîyê girt, tevî der û cînara çû gihişte heta gundê Amûdê. Sal sala derbaz bûn, Şexmûs xwedina xwe melletîyê stand û bû mele. Bi gotina Celadet Bedirxan Şexmûs bû pêşnimêjê gundîya, mehra wan dibirî, zeketa wan dixiste rêzika şerîyatê û bi vî teherî eûra xwe dikir.

Melletîya Şexmûs dirêj nekişand. Ewî zûtirekî terka melletîyê dadebî bi cotkarîyê kir.

Şexmûs hê cahil bû. Lê wê cahiltîya xwe da ewî gele çetînayî dîtîbûn, gund û bajarê Kurdistanê Turîyê, Îranê, Îragê gerîyabû. Kurdistanê kurda, Kurdistanê perçe-perçe ber çavê

cwe dîtîbû. Dêrdê mîlet, dêrdê walêt dil-hinavê şayîr sotîbû. Wê hênê hineka zanîbû, wekî navê Şexmûs diha Şexmûs nîn e, wekî ji derde Kurdistanê, ji dêrdê kurdê bindest ewî navê xwe kirîye Cigerxwîn û bûye dengbêjê azaya welêt.

Cigerxwîn biryar da xwe, heta sax e li rû dinê xizmeta mîletê xweyî zêrfiyayî bike, xizmeta azaya û ne bindestîya wê bike. Dîtîniya ko ewî dîtîbû dilê wî kirîbû kûra egir.

Têma Kurdistanê, têma watanê kurda poezîya Cigerxwîn da têmeke sereke ye. Cigerxwîn Kurdistan rind nasdike, ew gerîyaye deşt û banîyêd wê, şabûye bi çem û kanîyêd welêt. Ewî dîtîye, wekî Kurdistan çewa cî, çewa toprax heye, lê Kurdistan Kurdistanê Kurda e, kurd li wir ne xweyê hebûna xwe ye, ne xweyê xweliya xwe ye, welat li ser navê kurda e, lê kurd tê da bêcî ne. Bi gotina Cigerxwîn "Kurdistan sertaca Silhedînê kurd e", enîya wê roje "di birca asmanî", herdu birûyê wê mîna kevanê Rostemî Zal in, herdu zulfêd wê tîrê qehremanî ne, wê agirê Zerdest û Mezdek e, heru çavê wê mîna herdê Hurmuzê ne, herdu lêvê wê mîna kitêbê Hecî Qadir in, zimanê wê mîna benedê efrandinê Ahmedê Xanî ye çena wê - çiyayê Cûdê ye. Bona şayîr Kurdistan - ew bûk e, bûkreke rû bi xêlî ye, bona wê bûka delel xort;

*Ji Loran ta bi Zazan tev bi xencer
Dihatî hev li meydanê beranî.*

Cigerxwîn helbesta "Şam şekir e, welat şirintir etin nedîtîye, wekî Cizîr, Şehrezor, Gor, Loran tev qîzê wê ne, cahil in û ser xwe ne "...pir şepal in, ber zewac in" û bira xortêd kurd destê xwe ji bedewa bernedîn, bira bi dîlê xwe wana ji xwe ra bixwezî, qelenê wan jî "yekî û xwîn û xwendega ye."

Cigerxwîn nedîtîye, wekî Cizîr, Şehrezor, Gor, Loran tev qîzê wê ne, cahil in û ser xwe ne "...pir şepal in, ber zewac in" û bira xortêd kurd destê xwe ji bedewa bernedîn, bira bi dîlê xwe wana ji xwe ra bixwezî, qelenê wan jî "yekî û xwîn û xwendega ye."

Cigerxwîn bona azaya Kurdistanê, bona serxwebûna Kurdistanê pîrsa xwendîne û şorişgirîyê pêşda dikşîne. Kurdistan nikare azabe hergê xort û qîzêd wê ne xwendevan bin Kurdistan nikare serbest be hergê xort û qîza da, nava mîlet da yekbûn tunebe.

Şayîr xort bû, kol i Kurdistanê Turkîyê sala 1925 dest bi şoriş mîletîyê - azadarîyê bû. Serkarî li wê şerkarîyê Şêx Seyîd fikir. Rast e şoriş kurda ji alîyê neyarê mîlet bi destê zorê şikest, lê ewê şopeke pir giran û nebîr kir bîr û bawerîya Cigerxwînha hişt. Cigerxwînber çavê xwe dît, çawa bêbextîya kedxurê kurda: axa û bega nehişt wekî şoriş Şêx Seyîd serkeve, bigihîje meremê xwe. Ewî didît wekî kirinêd neyara ruhê kurdayê şorişgirîyê teksîr nekîr, qewata zend û bendê wê neşkênand.

Berî medresa xwe tamam bike Cigerxwîn çûbû Kurdistanê Îraqê. Wê rêwîtiya xwe da ewî nek tenê mîraniya û mîrwasîya mîlet dîtîbû, lê usa jî bêtifaqîya serokê eşîrê kurda dîtîbû, yê ko neyarî di kirine nava mîlet û zîyanêke pir giran digîhandî yekbûna wî.

Cigerxwîn çewa dengbêjê dêrd û kulê cimê, çewa şayîrê wêyî şorişgirî borcê xwe hesab kir derheqa şerê kurda da mîlet ra gilî bike û şiroveke. Nêta wî ew bû, wekî bona rast têngîhiştina net û meremê şerkarîya îroyîn pêwîst e ko mîlet rind zanibe mîjûyî şerkarîya xwa ye qurna himberî dijminê der û hundur.

٢٢ Çirîya Paşîn sala 1946 bajarê Mahabadê civata Kurdistanê Îranêye mîletîyê cara pêşîn derheqa çêbûna Cûmhuryeta Kurdistanê Îranê ya Demokratîyê elam kir. Şoriş Kurdistanê Îranê gihişt meremê xwe. Lê jîyana ko mîletê

kurd teze destpêkirîbû xweşî hukumeta Îranê ya paşverû nehat û wana Cûmhuryeta Mahabadê bi destê zorê hilanî. Vê kirina nepak da alîkarîke pir mezin dane Îranê împêryalistêd Angliyayê û Amêrikayê. 31 Adarê sala 1947 li bajarê Mahabadê hukumeta Îranê ya paşverû bi serekvanîya genaralê amêrikî Şvaskopf, hersê serokê Kurdistanê Îranê ya Dêmkokratîyê; Mihemed Qazî, Seîd Qazî û Sêyfî Qazî darê daraxacê xistin. Pey vê qewimandinê Cigerxwîn helbesteke xwe pêşkêşî bîranîna serokê şoriş Kurdistanê Îranê, Qazî Mihemed kir.

*"Xakî Kuridstan bi qurban, pîr ciwan û paqij î,
Xwîn rijandin pîr kurên te w ali her alî rijî,
Mîletê kurd ta ko sax e ew ji vê rê nagerî,
Afarî, afarî,
Qadî Mihemed afarî."*

Wexta Kurdistanê Îranê da bona azayê û ne bindestîyê xûn dihete rêtin, li Kurdistanê Îraqê da mîletê kurd bi serkarîya Mistefa Barzanî rabêbê şerkarîya azaya xwe. Hukumeta Îraqê bi serekvanîya Nurî Seyîdê xûnxur mîna hukumeta Îranê top û tank şande miqabilî kurda, ewî jî mîna hukumeta Kavam Ês-Saltanê her dera dera daraxacê danî û lawêd kurda darda kir. 11 Meha Hezîranê sala 1947 li bajarê Bexdayê bi destî hukumeta Nurî Seyîd, çar lawê kurda: Mistefa Xoşnav, Izêt Ebdûl Ezîz, Xêyrûlla Ebdûl Kerîm û Mehmed Mahmûd, yê ko serê xwe danîbûn boy oxira Kurdistanê, hatine kuştin. Cigerxwîn dîsa denê xwe bilind kir, ewî helbesta "Gernasê Mameş Xoşnav nav xoş" nivîsî û pêşkêşî şehîd Xoşnav kir.

Salên şerê cinanê yê dudu Cigerxwîn ser şehîd û şerkarê kurda poemek bi sernivîsa "Şehname Şehidan" nivîsî. Bona nêta vê helbestê bigihîje her xwendevanekî, her cotkarekî, şayîr poema xwe diha bi sivikî û diha bi zimanekî zelal nivîsî. Ewî nava 196 xeta da navê 42 mîrxasê kurda hildide, yê ko jîyana xwe dane bona serxwebûna Kurdistanê. Xwendevan ber çavê xwe rengê Xalîbeg, Kemal Fawzî, Usiv Ziya, Salih - Begê Hênê, Evdilqadirê şêx ji Nehrîyê û yêd mayîn dibînin. Cigerxwîn poema xwe da van egî û pehlewana ra xeber dide û derheqa halê Kurdistanê bindest gilî dike.

Cigerxwîn çawa şayîrê edlayê, çewa şayîrê şerkarîya rojê hatî, bona pismantîya û biratîya mîletêd dinyalikê ji sînorê Kurdistanê dertê. Ew nefereke ji neferê mala wan şayîr û nivîskarê dinyalikê, yê ko tamamîya emrê xwe, tamamîya nê û feraseta xwe pêşkêşî pêşveçûna mîlet, pêşveçûna şuxulê aşîyê li dinyalikê kirîye.

Cigerxwîn emrê xwe da du şerê cihanê dîtine. Ewî birçîbûn, hêsrî, kuştin, rev û bez, gund û bajarê wêeran, zevîyê bêxwayî, zarê êtîm û gele ecebê giran ber çavê xwe dîtine. A bona çî şayîr helbesteke xwe da ko nav lêkirîye "Hûn çî zanin şer çî ye", dinivîse:

*"Pîj û ber dibarin fironêk, top û tang,
Bi qîrîn, bi xumîn bûye şer, bûye ceng,
Kmişîn, hilweşîn xan û bircên belek,
Genî bûn, kurmî bûn, pîr keleş, pîr cendek,
Bi sîngo bi gulla didirin, dikujîn,
Ser gever, çav beloq, dev jihev mîr û jin."*

Cigerxwîn şerê çînî rind zane. Ew divîne, wekî dinya mîna berê ne destê kedxuran e, ne destê miftexiran e. Ev divîne, wekî dinê da dewleteke mîna dewleta Sovyêtê pêşda hatîye, dewleteka pala û gundîya ko piştovanê hemû mîletê feqîr û belengazan e. Helbestêd xwe da Cigerxwîn divîne û dinivîse, wekî dinê da hê qeyde û qanûnê împêryalizmê batmîş nebûne. Wekî dijminê xebatkara yê here pêşîn împêryalizm e. Awa bona çî Cigerxwîn helbesteke xwe, ko pêşkêşî aşîyê kirîye, nav lê danîye: "Kî divê şer, kî divê selam?"

Cigerxwîn emrê xwe da neyî xort e, lê xort e û xurt e bi şuxulê xwe va, bi qeweta helbestê xwe va. Ew xort e, çimkî her dem xwe dide ber çetîna û bi qewata xortanîyê ew çetîna yî, ew tengasî alt dîke. Cigerxwîn meşa emir, veguhastina wê tim û tim bal cahila, bal xort û qîza dibîne bi vîm eneyî şayîr xwe xort hesab dîke.

Pey xilasîya şerê cihanê yê dîda, sala 1951, bajarê Bêrlîna Rojhînat, Bêrlîna ko wextekê paytextê faşîstê Gêrman (Alman) bû, mihricana cahila û xwendekara yê sisîya çêbû. Wê mihricanê dilê Cigerxwîn da şabêneke pir mezin pêş da anî, çimkî paytexta dijminê merivayê bûbû merkeza mihricana cahila û xwendkarê dinyalikê, mihricana aştiyê li temamîya dinyalikê. Rastî jî, eva yeka qewimandîneke nebînayîbû û Cigerxwîn helbesteke xwe a nû pêşkêşî vê mihricanê kir:

*"Herin mihrican, mihricana xweş
Destê xwe bigrin ciwan û keleş,
Hindî û Çînî, Êreb û Hebes,
Hemî bibin yek, îç gewr û çîr eş,
Hey keçên ciwan, wey xortên ciwan,
Xêrxwazên cihan herin mihrican."*

Cigerxwîn ji xortên cihanê ra dibê, ca li Bêrlînê pirsyarkin çika çî kar, çî xêr dî şer da heye. Ew gazî xort û qîza dîke li Bêrlînê, ko hemû lawê cihanê destê xwe bidine destê hev, hevra "bêjin derd û kulên xwe", wekî bikin yek hemî bîr û bawarya dilên xwe, kar bikin boy aştiya dinê. Helbesta Cigerxwîn "Em şer naxwazin, xortên dêmokrat, keçên dêmokrat" nek tenê dengê Cigerxwîn e bona azayê, nebîndestîyê, pismamîyê û biratiyê, lê ew usa jî dengê şayîrê kurd e bona serbestîya mîletê bîndest, yê ko bin nîrê kolonyalîzmê dizêrin.

Pey şerê cihanê dîda, çaxê devê birinê brîndara teze dihatne hev, çaxê agirê şer teze dîtêmîrî, 27 Hazîranê sala 1950 eskerê Amêrikayê tevî ekserî klîka Lî-Sîn-Man hucumî ser Qora Dêmoqratiyê kirin. Şerê Qoreyê gele dilê Cigerxwîn şewitan, şewata dil diha bêtir bû, çaxê şayîr pêhesîya, wekî hukumeta Turkiyayê nek tenê zilamê tirk, lê usa jî xortê kurdê tûnsîz, teze simêl xûdayî şandîye deşta şerê Qoreyê. Helbeste "Neçin şerê Qore", ew dengê Cigerxwîn e, ew qîrînîya wî ye zidî pîlanê împêryalîstîyê yê ko dixwazin mîletê aza bikine bin qolê xwe.

Sala 1945 gelê Viêtnamî şerê azaya xwe dîkir, ko jî bîndestî Fransayê aza be, lê kolonyalîstê Fransayê nedixwast dest ji Viêtnamê usa zû bîkşanda. Şerê Viêtnama mêrxas, eskerê wêye egît şerekî giran danîn. Navê kela Diyan - Bîyan - Fû dinê bela bû. Ber wê kelê mêrxasê Viêtnamê derbeke birinê gîhandîn eskerê Fransayê, yê ko ketîbûne kela Diyan-Bîyan-Fû û nedixwastî jê derên.

Pey şerê Diyan-Bîyan-Fû Cigerxwîn helbesteke teze nivîsî ser vê kela nav û navdar, ser mêrxasê wê û zelal da kivşê wekî rêça bîndestîya mîleta, rêça kolonyalîzmê diçe digihîje dewletên Amêrikayê Yekbûyî.

Qurna XX. qurneke nerehet e. Welatê sosyalîstîyê boy aşitiya dinê kar dîkin, welatên împêryalîstîyê tim û tim ha li vê kuncê dinê, ha li wî kuncê dinê dew û dora çêdîkin, piştovanîya hukumetê kevneperest dîkin. Bi mena vê piştovanîyê gelê filistînyê mêrxas ji welatê xwe mihacir bûye û ketîye dero dero. Dijminê gelê filistînyê egît şerê serxwebûna xwe dîke, lê dijmin neyar e ew gundê filistîniya, malê wan dide êgir, dişewitîne, zarê wan dîkuje. Cigerxwîn çewa şayîrê kurd, çewa şayîrê pêşverû nikare çavê xwe bigre, denê xwe

neke. Ew berî gişka dîke qîrîn, dîke hewar, helbeste dinivîse û şikyatê xwe dîke ser vê hovîtiyê ("Dêryasin". "Têlzater".)

Têma welêt, têma kurd û Kurdîstanê, têma şorişê û serxwebûna gelê me, pîrsa xwendîne û pêşketîne, neyarîya û bêbestîya dijminê gel (dişminê der û hundur), pîrsa dostayî û biratiya hemû gelê cîmar û têma înternasyonalîzmê Cigerxwîn her dem dîke binyata helbestêd xwe. Ev e mezinaya Cigerxwîn û bîr û bawariya wî.

Xên ji helbestên watanperwarîyê û şorişgerîyê, Cigerxwîn şayîrêkî lîrik e, şayîrê hub û hizkîrenê ye. Ew nemir e bona gelê xwe û ez bawar im, wekî wê ew roj bê, çaxê ko helbestên Cigerxwîn delal nek tenê kurdê aza wê bixwînin, lê usa jî xwendevanê dinyalikê wê bi tercîma zîmanê xwe ezberî bêjin û pê kêfxweş bin, çimkî binyata helbestên Cigerxwîn ew delaliya emir e, delaliya jîyîna mirov e.

Lêningrad, Sibata 1983

Xudanê gotina "Ronahî pey tariyê ye"

Têmuê Xelîl

Nava dîrokê da degme (kêm cara) diqewime, ku mirovek tenê roleke pir mezin bilîze nava bextê gelê xwe da. Cigerxwîn yek ji wan mirovan e. Ne hewce ye em îro dîr û dirêj derheqê wî da xebêrin. Her tenê em bêjin, ku nava wan mirovan e. Ne hewce ye em îro dîr û dirêj derheqê wî da xebêrin. Her tenê em bêjin, ku nava wan kurdên Kirdîstanêye, ku bi zaravê kurmançî xebêr didin, vê gavê helbestvanê herî mezin ew e.

Gava em helbesteke baş dixwînin, carna nîzanî jî xwediyê wê helbestê sax e yan mirî ye. Eger ev helbest baş e, em jê lezetê dibînin û razîbûna xwe didine helbestvan. Em wî helbestvanê hîç nas jî nakin. Dêmek, helbestvan hebe jî, tunebe jî, helbesta wî heye û ew helbestê haqasî bijî, çiqasî ew baş hatiye nivîsarê. Bi serî wê helbestê em wî qîmet dîkin. Û gava em pê dihesin, ku helbestvan sax e, em şadibin, çimkî xwediyê wan xeta wê dîsa helbestên baş binivîse. Lê ger helbestvan îdî tune; her kes hindava xwe da ber xwe dîkeve, ku ser helbestên wî îdî yê nû wê zêde nebin.

Lê ger tu bi xwe wî helbestvanî nas dikî û zanî ew xet çawa xuliqîne, ku ewî çiqas xebat kiriye bona gel û pêşketina lîteratûrê, mirovekî çiqas paqij, maqûl, comerd û înternasyonalîst, şîrhelal bûye, bona mirîna wî dubare her xwe dîke. Dibêjin ku qewm - pismam bona mirîna mirovê xwe ber xwe dîkevin, ku gîva xelqê xerîb haqasî her xwe nakeve, ku "xwîn nabe av." Lê na, kî çî dixwaze bira bêje, bona mirîna Cigerxwîn ev gotina pêşîya jî bêtaqet e. Çawa dibêjin, "hetanî kevir-kuçik ji digiryan." Dêmek şîna wî bû şîne gel, lema jî gotine: "Serxweşî li gelê wî dîkeve."

Belê, ser helbestên Cigerxwîn îdî ên nû wê zêde nebin. Lê çik u ewî pey xwe hiştiye, ew jî bes e, ku mirov her ro bixwîne û jê têr nebe. Mirov dikare ev herdo xetê wî bixwîne, demeke dirêj ser bifikre û heyrî bimîne.

*Ev ne dîn e, ev dîntî ye
Dîn serxwebûna mîlet e*

Lê çiqas û çiqas xetên wî yê yek ji yekê çêtir hene. Û çawa ku em demeke dirêj dikarin bona wê helbestê şabîn, ew jî ewqas wext ser wan şabûye û bawer im ewqas we7de, hela zêde, ser wan fikirîye hetanî ewana xuliqîne.

Belê, serxweşî gelê wî dîkeve, ji berk u ew ewledê gelê

xweyî şîrhelal bû û hetanî dawîya jîyana xwe jî bona gel xebitî. Ew jî nexweşîya dilik çû. Û ew mirov jî dilik dimre, kubin qefesa wî da dilik heye. Dilê wî nexweş bû û ewî zanibû, ku eger îro ban gel hinekî kêmbixebite, dibe hinekî derêj bijî. Zanibû, ku filan xebat dikare navbera sehetekê da jî bike, lê nava sê sehetê da dikir. Zanibû, ku kesekê bona wê yekê wî ra tiştek nebêje, lê ew ya xwe dikir, zanibû ku dibe tiştek pêra negihîne, ji vê dinê here û deqa kutasiyê jî xwe ra bêje... "çima ez filan rojê du sehetê kêmbixebitîm."

Gava bersiva mirina Cigerxwîn mezin ji min re hat, ew bersiva nebixêriyê, bersiva reş dilê min hingavt û wek wê bersivê dilê min jî reş bû û çilmisî. Û min bendekê awa nivîsî:

"Ew bû du sehet min qelem hildaye destê xwe, dixwazim gotina xweya serxweşiyê bi dilekî kovan û xemgîn binvîsim ser mesela mirina Cigerxwînê mezin, lê qelesa min nagere, destê min naçe, ku ez ser vê meselê we ra binivîsim. Vê demê ku ez ji we ra dinivîsim, li mala xwe da me, nava zarokan da, lê der-dorê min mirov tirê vala ye, xalî bûye, her tenê dengê Cigerxwîn di guhê min da ne. (Min sala 1982 a, li bajarê Leningradê hevpeyvîneke bi 75 deqe bi Cigerxwîn ra çêkir û niha guhdarî dikim.) Sûret û demê wî ber çavê min e (me ew wêna dema hevdîtina me tevayî kişand), nama wî ya bona mirina bavê min ser textê min yê nivîsarê ye, ewî bi destê xweyî nazik, bi destên helbestnivîs xeberên serxweşiyê derheqê bavê min da aha nivîsibû:

Heval Xelîlê Çaçan Mûradov, stêrke geş û ronî bû, şevreşa me de ji ezmanê torevanî qurijî û bi carek wînda bû; lê hîvdar im, ku tarîxa jîndariya heval Xelîl dîr û dirêj binivîsin û ji me ra bihêlin, ku tarîxa torevanî Kurdistan di rojekê da fireh û payedar û bilind bibî. Ewê di nav dilê gelê Kurdistanê da jîndar û payedar bimênin. Bira serî te û biradostan xweşbe.

Haval û dilxwazê we Cigerxwîn, 1.2.1982

Cihan îro bona min teng bûye, bûye dogeh. Mirina Cigerxwîn wek mirina bavê min ez hingavtim. Min jî wek hemû kurda navê wî bihîstûbû, helbest û nivîstên wî xwendibûn, ezber kiribûn, lê xwezil min bi çavan ew ne dîta, ku îro tengezar, reben û bêçare nemama. Hevdîtina me ez anîme ser wê bîr û baweriyê ku bi rastî berî her tiştî ew mirovekî bi dilê mezin û fire bû, paşê hozanekî mezin û hişyarkirê gelê kurd bû.

Ez mirovekî biçûk im, ku Cigerxwîn qîmet bikim. Gelê me bi xwe ew qîmeta mezin daye wî, ez jî lawekî gelê kurd im. Lê tiştek diyer e, ku pey mirina hinek mirovan ra malek, an gundek sêwî û stuxar dibe, lê îro bi mirina Cigerxwîn welatek -Kurdistan û gelek- gelê kurda ziyarê zîrê ket.

Me gelek dilê xwe da difîkrî, ku emê hê gelek cara di şayî û şayînetê da rastî Cigerxwîn mezin bîn, lê îro em şîna

wî dikin. Belê emê jî bimrin, lê xwezî wî mêrî, ku wek wî bijî, bixebite, ku miletek heyra wî da be, hewcedarî dengê wî, nûr-nedera wî û qelesa wî adan be.

Sala 1982'an da, gava ez berpirsyarê pêlweşa Yêrêvanêye kurdî bûm, min cara pêşîn gotareke pir mezin ser Cigerxwîn nivîsî, parçekî dengê wîyî li hevpeyvîna me xiste navê û di radyoyê da weşandinê. Parçek jî wê hevpeyvîne, ku Cigerxwîn gotiye, mirov dibêje qe bona roja îro gotiye. Ewî aha gotiye :

"Bi bawerîya min, jîyana wî mirovî, ku ji gelê xwe ra bi paqijî, bi dilpakî xebitiye, bimre jî sax e, nemirîye, wê jîndar bimênin, Tê bîra min, wextê Bêkes miribû, bûrjûwazê kurdê İraqê pere li ser tirba wî bela dikirin. İcar keçekê rahişte perê wan û qetand, got: -Wextê Bêkes miriye, ne mohtacê dînar û derhemê we ye, Bêkes niha dilê xort û mêra da, dilê keç û jina da cîkî bilind girtiye, îcar bizanibin, ku ewê bimênin û namirî.

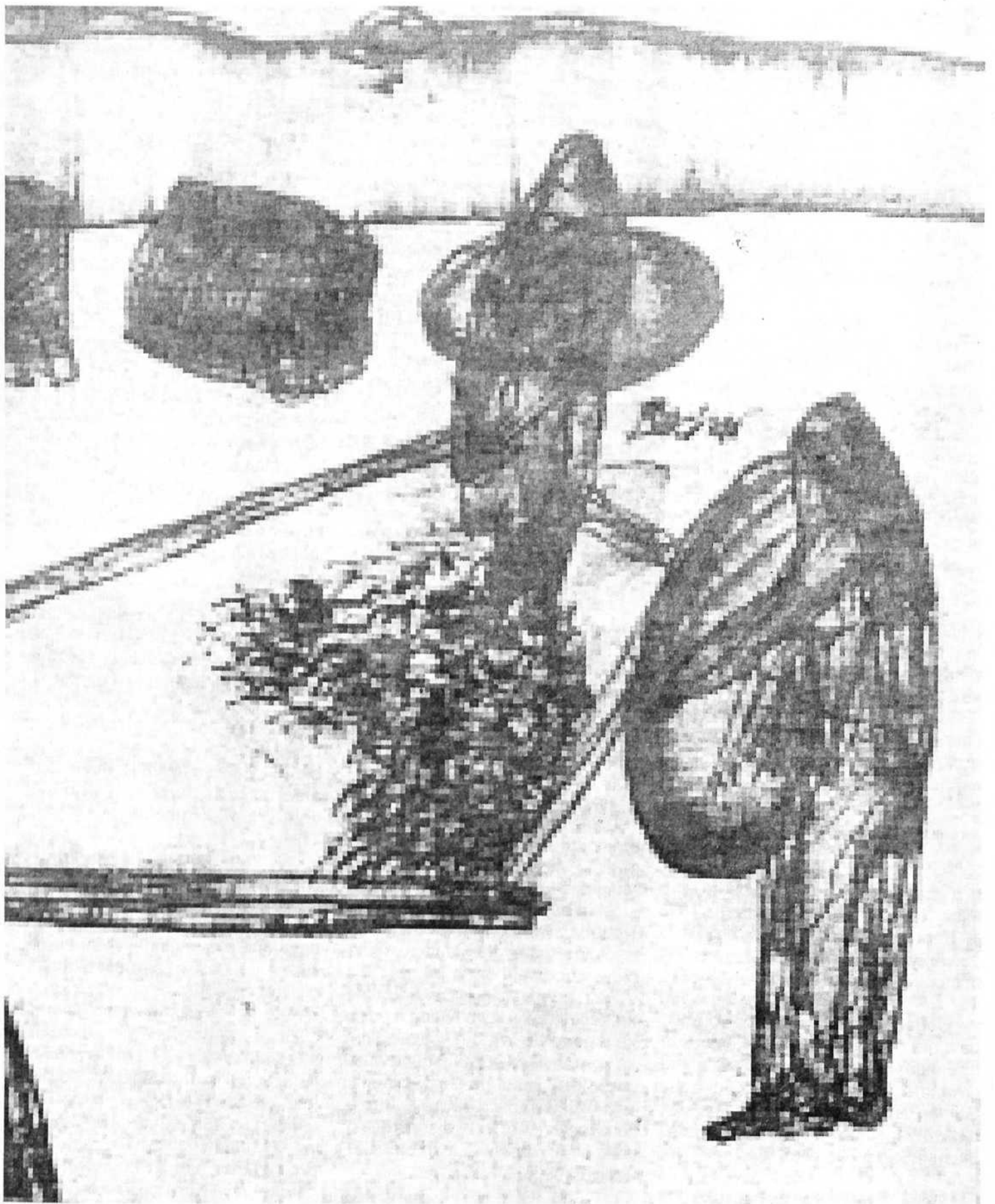
Eger ez jî layîq bim, eger ez jî hêja bim weke Bêkes di dilê xort û keçê da, jin û mêra da bimênim, ez tim jîndar im, ez tim sax im. Ez bimrin jî ew hestî, goşt û çerm hemû herin, qîmeta wan tuneye, bira herin, lê ezê di dilê miletê xwe da bimênim."

Payiz e. Zûtîrekê zivistanê ser kurda da bû. Û çawa zivistanê gelê Kirdistanê di hêla aborî da dikeve rewşeke teng û giran, niha jî weha ye. Lê vê carê ser rewşa aboriyê da rewşa kurdaya di hêla edebiyetê giran jî zêde bû. Gelê kurd sê lawên xweyî pir hêja wînda kirin - Cigerxwîn, Yilmaz Güney û Tofîq Wahbî.- Em ber mezinaya wan û xebata wan temene dibin û serê xwe ditewînin.

Cigerxwîn jî nav meç û, ku heta-hetayê di nav me da bimîne. Wê bimîne bi zên û meramê xwe va, bi deng û reng, bîn û buxa helbestên xwe va. Ji xebata di kovara kurdiye delal "Hewar"ê girtî hetanî beşdarbûna di civîn mîtingên kurdî va, bi paqijayî û bawermendiya xwe va.

Helbestên wî wê wek berê di nav gel da wek agir bela bibin, ûsa, çawa ku agir lodekê dikeve û pêşî lê nayê girtin, wek agirê Newrozê ewanayê nava dilê gelê me da çiqas here pêl bidin û geş bibin.

Gelê kurda hîç cara bawerîya xwe ya bona rojên aza wînda nekiriye. Û çawa ku pey zivistanê ra bihar tê û çawa ku helbestvanê mezin - Cigerxwîn dibêje, "pey şevê timê dibe ronahî", çiqasî jî şevê be, dîsa sibe safî dibe, ûsa jî gelê kurda wê ji bindestiyê aza be. Çawa dibêjin, dijmin wê nava xwîna xwe da bê xeniqandin, çawa ku mesela kurda dibêje, wê bextê bêbexta lê welgere. Vê yekê da wê rola Cigerxwîn jî hebe û helbestên wî wê gotinên xwe bêjin, ji bere w helbest wê bibin çavkaniya bawerîya



Çîrokbêjiya Cegerxwîn; Nimûne, Reşowê Darî *

Heyder Omer

Ez ewha bawer im, ku her lêkolînerê di meydana çîrokê de berxwe bide, divaye ew destpêka vî celebê wêje wek berhemeke hunerî li nik kurdan û mercên jidayikbûn û geşbûna wî ji bîra neke. Eger ev yeka ji bîra bibe, gelek neheqî wê li çîroknivîsên kurd bibe.

Ev berhema hunerî ne ji demeke dûr de li ba kurdan hatiye naskirin. Hinek rexnevanên başûrê Kurdistanê çîroka „Erê min di xewnê de dîtiye“ ku Cemîl Saîb sala 1925ê nivîsandibû, wek destpêka vî celebê tore dibînin. Eger em jî xwe bidin kêlek wan, û vî celebê tore li nik jêrxetiyên bipelînin, pêşî em du çîrokan di hejmara duwem ya HAWARê de dibînin, ew jî „Du egîd û Gundê nu ava“ yên Dr.K.Bedirvan û Qedrî Can in.

Digel hindê em di hejmara çarê de jî pêrgî çîroka „Ber tevna mehfûrê“ dibin. Tevî ku nivîsevanê wê C.Bedirvan, wek Dr.Husên Hebeş, di xebata xwe ya nîrxbiha de li ser HAWARê, weha diçe, ku ev çîrok sala 1927ê li Bêrûtê nivîsandiye, lê her du hejmarên duwem û çarem di sala 1932ê de derçûne. Lewre mirov dikare weha biçe ku çîroka hunerî ji wê salê de ketiye nav destên jêrxetiyên, û di dî re jî gelek nivîsevanên HAWARê, mîna Nûredîn Êsif (Dr.N.Zaza), O.Sebrî û yên din para xwe dixin evê meydanê, û dibine hevparên destpêkên vî celebê wêje li Jêrxetê.

Cegerxwîn jî sala 1941ê, di navbera hejmara 31ê re li vî deriyê tore dide, û çîroka „Berhamê Gur“ diweşîne, û di dî re çîroka „Çîm û Gulperî“ sala 1948ê li Şamê çap dike, û ya „Reşowê Darî“ sala 1956ê dîsan li Şamê çap dike.

Ev çîrok bi xwe serpehatiyeke gelêrî ye, pirrê caran di civatên kurdan de dihate xebirdan, ta Cegerxwîn ew xiste durvê yekeke wêjeyî, û bûyer û kesên wê kirin sîmbolên

nerîn û helwestên xwe yên civakî û neteweyî.

Bûyerên çîrokê li bakurê Kurdistanê li gundê Darê diqewimin, tehlî û diwariyên jiyana gundiyan, û sitema rijîma tirkên û derebegên kurdan wêne dike, û destpêka hişyariya civaka kurdî ji warê civakî û neteweyî de dibelgîne, pêre jî ramana Cegerxwîn, ku dibêje (qata jor sedema bindestiyê gel û welatê wî ye) û çareserkirina wê dozê. Li gor nerîna wî, numa dike.

Yekemîn car mirov vê çîrokê dixwîne, pê hay dibe ew li goreyî merc û divîtiyên awayê kevin, ku sê qunaxên wî hene, ava bûye. Ango bûyerê çîrokê di sê qunaxan re derbas dibe.

Li destpêkê em dibînin dem şev e, gundî li eywana Zoro Axa civiyane, serpehatiyan dibêjin. Lewend; kurê Zoro Axa laqirdiyên bi mîrxasiya Reşo dike, û wî neçareyî çûndina şikefta „Berdewêl“ dike.

Li navînê Lewend ji civatê derdikefe, diçe mala Reşo, destan dirêj namûsa wî dike, lê Rewşê; pîreka Reşo, ji neçare wî dike, laşê wî perçe perçe dike, wan perçan dixwe çewalekî, hildide milên xwe û berê xwe dide şikefta „Berdewêl“ da laşê perçekirî bawêjê binê şikeftê, û şopa wî wenda bike. Li wê derê pêrgî Reşo dibe, xişma ku hatiye serê wê jê re xeber dide, her du vêkre dizêvirin gund, diçin eywana Zoro Axa, û çîroka xwe û Lewend li pêş Êxe û gundiyan radixin. Çavên Zoro Axa sor dibin, dike qêrî û sûnd duxe, ku wê wan bikuje. Lê gundî piştgirîya Reşo û Rewşê dikin, lewre jî Zoro a dilê xwe vedişêre, û bi dizî mirovekî dişîne bajêr, da cendirman bîne, ku li gundiyan bidin.

Li dawiyê jî cendirme tîn gund, gundiyan tev, digel Reşo û Rewşê li mala Zoro Axa dicivînin, li wan didin, diravên wan distînin, hinekan ji wan

berdidin, û yên mayî bi xwe re dibin, lê bi rê de gundî diravan didin wan, û xwe rizgar dikin. Cendirme jî Reşo û Rewşê dibin û dixin zîndanê, û li dadgehê bi çend salan tîn tanbarkirin. Gundî jî dest ji kar û berdestiya Zoro Axa berdidin, loma jî Axe neçareyî koçbarkirinê dibe. Piştî çend salan Reşo û Rewşê ji girtîgehê tîn berdan, dizêvirin gund, û tev gundiyan jiyana xwe didomînin.

Demek Cegerxwîn bûyerên çîroka xwe, li goreyî pêdiviyên evê rêgaya kevin, bi awakî dirist li pey hev rêzkirine, her yek bûye encam û bermayê bûyerê berê, û ji bo bûyerê din bûye sedema sereke, ango her yek ji wan bûyeran hem di bin bandûra yê beriya xwe de mayî, û hem jî li yê di dîv re tê hukardar bûye, ta ku çîrokê gîhaye dawiyê, lê hinek bûyerê lê zêde kirine, ta ku xwendevanê çîrokê, di navbera bûyerên wê re, pêrgî hineke dî dibe, ku ewana li gel bûyerên sereke ne tîkildar in, wek çawa em dibînin axiftinên gundiyan, li goristanê, ji bûyeran bi dîr dikefin, û ne tîkildar in. Lewre jî girêka çîrokê jihevketî xuya dibe.

Nivîsevan bi çîrokbêjiya yekser dest bi xebirdana bûyeran dike, lê li destpêkê xwe bi ser alava zêvirîna hunerî de pal dide, lewre diroka Kurd a kevin tîne bîra xwe û me, wê bajarvaniya bav û kalan bi şûn xwe de hêştine şanî me dike „Kî li rewş û hendesa kavlê (Darê) temaşe bikî, mezînahî û jîngariya nijadê Kurd tê ber çavê wî“. (Rûpel:4).

Di dî re wê bajarvaniya giranbiha dide hember rewşa Kurd ya îro, û pêre mijûl dibe, hîngê jê ve xuya dibe çendî miletê wî li paş mayî, û neyaran keys jê birine, ta ku îro nikare li welatê xwe serbest bigere „nivîşt û nivîsaran bi zîmanê xwe, û di biwara tarîxa nijad û welatê xwe de çêkin, û xwendevanên Kurd, ku di vav welêt de jî naxwazin, ya nizanin ji me re çêkin, û bişênin, ji xwe dijminê nijadê Kurd her û her xwastine û dixwazin ku ne tenê rewş û tarîxa welatê me, lê nav û nîşanê me jî ji rûpelê tarîxa cîhan windabikin, û bi carekê navê Kurd neyê xwendin.“ (Rûpel:4).

Ev awayê çîrokbêjiyê, ku jê re (Zêvirîna hunerî) tê gotin ji sînemayê

hatiye wergitin, pêşî dawiya çîrokê, an jî dawiya bûyerê sereke pêşkêş dike, û di dûre jî sedem û bûyer û helwestên, ku gîhane wê dawiyê berçav dike. Lewre jî gava şûngirtî be, dibe ûştta serkeftina huneriya çîrokê. Lê mixabin ev gava, ku nivîsevanê me tê re derbas hundirê çîroka xwe bûye, bi carekê, li nik bûyerên çîrokê ne têkildar e, û pêre jî kêmasiyeke hunerî gîhandiye durvê wê û şêweyê xebirdanê.

Gava nivîsevan xebirdan, an çîrokbêjiya yekser, bikar tîne, hîngê ew rola dîroknivîsan dilîze, bûyeran xeber did, kesan pêşkêş dike, bizavên wan berbiçav dike, digel wan kesan û bûyeran meşîneke xweristî dimeşe, ta ew bûyeran digînin dawiyê. Ango ev cureyê çîrokbêjiyê rê nade nivîsevan, ku hêza xwe bide ser kesên çîrokê, wan bi xwe ve girêde, çiku zanîna wî bi wan ji ya wan xwe bi xwe ne pirtir e. Lewre jî ew çîrokê ji dûr de xebir dide, û kesan û bûyeran ji der ve de salixdide, lê nexr û wateyan ji xwener re di-hêle, ku bi xwe têbighîne.

Çîrokbêjiya çîroka Reşwê Darî pirrê caran li tersî huneriya vî cureyê xebirdanê hatiye, û di bin hêza nivîsevan de milxwar xuya ye, hulma wî li ser wê gelekî giran e, û ew li gor daxwaza nivîsevan tê hûnan, ne li gor birêveçûna bûyerê çîrokê, pirrê caran hevpevînan dibirre, û ji helwestekê diçe yeka dine bê têkildar, ji bo xatirê ku dozêkê yan ramanêke taybet, xwedî nerîneke politîkî yan civakî diyar bike

Nimûneyên ku evan gotinên me teqez dikin, di çîroka Reşwê Darî de pirr in, me gelek rûpel divên da em gîşkan binin meydanê, vêca em dikarin berên xwendevanan ber bi rûpelê, 25 ta 53 de bidin, da bibînin çawa xebirdan ji birêveçûna bûyerê çîrokê bi dûr de dikefe...Ji ber vê yekê jî çîrokê bê hemdî bûyerên wê dirêj bûye, û dawiya wê jihevketî xuya dibe.

Dawiya her çîrokekê, wek hêmanekî hunerî ku hevparê avakirina wê ye, gelekî nixbiha ye, ji ber ku hemû dezîyên bûyerê tê de dicivin, û mebesta, ku nivîsevan ji bo diyarkirina wê dixebite, tê de numa dibe, lewre jî rexnevanên wêje vê dawiyê bi gaveka ronîkirinê dinavînin.

Bi rastî eger em li çîroka Reşwê Darî, bi 83ê rûpelên wê vegehin, em dikarin bibêjin ev dawiya, ku hemû dezî û hêmanên bûyerê tê de dicivin û wateya bûyerê wê bi serî tînin, di rûpelê 60î de diyar e, gava Soro civandin û dandina diravan pêşniyar dike, û riya çûndina ba bervedêr şanî gundiyan dike, çiku wê hîngê dawiya çîrokê û çareserkirina doza Reşo, ku di çîrokê de bûye sîmbola doza cotkar û gelê kurd, sayî û zelat xuya dibe, ku wê di dadgehan re derbas bibe.

Ev kêmasiya çîrokbêjiyê siya xwe daye ser livandina kesên wê jî, wek çawa formê Reşo tê guhertin. Reşo gundiyeke reben e, li ber destên Zoro Axa, mîna hemû gundiyan din, dixebite, jîr e, mêrxas e, dilsoz e, û nezan e. Ew, di civakê de, bi van rûçikan tê naskirin. "...peyayên wek Reşo gernas û mêrxwas, ku di rojên reş de kozik û çeperê dijmina diherivênin, mîra dikujin, talana vedigerênin..." (Rûpel: 15).

Lê mixabin Reşo mêrxwasiya xwe biçûk û qels dike, ji ber ku li hember Zoro Axa gelekî sist û jar xuya dibe. "Axa ha serê mi û şûrê te, namûsa me teva namûsa te ye, emê tev rojekê xwe di ber te de bidin kustin, tu serê me, û em lingê te ne." (Rûpel: 19).

Lê xeyala Cegerxwîn ji nişkave Reşo bi awakî din şanî me dike, ku ew serê xwe bi dozên mezin re dêşîne, û bi sergêrên cîhnê mijûl dibe. "Gerek mirov bêtir bîr bibira, bibûna dost û birayên hev, ev çî kuştin, talan, ceng û pevçûne? Xwezî ev awa ji nav me rabûna, xwezî me zanibûna ka dermanê rabûna vê berberiyê çî ye?. Ma ev dinya têra me nakî?. Ev top, bumble, gule, berik diteqin, mirova dikujin, xaniya dişewtênin, avaniya hildiveşênin, ev tev ji bona çî ye?. Xûyaye beg, axa, şêx mela nahêlin weke bira her kes bi hev re bikin, û bi hev re bixun, ev ristika komelî a sermayedarî nahêlî kes bi xweşî geza nanê xwe bipûrisênî, ev ristika tim kuştin, pevçûn, talan, û şewatî diafirênî. A çê eve ku em terpelozekê li wan deynin, va xwînwar û dijmina teva bikujin." (Rûpel 38 - 39).

Ev pêşkeşkirin evê kesayetiye jî birêveçûn û meşîna xweristî bi dûr dixê, û dide xuyakirin ku çîroknivîs ji rastiya hunerî ya çîroknivîsinê û avakirina kesayetiye bi alîkî din de dikefe. Divaye çîroknivîs kesên çîrokê bi xwe ve girênde, divaye destê xwe ji wan bikşîne, da ewana gotinên xwe bibêjin, ne yên çîroknivîs bicûn. Mirovê ku xwe bide şûna lingên dijminê xwe wê ne bizanibe evan gotinên jorîn bibêje, û ne jî wê karibe li evan helwestan xwedî derkefe.

Pênûsa çîroknivîsê me li ba kesayetiya Soro jî riya xwe şaş dike. Tevî ku ev serpehatî ya Reşo ye, lê Soro rola sereke di çîrokê de dilîze. Ew zana ye, hêdî ye, li gel xwe mijûl dibe, û dipûniye, baş guhdar e, gotin û bersivên wî pîvayîn in, li ba gundiyan xwedî rûmet e, bandûra wî li wan mezin e. Zoro Axa jî hesabê wî dike.

Mirov dikare bibêje, ku çîroknivîsê me evê kesayetiye, li gor nerîn û ramanê xwe, ji bo serkeşiya gundiyan amade kiriye, çiku ew şiyar û zana tê xuyakirin, dost û dijminê xwe ji hevdu vediqetîne, nixr û bihayê xebata cotkar û gundiyan baş naskiriye, dibêje Zoro Axa: "Ma ku em ji cem we barkin, wê çî rûmet ji wer e bimênî?.. Ev mezinahiya we tev bi me ye, çî bi wijdanê we hatiye ku bi ser de jî hûn dor namûsa me bigerin?." (Rûpel: 15).

Lê mixabin gava dem lê tê, ku ev serkeşê gundiyan çareyekê ji bo serpehatiya Reşo bipelîne, çîroknivîsê me bervê wî ber bi dandina bertilan û bervedêr û dadgehan de dide. "Heke bi a min dikin emê bêşekê bavêjin ser hevala, heme her yek karibin çî bidin, û hin ji hevala ku nikarin xwe li ber dara bigrin, bere birevin, xwe bidin alîkî, wê paşê bi kêrî me bînin, evê dî ne mîra bikujin, û ne li cendirman xin, û ne jî kesî talan bikin, emê çendeka ji xwe vebjêrin, bişînin bajêr, bere ew jî gilî bikin, bervedêrekî bigrin, bawer dikim emê zora Zoro bibin." (Rûpel: 60).

Ev guhrtina helewsta ramanî ya vê kesayetiye, ewê ji birêveçûna wê ya hunerî, ku çîroknivîs li destpêkê wênekiribû, bi derdixe, û bergehêkê dixê navbera gotin û kirinên wê de,

pêre jî, tevî ku ew kesayetiya sereke ye, yekeke lerezandî dimîne, û nikare şûna xwe, li gor pêdiviyên destpêka, ku pê hatiye naskirin, dagre.

Kêmasiyên hunerî û ramanî, ku di wênekirin û livandina evan her du kesayetiyên de peyda bûne, û cureyê ramana Cegerxwîn, nivîsevanê me neçareyî hebûna hinê kesayetiyên din kirine, mîna dozdar û fermandarê dadgehê û bervedêr, lewre jî rola wan di çîrokê tenê helwesta Cegerxwîn a êdyaal numa dike, û ji wê pê de bê nîrx dimîne.

Lê bi rastî pênûsa nivîsevanê me hin caran hostevaniya xwediyê xwe, di warê wênekirina kesayetiyên çîrokê de, bi awakî zor jêhatî dide xuyakirin, nemaze jî ewan kesayetiyên gelêrî, mîna Bizdo, Hovo; lalo, Çekûso, Şêro, Perîşanê û Silo, ku di çîrokê de bûne sîmbolên asta têtîştin û hişyariya civaka kurdan ya wê demê, ku pîrrên endamên wê bi mezinahiya axa û began, û serdestiya turkan; birayên misilman zor bawerbûn. Her weha nivîsevanê me di wênekirina kesayetiya Zoro Axa de jî serkewtî xuya ye. Ev kesayeti sîmbola qata jor e, her tim dilsozê berjewendiyên wê qatê dimîne. Koçbarkirina Zoro Axa ji gundê xwe, bi qaserî ku bûye nîşana ramana Cegerxwîn ya êdyaal, nabe nîşana guhertina rêveçûna hunerî ya vê kesayetiye.

Tiştê balkêş di kesayetiyên çîroka Cegerxwîn de ewe, ku hemû sade ne, hundirê wan eşkera ye. Ango hundirê hemûyan vekirî ye, zû tene naskirin, ji ber vê yekê jî çîroknivîsê me monolog bikar ne aniye.

Monolog hêmanekî huneriya tevna çîrokê ye, dikare rê li pêş xwendevanan dîz bike, da derbas hundirê derûnên kesayetiyên çîrokê bibin, dijayetiya hundirîn, ku di derûnên wan de dikele, û siya xwe dide ser helwestên wan, nasbike. Nivîsevanê me kar û barê vî hêmanê hunerî hildide ser milên xeberdanê, û hemû helwestên kesayetiyên di wê riyê re şirove dike, lê gava xwe nea-çareyî bikar anîna monologê dibîne, dîsan ewê li gor asta têtîştina xwe dixebitîne, pêre jî avakirina kesayetiye jihev dikefe, wek çawa li nik Reşo diyare, ku ew kesê reben û nezan, şûnpêyên Zoro Axa serê xwe bi sergêr û dozên mezin dêşîne. Lewre jî tenê çîrokbêjî û hevpeyvîn di destên çîrokbêjê me de

mane, ku kesên çîrokê bighînin hevdu.

Hevpeyvîna hunerî axiftineke di navbera du, an pîrr, kesan de digere, zindîbûnê dixê hundirê çîrokê, kesayetiyên wêne dike û dide naskirin, perdeyan ji pêş wan radike, û ji bo mebesteke hunerî tê xebitandin, bi ser de jî zanîn û rewşenbîriya çîroknivîsê numa dike. Lewre kar û barê hevpeyvînê ne xeberdana bûyerên, ku bi kesan re diqewimin e, belê karê wê ewe, ku bide xuyakirin ka ew kesana çawa bûyeran dijîn. Ji ber vê yekê, divê hevpeyvîn li gor astayê zanîn û hişyariya kesên çîrokê, û tanga helwestên wan be.

Mixabin hevpeyvînên çîroka Reşowê Darî didine xuyakirin, ku karmendiya evî hêmanê giring li pêş çîroknivîsê me ne sayî bûye. Çiku ew pîrrê caran destên xwe ji kesên çîrokê nakşîne, ku ewana li gor asta zanîna xwe bipeyivin, belê ew bi xwe gotinan li ser zibanê wan dibêje, û hevpeyvînên wan li gor zanîna xwe digerin. Yek ji kesên çîrokê dibêje: „Ew dewlemend û xudî gund dixwazin her ji çend sala kuştin, talan, şewat bikevî welêt, da karibin her tiştê xwe giranbiha bifroşin, û rebenê weke me bi nan-zikê karê xwe bi wan bigerênin“. (Rûpel:48).

Bê guman xwediyê van gotinên jorîn zana tê xuyakirin, lê Cegerxwîn bi carekê, di çîrokê de, nedabû xuyakirin ku ji bilî Soro kesên zana li gundê Darê henin, vî lomê em dikarin ne tenê bibêjin ku pêjna Cegerxwîn ji van boçûnan tê, belê teqez ev boçûn û gotin yên in, ne yên kesên çîrokê nin.

Tiştê me bi ber ve vî baweriyê de dikşîne ewe, ku xwediyên vî cureyê gotin û boçûnan, her car di çîrokê de bê navin, ne nas in. Bi ser de jî hin caran du astayên zanîn û hişyariya kesayetiyekê xuya dibin, bê ku pêjna guhertinên ramanî û hişyarî ji wê bê, wek çawa xwendevanan Reşo naskiribûn.

Pênûsa Cegerxwîn gelek caran li hember bikaranîna hevpeyvînê jar xuya dibe, û nikare dagere asta zanîna kesên çîrokê, pêre jî pîrrê caran hevpeyvîn ji gewdeyê çîrokê direve, û nikare şûna xwe ya rast tê de bigre.

Evê yekê pîrrê caran ziyneke giran kişandiyê ser zimanê çîrokê, û ew ji jiyana rojane de bi dîr xistiye. Ziman alaveke girange, ne tenê çîrokê ji awayê lêvanê dikşîne formê

nivîskî, belê bi ser de jî her ku ji jiyana û têtîkî û danustandinên rojane ve nêzik be, ewqas heyama çîrokê zindî dike. Lê gava nivîsevanê me hêza xwe dide ser kesên çîrokê, û wan li gor asta zanîna xwe bi dengkirin dide, hîngê zindîbûna zimanê çîrokê birîn dike, û pêre jî bergehek dikefe navbera bûyeran û heyama çîrokbêjîyê, ku ne tenê hewesa xwendinê li nik xwener sist dike, belê bi ser de jî huneriya çîrokê jar dike.

Xuyaye çîroknivîsê me bi neyênîya akama vî yekê haydar bûye, çiku carcaran zimanê çîrokê ji heyama rojane, û jiyana gundiyan ve gelekî nêzik dibe, û rola xwe ya hunerî di wênekêşîya heyama civaka gundiyan de distîne, wek çawa nivîsevan bi zibanê kesekî çîrokê dibêje: „Ma xwe ne em jinê wa ne, nikarin dengê xwe bikin“. (Rûpel: 14).

Gotinên bi vî awayî, pîrrê caran di civatên gundiyan de tene gotin, û digerin, nemaze gava mirovek zora xwe bajo ser kesên din.

Bi rastî zimanê çîrokê ji vî warî de dewlemend e, pîrrîcar xwener di nav re pêrgî cureyê raman û pûnijiya gundiyan dibe, mîna evê gotina, ku di pesna jîrtî û jêhatiya jinekê de, li ser zibanan her tê gerandin „ Jin jî hene, jinkok jî hene, wey tu diya min bî Rewşê!!“. (Rûpel:16).

Ji vî pê ve zimanê çîrokê sade û gelekî hêsan e, bêjeyên wî numa û servekirin in, û bê pêjin in, lewre jî hevok û derbirinên nivîsvan eşkera û bê girêkên zimanewanîn in, lê pîrr caran dirêj dibin û hêmanê tevgerê di çîrokê de jar dikin.

Tevî evan têtîkî û nerînên me, (Reşowê Darî) wê wek çîrokekê ji bermayên nîfê pêşengên wêjeya kurdî li Jêrxetê, bimîne, dikare, li gel berhemên endamên wî nîfê, destpêkên çîroka hunerî li vî devera kurdistanê diyar bike.

* Ev babet bi awakî firehtir, di durvê kitêbokekê de, li çapxaneyê HAVÎBÛN, li Berlînê sala 2003, hatiye çapkirin.

Nîşe: Ev nivîs ji "tirej.com" ê hate girtin

Lîsta pirtûkên me



FOLKLORA KURDÎ
Cegerxwîn
Stockholm-1988
ISBN 91 7672 024 1
Bi pêşgotina
Xalîl Lezgîn
٢٠٦ rûpel



HÊVÎ
dîwana 7
Cegerxwîn
Stockholm-1993
ISBN 91 7672 006 3.
Bi pêşgotina
Ordîxanê Celîl
86 rûpel



RONAK
dîwana 4
Cegerxwîn
Stockholm-1980
ISBN 91-7672-000-4
Bi pêşgotina
Kemal Burkay
208 rûpel



ŞEFAQ
dîwana 6
Cegerxwîn
Stockholm-1982
ISBN 91 7672 004 7.
Bi pêşgotina
Casimê Celîl
180 rûpel



TARÎXA KURDISTAN
cîld 1
Cegerxwîn
Stockholm-1985
ISBN 91 7672 010 1
216 rûpel



TARÎXA KURDISTAN
cîld 2
Cegerxwîn
Stockholm-1987
ISBN 91 7672 019 5.
256 rûpel



TARÎXA KURDISTAN
cîld 3
Cegerxwîn
Stockholm-1987
ISBN 91 7672 048 9
276 rûpel



ZEND-AVISTA
dîwana 5
Cegerxwîn
Stockholm-1981
ISBN 91;
Bi pêşgotina
Qanatê Kurdo, cildkiri
176 rûpel

Rola Cegerxwîn di nav tevgera neteweyî de

Dr. Hesên Seyfedîn

Bi rastî, Cegerxwîn ne tenê rîstevan, çîrokvan û lêkolînerê gewre û hêja bû di nav mîletê xwe de, lê belê di nav refên xebata neteweyî de têkoşer û xebatkarekî bê westan bû, weke wî ji hevalên xwe yê xebatê re gotiye 'Naxwazim di nav karwanê azadîxwazan de destvala bi rê kevîm, ta ji min tê û ji min bê ez ê bi we re ji mîletê xwe û hemî mîletên bindest re bixebitim'.

Cegerxwîn di destpêka jiyana xwe de, berê wî ket xwendina olperestî û di demeke kurt de ji ber zîrekî û jêhatîbûna wî pêpelûk û qonaxên fireh derbas kirin. Cegerxwîn bi xwendina xwe re çavên wî li ser êşên mîletê wî vebûn, ew êşên ku şerê cihanî yê yekemîn ew tê de hiştibûn û li ser dengê topên şoreşên Şêx Seîd û Mehmûdê Hefîd û bayê Şoreşa Oktobêrê şiyar bû. Cegerxwîn xwe di ber koçberî, birçîbûn û bindestiya mîletê xwe de xwedîbar dît û ji bilî van tiştan jî kedxwariya beg û axan û kevneperestiya şêx û melan cihekî fireh di hiş û bîrê wî de girt. Van baweriyên hiştin ku Cegerxwîn tevli rîxistinên civakî û neteweyî bibe, ji bilî tevli bûnê jî destê wî di damezirandina hin rîxstina de hebû, ji ber dixwest di rîya wan re armanc û daxwazên mîletê xwe pêk bîne. Ji rîxistinên ku Cegerxwîn bi wan re kar kiribû, ev in:

1. Civata Xeyrî: Cegerxwîn û Evdilqadirê Têlo ev civat di sala 1932ê de çê kiribûn. Armanca wê -wek Cegerxwîn dibêje- alîkariya feqîrên Kurdan wek nexweş, sêwî, rêwî û derketiyan. Lê mixabin ji ber dizîna sindoqa wê, civat ji hev ket, lê ew bû dergehêk ji bo çêkirina civateke mezintir.

êkirina 2. Civata Xeyrî ya mezin: vê civatê kete bîra Haco axa piştî ku Cegerxwîn pergala civata xeyrî jê re şirove kir. Serokê civatê Hesênê Haco axa bi berpirsariya Şewket Zulfî beg, Cegerxwîn û hevalên xwe li Amûdê bûn destek û serokatiya wê ma di destê axa û began de. Lê mixabin gelek neçû dubendî kete navbera Haco axa û Qedrî beg û civat ji hev ket, lê Haco axa civat careke dî bi serokatiya xwe çê kir. Cegerxwîn û xwarziyê wî mele Elî, Resûl axa,

Sedîq Mardînî û Tewfîq Cemil bûn destekên civatê.

Cegerxwîn dibêje: "Tenê tiştê me ji vê civatê qezinc kir. ew bû ku me tipên latîni ji Celadet beg re kirin.

3. Nadiya Ciwanên Kurd (Jonkurd): Dema Firensa di Cezîrê de bû û piştî şewata Amûdê (Toşa Amûdê), Cegerxwîn di sala 1938ê de Nadiya Ciwanên Kurd çê kir, da ku xortên kurd bi zimanê xwe yê zikmakî bixwînin, dîrok û rewşa mîletê xwe nas bikin û wan hînî welatperweriyê bikin. Lê bi wan re dirêj ne kir û nadî hate girtin û Cegerxwîn dibêje: "Yê ku bû sedema girtina wê nadiyê, axa Newafê Hesên bû û bi navtêdana Fillehan."

Nadiya Ciwanên Kurd karîbû bi Kurdên Cezîrê bide zanîn ku karin zarokên xwe bi zimanê kurdî hînî xwendinê bikin, û rêçêke nû li ber xorta vekir. Cegerxwîn dibêje: "Nadiya Ciwanên Kurd çavên Kurdên vê hindamê baş vekirî hişt, û baweriyê nû afirand û da zanîn ku xortên nû dikarin têkilî tevgerên rêzaniya welatê xwe bibin, durtir binêrin û ber pozê xwe wêdetir bibînin."

4. Civata Azadî û Yekîtiya Kurdistan (berê Xoybûn bû): Ev civat di sala 1946ê de bi serokatiya Ehmed Nafîz hat damezirandin. Sekretêrê serek Cegerxwîn bû û sindoqemînî Arîf Ebas û destek mele Elî, miftî mele Ehmed û Hacî Yûsiv bûn. Di destpêkê de navê vê civatê Xoybûn bû, lê piştê navê wê di civatekê de guhertin. Cegerxwîn dibêje ku sedem ew bû, ku navê Xoybûn di nav Kurdên Sûryayê de ne xweş hatibû bihîstin. Tiştên ku vê civatê kirine ev bûn:

o çil perçe daxwazname şandin San Fransîskoyê

o peya û nivîsarên xwe gihandin Mehabadê

o bi Ingilîz û Emrîkiyan re gelek danûstandin kirin

5. Civata Aştîxwazên Sûrya: Cegerxwîn piştî ku dev ji Civata Azadîxwazan berda, tevli ya Aştîxwazan bû, ku di sala 1950î de jê re ji endamêkî civatê nivîsarek hatibû, jê dixwest ku tevli wan bibe.

Cegerxwîn di bersiva xwe de dibêje: "Pir cihê payedariyê ye ku bibim yek ji destikên Civata Aştîxwazên Sûryayê."

Cegerxwîn karîbû gelek kesan bikşîne nav vê civatê, wek Hacî Şêxmûs, Ehmed Namî, Osman Sebrî, Reşîd Hemo û Şewket Henan. Ew ta sala 1957ê tê de man. Cegerxwîn dibêje: "Dostaniya min û Partiya Komunîst a Sûrya ji sala 1949ê dest pê kirye û di sala 1957ê de em dûrî hev bûne yan jî wan ez dûrî xwe xistim." Tiştê ku hişt Cegerxwîn û gelek hevalên wî dev ji vê civatê berdin, ew bû ku şerê kurdîtiyê dikirin û rojnameya cotkaran, a ku bi zimanî kurdî der diket, sekinandin û dixwestin ku Kurd bêjin 'em Erebin' û dûrî kurdîtiya xwe bikevin.

6. Benda Azadî: Piştî ku Cegerxwîn û hevalên wî dûrî Komûnîstan ketin, xwestin ku partiyekê çê kin, ku ramanên wê komûnîstî bin û armancên Kurdan jî pêk bînin. Lê dema Cegerxwîn dît ku hevalên wî şerê Komûnîstan dikin, ev bend hilweşandin û di sala 1958ê de tevli Partiya Demokrate Kurdistan Sûrya bûn.

7. Partiya Demokrate Kurdistan Sûrya: Piştî damezirandina Partiya Demokrate Kurdistan Sûrya di 14.06.1957ê de li ser destê Hemîd Derwîş, Osman Sebrî û Hemzeyê Newêran bi salekê, Benda Azadî tevli partiyê bû û Cegerxwîn bû endamê komîteya navendî. Dema kongireyê yekemîn di 1967ê de li bajarê Helebê çê bû, ew careke dî hate helbijartin û gelek deng anîn û ma endamê komîteyê. Cegerxwîn dibêje: "Di kongireyê 1967ê de, navê min gelek deng standin û ta îro jî, ku sala 1973ê ye, ez bi wan re bi xurtî kêferatê ji mîletê xwe re dikim." Di kongireyê duyemîn de di sala 1973ê de, Cegerxwîn ta sala 1975 bû endamê nivîsgîha siyasî.

Cegerxwîn di sala 1979ê de berê xwe da Swêdê û xebata xwe ya rêzani wek endamê komîteya navendî û nûnerê Partiya Demokrat a Pêşverû ya Kurd li Sûryayê berdewam kir û li gelek çalakî û civatan amade bû, ta di 22-10-1984ê de li Stockholm çû ser dilovanya xwe.

Di xalên bûrî de, diyar dibe çawa seydayê hêja Cegerxwîn bi girêkên kûr bi civaka kurdî ve hatibû girêdan û nemberdî di kar û xebata xwe ya neteweyî de ne kiriye. Ji ber vê yekê, mirov dikare bibêje ku Cegerxwîn wê bimîne stêreke geş li asîmanê xebata neteweyî û wê rêça azadîxwazan her û her ronahî bide



Jînenîgariya Cegerxwîn

Celadet Ali Bedirxan

Navê wî Şêxmûs e. Navê bavê wî Hesên û yê diya wî Eyşan bû. Hesên kurê Mihmed, Mihemed kurê Meh-mûd, Mihmûd jî kurê Elî ye. Li gorî ku seyda ji min re gotiye ev Elî digel birayê xwe, ji nav gurdilan, ji gundê Pêkênde hatiye Hesarê nav deşûriyan. Hesar bi Kercosê ve ye ku dikeve rojavayê Heskîfê.

Hesên keçek û du kur hebûn. Keça wî Asya nûxwiriya (Zaroka wî ya pêş) wî bû. Di peş keçikê de Xwedê kurek dabûyê, bi navê Xelîl. Di pey re û du sala 1903'yan de Şêxmûs di gundê Hesarê de ji diya xwe bûye. Wextê bavê wî çû rehetmetê Şêxmûs hêj kiçik bû, li cem birayê xwe xelîl dima. Lê ji ber ku li ber destê jinbirê debar nedikir ber bi xweha xwe ve dreviya. Hesên beriya seferberiya sala 1914'an (Dema şerê duyem ê Cihanê de) ji Hesarê barkiribû û hatibû Amûdê. Wextê ku çû rehetmetê zarawên wî ji nû ve vegeyriyabûn Hesarê. Piştî midekê dîsa hatin Amûdê û li wê derê bi cih bûn.

Êdî Şêxmûs li cem xweha xwe dima. Xweha wî ew dişand ber pez û carna jî jê re paleyî û rençberî jî dida kirin. Lê Şêxmûsê ku di kurahiya dilê wî de agirekî miqedes vîdiket qîma xwe bi vê jînê ne dianî; ji nik xweha xwe jî direvî û gund gund li medresan û xwendegehên digeriya.

Gelek ne ketin navê ew Şêxmûsê sêwî û şivan bû feqeh Şêxmûs û çavên xwe li dinya zanistiyê vekir. Her wekî di Kurdistanê de adet e; Şêxmûs her û her medreseyan xwe diguhertin. Piştî ku di medreseyan deştê de xwend, çû welatê soran û jê gihîştîye heta deşta Lêhîcanê, di nav Kurdistanê ecem de.

Wextê Cegerxwîn ji welatê soran vegeyriya deştê rast bi rast çû gundê Telşêrê û lê de bi cih bû û di xwendinê de pê da erdê. Xwendina xwe li nik seyda Îbedilâh qedandibe jî, ji ber ku mele Îbedilâh di vê navê de çû bû rehetmetê, îcaza xwe ji birayê wî, mele Fetilâh standiye.

Şêxmûsê sêwî ku bi rê ve bûbû feqî êdî gihîştibû paya seydatiyê. Wî dê seydayê ku piştî di nav kurdan de bi navê Cegerxwîn deng bidaya.

Piştî temamkirina xwendina xwe, Şêxmûs melatiya gundan dikir. Dibû pêşnimêjê gundiyan, mehra wan dibirî, zekata wan dixiste rêzika şerîetê û bi vî awayî dijî. Vê jiyînê jî gelek dom nekir. Cegerxwîn dev jî melatiyê berda û dest bi cot kir. Digel kurmancan du gund avakirin. Navê gundê ku bi xwe tê de rûdinişt kiribû ceheneme. Sayda ji bo cehenemê digot, ma ji xwe ne welê ye; miletê ku ne bi ser xwe ye ma sekana wî ne ceheneme ye.

Cegerxwîn wextê ku dev ji melatiya gundan berda bergehê xwe jî guhert. Cib û şaş avêtin, riha xwe ya dirêj û çarkenar ediland û dawiyê kete qelefata xortên vî zemanî, herwekî sûretê wî şanî dide.

Wextê Cegerxwîn ev inqilabên ha çêdikirin, di nav miletê wî de jî bi destên çend bijartan inqilabine mezin çêdibûn. Welatjorî di şerê biserxwebûnê de şikestibûn. Qehremanê wî şerî, yên ku ji kuştinê xelas bûbûn, xwe da bûn çiyên û bera neyarên xwe didan. Hinên din xwe gi-handibûn derveyî welêt, civatin datanîn û ji felata welatê xwe re dixebitîn.

Di Kurdîstana Îraqê de zarawên kurdan di dibistanan de, bi herfên erebî be jî, bi kurdî dixwendin. Li Bexda, Silêmanî û li Rewandîzê kovar û rojnameyan kurdî bi der hatin. Kurdên Rewanê, xêra teşkilata welatê Sovyetîstanê, bûbûn xwediye elfabêke latînî. Bi vê elfabeyê rojnameyan xwe derdixistin û dersa zarokên xwe di dibistanên xweser de bi vê elfabeyê û bi zimanê wan ê mader digotin.

Di Suriyê de jî elfabeke latînî hatibû belavkirin. Her çend ew elfabe di dibistanan de ne hatibe jî xwendin, pê kitêbine dibistanî derdiketin, kovar û rojname belav dibûn, xort û kalin ji elfabeya nû ji hev hîn

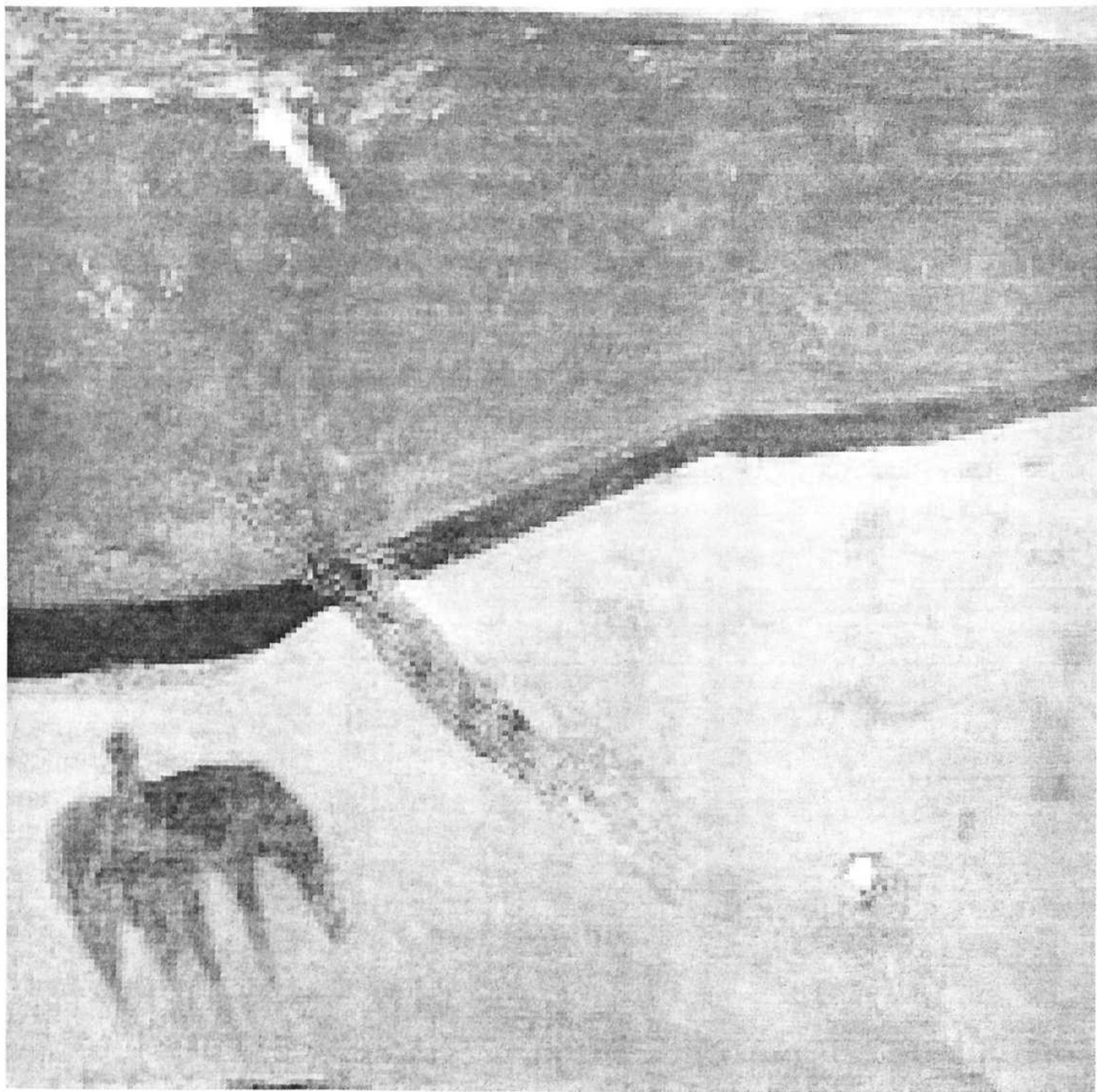
dibûn û her tiştên xwe pê dinivîsandin. Sayda jî şûrê xwe ji kalên kişandibû, bela pûl û latên îtiqadên batil û xurafeyan dida, şerê neyarê hundir dikir, li kurmên darê li kurmên ku dar dixwarin digeriya. Ew kurmên ku seydayê Xanî sê sed salî pêş me kirine. Seyda rast bi rast bela xwe dabû mîr û beg û axa û şêxan. Ji lewre ji xwe re dijminine xurt û dijwar peyda dikirin. Carna cih lê teng dibû: Lê seyda, bê perwa, şûrê xwe di ser serê wan de vediweşand û eşkere digote wan, ez dikim bi vî şûrî serê we jêkim. Lê divêt bête gotin ku ji zilamên ku di sefa neyarên wî de dihatine dîtin, peyayîne hêja û welatparêz meyildariya wî dikirin û ji tayê wî dibûn. Nemaze, rehetî Haco axa rast bi rast destê xwe datanî piştî wî, di riya cidal û cihadê de ew dihêvot û jê re digot, teqsîr meke her eyb û kêmasiya me bibêje, lê têkilî dîn û diyanetê mebe.

Tiştên ku me li jor gotî, birekî jînenîgariya (tercimey-hal) Cegerxwîn e. Her wekî, ji ber bêgaviyê di vê dîwanê de me her tişt kurt û ketebir kiriye, me jînenîgariya seyda jî bi kurtî got.

Me dil hebû em tehlîlekê li ser şîrên Cegerxwîn binivîsin û wesfên şarîtiya wî bêxin ber ronahiyê. Lê ji ber tengiya wext me dev jê jî berda. Heke xwedê ji me re hez kir emê wê tehlîlê di kovarekê de dê belav bikin.

Nîşe: Ev jînenîgarî di 'Dîwana Yekan' ya Cegerxwîn ku sala 1945'an li Şamê hatiye çapkirin de hatiye weşandin.





شخصية جكر خوين

بين الواقع والإبداع

جواني عبدال

الكورد الغيارى وتتهيئوا للثورة بعد معاهدة لوزان مباشرة ، المثقفون ورؤساء العشائر والقبائل المتنفذة .. تحركوا للإعداد والتهيأ بسرعة ، وكان من إرهاباتها إعلان الثورة في كردستان في 15/أذار 1925 ، ولكن تسابقت الأحداث قليلا لتتهدد الشرارة الأولى في 8 شباط .. وبعد انتصارات سريعة ولمدة شهرين ، وأمام هجمة الجيش النظامية الكمالي وحقدهم الدفين .. الذين استعملوا كل اسلحتهم الفتاكة ، هجموا على كل شيء في كردستان واحرقوا الأخضر قبل اليابس ، هدموا المنازل وافرغوا القرى من ساكنيها ،

وإحرقوا الزرع حول المحاصرون من العائلات المؤلفة من مئات الأشخاص اطفالا ومساء وعجائز والتي كانت تحتمي بالبراري ، واحرقوا اللائذين بالكهوف بعدما سدوا أبوابها وأشعلوا النار بها تليذا .. احرقوا الزرع وبقروا الضرع وبطون الحوامل والفتيات الكواعب والاطفال الرضع ..

حقيقة استباحوا كردستان طولا وعرضا أمام صمت مطبق من المجتمع العالمي والدول الأوربية والسوفيت الجبار ، ولم يُرفع صوت لذلك ، لا بل دَعَمُوا الكماليين بان سمح لهم بان ينقلوا جيوشهم عبر الخط الحديدي المحير ، والمرسوم بالحياد في اتفاقيات المبرمة بين قوى التحالف المنتصرة انكلترا وفرنسا من طرف ، وقوى المحور المكون من المانيا وتركيا ومن لف معهم لتلتفت على الكورد العزل غير خط حلب - ماردين الى دياربكر ، كما اتفقوا من الناحية الاخرى مع شاه إيران أيضا ، وكانت عصابة الأمم المتشكلة حديثا ومبادئ ويلسون الطرية لحفظ السلام الدولي ، وفض النزاعات بالطرق السلمية ، والتسويات التراضية للمنازعات بين الفرقاء ، والإنماء والتعاون و .. وكلها ترى وتسمع ما يجري على قدم وساق للكورد ... وهي تنتدب الأقاليم التي انتزعتها من تركيا وإمبراطوريتها المهزومة .

وهكذا .. كانت هذه الحوادث والثورات والانتفاضات المرافقة الأخرى ، الإرهابات التي حدت بالكورد إلى الالتئام ولعق الجراح

بالنسبة إلى الكورد على الاقل ، نتيجة المصالح الاستراتيجية للدول العظمى ، ولعبة الاستعمار كعهدهم في تضليل الشعوب والأمم ، حيث فُسرت المعاهدة خلاف ما كان مرجوا كورديا ، والذي أحبط آمالهم شزر مرز في مهدها ، ولكن هب الشعب ونخبته بالمطالبة بعدما انعشت الآمال وامتلات بها القلوب لفترة جلييلة .. على اثر استبدال معاهدة سيفر بمعاهدة أخرى تجاهلت البنود السابقة التي وردت في معاهدة سيفر ، وتجاهلت فيها الطموحات الكوردية المشروعة وبالذات في معاهدة لوزان 1923 ، وبعد بضع انتصارات للكماليين في أزير مع اليونانيين ، وبهذه المعاهدة الدولية المشؤومة قسمت بلاد الكورد بشكل يقضي على أماله العريضة في الحرية والاستقلال .

وعلى هذا النحو من التبعض والتجاهل الحق جزء من كردستان بالجمهورية التركية التي قامت على انقراض الإمبراطورية العثمانية ، وضم قسم إلى سورية وآخر إلى العراق ، الدولتان اللتان أنشئتتا حديثا على بموجب اتفاقيات فرنسا وإنكلترا (سايكس بيكو) ، أما بالنسبة إلى القسم الملحق بإيران حيث تم الاتفاق على الحفاظ على الحدود القائمة مع تغيير طفيف في الرسومات ، لا بل اعانهم على في جمهورية مهاباد الفتية نكاية بروسيا السوفيتية فيما بعد ..

ولما احس الكورد بالمؤامرة المحاكاة بعناية ضدّهم وعلى عريض آمالهم ، التم

وضعت الحرب العالمية الأولى أوارها 1918-1914 بعد تناحر مدمر ، أعلنت بانتهائها الإمبراطورية العثمانية /أو الخلافة الإسلامية/ والإمبراطورية النمساوية والمجرية وبلغارية التسليم او الغيت تلكم الامبراطوريات ، وبعد توقيع الهدنة في 1918/11/11 في كومبيين ، ونتيجة لتوقيع معاهدات فرساي وسانت جرمين وتريانو نيولى وسيفر اللاحقة ، تغيرت حدود بلدان أوربا واسيا كثيرا ، وكان منها أيضا إنشاء عصابة الأمم وهدفها منع الحروب وفض النزاعات ..

وشرق أوسطيا كان انهيار الإمبراطورية العثمانية كبيرا لا بل مهولا ، وإعلان الحلفاء (إنكلترا وفرنسا) النصر حدثا جلا ، وكان محضر تقسيمات سايكس-بيكو واعادة رسم خارطة المنطقة على أساس مبادئ ويلسون حاضرا : أن تتصرف الشعوب في حق تقرير مصيرها كما ادعوا حينها !..

فأعلنت كل شعوب المنطقة أحقيتها بالاستقلال والتحرر ، العرب وغيرهم عن الخلافة العثمانية .. وكذلك أعلن الشعب الكوردي من خلال ممثليه مطالبته في الاستقلال الذاتي الذي منح في بنود معاهدة سيقر في 10/آب/ 1920 (القسم الثالث - المواد 62 - 63 - 64) .. فالأول مرة احس الكورد بان لهم مطالب وهناك اعتراف وتعاطف دولي فعليا .. ولكن للأسف بقيت تلكم البنود ومعاهدة سيفر حبرا على ورق

للخلاص والأنعاق تخزينا للاف الرؤى ، وإعادة الاعترار للثورات السابقة ، والانتفاضات والنكسات الماضية المتلاحقة على مدى أعوامها والثأر منها ، لان البذرة والرشم موجود لدى الكورد من أيام بعيدة تسبق هذه التطورات الجارية المتلاحقة .. وكان البارومتراج والمعيار هو تلكم التجاذبات الدولية الجارية في المنطقة وبخاصة بين الدول الاستعمارية ، وكان ذلك منذ بداية القرن وحمى الدول الراسمالية الاستعمارية للسيطرة على المستعمرات شرقا وغربا لتسويق فائض انتاجها وبحثا عن المواد الخام الاولية لصناعتها .. الخ .

وبعد ان تم لهم ذلك .. انتدبوا المستعمرات بقصد الاعمار والوصاية ، ولما لم يكن في الدول المنتدبة رؤساء او اعتباريين ، اتوا بانباء شريف مكة ونصبوهم ملوك وامراء عليها لالتفاف حول زعيم او ملك معتبر من الكل ، كما في العراق وسوريا والاردن وشرق فلسطين ، وبقوا بالاضافة الى سوق لمنتجاتهم وارضا بور لموادهم الخام ، قاموا بالوصاية لمدد متفاوتة حتى لا يرجع الترك وامبراطوريتهم الضائعة والتي لا يزال لها اذيال وازلام ويلحقوها بها ، والذين لا يزالون يطالبون بضمها على انها ممتلكات العثمانيين بدم اجدادهم .. الخ .

ومن ناحية اخرى منحوا للسكان المحليين ببعض الحياة السياسية المنفتحة والعمل الدستوري والاصلاحات والبرلمان ، وبعض الامال المنعشة بحكم انفسهم بنفسهم باتفاقيات ومعاهدات على تسليمهم بلادهم بمدد محددة ، وبمنح فسحة او ددعة مشاعر الاستقلال والحكم الذاتي لدى الاقليات والطوائف .. فكما هو معروف كان الانتداب الفرنسي مندبا على بلاد الشام /سوريا الكبرى/ حسب سايكس-بيكو مع الانكليز ، وارادوا ان يوالفوا في نسيجها ولما اعيتهم الحلية التجؤوا الى الطائفية واحبوا ان يقسموها لتشكيل دول مسالمة متالفة .. بعد ان منحوا للمسيحيين لبنان ، واليهود فلسطين .. وباقي المناطق للمسلمين ، ولكن

ونبذ القديم البالي من العادات الاجتماعية والأعراف القبلية ، هي دعوة الى الحياة والأفاق المكتشفة والتعلم وتحرير المرأة ودعوة الى العمل والكد واستثمار بالأرض والأماك ، وتغيير كل ما هو قديم من مفاهيم قبلية ودينية ، حقيقة .. تشكلت طبقة قادة ورؤساء جدد نبذت البيك والأغا .. والشيوخ والمالي .. هي عنصرية جديدة مباركة * * *

وكما هو معروف لكل سيرة حياة جكرخوين ، فقد ولد في بداية القرن الماضي وبالتحديد في العام 1903م في القسم الشمالي من كردستان ، وشهد حرب العالمية بكل فواجعها شابا يافعا ، وكل التطورات التي رافقتها وما جرى فيها من آثار وويلات ، ومن بعد الحرب العالمية الثانية وتطوراتها ، إن المنطقة تشهد تطورات متلاحقة تعج بالأحداث والأفكار والإرهاصات .. حافلة بالتأثيرات والتيارات المتنوعة الناشئة ، والتجاذبات الأصيلية والباطلة ، وما رافق الحياة السياسية- الجغرافيا - الجيوسياسية- ، وهكذا احس بأنه في قلب دوامتها ، وكانت دعوى النخبة القبلية مهينة على أحر من الجمر ، وثورة الجبال .. والأفكار السياسية التي تداولها بداية القرن العشرين المجتمع الإسلامي في الإمبراطورية العثمانية ، من تشكيل الدستور والسماح للأحزاب بالعمل حين ثار الضباط الشبان المنتسبون الى حزب تركيا الفتاة على الحياة السياسية والجمود والتخلف الخ .. وكرهوا السلطان عبدالحميد على منح دستور للبلاد وذلك في العام 1908 ..

وهكذا شملت تلكم الاصلاحات الامبراطورية كلها ، ومن ضمنها المجتمع الكردي على الأخص مثال جمعية " الترقى والتعالى " ومن بعد تطورت الأحداث سريعا - متلاحقة ، الى ان تشكلت جمعية " خييون " العام 1927-1930 في بيروت ، والتي مدت جذورها وجسورها الى كافة كردستان ، وخص بالذكر كردستان الكرمانج المتمثل بكوردستان الشمالية والجنوبية الغربية ،

بين الكورد الذين أحسوا بأنهم خذلوا وغرر بهم على مذبح المصالح .. لذا أحس كل فرد منهم ب- كبيره وصغيره - بقليل من التوضيح واعمال الفكر - انه المجروح وبأنه الملام أيضا بالوقت ذاته ، لتحمل المسؤولية والنضال كائلة لمرحلة حساسة ومصيرية ، اوليس هو من هذا الشعب ومن هذه الأمة الشهيدة والبطلة ، وهكذا رويدا ازدادت النقمة وتلملم الشعب وهو ينعي وطنه وشعبه وآماله . ويرى ما يجري حوله له وللآخرين ... بعدما كان لامباليا بعض الشيء فيما يعنيه ، حقيقة تلك الانكسارات والنكسات نبهت الأمة الى مصيرها وجمعت ابناءها الى مصير واحد ، بانهم وحدهم المعنيون بالنضال وليس عصابة الامم او دول التالف او غيرة الانسانية النائمة .. الخ ..

وكان من نتيجة تلك السياسيات والحوادث .. إن هب الكورد وعلى رأسهم المتنورون والنخبة ورؤساء القبائل مجبرين ولا مخيرين ، لأنهم وُضعوا أمام امتحان جدي .. للدفاع والذود عن ما يمكن الدفاع عنه في غابة تشكلت حديثا اثر الانقلابات المستجدة .. من جراء الأحداث المتلاحقة والتي لم تدع المرء يلتقط أنفاسه المبهورة إلا وستفوته الفرصة السانحة ، وأولها كانت الحرب العالمية الأولى ، وثور أكتوبر ، وانقسام العالم بين معسكرين ، والثورات المحلية المتتابعة الواحدة تلو الأخرى التي بهرت الأنفاس .. وتداول الأفكار الجديدة والأيدولوجيات الوافدة ، قادة جدد ورؤساء ، وشباب متحمس ، يرسمون العالم أحلامهم ومطامحهم ، أسماء جديد تداولتها الألسن بايجابية او بسلبية ، لينين وماركس وستالين - غليوم وهتلر وموسليني ، كمال-اتاتورك وعصمت ، شريف مكة حسين - فيصل ، روسيا سوفيت - نكلترا وفرنسا وألمانيا ، اشتراكية وشيوعية - إمبريالية وبروليتارية وديكتاتوريتها ، مواقف وتشيعات جديدة وتغيير ولاءات وتنظير أفكار ومبادئ سياسية واجتماعية مؤطرة ، والدعوة بالحاح الى الإصلاح والتجديد والتقدم والاشتراكية..

كانت عقبة اخرى تستجد ، فاحبوا ان يقسموا سوريا الى دويلات جبل العلويين وجبل الدروز ، وباقي المناطق للسنة ، ومنقار البطة او الجزيرة للكورد ، لكنهم ارتاوا جمع المسلمين معا في دولة واحدة .. وهكذا كانت ، فكانت سوريا ولبنان وفلسطين .. لانهم كانوا يخافون او يتخوقون من التنازعات او النعرات الدينية في المنطقة مستقيلا من سرد تاريخيا قديما بالدرجة الاولى ، اكثر من النزاعات القومية وغيرها .. لذا كانوا يبذون عطفًا تجاه الأقوام والطوائف الأخرى ، ويمنحونهم ببعض الامال هبة وببعض الحرية تشدقا - حسب الحاجة ، وهذا ما كان تجاه الكورد ، او تجاه المنطقة اجمالا ، وتحت ضغط الحرب العالمية الثانية وما لفته من سطوة المانيا زداقته من مرارتها .. الحقيقة الحديث يطول ، ونحن هنا لسنا في معرض تفصيل سياسيات اوربا وتجاذباتها المدمرة بقدر اعطاء فكرة عن اوضاع المنطقة وماجرته على الكورد ، حين اظهر المستعمرون ودا او قل تفهما لمستقبلهم وقلقهم من اندثار خصوصيتهم واثنيتهم في معمة الاحداث ، وبخاصة في العام 1943 حين اظهر الفرنسيون والإنكليز وفي اماكن اخرى عطفًا تجاه الكورد ، وكان ذلك ليس لسواد عيون الكورد ، إنما للضغط على دول الجوار كتركيا الكمالية والعراق الملكية وسوريا الدستورية ..

ففي سوريا دُعم الكورد لإنشاء الجمعيات الثقافية وإصدار المجلات كمجلة "هوار" في دمشق ، وستير وروناهي في بيروت ، وسمح بنشر الكتب واقامة الحفلات الموسيقية والمهرجانات ، وبالبحث الإذاعي من بيروت / بصوت المير كاميران بدرخان ومن بعد نور الدين ظاظا واخرين / وذكور ذلك مني هنا جاء كعلمين بارزين فيها / ، ويذكر د. نوالدين ظاظا في كتابه "حياتي الكوردية" ذلك بقوله : " وكان البث بالتحدث علنا عن القضية الكوردية بصورة عامة ، وقراءة القصائد القومية والثورية ، ومناداة الكورد للاستيقاظ من غفوتهم والنضال من اجل حقوقهم "

، وبضيف قائلا: " وكان ذلك إلى يوم من أيام العام 1946 عندما وضعت السلطات اللبنانية يدها عليها واغلقتها . " ويذكر د. نوالدين ظاظا ايضا في كتابه "حياتي الكوردية" قوله : " كان الفرنسيون يطلقون أيدينا للقيام بالنشاطات السياسية والفنية ، كما سمحوا لنا أيضا بالتنقل في القرى الكوردية وبث نشاطاتنا القومية بين الفلاحين . " ، ويضيف : " وكنا نحاول توعيتهم ولفت انتباههم إلى الظلم القومي الذي يلحق بهم وتحرمهم من أراضيهم وخيراتهم ، ونشجعهم على الثورة ضد الاستعباد . "

كما وسمح بعض الشيء بنشاط أكثر .. مثل انشاء جمعية " خويبون " .. كما اسلفنا اعلاه - والكشافة الكورد .. وشباب الكورد / تلك الكشافة التي تشكلت بقيادة جكرخوين في مدينة عامودا ، ويضيف إلى ذلك د. نوالدين ظاظا " بقوله : " وكان الحي الكوردي في دمشق ميدانا مناسباً ، فنشأت فيه الروابط الثقافية والرياضية ، حيث كان الابداء والنحويون الكورد يعلمون اللغة الكوردية بحرية " ويضيف د. ظاظا : " في العام 1939 شهدنا أيضا تشكيل فريق لكرة القدم يسمى (فريق كوردستان) الذي اشترك بشكل منتظم في المباريات التي نظمتها نوادي دمشق الرياضية ، وحصل الفريق على البطولة عام 1940 ، وكان فريقا يثير حماسا شديدا ، حيث كان الجمهور يأتي من القامشلي لتشجيع اللاعبين ، لقد كان ذلك حدثا عجيبا ، حيث تسمع اصوات آلاف المتفرجين في قلب دمشق يصيحون بأعلى اصواتهم : (هيا يا كوردستان .. اهجم يا كوردستان .. عاش كوردستان) ، وكتبت الصحافة التي كانت تهتم بالمباريات : عناوينها الكبيرة (كوردستان المنتصر) ، مما إثارة شراسة السفارة التركية في دمشق ، ووضعت كل ثقلها لدى السلطات الفرنسية والسورية لوضع حد للمظاهرات المعارضة لتركيا ..!! " . ويضيف الظاظا : " فأسرع السوريون والفرنسيون لإرضاء سلطات أنقرة

وأرغموا جميع روابطنا على إيقاف نشاطاتها "ص68.

وقد سمح للحياة السياسية في البلاد ببعض الحياة الدستورية والانتخابات وببعض الحرية والديمقراطية المرجوة لتشكيل الاحزاب والمنتديات ، وبهذا الصدد يذكر الكاتب مشعل التمو ويورد هذا المقال على لسان الظاظا في برقية للرئيس جمال عبدالناصر ، في معرض حديثه عن اوضاع الكورد عامة وسبب تشكيل حزب كوردي خاص خاصة ، وهو /أي الظاظا / كان نزيل سجن المزة حينها :

- (إذا كنا قد أسسنا الحزب الديمقراطي الكُردي في سوريا فهذا يعود إلى انه ومنذ عام 1949 لم تفعل السلطات العسكرية المتعاقبة سوى إنها داستت بقدمها على الديمقراطية في سوريا وألغت الحقوق التي كان يتمتع بها الكورد تدريجياً ، ومنذ عام 1955 لجأت السلطات التي تسيطر عليها البعثية الشوفينية إلى تحطيم أشرطة الكاسيت ذات الموسيقى الكُردية في مقاهي ومطاعم المناطق الكُردية ، والحكم بالسجن على الكورد الذين عثر معهم على كتب باللغة الكُردية ، أن وحدة مصر وسوريا التي لم يتوقع منها أن تقيم العقبات في طريق هذه السياسة الرامية إلى التخلف الثقافي ، جعلت هذه السياسة أكثر عنصرية وفاشية واستبدادا ، واليوم ليس هناك ضباط كورد في الجيش ولا موظفون ذوي مستوى عال في الإدارة ولا معلمون ولا شرطة كُردية في المناطق الكُردية ، لا نتجرأ أبدا على التحدث بلغتنا بحرية والمستقبل يبدو لنا مظلماً ويرغمنا على أن نتحد وهذا ما دفعنا إلى أن نؤسس الحزب الديمقراطي الكُردي في سوريا وعليه فنحن نطالب باحترامنا في الجمهورية العربية المتحدة لأننا كورد ! كما نطالب بالسماح لنا بتطوير ثقافتنا والتمتع بالحقوق الممنوحة لجميع المواطنين الآخرين) .

حقيقة .. إن ما قاله الدكتور نور الدين أثبتته الواقع من حيث حرمان أبناء الشعب الكُردي في سوريا من حقوق المواطنة بعامّة

ارض كوردستان لتزهر وتثمر بعد اخضرار
سلاما وتعايشا في مستقبل الأيام ..

حينها وكان عهد يقظة ونهوض شعبي،
ونمو الوعي القومي بدل الولاء للعشيرة
والقبيلة ، لذا رأى المتنورون انه من واجبهم
النهوض بأمتهم ، للتخلص من الاستعمار
الفرنسي أو الإنكليزي كلا على حدا - من بعد
استقلالهم من الحكم العثماني على يد هؤلاء ،
والعدوى اللذيذة المستشرية في المنطقة
لاستعادة الحرية والاستقلال الكامل ، بدءً
بمحاربة الجهل والامية وإحياء اللغة ،
ومقاومة سياسيات التذويب والإلغاء ، وعدم
الإغراق في الدين والانخداع باسمه .. وهاهي
دولا تدعي الإسلام تبذل كل ما في وسعها
للقتضاء على الكورد وتمزيقه .. الخ ، وليضع
أحداث العالم وما يجري أمام الكورد الغارقين
في الجهل والأعيب الدولية الاستعمارية
واققسام تركية وورثة الإمبراطورية العثمانية
بين قوى بعيدة وقريبة ..

نعم .. والإقرار هنا - لقد كان الجو العام
في المنطقة والعالم مهياً لتداول هذه الأفكار
بتأثير التحولات الجذرية المستجدة في
المنطقة ، وعلى الأخص الحرب العالمية
الأولى وثورة أكتوبر 1917 م السوفيتية
بقيادة لينين ، وإقبال المنطقة على تبني
أفكارا وأيدلوجيات جديدة ، وعلى تغيرات
جذرية غيرت في المفاهيم والرؤى ، وان
إمكانية التغير ممكنة ان هبت جموع الشعب
تطالب بحقها وان عهد الظلم والاستبداد
المتوافق مع القوة والتعسف ولى .. انه عصر
حق تقرير المصير وحقوق الإنسان في
المساواة ، التي كانت تدعو إليها المنظومة
الاشتراكية مترسنة مع المبادئ الغربية
متباهية بها استكمالا ، كان ذلك بنتيجة تلك
الحرب الضروس وسقوط الإمبراطوريات -
العثمانية على الخصوص ، التي كانت تحتل
الكورد على مدى أربعة قرون من عهود
الانحطاط والتخلف والقهر ، هذه كانت بوادر
العصر الذهبي للتكنولوجيات والأفكار
التقدمية الحرة والنيرة.

لقد كانت من نتيجة تلك الحرب -

اروبا ، يفرضون أية رقابة جدية على مؤسسة
راديو بيروت وكانوا يسمحون لنا بالتعبير
بحرية تامة " .

فللعودة .. فقد كانت مدرسة جكرخوين
التي تخرج منها هي سوحه وتجولبه عرض
وطول كوردستان وجبالها وشعابها ، فكما
هو معروف انه خريج الكتاتيب والتكايا
والملاي وما كان يدرس حينها من علوم
الدين والشريعة والصرف والنحو القرآني
على يد رجال صالحين من شيوخ وملاي ،
وكانوا يعدون من الطبقة المثقفة الواعية
حينها ، اي ان المذكور لم يكن خريج
جامعات أو معاهد أوربا - فرنسية كرفاعة
الطهطاوي أو المدارس التبشيرية المبتوثة في
بلاد الشام وجبل لبنان .. أمثال بيت
البستاني واليازجي . و .. الخ .

ان هي ثقافة ما رافق الوعي الجمعي
للمنطقة بأسرها ، من دعوات لإحياء وتجديد
ويعث للقومية واللغة ووحدة المصير
والتاريخ .. وهذا كان ردا طبيعيا لتداول
الأفكار تلك ، فكيف كان سيكون الوضع لو
نادى من نادى بالإسلام لرابطة اجتماعية
وسياسية متينة جديدة ، ألم تكن إسلامية
من الأول .. سابقا ؟ ، ان تغليف الأمور يجب
ان يكون مختلفا حتى يضمن لها الاستمرار ،
وكان هم أوربا والمتمثلة بالإنكليز
والفرنسيين تفتتت الإمبراطورية العثمانية
ورابطتها القوية الإسلام ، فكانوا من دعاة
القومية والوحدات الجغرافيا ، وهكذا وجد
من وجد بأنه يستطيع ان يلعب دورا سياسيا
في المنطقة ، وهو يعزف على وتر ونغمة
الجديدة المستحدثة ، وهو لحن جديد
ويطرب له الرجال الجدد ، على أشلاء
الشاة الجديدة الشعب واستقراره وراحته ..

وبما تأثر به جكرخوين بدا ينادي به ..
فيحرض على الثورة والتحرر بمحكم شعره
وأدبه ، ويدعو إلى الوحدة والتآزر ليمتلكوا
القوة ، ويدعو مقتسمي كوردستان للتآخي
والمساواة والعيش المشترك .. والى تحرير
المرأة للمساواة بين الجميع .. بما يبذر من
بذور الحب والوئام والوحدة والأخوة في بور

والحقوق الثقافية والإنسانية بخاصة من جهة
، ومن جهة أخرى اشتداد الهجمات
الشوفينية في محاولة لصهر وإذابة وإلغاء
وجود هذا الشعب المتعايش تاريخيا مع
العرب عبر استخدام كل الوسائل والإجراءات
العنصرية وليس أدل على ذلك من تبني خطة
الصهر القومي التي وضعها ضابط الأمن
السياسي في محافظة الجزيرة (الحسكة
لاحقا) عام 1962 والتي أعلن فيها صراحة
بأنه يجب الإفادة في هذا المضمار من تجربة
الكيبوتسات الإسرائيلية !

رؤية نقدية في ظاهرة التخلف السياسي في
سورية- مشعل التمو

وفي تلك الاثناء / اثناء الحرب العالمية
الثانية / .. وفي كوردستان الجنوبية تحديا ،
تشكل ونشط حزب هيووا في السليمانية والذي
انتشر بين قبائل المنطقة بسرعة ، وكان من
كوادره وأعضائه الفلاحون والطلاب والزعماء
الإقطاعيون والضباط والعسكر الذين كانوا
يخدمون في الجيش العراقي .. الذي مهد لثورة
البارزانيين وعلى رأسهم الملا مصطفى
البارزاني .. الذي استطاع مع بعض رجالاته
بمساعدة إدارة هيووا الهرب إلى السليمانية
والوصول إلى بارزان .. الذي احتاج إلى وقت
قصير ليجمع حوله بضع مئات من المقاتلين
من قبيلته ، وأعلن الثورة منها .

وهكذا .. اثناء الحرب العالمية الثانية
سمح ببعض النشاط للكورد وذلك على
خلفيات مطالبات تركية بضم قضاء الموصل
.. ومساعدة تركيا لألمانيا ومدتها ببعض
المواد للتصنيع العسكري.. ونشاط الخط
الحديدي ولواء اسكندرونة ، ويذكر د.
نوالدين ظاظا في كتابه "حياتي الكوردية"
" وحينما تأكدت إنكليترا أن تركيا تحتقر
تحذيراتها ، رحبت فورا بالثورة الكوردية
المسلحة ولم تتدخل هذه المرة مطلقا لقمعها
بقوتها الخاصة " .. و.. الخ .

وبهذا الصدد يذكر أيضا د. نوالدين
ظاظا في كتابه اعلاه عن مهادنة الفرنسيون
للكورد في بلاد الشام : " وفي ذلك الوقت لم
يكن الفرنسيون المنهكون بمشكلات كبيرة في

العالمية الأولى - وتلك الثورة - ثورة أكتوبر - ومبادئ ولسون - أن سقطت الإمبراطورية العثمانية ، التي كانت تهيمن وتحتل كوردستان ، أن تشكلت دول كتركيا وإيران وحديثاً دولا اصطناعية كالعراق وسوريا ، وكل الدول العربية ، وكان المستعمر الأجنبي المتمثلين بالإنكليز والفرنسي يمنحون العون ويساندون التحرر ويؤمنون بالديمقراطية ويعترفون بحق تقرير المصير ، ويوعدون بالحرية والأنتعاق ، ولكن لما وصل الأمر إلى الكورد .. جوبهوا برفض عنيف من قبل تلك الدول التي تشكلت حديثاً على يد المستعمر الأجنبي ، حتى أنهم حوربوا بأبسط الحقوق وعرضوا بالغاء وتنكر وإجحاف ، حتى ولى المستعمر وانفرد المقتسم بالكورد .. ولا يزال يذيق الكورد الولايات والقمع والبطش .. ويمارس بحقه الفصل العنصري .. و الأمر معروف ومعمول به على قدم وساق.

والمبادئ التي تقول : قصر حكم الأتراك على رعايا جنسهم . والبند الأخير الرابع عشرة في المبادئ دعا إلى إنشاء عصبة الأمم لتنفيذ ومتابعة تطبيق المبادئ تلك أولاً بأول ، والتي يقول جكرخوين مخاطباً إياها في قصيدة " هي فلك :

لقد مزقت بنود مبادئك إن وعودك مثل عصبة الأمم وكان لإعلان هذه المبادئ اثر بالغ في العالم بأسره لانها اثارَت آمالاً عريضة في كل مكان .. وكل فسر عدالتها مقاسة على مصالحه ، وهكذا أحس الكورد أيضاً بصيرورة اللعبة ، وعرفوا أصولها ومنهم الطليعة والنخبة المثقفة / القبلية لتتطلع بدور اكبر في حركة التحرر ، داعية إلى الأنتعاق والثورة على القديم البالي ، متجاوزين الماضي وتخلفه ، بأنه أيضاً صاحب حضارة وله شخصيته واثنين المميزة ، وانه أيضاً ذا رسالة إنسانية متنورة، وان له حقوقاً مهضومة ومن حقه تقرير مصيره بنفسه..

نعم ... بعد تقاسم التركة العثمانية وتركة الرجل المريض بين الدول الاستعمارية ، إنها تركة الرجل المريض / تركيا الفتاة - الكماليين .. الخ ، وما احتفظوا به لأكبر مساحة ممكنة وما ناوروا عليه ، وإيران وما تحافظ عليه ، واتفاقيات سايكس بيكو التي أنشأت دولا كالعراق وسوريا وغيرهما .. إذن هناك تقسيم ورثة الأب الميت ، والذين يقسمانه هم الإنكليز والفرنسيين ومن لف لفهم .. من طالب احتفظ بما طالب ، ومن اخذ عنوة بقيت له .. الخ ، ومن ثم وعدهم للأخريين بالاستقلال لاحقاً.

وإعلان حقوق الإنسان في نهاية الحرب تلك من قبل رئيس الولايات المتحدة : توماس وودرو ويلسون أمام الكونكرس في 8 /يناير 1918م ، ما بات يعرف بإعلان { مبادئ ولسون } الأربعة عشر لعقد الصلح الدولي ، دعوة أن يضع أساس مجمع عالمي جديد يقوم على مبدأ تقرير المصير الذي نجح سابقاً في إنشاء "عصبة الأمم" .. التي اشاعت جوا من التفاؤل بين الشعوب والملل في إعادة رسم خارطة العالم .. وبالفعل فقد تحررت واستقلت دولا ومجتمعات عديدة في العالم إجمالاً ، في اسيا واروبا وافريقيا فيما بعد خاصة بفضل تلك المبادئ والأسس بين تفاوت ظاهر فيما شملته تلك المبادئ .. الخ . وهذا سرد بسيط لما تضمنته مبادئ

ويلسون الأربعة عشر : وهي قواعد برنامج السلام الدولي :

-حيث كانت المبادئ الخمسة الأولى عامة يمكن تلخيص أهمها : تسوية المنافسات الاستعمارية مع مراعاة رغبات السكان ومصالحهم

-والثمانية الباقيات وتتعلق بالحرب العالمية ونتائجها وحدود الدول ، وأهم

وحيث تم إلحاق الكورد وكوردستان بهم / بتلك الدول المتشكلة حديثاً حسب /ساكيس بيكو/ ، هب الشعب مطالباً بحقوقه أسوة بالآخرين لما أحسه من غبن وإجحاف وتجاهل بحقه وتجاوزاً على احقيته ومشروعيته ، وكانت قمة تلك الثورات والحركات ثورة الشيخ سعيد وما آلت إليه ، لتتضم إلى الثورات التي سبقتها وللأسف - ثورة عائلة البدرخانين الثورة الأولى والثاني 1843/6 ، وانتفاضات يزدان شير 1853 ، وانتفاضة ديرسم عامي 1878/7 ، وانتفاضة عبيدالله النهري 1880 ، في كردستان الشمالية ... والثورات التي اندلعت في كوردستان الجنوبية الشرقية ، وقمة تلك الثورات في العصر الذي نتكلم فيه ثورة الشيخ محمود الحفيد في لواء السليمانية والذي أعلن نفسه ملكاً على كوردستان العام 1919 م وبعدها الثورة الثانية 1923م والثورة الثالثة 1930م ، والثورة المهمة الأخرى ثورة البارزانيين المتواصلة منذ بداية القرن العشرين حتى الآن .. وما سبقتهم من انتفاضة عبدالرحمن باشا الباباني في منطقة السليمانية 1788م ، وثورة محمد باشا الرواندوزي الذي أعلن بها استقلاله 1830/26م ... والثورات التي اندلعت في كوردستان الشرقية / إيران ، فكانت ثورة سمكو آغا الشكاكي 1925 /20 م ، وكذلك الثورة الأهم والتي أخذت طابع الجمهورية في مهاباد ورئيسها قاضي محمد ، 1947/46 ، إذا .. الإرهاصات موجودة والقلوب مفعمة بالأمال .. ولما لا ، وكثير من الدول تشكلت وأنشئت لها كيانات واستقلت وهي لم تحارب أبداً وتثور كالكورد ، لا من قريب أو بعيد ، والكورد شعب عريق في الانتفاضات والثورات وهو ذو شكيمة ومطاولية ، ويملك كل مقومات القومية ويعيش على أرضه منذ آلاف السنين ، وكل الدول التي تشكلت كانت تعترف على وتر القومية ومقوماته ، وتشحذ الهمم وتدعو إلى الوحدة والتقدم . وهي حقيقة كل هذه الدول/الشعوب كانت وافد جديد على

بمباركة الفرنسي الذي بشر لها سابقا ، وهكذا وجد من وجد مرتعا خصبا و فسحة حرية لتبني أفكار عصرية ، أمثال عائلة بدرخان والدكتور نافذ وأخيه النشط د. نورالدين ظاظا ، والشعراء والأدباء جكرخوين واوسمان صبري ورشيد كورد ونامي وتيريز وتوزعوا من راس العين إلى ديرك والشام وكانوا كل همة ونشاط ، في الناحية الثقافية وإحياء اللغة والأدب وفتح المدارس والتعليم لنهضة شاملة.

أن القول في مرحلة الشاعر جكرخوين يجب أن يشمل كل نواحي الحياة أكانت ثقافية وأدبية ، أم كانت إصلاحية اجتماعية ، أم كانت سياسية وقومية ، عالمية وأممية ، هكذا وسم جكرخوين العصر الكوردي بميسمه الثوري التنويري ، لأنه كان ذا مشروع تحرري يحمل رسالة إنسانية ، ولأنه كان يؤمن بإخوة البشر وبانتصار الخير على الشر .. ويؤمن بالسلام والمساواة ، كان يدعو إلى المحبة والوحدة والعلم والقيم ، وإلى تحرير المرأة من الاستعباد والاستغلال.

لقد عاش جكرخوين في ازهى فترات النضال الكوردي ، وقد رأى بأعينه قيام الثورات الكبرى ، والحلم الأكبر قيام وتشكل الجمهورية الكوردية في مهاباد ، لقد عاش بأمل كبير تلك الإرهاصات الأولى لها ولباقى الانتفاضات والحركات التحريرية الأخرى ، ولكن للأسف شهد أيضا تجاذبات السياسية الدولية ومؤمراتها وإخفاق وانكسار كل تلك الانتفاضات والثورات المشتعلة الأوار ، ويد الأعداء الطولى تلعب بها ، والمصالح الأنية للدول الكبرى المتشدقة بحق تقرير المصير والداعية إلى إقرار حقوق الإنسان ، وكذبهم الكبرى وتلونهم المشين .. تخاتل الجميع وتغرر بهم دون أن تعطي أي شيء ..

لقد كانت دعوة جكرخوين لا تقتصر على فئة معينة في المجتمع ، بل كان يشجع الجميع ويؤازرهم ، من حركات سياسية وبيكوات واغوات وشيوخ دين وملالي وفلاحين وعمال ومساكين ، يمكن أن الأفكار التي كان يحملها

النفس ، وليطبق بحقه كل الإجراءات التعسفية العنصرية والشوفينية من إلغاء وتذويب ، وليتهم بكل الذنوع المشينة بحقه جزاء صنيعهم ، لينكفى الكورد قليلا بعد فوات الأوان ويحمي نفسه ومن بعد يجدها ، يجد نفسه وحيدا بين أربعة-خمسة كواسر ، دون ظهير أو مساندة لحقه وإنسانيته من أي احد ، أو بعضا من أنصاف من مقتسميه.

إن ما حصل للخريطة السياسية في المنطقة ومنها تركيا الحديثة التكوين وثورة الكورد المتمثل بثورة الشيخ سعيد بيران ، والنكبة التي تلتها ، وبعد الهجمة الشرسة لجيوش الكماليين وحرقت الأخضر واليابس ، وقتل البرئ قبل المذنب لبث الرعب وإشاعة القلاقل وعدم الاستقرار ، لإفراغ كوردستان من اهليها كأرض محرقة ، كما لا يغيب عن البال مجزرة الأرمن من الأمس القريب ، هجر الكورد أراضيهم وبيوتهم وممتلكاتهم ، وشرذ الآلاف منهم .. أكانوا أفرادا أم ثوارا ، أم نخباء ورؤساء عشائر ، بعد أن أحدثت تلك المحاكم الجائرة بما يسمى ب"محاكم الاستقلال" والتي حكمت بصفاقاة وعلقت المشانق وطبقت الأحكام الجائرة الظالمة بحقهم لأقل شبهة أو وشاية ..

وهكذا .. اتجهت النخبة ورؤساء العشائر المتنفذة والمطلوبة ونقلوا نشاطهم إلى القسم المستحدث من الحدود الذي هو تحت الانتداب الفرنسي - المحرر من سايكس بيكو- عبر الحدود الآمنة بين الكورد الموجودون في الجزيرة وبرية ماردين وامتداد جزيرة ابن عمر (بوطان) على الحدود الموازية لهم ، وهكذا كان النشاط من المنفى الجديد والطرف الآخر للوطن الأم بعد أن هجروا وشردوا.

وكان نشاط وفاعلية نضالهم متعلق بالتجاذبات الدولية وبخاصة عبر الحدود بين فرنسا في سوريا وبين انكلترا في العراق ، ومدى العلاقة وتوترها بينهم وتركيا وبخاصة إنشاء أو قبيل الحرب العالمية الثانية .. لذا لذ العمل التوعوي التعبوي لاستنهاض الهمم ، والدعوى إلى نبذ القديم وكل الأفكار الثورية

..ولكن العقلية الرجعية للأعداء ، المستعمرين/بالفتح/ البارحة أصبحوا الآن مستعمرين /بالكسر/ ، يا للمفارقة - ويتحكمون في الرقاب أكثر من الحالة الأولى .. وكما يقول المثل الكوردي السائر : " كأن الدجاجة باضت لهم " ، كأن حرهم الأجنبي الغربي من ربة العثمانيين ليمارسوا ساديتهم وقبليتهم على بشاعتها على الكورد ، حتى بات المرء يترحم على الماضي وعصره ، فقد كان العثمانيون يحكمون باسم الإسلام ، وكان المستعمر الأجنبي المتمثلين بالإنكليز والفرنسي يحكمان باسم الإصلاح والديمقراطية ، ويمنح بعض الحرية ويعترف بالحقوق ، أما الآن فقد بدأت حملات شرسة على الكورد في كل أجزاء كوردستان ، إلغاء ونفي للأخر ، وتذويب وتغيير للمعالم والتاريخ .. حتى أصبح الكورد في أوطانهم غرباء وأجانب ، وأحبطت بقسوة آمالهم ، وحرقت ثقافتهم ، ومنعت لغتهم ، وسلبت هويتهم ، قهر واضطهاد وقمع وتجاهل وإنكار لأبسط حقوقه الإنسانية.

لقد عانى الكورد كثيرا بعد الربع الأول من القرن الماضي ، كان الأعداء يثورون على الماضي في شخص الكورد ويعوضون إخفاقاتهم أو الأخرى خنوعهم وإذلالهم بالفوز عليهم بنقاط سهلة ، وكان الكورد كانوا سببا بما حل بهم أيامها ، مع العلم هم أول من كانوا في المنطقة ، بل أول من في الإمبراطورية العثمانية من حارب سيطرة الترك العثمانيين وذلك قي منطقة كلس بقيادة بيت جانبولات في القرن السابع عشر ، قبل اليونان والبلغار والأرمن المدعومين من الغرب المسيحي وما لا اعرف من أقوام ، التي كانت تحت سيطرة العثمانيين وسلطينهم متمثلين البطش والقوة مع الشعوب المستعمرة .

لقد عانى الكورد كثيرا بعد الربع الأول من القرن الماضي إلى تجاوزه إلى النصف كثيرا من جور رفاق البارحة وإلى الآن ، عانى كثيرا من محتليه الجدد ومقتسمي أرضه وثقافته وإرادته ، والذين شاركهم ثورتهم بإيثار عن

توالف اللمعم؁ لأنه كان ىنادى بالتحرف من الماضى مع التزامن بالاستقلال؁ وىنادى بالعلم وحرىر المرأة؁ وراى فىهما الخلاص من ربة المقتسمىن لكوردستان؁ بعد أن حمن أو عرف ملى الغبن الذى ىمارس بحق شعبه؁ وان شعبه لىس المسؤل الأول عن تردى الوضع الكوردى؁ وهو ما لمسه فى الساحة الدولية وتجاباتها السىاسىة؁ والثورات المقامة المشتعلة الأوار المقموعة بقسوة على طول كوردستان وعرضها؁ عاىشها واكتوى بنارها؁ اكانت فى كوردستان تركىا .. والثورات المتلاحقة الواحدة تلو الأخرى كثورة شىخ سعىد بىران وإحسان نورى ودىرسم شىخ رضا؁ اكانت فى كوردستان العراق .. كثورة محمود الحفىد وثورة البارزانى؁ أم كانت فى كوردستان إىران كثورة سمكو آغا وجمهورية مهاباد .. رعم هذا وذاك؁ لم بىأس .. ولم ىمل من الدعوة اثر الدعوة إلى النهوض من الكبوة؁ لأنه كان يؤمن بانتصار حتمى لقوى الشعب والسلام والأخوة؁ وبات ىدعو إليها بقوة جهارا لىل نهار؁ واخذ العبر من الثورات الماضىة المأساوىة مع التزامن باخذ العبرة الملائمة من التجارب المرة على التوالى؁ وان الكورد ىستطىعون بالعلم والوحدة ورفصف الصفوف تحقىق ذلك وتجاوز الأعداء المتربصىن الناهبىن لخىراتهم ..

قال ما قال .. دون تأفف أو تملل؁ بأسلوبه المباشرف والخطابى الموجه والمسىس؁ بأسلوبه الحماسى وأثاره النخوة وإثارة العواطف المشبوبة بحب الوطن والحض على النضال فى سبىله؁ بأسلوبه التقرىرى أى مخاطبة العقل والعاطفة بجملة حقائق موضوعىة مفهومة؁ ىدعو إلى التمرد على الجمود العقلى؁ والضمول السلفى والرجىة والتخلف والجهل؁ وعلى الإقطاعىة والدىن بشكلىه الفكرى والممارسى؁ ىدعو إلى الكفاح؁ وفتح أفاق البطولة والتضحىة بالذات فى سبىل حرىة الكورد وكوردستان والذود عن حىاض الوطن؁ والكرامة والتارىخ والقىم والمبادئ الأصىلة للكورد؁ وىدعو الملىع إلى المبادرة إلى حمایة الوطن والمساهمة فى إعلاء شأنه؁ بوعى ومسؤولىة؁ وقد تمثل دعوته وطبقها على نفسه؁ والرزم شعره والتزم بمضامىنها .. والشواهد كثىرة فى شعره وقصائده التى تمثل بها وعاءىشها قبل كتابتها.

لعم بىأس وهو ىعاصر عدة ثورات مشتعلة معا التى هبت بها كوردستان تركىا شىخ سعىد بىران وإحسان نورى وشىخ رضا؁ وفى العراق شىخ محمود الحفىد وثورة البارزانىن؁ وفى إىران سمكو ومن به ثورة أو جمهورية مهاباد الحلم الكبىر؁ وفى كرىاغ الجمهورية الحمراء .. وكلها أحببت ولم تكحل عىنیه بها ولم تصل إلى هدفها وتحقق مرادها .. لذا بات ىحض على الوحدة وىصر على القتال والثورة .. لقىام دولة تضم كل أجزاء كوردستان؁ ولا احد غیر ابنائها وبناتها بقادر على ذلك؁ والوطن ىنادى كما ىتشبه بالعروس التى تنتظر عرىسها .

لا بل زاده اصراراً وایماناً ىشعبه وقضىته

فى شعره وادیه .. كان ىنادى بالتحرف من ماضى التخلف وىدعو بالثورة على كل ما هو بال؁ لأنه الطرىق الوحىد لإثبات الذات الكوردىة ومطامحها والحفاظ على كىانها؁ والشعب من طرفه كان ىتقبل كل شىء على علاته (وهذا مدح) فى سبىل الإرهاصات الأولى للثورات والانتفاضات المشتعلة الأوار فى كل أجزاء كوردستان؁ لرفغ الغبن والاضطهاد عن كامله؁ تنازل / والقول تجاوب أفصح وأركز فى هذا السىاق /؁ لأنه كان شاعر التمرد والثورة وشاعر التجدىد والتحرر.

نعم ىمكن تقىم جكرخوىن كمرحلة ملیئة بالأحداث والتطورات العظام فى غرب كوردستان الجنوبىة الغربىة فقط؁ ولكن لا ىجب أن نتناول الموضوع كمرحلة محددة بشخص محدد أو بمكان محدد أو زمان محدد؁ ونخرجه من سىاقه العام؁ أو التطورات والأحداث التى جرت فى سىاقها التارىخى المتزامن مع بعضها فى عموم كوردستان وتارىخها العام المأساوى .. وما أدت إلى ما أدت .. بصرىح العبارة - وحتى لا نبخس احد حقه من إبناء الكورد النجباء شرقاً وغرباً - بمن تأثر وبمن اثر بمحیطه اكثر من من سبقوه؁ وكذلك بمن عاصره بأفكار زمانه وعصره؁ والتطورات والأحداث الجسم التى شهدتها المنطقه والعالم معا ..

كما لا ىمكن إغفال الأدباء والمتنورىن فى القسم الجنوبى الشرقى من كوردستان؁ وبخاصة فى كوردستان العراق /أو ما اصطلح البعض على هذه التسمىة / الذىن تبلورت لدهم تلك الرؤى والأمال التى سبقت بعضها جكرخوىن نفسه؁ وما ملى دورهم الرىادى فى هذا المجال للدعوة النهوض والاستىقاظ وإنعاش الحس الوطنى والقومى؁ وما ملى تأثيرهم -كالعظم العظم المتنور والداعىة الثانى بعد احمدى خانى؁ حاجى قادر كوىبى المولود فى 1815 فى كوىسنجق - والمتوفى 1892م فى الأستانة / الذى كان استاذاً-مربىا لأبناء عائلة البدرخىن فى الأستانة؁ والذى ىعتبر بحق من أعظم شعراء الكورد الوطنىن فى القرن التاسع عشر؁ وهو الذى ىمتاز

تنقل شيخموس بين القرى الكوردية في سوريا ثم رحل إلى كردستان العراق وإيران حيث تعرف على واقع شعبه ، واستقر من بعد في قرية تل شير لمتابعة دراسته الدينية عند الشيخ عبيدالله ومن ثم الإمام فتح الله ، وحصل على أجازته الشرعية في العلوم الدينية هناك وهو في ريعان الشباب ، وذاع صيته بسرعة بين الناس الذين كانوا يتلقون قصائده بالتوازي مع احمدي جزيري واحمدي خاني ويتناقلونهما فيما بينهم ..

وفي الخمسينات دخل معترك النشاط السياسي وأيد الحزب الشيوعي السوري ، ثم ساهم في تأسيس حزب آزادي ، وعندما تأسس الحزب الديمقراطي الكردي في سوريا انضم اليه وأصبح في العام 1958 عضواً في لجنته المركزية ..

كتب جكرخوين في مجالات عديدة وله أكثر من 37 كتاب ، وأهمها تاريخ كردستان في جزئين ، و8 دواوين شعر هي : (النار واللهيب 1945 ، وثورة الحرية 1954 ، من انا 1973 ، روناك 1981 ، زندا فيستا 1981 ، وشفق 1983 ، هيفي 1983 ، اشتي 1984) ، ورواية "رشو داري" و في اللغة قاموس "فرهنك" ، وفي الفلكلور والتراث .. الخ

وبعد وفاته أصدر اولاده أعماله الأخرى

زمنها ذكرياته ، توفي في السويد في 22/تشرين الأول 1984 ونقل جثمانه الى القامشلي ودفن فيها منزله في موكب مهيب لم تشهد منطقة وتحول ضريحة الى مزار ، وتقام فيها المناسبات الوطنية ..

الشاعر هزار /1902- في القسم الشرقي من كردستان وننساء ، الذي قاسى كثيراً وعانى في سبيل عقائده وحب لوطنه وقوميته .. وقد غلف هذا الحب على (العيون الحور والأعناق المرمية) ، واستنبط ما يحسه الشعب وما يروم .

الحديث عن متنور ومجدد لا ينتهي .. ذلك الذي رسم العصر الكوردي بشخصه رمزاً للتحرر والتجديد ، وداعية صلب لا يلين ولا يهدأ ، صامدا وساخر من معارك الأعداء لنيلهم نقاطاً سهلة على الكورد ، لأنه كان يؤمن -وأمنيته مستمرة- بان الانتصار النهائي والحاسم آت ولا ريب للكورد.

وبذا .. أعطى الكورداتية شعراً خالداً وموقفاً جميلاً ومشرفاً ، وشكلاً متنوراً سباقاً في المنطقة ، تنعكس فيها آمال وآلام الشعب بجلال واكبار في كثير من القضايا والشؤون ، وأبدع لها بياناً قومياً رائعاً ، وهكذا فقد كان جكرخوين يعيش للشعب وهمومه وتطلعاته ، ويكتب لرسالة خالدة .. كأنما العصر الكوردي اختزاله جكرخوين في دفقات دمه وأنفاسه

جكرخوين:

واسمه شيخموس حسن علي ولد عام 1803 في قرية هساري ، وقد هاجر والده الى عامودا واستقر فيها ، بعد وصولهما الى عامودا بفترة قصيرة توفي والده والدة عيشانه، فتبناه أخوه خليل وأخته اسيا ،

بشعره التربوي ونقد الاجتماعي البناء ، وشعره الحماسي في إثارة روح المقاومة والقومية والنخوة الوطنية ، والدعوة إلى الثورة على التخلف والجهل ، ذلك المتنور الذي سبق زمانه مع الرائد الأول احمدي خاني / 1650-1707م في ملحمته الموضوعية (مم و زين) . وكذلك الشاعر "سالم" 1800-1866 وهو شاعر من صاحبقران ، ومن عائلة أنجبت خيرة من شعراء الكورد : أمثال : كردي و حمدي .. والذي اشتهر بأشعاره القومية عن معارك إمارة بابان مع جيوش الترك.

لان الاحداث والتطورات نفسها وتشمل الجميع .. والمرحلة أيضاً كانت تمر بتلك الإرهاسات والتوترات الحبلية بالأمور الجسام على ساحة ما اتفق على تسميته " مزوبوتاميا " كلها .. إذ لا يمكن تجاهل أو إغفال دور وتأثير هؤلاء المتنورين الداعين إلى حب الوطن وتقاسم معاناته /على الأقل كوردستانيا/، وهنا يجب الإشادة ودون تلكأ بالخطوة السباقية والحس الريادي لهم ، والذين تألموا من محنته وتآلقوا - تعملقوا في عصر النهوض والاستيقاظ ، ودعوا جهارا وعلانية .. في الخفاء وفي السر ، أمثال احمد مختار بيك/ 1896-1935م رئيس عشيرة الجاف والمولود في بلدة حلبجه ، وحمدي 1876-1936م ، وزيوكر 1875-1948م ، وفائق بيكس 1905-1949م ، وبيره ميرد 1868-1950م .. واخرين فعالين في المشهد الشعري والقومي.

كما لا يمكن بأي حال المرور ودون ذكر

تشابك وتداخل الأدب والأيديولوجيا والجغرافيا

عبدالمنان خلباش

التلاقي الحاصل بين الرموز والعناصر
الاقطاعية-الدينية مع "الكمالية" نسبة الى
كمال أتاتورك والتسبب في نسف البنية
الاجتماعية والثقافية والسياسية الى حد ما،
على حساب الآمال و الطموحات الكردية
والأقوام الأخرى . وذلك بعد تجاوز معاهدة
"سيفر" التي عقدت عام ١٩٢٠، والتي
استبدلت بمعاهدة لوزان في عام ١٩٢٣ والتي

تجاوزت كل ما ورد في نصوص و بنود
"سيفر" المتعلقة بمستقبل الأقوام الغير
التركية بعد انهيار السلطنة العثمانية. و اثر
اخماد الثورات والانتفاضات بالنار والحديد،
كان جكر خوين نزع مع اقوام هائلة واتخذوا
من الجزيرة السورية جهة لهم و تحديداً " بلدة
"عامودا". ورغم انه اشترك في ثورة الشيخ
سعيد البيراني، الا أنه التفت الى الشعر
والثقافة بعد ذلك، كوسيلة تعبير في شن
حملات لاذعة وحادة لرموز اقطاعية - دينية
كانت تقام وتجاوز لهم، بعد ان شهد ما تم
ارتكابه من جانبهم من أعمال، تبقى لطحه
ترافق سيرتهم وكلما تم ذكرهم بعدما اغراهم
رائحة الأموال والذهب. وفي مقدمة، كتبها
الصحافي واللغوي المتنور جلاذت بدرخان في
بداية الثلاثينات للديوان الأول " الجمر
والحرف" الذي صدر في دمشق لجكر خوين
يورد بعض ما كان رائجا " وجاريا" بين جكر
خوين والرموز المذكورة من أمثال " حاجو
آغا" الذي كان رغم كل ذلك، يقول له:
"بامكانك ان تنال منا، بسيفك الحاد بابران
أعمالنا وافعالنا ولكن فقط اترك الدين
والديانة بعيدا". وكان من شأن قصيدة حادة
له في هذا الشأن، ان تسبب بسحب الاعتراف
به كرجل دين ويقول فيها:

"يا سيدي/ لن أقبل يدك بعد اليوم /تلك
السرايا و المدارس/ جعلتها سرايا" و
اطلالا"/انظر بعيدا" /كيف شقوا السماء /؟
بأجنحة من حديد / وأنت ما زلت تنشر في هذه
الأرجاء/الزيف والكذب و الخداع./

هذه المواقف والانتقادات الحادة اللاذعة
لتلك العناصر و الرموز بلا هوادة من جانب
جكر خوين، كان من شأنه ان يلمع صورته و

بدأت المراكز والأوساط الثقافية و الا
اجتماعية الكردية في سائر أماكن انتشارها،
بالاحتفال بالذكرى السنوية الأولى لولادة
الشاعر الكردي جكر خوين (شيخموس حسو
)، الأبرز والأشهر والأكثر التصاقاً بالمكان
والثقافة واللغة في القرن العشرين، الى الحد،
ان لقبه البعض ب"ذارادشت القرن
العشرين" لقدرته على تفجير كم هائل من
الأسئلة والأفكار عبر كتاباته وأشعاره التي
انتشرت، كما ينتشر النار في الهشيم بالرغم
من كل الظروف والأجواء التي كانت سائدة
في أيامه والتي تم اعتبارها من أشد المراحل
تعقيدا" وفوق كل ذلك بات جكر خوين،
رمزا" وعنصرا" رئيسيا" من رموز وعناصر
الثقافة الكردية واحد معالمها البارزة في
منطقة باتت بفصولها ومشاهدها المعروفة،
ساحة لصراعات وتجاذبات مختلفة التي
غذتها، طبيعة الأنظمة السياسية السائدة
التي باتت المنطقة من جراء ذلك، تخرج من
دوامه الى أخرى. وبعد مرور نحو عقدين من
الزمن على رحيله، ما يزال يلامسنا هذا
الشاعر بكل ما كتب وأنشد وما اتخذ من
مواقف تليق بقاتمه ومكانته في عالم الثقافة
والأدب والذي طبع الأدب الكردي عقود
طويلة من القرن العشرين بطابعه الخاص.
وما زال الكثير من الأسماء الثقافية والشعرية
يصطدمون بجدران جكر خوين على الرغم من
كل رياح الحداثة وما بعدها التي بدأت تهب
من كل جانب ولم تهدأ تأثيرها على كل
الميادين الأدبية والثقافية والفنية.

عاش جكر خوين (المولود في هساري
التابعة لولاية ماردين عام ١٩٠٣) طفولته في
أجواء من الدخان والبارود بعد اخماد الكثير

دفنه في حديقة منزله في مدينة القامشلي. ونقل جثمانه حسب رغبته الى القامشلي (سوريا) على متن طائرة خاصة، بأمر من الرئيس السوري الراحل حافظ الأسد حيث مثواه الأخير بعد ان سار خلف نعشه، نحو نصف مليون من معارفه وأصدقائه وعشاق أدبه و أشعاره. لقد استطاع جكر خوين من خلال محطات تجربته اللا نسانية، أن يصبح الشاعر الأبرز والأغزر، كتابةً من بين معاصريه، واستطاع أن يبني تواصلًا غير محدود النظير بينه وبين قاعدة شعبية واسعة خاصة بعد التفات معظم الموسيقيين والمغنيين لنصوصه الشعريه من أمثال الموسيقي

العالمي شيفان برورو جوان حاجو وخ. خمكين وسواهم. ورغم ذلك لم يسلم من أقلام البعض من الكتاب و عدد من النقاد ومحاولة الانتقاص من شاعريته، من خلال تناول كتاباته وأشعاره بمقاييس ومفاهيم آتية، مختلفة كل ما يمكن أن يحاولوا التشكيك بمدى شاعريته وشهرته الواسعة. الا أنه يبقى شاعراً امتك لغة سلسة ومنطقية، حيث باتت بفضلها أشعاره على كل لسان، الى الحد، باتت من قبيل أدعية فلكلورية وذلك عن طريق توظيفه للجزئيات اليومية في صور شعرية رائعة من دون الهروب بعيداً والغرق في ذاتية غامضة تقطع كل تواصل وعلاقة مع محيطه الواسع وعدم مجابهة الأسئلة التي تفرضها كل مرحلة بذاتها. وبذلك باتت كتاباته مثار الاهتمام و الدراسة من قبل الكثيرين- بعد ان ترجمت أشعاره الى مختلف اللغات- من أمثال الفرنسي روجيه ليسكو وفاما بو والروسي فلاديمير رودرينكو و سواهم كثيرون لا مجال لذكرهم. ومهما يكن، يصعب علينا في رحلة خاطفة، الاحاطة بكل جوانب ونواحي محطات تجربة جكرخوين الانسانية والشعرية والأدبية الثرية والخصبة، ورغم كل الأجواء والظروف التي كانت سائدة في مراحل حياته لا يمكننا، الا ان نوافق على ما قاله البرفسور كاناتي كرو- مدير معهد الاستشراق للدراسات الشرقية في لينينغراد سابقاً (بترسبورغ لاحقاً): "يحق لنا أن نكون سعداء، لأن شاعراً عظيماً تقدماً وديمقراطياً قد خرج من كردستان."

كان يتطلب منه في تلك المرحلة من أعباء ومسؤوليات ووصل به الأمر لكي يتبوأ مسؤوليات هامة في العمل الاجتماعي والسياسي وخاصة في نهاية الأربعينات اذ كان من بين أحد المؤسسين لحركة سياسية في سوريا وفي نهاية الخمسينات يذهب الى بغداد، ويبدأ عمله في كلية الآداب قسم الأدب الكردي كأستاذ في جامعة بغداد ولكنه لا يطول به الأمر سرعان ما يرجع الى دمشق في بداية الستينات ليصطدم بقرار حل الأحزاب و الجمعيات وعندما يرفض ذلك، يتم اعتقاله في سجن "المزة" الى جانب عثمان صبري ورشيد حمو و نور الدين ظاظا و علي خوجا الذي كان يدير مطبعة حيث توفي من جراء أعمال التعذيب. ورغم ان حالة من الجمود كانت قد سادت الحياة السياسية والثقافية الا ان جكر خوين لم يتوقف عن الكتابة والنضال الفكري اذ سرعان ما تابع نشاطه بعد ان أصدر مجلة تحت اسم "كلستان" وكان يكتب فيه بأسماء متعددة في مجالات الادب والشعر والترجمة والفلكلور والتراث الشعبي. ولكنه وصل الى بيروت في بداية السبعينات حيث طبع فيها من أهم دواوينه الشعرية و أضخمها

باسم "من أنا؟" و بعدها طبع ملحمة "سالار و ميديا". الا أن أوقفت أصوات القذائف والمدافع، كل أصوات الثقافة و الابداع لدى بداية الحرب اللبنانية. حينها كان جكر خوين قد أحزم أمره وتوجه الى السويد، ليكمل من هناك، البقية الباقية من مشوار حياته ، حيث تم تكريمه واستطاع أن يؤسس محطة اذاعية ومؤسسات ثقافية وأن يبدأ اصدار جريدة "روجا نو" التي كان يصدرها كما ميران بدرخان من بيروت في نهاية الثلاثينات وحتى منتصف الأربعينات. وفي السويد استطاع أن ينشر دواوينه الثمانية، مثل "هيفي" اي الأمل و "رونك" اي الفجر و كذلك "زندا آفستا" اي انبعاث الحياة، الى جانب مجلدات تاريخية في ٤ أجزاء و سيرته الشخصية في ثلاثة أجزاء ومؤلف ضخم جمع فيه كتابات فلوكلورية قديمة. وشارك في اثناء وجوده في أوروبا في تأسيس "المعهد الكردي في باريس" مع المثقف والبرفيسور كندال نزان ويلمناظ غوناي و همرش رشو ومحمودباكسي وسواهم. وفي ٢٢ تشرين الأول/ اكتوبر ١٩٨٤ لفظ جكر خوين أنفاسه الأخيرة بعد أن أوصى المقربين لديه، أن يتم

أسمه بين قاعدة شعبية واسعة و التي ترجمها في عدم تردده في الانضمام الى حزب "خويبون" التي تأسست في "بحمدون" اللبنانية عام ١٩٢٧ برعامة الجنرال احسان نوري و بله ج شيركو و جلادت بدرخان و كاميران بدرخان و قدري جان و نو راالدين ظاظا و حسن هشيار وكريكور مادويان و سواهم والتي كان من شأنها ان قامت حركة فكرية وثقافية تمثلت ببعض الخطوات، مثل اصدار بعض المجلات و الصحف من قبيل مجلة "هاوار" في دمشق، وجريدة "روجا نو" في بيروت، سواء باللغة الكردية أو الفرنسية والتي فتحت المجال أمام جكر خوين للكتابة و التأليف و نقل ذلك الى المجال العملي بتأسيس "النادي الثقافي في عامودا" عام ١٩٢٦ واستطاعته إبراز أسماء وعناصر شابة آنذاك و باتت فيما بعد من الأسماء الهامة في الآدب والثقافة الكردية من أمثال "تيرج" نايف حسو وملا بالو ورشيد كرد وسواهم. والأهم من ذلك هو مقدرته على احداث خطوة نوعية في ادخال الأدب و الشعر و الفن الى الحياة الاجتماعية و السياسية والفكرية وأن يظهر مفاعيلها حتى في الأوساط التي لا تملك قسطاً "وان كان يسيراً" من الثقافة والتعليم. ويأتي النجاح الذي حققه جكر خوين ، في اختراقه الأوساط المختلفة و كذلك تجاوزه للكثيرين، الذين قالو كثيراً "ولم يفعلوا الا قليلاً"، نتيجة تميزه في كتاباته وأشعاره التي أخذت الجانب الاجتماعي بالاعتبار وكذلك البعد الانساني وآفاقه الواسعة والتي تجلت في التغني بقضايا الشعوب المضطهدة والتي تسعى وتسير نحو التحرر والاستقلال و السلام. فقد تغنى بفلسطين وفيتنام والجزائر وكوبا وأنغولا ولم ينسى حتى الأميركيين السود الذين عاثوا من جراء سياسات تمييزية بسبب

بشرتهم السوداء. وفي هذا الاطار يقول في قصيدة كان كتبها كمحاولة منه في الوقوف الى جانب المغني الأميركي الأسود بول روبنسون: "أيها الصديق روبنسون، المغني العالمي / يا داعية السلام، المعلم والانسان / في البحار والجبال / شجاع وقوي في وجه دالاس / لونك الأسود امام ناظري/ صوتك الشجي في مسامعي".

لقد دخل جكر خوين ميادين الحياة من آفاقه الرحبة وأبوابه الواسعة، كما ستجابة ما



ئالا رەنگىن

ئالا رەنگىن پىرۆز ب خوەش
تو ھلدگرم دچم ب مەش
تول سەر ملىن خۆرتىن جوان
دناق تەدا يەك رۆژەك گەش